تێگەهشتنا پراگماتیکی

- ناڤێ پەرتووكێ: تێگەهشتنا پراگماتیكی
- نڤیسەر: د.شێرزاد سەبری عەلی
- چاپا: ئێكێ
- هژمارا سپاردنێ: 24 \ 2350 \- D
- سال: 2024
- بها: 7000
- چاپ: چاپخانا بەهدینان

- مافێ چاپێ یێ پاراستییە بۆ نڤیسەرێ پەرتووكێ©

تێگەهشتنا پراگماتیکی

د.شێرزاد سەبری عەلی

چاپا ئێکێ

2024

ناڤەرۆك

ڤەکۆلینا ئێکێ: واتا و پراگماتیك و پەیوەندییێن ئەوێ 11
1-1-تیۆرا واتایێ 13
1-2-چەمکێ پراگماتیکێ 14
1-3-بیاڤێن کارکرنا ڤەکۆلینا پراگماتیکێ 19
1-4-پراگماتیك و پەیوەندییێن ئەوێ 20
1-4-1-پراگماتیك و زمانڤانی 22
1-4-2-پراگماتیك و دەروونناسی 24
1-4-3-پراگماتیك و جڤاکناسی 27
1-4-4-پراگماتیك و سیاسەت 28
1-4-5-پراگماتیك و ئەدەبیات: 30
1-4-5-1-چەمکێ پراگماتیکا ئەدەبی 30
1-4-5-2-بەگرەواندێ زانینێ بۆ تێگەهێ پراگماتیکا ئەدەبی 31
1-4-5-3-بەگرەوەندێ فەلسەفی 32
1-4-5-4-بەگرەوەندێ جڤاکی و تیۆرا کارلێکرنێ 33
1-4-5-5-بەگرەوەندێ زمانی 34
1-4-5-6-بنەماییێن پراگماتیکا ئەدەبی 35
1-4-5-7-شێوازێن پراگماتیکا ئەدەبی 37
1-4-5-8-ڕەخنەیا پراگماتیکا ئەدەبی 39
1-4-6-پراگماتیك و فەلسەفە 39
1-4-7-پراگماتیك و شیوازگەری 42
1-4-8-پراگماتیك و زمانڤانییا دەقی 44
1-4-9-پراگماتیك و زانستێ هێمایان 46
1-4-10-پراگماتیك و ئێسنۆلۆجی-Ethnology 48
1-5-بیاڤێن پراگماتیکێ: 50
1-5-1-نیشانکار 50

1-5-2-دەرکەڤتەییێن ئاخفتنێ 52
1-5-2-1-جۆرێن دەرکەڤتەییێن ئاخفتنێ 53
1-5-2-2-تایبەتمەندییێن دەرکەڤتەییێن ئاخفتنێ 57
1-5-3-کریارێن ئاخفتنێ: 57
1-5-3-1-کریارێن ئاخفتنێ د زمانێ ئێکێ و زمانێ بیانیدا: 58
1-5-3-2-کریارێن ئاخفتنێ یێن ڕاستەوخۆ و نەڕاستەوخۆ: 61
1-5-4-پێشگریمانە 62
1-5-5- ب خۆڤە گرتن 64
1-5-6-تیۆرا گونجانێ یان پەیوەندییێ-Relevance Theory: 66
1-6-زانینا زێدەبێژییێ: 69
1-6-1-پێناسەیا زێدەبێژییێ 69
1-6-2-تایبەتمەندییێن پراگماتیکی یێن زێدەبێژییێ 70
1-6-3-زێدەبێژییا سەرەکی و زێدەبیژییا میتافۆری 71
1-6-4-دەستنیشانکرنا زێدەبێژییێ 72
1-6-5-بکارهینانێن زێدەبیژییێ 72
1-6-6-زێدەبیێژی و پیڤەر 74
1-6-7-زێدەبیێژی و دەورووبەر 76
ڤەکۆلینا دووێ: ڕەنگڤەدانا واتایێن پەیڤێن(حەلال و حەرام) د زمانێ کوردیدا 83
پشکا ئێکێ: (حەلال و حەرام)، چەمك و کەلتوور 86
1-1-پەیڤێن (حەلال و حەرام) و کەلتوور 86
1-2-پێناسەیێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) 89
1-3-واتاییێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) د فەرهەنگێن کوردی و بیانیدا 91
1-4- واتاییێن پەیڤێن(حەلال و حەرام) د ئەدەبێ کوردیدا 94
پشکا دووێ: واتایا پەیڤێن (حەلال و حەرام) د ئاستێ سیمانتیك و پراگماتیکێدا: 100
2-1-پەیڤێن (حەلال و حەرام) د ئاستێ سیمانتیکێدا: 100
2-1-1-پەیڤێن(حەلال و حەرام) وەك جووت پەیڤەکا سیمانتیکی 100

2-1-2-پەیڤێن (حەلال و حەرام) و فرەواتایی 101
2-1-3-پەیڤێن(حەلال و حەرام) و واتایا پێکڤەهاتنێ 102
2-1-4-پەیڤێن(حەلال و حەرام) و واتایا حەرفی 103
2-2- پەیڤێن(حەلال و حەرام) د ئاستێ پراگماتیکێدا: 105
2-2-1-پەیڤێن(حەلال و حەرام) وەکو جووت پەیڤەکا پراگماتیکی 105
2-2-2-پەیڤێن (حەلال و حەرام) و ئێکلاییبوونا واتایێ 106
2-2-3-پەیڤێن(حەلال و حەرام) و واتایا کاریگەری 106
2-2-4- پەیڤێن(حەلال و حەرام) و واتایا نەحەرفی 107
ڤەکۆلینا سێیێ:کۆدکرن و ڤەکرنا کۆدان د سنوورێ پراگماتیکێدا 115
پشکا ئێکێ: کۆدکرن 118
1-1-دەستپێك 118
1-2- کۆدێ زمانی و تایبەتمەندییێن ئەوی 120
1-2-1-پێناسەیا کۆدێ زمانی 120
1-2-2-تایبەتمەندییێن زمانییێن کۆدان 122
1-3-کۆدێ نڤێسی و کۆدێ زارەکی 123
1-3-1 - کۆدێ نڤێسی 123
1-3-2- کۆدێ زارەکی 124
1-4 -کۆدکرن د چارچۆڤێ خواندنا وەرگریدا 125
1-5-شیانا فرێکەری د کۆدکرنێدا 127
1-6-کۆدکرنا ئاشکەرا و ڤەشارتی 130
1-6-1-کۆدکرنا ئاشکەرا 131
1-6-2- کۆدکرنا ڤەشارتی 132
1-7-تایبەتمەندییێن کۆدکرنێ 133
1-8-ڕۆلێ پراگماتیکێ د پرۆسێسا کۆدکرنێدا 134
پشکا دووێ: ڤەکرنا کۆدی 137
2-1-دەستپێك 137

2-2-وەرگر و تایبەتمەندییێن ئەوی 138
2-3-وەرگر و شارەزاییا ڤەکرنا کۆدی 139
2-4-ڕۆلێ نیشانەیێ د ڤەکرنا کۆدیدا 141
2-5-ڤەکرنا کۆدێن ئێك واتایی 142
2-6-ڤەکرنا کۆدێن فرەواتایی و ئێکلاکرنا واتایێ 144
2-7-ڕۆلێ پراگماتیکێ د ڤەکرنا کۆدیدا 146
ڤەکۆلینا چارێ: نیشانکارێن جڤاکی د ئاخڤتنا خەلکێ گۆڤەرا بەهدینیدا ل دویڤ مودێلا(فیلمۆر)ی154
پشکا ئێکێ: نیشانکار و نیشانکارێن جڤاکی 157
1-1-نیشانکار وەکو بوارەکێ پراگماتیکی 157
1-2-جۆرێن نیشانکاران: 158
1-2-1-نیشانکارێن کەسی Person Deixis 159
1-2-2-نیشانکارێن دەمی-Temporal Deixis 162
1-2-3-نیشانکارێن جهی-Spatial Deixis 163
1-2-4-نیشانکارێن دەقی-Discourse Deixis 163
1-2-5-نیشانکارێن جڤاکی: Social deixis 165
1-3-چەمکێ نیشانکارێن جڤاکی 166
1-4-جۆرێن نیشانکارێن جڤاکی 168
أ-نیشانکارێن جڤاکییێن پەیوەندیدار(relational) 168
1-6-نیشانکارێن جڤاکی و دەوروبەر 171
1-7-نیشانکارێن جڤاکی و زمانڤانییا جڤاکی 173
1-7-1 – دەوروبەرێ پراگماتیکی (پراگماتیکبوون): 173
1-7-2-پەیوەندییێن جڤاکی 174
1-7-3 – هەڤپشکێن ئاخڤتنێ 175
پشکا دووێ: دەربڕین و بیاڤێن نیشانکارێن جڤاکی 176
2-1-دەربڕین و مەودایێ نیشانکارێن جڤاکی: 176
2-1-1-دەربڕینێن نیشانکارێن جڤاکی 176

2-1-2-مەودا و ڕەهەندێن دەربڕینێن نیشانکارێن جڤاکی 176
2-2-بیاڤێن نیشانکارێن جڤاکی: 178
2-2-1-پەیڤێن مەزنکرنێ(هۆنریفکس Honorifics –و ڕێزگرتنێ politeness) 178
2-2-2-ناسناڤ nicknames 182
2-2-3- پەیڤێن خزمایەتی kinship 184
2-2-4- جهناڤ pronouns 187
2-3-نیشانکارێن جڤاکی و مەبەست 189
ڤەکۆلینا پێنجێ: ڕێزگرتن و ڕەهەندێن تێگەهشتنا ئەوێ 199
1-1-بنەڕەتێ ڕێزگرتنێ/ ڕهوریشالێن ڕێزگرتێ 199
1-2-چەمکێ ڕێزگرتنێ 202
1-3-ڕێزگرتن وەکو ڕەفتارەکێ جڤاکییێ گونجای 204
1-4-جۆرێن ڕێزگرتنێ 205
1-5-ڕێزگرتن د ناڤ پسپۆرییێن ژێکجودادا 206
1-6-دابەشکرنێن (فراسەر)ی بۆ ڕێزگرتنی: 207
1-6-1-دیتنا جڤاکی بۆ ڕێزگرتنێ: 208
1-6-2-گۆشە نێڕینا مەبەستا دانوستاندنێ 209
1-6-3-گۆشە نێڕینا بنەمایێ دانوستاندنێ د ڕێزگرتنێدا 210
1-6-3-1-ڕووبن لاکۆف 210
1-6-3-2-براون و لیڤنسن 213
1-6-3-3- ڕووبن جیوفری لیچ 216
1-6-4-گۆشە نێڕینا پاراستنا ڕووی(ڕۆخساری) 219
1-7-ئەرکێن ڕێزگرتنێ 221
1-8-کریارێن ئاخڤتنێ و پەیوەندییا ئەوان ب تێگەهێ ڕێزگرتنیڤە 222
1-9-ڕێزگرتن و هێز 224
ڤەکۆلینا شەشێ: ڕەنگڤەدانا ستراتیجیەتێن بێڕێزییێ د کن چیرۆکا 231
کوردیدا، دیوانا(دەریێ تراتێ) یا(صالح غازی)وەك نموونە 231

پشکا ئێکێ: ڕێزگرتن و بێرێزی 231
1-1-ڕێزگرتن و بێرێزی.. 231
1-2-چەمکێ بێرێزییێ 233
1-3-ئەرکێن بێرێزییێ 235
1-4-جۆرێن بێرێزییێ 236
1-4-1-بێرێزییا ڕەسەنگەری 236
1-4-2-بێرێزییا سەختەکاری 237
1-5-بێرێزی و پراگماتیك... 238
1-6-بێرێزی و ڕووی.. 239
1-7-بێرێزی و کریارێێن ئاخفتنێ یێن پەیوەندیدار 241
1-8-بێرێزی و تابۆ 242
پشکا دوویێ: ستراتیجیەتێن بێرێزییێ د کن چیرۆکا کوردیدا 245
2-1-مودێلا (کولپێپێر)ی بۆ ستراتیجیەتێن بێرێزییێ 245
2-2-زمانێ کن چیرۆکێ... 247
2-3-هێزا پراگماتیکێ د کن چیرۆکێدا 248
2-4-کن چیرۆك و بێرێزی.. 250
2-5-ستراتیجیەتێن بێرێزییێ د دیوانا (دەریێ تراتێ) یا (صالح غازی)دا.................. 250

پێشگوتن:

پراگماتیك ئێك ژ ئاستێن زمانی یێن گرنگە و نوكە بوویە جهێ گرنیپێدانی، ژبەركو گەلەك بوار و بابەتێن ئەوێ و پەیوەندییێن ئەوێ پێدڤی ب ڤەكۆلینێنە و وەكو پێدڤی ڤەكۆلین ل سەر نەهاتینە ئەنجامدان. ئەڤجا تێگەهشتنا پراگماتیكێ گرێدای زانینا ئەڤان بوار و بابەت و پەیوەندییانە. د ئەڤێ پەرتووكێدا هەول هاتییە دان تێشكێ بێخیتە سەر چەند بابەتان كو زانینا ئەڤان بابەتان، هاریكارییا مە دكەت بۆ زێدەتر تێگەهشتنا پراگماتیكێ.

ئەڤ پەرتووكە ژ شەش ڤەكۆلینان پێكدهێت. ڤەكۆلینا ئێكێ ل دۆر:(واتا و پراگماتیك و پەیوەندییێن ئەوێ)یە كو د ڤێرێدا بەحسێ پراگماتیك و بیاڤ و پەیوەندییێن ئەوێ ل گەل چەند زانستان هاتییە كرن. ڤەكۆلینا دووێ ل سەر: (ڕەنگڤەدانا واتایێن پەیڤێن(حەلال و حەرام) د زمانێ كوردیدا) كو د ڤێرێدا ب گشتی بەحسێ ئەڤان هەر دوو زاراڤان هاتییە كرن. دیسان د ناڤ سیمانتیك و پراگماتیكێ ژیدا بەحس لێهاتییە كرن. ڤەكۆلینا سێیێ ل دۆر: (كۆدكرن و ڤەكرنا كۆدان د سنوورێ پراگماتێدا) كو د ئەڤێ ڤەكۆلینێدا بەحسێ كۆدی ب گشتی و ڤەكرنا كۆدان د سنوورێ پراگماتیكێدا ب تایبەتی هاتییە كرن. ڤەكۆلینا چارێ ل سەر:(نیشانكارێن جڤاكی د ئاخڤتنا خەلكێ گۆڤەرا بەهدینیدا ل دویڤ مودێلا(فیلمۆر)ی) كو د ئەڤێ ڤەكۆلینێدا گرنگی ب جۆرەكێ نیشانكاران هاتییە كرن. ئەوژی نیشانكارێن جڤاكینە. ڤەكۆلینا پێنجێ ل دۆر(ڕێزگرتن و ڕەهەندێن تێگەهشتنا ئەوێ)یە كو هەول تێدا هاتییە دان تێگەهێ ڕێزگرتنێ د پراگماتیكێدا نیشانبدەت. ڤەكۆلینا دوماهیكێ ژی ل دۆر:(ڕەنگڤەدانا ستراتیجیەتێن بێرێزییێ د كن چیرۆكا كوردیدا، دیوانا(دەرییێ تراتیێ) یا(صالح غازی)وەك نموونە) كو د ئەڤێ ڤەكۆلینێدا بەحسێ زاراڤێ بێرێزییێ د ناڤ پراگماتیكێدا هاتییە كرن، پاشی هەول هاتییە دان د ناڤ دیوانا ناڤبرِیدا بهێتە بەحسكرن.

بێگومان ئەڤ پەرتووكە ژ كێماسییان یا ڤالا نینە و داخوازا مە ئەوە خودێ خێرا ئەوێ ل ئاخرەتێ بگەهینیتە مە.

ڤەکۆلینا ئێکێ
واتا و پراگماتیک و چەند بیاڤێن دی

1-1-تیۆرا واتایێ:

واتا بابەتەکێ گرنگە د بیاڤێ زمانی و نەزمانیدا. واتا ڕوحا زمانییە و زمان بێ واتا وەکو لەشەکێ بێ ڕوح و گیان، چونکی پەیوەندیکرن بێ واتا ناهێتە کرن و هەمی زانستێن دی ژی ئارمانجا زانستێ خۆ ب ڕێکا واتایێ دگەهینن.

ل دویڤ تیۆرا ئاماژەیێ-referential theory واتا چییە. بریتییە ژ ئاماژەیێ بۆ یان واتا ب خۆیە کو د شیاندایە بهێتە پێناسەکرن کو ئەو دەربڕین چ دەردبڕیت. واتایا زمانی دابەشی دوو بەشێن سەرەکی دبیت. ئەوژی واتاسازی و پراگماتیکن. واتاسازی ب ئەڤێ واتایا بەرتەنگ، تەکەزێ ل سەر واتایا ناڤخۆیی یا پەیڤ و ڕستەیێ وەکو دەربڕینەکا زمانی دکەت، بەلێ پراگماتیک ژی تەکەزێ ل سەر ئەڤان لایەنان دکەت، ئەوێن پشتبەستنێ ل سەر واتایا پەیڤ و ڕستەیان دکەت، ئەوژی د ناڤ دەوروبەریدا(ANSOR,2021,7).

واتایا ب خۆیێ چەند جۆرێن هەین. ئەوژی واتایا پەیڤێ، واتایا ڕستەیێ و واتایا گوتنێنە-Utterance. ئەڤجا بۆ تێگەهشتنا واتایا گوتنێ پێدڤییە جوداهی د ناڤبەرا ڕستە و گوتنێدا بهێتە کرن. ڕستە دەربڕینەکا زمانییە کو پێکهاتییە ژ زنجیرەکا باش یا پەیڤان، بەلێڤێ گوتن رویدانا ئاخڤتنێیە ب ڕێکا ئاخڤتنکەرەکێ دیارکری د دەوروبەرەکێ دیارکریدا دهێتە پێشکێشکرن. ل دەمێ ئاخڤتنکەر ڕستەیێ د دەوروبەرەکێ دیارکریدا بکاردهینیت، ئەو ڕستە دبیتە گوتن. واتایا ڕستەیێ ئاماژەیێ ب ناڤەرۆکا سیمانتیکی ددەت. واتایا ڕستەیێ ژ واتایا پەیڤان ب خۆ ب دەستڤە دهێت، بێی بەرچاڤوەرگرتنا دەوروبەری، بەلێ واتایا گوتنێ ئاماژەیێ ب ناڤەرۆکا سیمانتیکی ل گەل واتایا

پراگماتیکی ئەوا ب ڕێکا بکارهینانا ڕستەیێ د دەوروبەرەکێ تایبەتدا ددەت(ANSOR,2021,7). بۆ نموونە:

-زارۆکێن مە ژ دەستێ مە دەرکەڤتن.

ئەڤا ل سەری ڕستەیەکە و ل دەمێ واتایا ئەوێ دویر ژ دەوروبەری دهێتە وەرگرتن، ل ئەوی دەمی دێ واتایا ڕستەیێ پشتبەستنێ ب واتایا پەیڤان کەت کو ئەوژی ئەوە کو (زارۆکێن مە نامینە د بن کونترۆلا مە)، بەلێ ل دەمێ ئەوێ ڕستەیێ بێخینە دەوروبەرەکێ دیارکریدا ل ئەوی دەمی دێ بیتە گوتن و دێ ب واتایا (هاریکارییا مە بکە.) هێت و ڕەنگە ل دویڤ دەوروبەرەکێ دی واتایەکا دی بدەت و هەر واتایەکا ژ دەوروبەری ژ ڕستەیێ پەیدابییت، هەر ئێك ژ ئەوان واتایان دێ بیتە گوتنەك.

2-1-چەمکێ پراگماتیکێ:

زاراڤێ پراگماتیك د زمانێ کوردیدا پەیڤا (پراگماتیك) ب خۆ یان (مەبەستناسی) بۆ بکاردهێت. دیسان د زمانێ عەرەبی ژیدا بۆ چەند زاراڤەك بکاردهێن. وەکو(البراجماتیة، التداولیة ، علم المقاصد، الذرائعیة،...هتد). د زمانێ ئینگلیزیدا زاراڤێ (پراگماتیك) بکاردهێت.

د زمانێ کوردیدا ب درەنگی ڤەکۆلینێن سەربەخۆ ل سەر پراگماتیکێ هاتنە ئەنجامدان. هەر چەندە د ناڤبەرا بەرهەمێن (ئەورەحمانی حاجی مارف، محەمەد مەعروف فتاح، وریا عومەر ئەمین...هتد)ی ئاماژە ب پراگماتیك و پێناسەیا ئەوێ و چاوایا کارکرنا ئەوێ هاتییە کرن، بەلێ ئەنجامدانا ڤەکۆلینا ل سەر پراگماتیکێ د شیاندایە بهێتە گوتن مێژوویا بکارهینانا ئەوێ د ناڤ زمانڤانییا کوردیدا بۆ دوماهیکا سالێن نۆتێ ژ سەدێ بیستێ و دەستپێکا سەدێ بیتست و ئێکێ دزڤڕیت. ئەوژی پشتی هندەك نامێن ماستەرێ و دکتۆرایێ ل سەر پراگماتیکێ هاتینە نڤێسین کو د شیاندایە بەحسێ هندەك ژ ئەوان بهێتە کرن:

1- قەیس کاکل توفیق، جۆرەکانی رستە و تیۆری کردە قسەیەکان، نامەی ماستەر، کۆلیجی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین، 1995.

2–عەبدول واحد مشیر مەحمود دزەیی(لیکۆلینەوەیەکی کارەکی پراگماتیکییە)، پیکهاتنی ئاخاوتن لە زاری هەولیردا، نامەی ماستەر، کۆلیجی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین، 1999.

3– بەکر عومەر عەلی، میتافور لە ڕوانگەی زمانەوانییەوە، نامەی دکتۆرا، کۆلیژی زمان، زانکۆی سلێمانی،2000.

4– هۆگر مەحمود فەرەج، پراگماتیك و واتای نیشانەکان، نامەی دکتورا، کۆلیژی زمانی، زانکۆی سلێمانی، 2000.

ڕهوریشالێن پەیڤا پراگماتیکیێ–pragmatics بۆ سەردەمێ کەڤن دزڤڕیت کو بەری بهێتە د ناڤ زمانیدا جهێ ئەوێ و بکارهینانا ئەوێ وەکو یا ئەڤرۆ نەبوو کو ئاستەکێ گرنگێ زمانی بیت و ڤەکۆلینێ ل زمانی د ناڤ دەوروبەریدا بکەت.

پەیڤا پراگماتیك ژ پەیڤا(پراگماتیکۆس–pragmaticus) یا لاتینی هاتییە کو بکارهینانا ئەوێ بۆ سالا 1440ز دزڤڕیت و ژ ڕەگێ (praga) ئانکو کارکرن یان کریار ئەنجامدان هاتییە پاشی پاشگرەك ل گەل هات کو بۆ هەر تشتەکی کو ڕێژەیەك ژ کاری یان کریارێ هەی هاتە بکارهینان(مرتضی جبار کاظم، 2015، 13).

د فەرەنسیدا ڕێك ب پراگماتیکێ هاتە دان کو بهێتە د ناڤ ڤەکۆلینێن فەلسەفی و ئەدەبیدا. دیسان د بیاڤێ یاساییدا هاتە بکارهینان، پاشی د بیاڤێ زانستێن پەتی(سروشتی)دا بکارهات داکو ئاماژەیێ ب هەر ڤەکۆلینەکێ یان ڤەدیتنەکێ کو سیفەتێ شیانا جێبەجێکرنا کارەکی هەبیت و د دەمەکێ د ڕەنگدا ئەڤ پەیڤە(پراگماتیك) هاتە د ناڤ زمانێ بکارهاتیدا(مرتضی جبار کاظم، 2015، 13–14).

پراگماتیك د ناڤ زمانیدا تەکەزێ ل سەر کۆمەکا ڕێککار و بنەمایان دکەت، ئەوێن بڕیارێ ل سەر ڕاڤەکرنا سیمبۆل و هێماییێن زمانی د چارچۆڤێ پەیوەندیکرنا مرۆڤیدا ددەت(فیلیب بلانشە، 2007، 17). ئانکو پراگماتیك خۆ

بۆ شرۆڤەکرنا زمانێ بکارهاتی د ناڤبەرا هەڤپشکێن ئاخڤتنێدا بۆ ڕاڤەکرن و شرڤەکرنا پەیاما هنارتی تەرخاندکەت.

بکارهینانا نوی بۆ زاراڤێ پراگماتیکێ بۆ فەیلەسوفی ئەمریکی(چارلز موریس)ی ل سالا 1938ز دزڤریت کو ئەو ب نیگارکرن و دیارکرنا شێوەیێ گشتی یی هیمالۆجییی-زانستێ هیمایان ڕابوو. ئەوی سێ لقێن ڤەکۆلینێ ل ژێر زانستی هێمایان دیارکر. ئەوژی ئەڤە بوون:

1-ڕستەسازی: ڤەکۆلینێ ل پەیوەندییا د ناڤبەرا پەیڤان و پەیڤاندا دکەت.

2-واتاسازی: ڤەکۆلینێ ل پەیوەندییا د ناڤبەرا پەیڤان و جیهانێدا دکەت.

3-پراگماتیک: ڤەکۆلینێ ل پەیوەندییا د ناڤبەرا پەیڤان و بکارهینەرێن ئەوێدا دکەت(مجيد الماشطة و امجد الركابي، 2018، 28-29).

(مۆریس)ی د هەر لقەک ژ ئەڤان لقێن ل سەریدا دوو ئاستێن ڤەکۆلینێ ژێکجودادکەت. ئەوژی ئەڤەنە:

1-ڤەکۆلینێن خوڕست-Pure studies: یا تایبەتە ب ڤەکۆلینا زمانێ وەسفکری (ئانکو د ناڤا زمانی ب خۆدا-Metalanguage).

2-ڤەکۆلینێن وەسفی-Descriptive studies: یا تایبەتە ب ڤەکۆلینا زمانێ وەسفکری د وەسفکرنا هیماییێن دیارکری و بکارهینەرێ ئەوێدا(مجيد الماشطة و امجد الركابي، 2018، 29).

پشتی(مۆریس)ی زانستێ هێمایان دابەشکری سەر(ڕستەسازی، واتاسازی، پراگماتیک)ێ، پراگماتیک ب دوو ڕێکێن جیاواز دهێتە بکارهینان:

1-واتایا بەرفرەها پراگماتیکی: لایەنێ ئێکێ ئەوێ (مۆریس)ی ڤیای کو پراگماتیک بەشەکە ژ هێمالۆجییا(سیمیۆتیکا) زمانی، بکارهینانا پراگماتیکێ ب ئەڤی واتایا بەرفرەهـ کو زمانڤانییا جڤاکی و زمانڤانییا دەروونی ...هتد ب خۆڤەدگریت کو هەتا نوکە ل گشت ئەورۆپا ب ئەڤێ واتایێ بکاردهێت.

2- واتایا بەرتەنگا پراگماتیکێ: لایەنێ دی ب تایبەتی کو دچیتە د بن فەلسەفا شیکاریدا کو زاراڤێ پراگماتیک ب پرۆسێسێن بەردەوام بەرەڤ بەرتەنگییێ بر و د ئەڤی ئاڕاستەیدا زانایێ لۆجیکی فەیلەسوف(کارناب) دیاربوو و گوت: ب شێوەیەکێ گشتی، ئەگەر ئاماژەیا دیار یا ڤەکۆلینێ ل

ئاخڤتنکەری یان بکارهینەریێ زمانی بیت، ل ئەوی دەمی ئەو ڤەکۆلین، دێ یا پراگماتیکی بیت، بەلێ ئەگەر بکارهینەریێ زمانی بهێتە دویرکرن و خۆ پاپەندبکەت ب شرۆڤەکرنا دەربڕین و واتایا ئەوان، ل ئەوی دەمی ڤەکۆلین دێ یا واتاسازی بیت و ئەگەر واتا هاتە پشتگوهئێخستن و شرۆڤەکرن ب تنێ یا گرێدای بیت ب پەیوەندییا د ناڤبەرا دەربڕینان‌دا، ل ئەوی دەمی ڤەکۆلین دی یا ڕستەسازی(لۆجیکی) بیت (مجید الماشطة و امجد الرکابي، 2018، 29–30).

هەروەسا دوو زاڤێن دی یێن پراگماتیکی هەنە کو پێدڤییە بهێنە ژێکجوداکرن. ئەوژی ئەڤەنە:

1–پراگماتیکا نیزیک–Near – side pragmatics: ئەڤ پراگماتیکە گرنگییی ب سروشتی هندەك ڕاستییان ددەت کو پەیوەندی ب ئەوێ چەندا دهێتە گوتنڤە هەیە.

2–پراگماتیکا دویر–Far – side pragmatics : ئەڤ پراگماتیکە جەختێ ل ئەوێ چەندێ دکەت، ئەوا ل پشت دهێتە گوتن ڕوویددەت. وەکو ئەوا د کریارەکا ئاخڤتنیدا دهیتە ڕاپەراندن یان دهیتە گوتن یان وەکو ئەوا د دەرکەڤتەیێن ئاخڤتنێدا دهێتە گوتن(Sperber and Wilson,2002,12).

پێدڤییە ل ڤێرێ جوداهی د ناڤبەرا(پراگماتیك) و (پراگماتیزم)ێدا بهێتە کرن کو گەلەك جاران هندەك کەس ئەڤان زاراڤان تێکەلی ئێك دکەن. پراگماتیك ئاستەکێ زمانییە و پەیوەندییا ئەوێ ب زمانیڤەیە نەکو ب فەلسەفێڤە و نواندنا بەرهەمێ فەلسەفا زمانییە ئەواکو هەر ئێك ژ (مۆریس) و (فیتگنشتاین) و (ئوستن)ی دامەزراندی و مەبەست ژ پراگماتیکێ ڤەکۆلینا ئەوێ ڕێکێیە ئەوا زمان تێدا دهێتە بکارهینان کو تاکەکەسی د هەلویستێن دیارکریدا مەبەست پێ هەبیت، ب تایبەتی ل دەمێ پەیڤێن بکارهاتی بۆ واتایەکا نەحەرفی هاتبنە بکارهینان(مرتضی جبار کاظم، 2015، 14).

بەلێ پراگماتیزم ڕێبازەکا فەلسەفییە کو دبینیت بەرژەوەندی پیڤەرە بۆ ڕاستییێ کو (ولیەم جیمس) و (جون دیوی) یا دامەزاندی و دهێتە پیناسەکرن کو هزرکرنە بۆ چارەکرنا ئاریشەیان ب ڕێکەکا کارەکی یا پەسەند ل جهێ

هندێ پشتبەستن ل سەر دیتن و تیۆرین جێگیر بهیته کرن(مرتضی جبار کاظم، 2015، 15).

پشتی کورتییەك ل دۆر پراگماتیکێ هاتییە دیارکرن، ل ڤێرێ دێ هەول هێته دان پراگماتیکی بدەینه نیاسین: پراگماتیك د زمانڤانییا نویدا گرنگییێ ب ڤەکۆلینا زمانی ژ ئالییێ بکارهینەرێن ئەوێڤە ددەت و ب تایبەتی ژ ئالییێ پەیوەندییا ئەوێ ب هەلبژارتنا ئەوان بۆ پەیڤان و ئامراز و کۆت و بەندێن بەرهەنگاری ئەوان دبن، ل دەمێ زمانی د ناڤ پەیوەندییێن خۆ یێن جڤاکیدا بکاردهینن (Crystal,2008, 379).

شرۆڤەکرنا پراگماتیکێ و تێگەهشتنا ئەوێ د زمانیدا ب گشتی د ئەڤان خالاندا دیاردبیت:

1-زمان ژ لایێ ئاخڤتنکەرێن ئەویڤە د ناڤ کارلێکرنێن جڤاکیدا بکاردهێت. زمان پێش هەر تشتەکێ ئامرازە بۆ دروستکرنا پەیوەندییا جڤاکی و پەیوەندییێن لێپرسینێ. ئەڤان پەیوەندییان زمان د ناڤ کەلتوورێن جیهانیدا دروستدکەت.

2-ئاخڤتن بەشەکە ژ چارچۆڤەییێ ئەو دۆخێ تێدا بەرهەمدهێت، زمانی د بنەڕەتدا سیمایەکێ پراگماتیکی هەیە و واتا د پراگماتیکێدا بەرجەستە دبیت، ئەوژی د ئەرکێ گوتنێدا بەرچاڤدبیت. ئەوژی د ئەڤان خالاندا دیاردبیت:

أ-ئاخڤتنکەرێن زمانی د کارهینانا زمانیدا، د ناڤ کارلێکرنێدا جڤاکێدا، ڕێککەڤتن و ڕێسا و یاسایان پەیرەودکەن.

ب-واتایا پەیڤ و گرێ و ڕستەیان د هندەك جۆرێن دەوروبەرێن بارودۆخیدا دهێنه گەهاندن.

ج-بکارهینانا زمانی ژ لایێ ئاخڤتنکەرانڤە ب دیارکرنا ڕەفتارا پەیوەندیکرنا ئەڤان ئاخڤتنکەران ڕادبیت.

3-پراگماتیك فرە پسپۆرییەکە کو ڤەکۆلینێ ل زمانێ بکارهاتی و کەلتوورێ تایبەت بکارهینانا زمانیڤە دکەت(Senft,2014,3-4).

1-3-بیاڤێن کارکرنا ڤەکۆلینا پراگماتیکیێ:

پراگماتیك د بیاڤیێ کارکرنا ڤەکۆلینا خۆدا تەکەزیێ ل سەر ئەڤان خالان دکەت:

1=ڤەکۆلینیێ ل واتایا ئاخڤتنکەری دکەت، نەکو ڤەکۆلینیێ ل فۆنەتیکیێ یان فۆڕمیێ ڕێزمانیییێ ئاخڤتنیێ دکەت. بەلکو مەبەست و بۆچوونا ئاخڤتنکەری ب گرنگی وەردگریت.

2-ڤەکۆلینیێ ل واتاییێ د دەوروبەریدا دکەت و کاریگەرییا دەوروبەر ل سەر پەیامیێ پەیدادکەت. ئەڤەژی داخوازا ناسنامەیا ئاخڤتنکەران و جە و دەمیێ ئاخڤتنیێ دکەت.

3-ڤەکۆلینیێ ل دەرکەڤتەیان-Implicatures دکەت. بۆ نموونە ڤەکۆلینیێ ل ئەوان تشتان دکەت، ئەوێن ب شێوەیەکیێ ڕاستەوخۆ نەهێنە گوتن.

4-ڤەکۆلینیێ ل دویراتییا ڕێژەیی یا جڤاکی و فیزیکی ئەوا د ناڤبەرا ئاخڤتنکەراندا هەی دکەت ژبۆ پەیدابوونا تێگەهشتنیێ بۆ ئەویێ چەندا هاتییە گوتن یان نەهاتییە گوتن.

5-ڤەکۆلینیێ ل ئەوا نەمەبەستدار دکەت ب بەرانبەرکرن ل گەل واتایا مەبەستدار. ئانکو ب ڕێکا واتایا نەمەبەستدار دگەهیتە واتایا مەبەستدار.

6-پێکهاتەیا زانیارییان، ڤەکۆلینیێ ل چاواییا نیشانکرنا گوتنان ددەت ژپێخەمەت ب ڕێڤەبرنا زەمینەیەکا هەڤپشك بۆ هەبوونێن ئاماژەپێکری د ناڤبەرا ئاخڤتنکەر و گوهداریدا.

7- پراگماتیکا فەرمی-Formal Pragmatics، ڤەکۆلینیێ ل لایەنێن واتا و بکارهینانیێ دکەت کو دەوربەریێ بکارهینانیێ تێدا هۆکارەکیێ گرنگە ب ڕێکا بکارهینانا ڕێچکە و ئارمانجێن واتاسازییێ(Sperber and Wilson,2002,2).

8-ڤەکۆلینیێ ل هەر زانیارییەکیێ دکەت کو ب دیارکرنا مەبەستیێ ڕاببیت.

4-1-پراگماتیك و پەیوەندییێن ئەوێ:

د زمانڤانییێدا ئەنجامدانا ڤەکۆلینێ ل سەر کارهینانا زمانی دبێژنێ "پراگماتیك". پراگماتیك بریتییە ژ بیاڤەکێ زمانڤانی کو سەرەدەرییێ ل گەل کارهینانا ڕاستەقینەیا زمانی دکەت. بکارهینانا زمانی ب تنێ پشتبەستنێ ل سەر زمانڤانییێ ناکەت. ئانکو ڕێزمان و زانینا فەرهەنگی، بەلکو دیسان پەیوەندی ب زەمینە و ڕێککەڤتنێن کەلتووری و بارودۆخێ د ناڤبەرا کەسان ژیدا هەیە و ئێك ژ ئارمانجێن سەرەکییێن پراگماتیکێ ڤەکۆلینە ل هندێ کا چاوا دەوروبەر و ڕێککەڤتن- ب واتایا خۆ یا بەرفرەهـ- بەشدارییێ د واتا و تێگەهشتنێدا دکەت. ب ئەڤی شێوەی چەسپاندنا جڤاکی و کەلتووردی دبنە دەروازە بۆ تیگەهشتنا پراگماتیکێ(Senfet,2014, 2).

(جەیکۆب مێی) ئێکە ژ پێشەنگ و کەسایەتییێن پێشەنگێن **پراگماتیکا زمانییا مودێرن-Modern linguistics Pragmatics**. ئەڤ بوارە ب گەنجترین بەشێ لاوەکییێ زانستی دهێتە دانان. (مێی) و کەسانێن دی سەرهلدانا پراگماتیکێ و زێدەبوونا ناڤودەنگی و کاریگەرییا ئەوێ بۆ سالێن حەفتییان ژ سەدێ بووری دزڤرینن کو ئەو وەکو کارڤەدانەکێ بەرانبەر گەشەسەندنا زمانڤانییا پێکهاتەییا ئەمریکی دبینن کو ب ڕاگەهاندنا (نعوم چومسکی)گەهشتییە کۆپیتکێ بۆ ئاخڤتنکەر و گوهدارەکی ب تەمامی د کۆمەلگەهەکا ئاخڤتنێ یا تەمام یەکساندا. ل ڤێرێ زماڤانڤان شیانێن زمانی یێن خۆ ددەنە دیارکرن و شرۆڤەدکەن، ئەوژی بۆ هندێ داکو زێدەتر مودێلا چومسکی بێخینە د ناڤ زماڤانییێدا و کاریگەرییێ ب دەستڤە بهینن(Mey,1994,3286).

زمانڤان هێدی هێدی تێدگەهن کو ئەبستراکتێن گشتی یێن ئەڤێ مودێلێ ڕاستییا زمانی پشتگوهـ دهاڤێژن، ئەواکو د ئاخڤتنێدا، ئەوژی د ناڤ چارچۆڤێن جیاوازێن جڤاکی و کەلتووری و سیاسیدا ب ئارمانج و مەبەستێن جیاوازڤە ب دەستڤە دهێت(Senft,2014,2-3).

د ڕاستیدا زمان گەلەك زێدەترە ژ ڕێزمانەکا زمانی کو فەرهەنگ تێدایە. ئامرازەکە کو ئاخڤتنکەر بۆ کارلێکێن جڤاکی و پەیوەندیکرنێ ل گەل ئێك بکاردهینن. ڤەکۆلین ل سەر **پراگماتیکا زمانی** بەحسێ چاواییا بکارهینانا زمانێ ئاخڤتنکەری د دۆخ و چارچۆڤێن جیاوازدا دکەت. (ئانکو ئاخڤتنکەر دێ چ کەن ل دەمی دئاخڤن و بۆچی ئەوی کاری دکەن؟). ئانکو بریتییە ژ کارهینەرێن ڕاستەقینەیێن زمانی، ڕەفتارێ پەیوەندیکرنا ئەوان و جیهان و دیتنێن ئەوان. ئانکو ب کورتی برتییە ژ سەرجەمێ دەوروبەرێ مرۆڤی یێ بکارهینانا زمانی(Senft,2014, 3).

(مێی)دیارکرییە کێشەیێن پراگماتیکی ب تنێ ل دەوری واتاسازی و ڕستەسازی و فۆنۆلۆجییێ سنووردار نینن، بەلکو کۆمەکا کێشەیێن پەیوەندیدار پێناسەدکەت. پراگماتیك زمانی و بکارهینانا واتادارا ئەوێ ژ ڕوانگەها بکارهینەرێن زمانیڤە ڤەدکۆلیت کو د چارچۆڤەیێ بارودۆخی، ڕەفتاری، کەلتووری، جڤاکی و سیاسییێ خۆدا چەسپاندییە(Mey,1994,3286). ئانکو ل ڤێرێ دیاردبیت کو پراگماتیك ژ ئالییەکێڤە پەیوەندییا ئەوێ ب ئاستێن زمانیڤە هەیە و ژ ئالییەکێ دیڤە پەیوەندییا ئەوێ ب هۆکار و زانستێن دیڤە هەیە.

پرسا د ناڤ زانستاندا مە ڤەدگێڕینیتە بۆ هندێ کو سالێن حەفتێیان باشترین دەه سال بوون کو تێدا وەرچەرخانەکا پراکتیکی د زمانڤانییێدا سەرهلدا. ل سالا 1977ز بەرگێ ئێکێ ژ گۆڤارا پراگماتیك هاتە بەلاڤکرن. هەروەسا (جۆن بنیامێن) ل سالا 1979ز دەست ب زنجیرەکا پەرتووکان ب ناڤێ پراگماتیك کر. هەروەسا کۆمەلا نیڤ دەولەتی یا پراگماتیکی ل سالا 1986ز هاتە دامزراندن. پاشی ل سالا د دویڤدا گۆڤارەکا پراگماتیکی ب ناڤێ(IPrA) هاتە دەرکەڤتن. ئەگەر ب هویری تەماشەی پراگماتیکێ بهێتە کرن، دێ دیاربیت کو پراگماتیکا زمانی-Pragmatics Linguistics پەیوەندی ب گەلەك بیانڤانڤە هەیە. وەکو: فەلسەفە، دەروونناسی، ڕەوشتناسی-ethology، ڕەگەزناسی-، جڤاکناسی-ethnology و زانستێن ڕامیاری(Senft,2014, 3).

ئەڤجا دیاردبیت کو پراگماتیک بوارەکە د ناڤ زانستیدا و ب تنێ د ناڤ زمانڤانییێدا نینە، بەلکو د ناڤ زانستێن مرۆڤیدا کۆمڤەدبیت و کارلێکێ ل گەل دکەت کو بەرژوەندییا بنەڕەتی د کریارێن جڤاکیدا د هەڤپشکن. ئەڤ بەرژوەندییە ڕێکێ بۆ ئەوێ چەندێ خۆشدکەت، ل سەر بنەمایێ ئەوێ باوەرییێ کو دلێ کارگەها پراگماتیکێ، ئەوە وەسفکرنا زمانی وەکو کریارەکا جڤاکی بکەت(Senft,2014, 3).

1-4-1-پراگماتیک و زمانڤانی:

هەر چەندە سەرهلدانا پراگماتیکێ ل دەستپێکێ د ناڤ هێمالۆجی و فەلسەفێدا بوویە و ڕەهەندێن ئەوێ د بیاڤێن جۆراوجۆرێن زانستییێن جودادا هەنە، بەلێ ئەو ب ئاستەکێ زمانی دهێتە دانان، چونکی بیاڤەکێ مەزنێ زمانڤانییێ گرنگییێ ب واتایێ د ناڤ دەوروبەریدا ددەت.

زمانڤانی بیاڤەکی ئەکادیمییە کو یا تایبەتە ب شرۆڤەکرن و سالۆخکرن و راڤەکرنا زمانی مرۆڤی و پراگماتیک وەکو ئاستەك یان بیاڤەکی زمانڤانییی جەختی ل سەر کارلیکرنا د ناڤبەرا زمان و دەوروبەریدا دکەت(مجید الماشطة و امجد الرکابي، 2018، 44).

ب دیتنا (کارناب)ی پراگماتیك بنەکۆکێ هەمی زمانڤانییێیە و جەخت ل هندێ کر کو هەر زمانڤانییەك وەك پێدڤی پراگماتیکە، مادەم پشتبەستنێ ل سەر گوهداری و تێگەهێ یاسایێ دکەت کو هەر یاسیەك ب ڕێکا بکارهینانا ئەوێ دهێتە پێش. ل دویڤ دیتنا (کارناب)ی پراگماتیك ئامادەبوونا خۆ د هەر شرۆڤەکرنەکا زمانیدا تۆماردکەت و پشکدارییێ ل گەل زمانڤانییێ د کارکرنا ل زمانیدا دکەت. هۆسا ناڤئێکداچوون و ڤێککەڤتنەکا جوهەری د ناڤبەرا ئەواندا هەیە(مرتضی جبار کاظم، 2015، 18-19).

پێشگەڤتنێن پراگماتیکێ ئەوێن ل ئەورۆپا پەیدابووین، بۆ هندێ بوون داکو د ناڤ زمانڤانییێدا تێکەلبن، نەکو وەکو تەمامکەر بۆ زمانڤانییێ و ئەڤ ئاڕاستە یا هاتییە دانان ل سەر هندێ کو واتایێن زمانی ب مەرجێن بکارهینانا زمانی

کاریگەر دبن کو ئەو مەرجێن یاسادار و جێبەجێکارن د ناڤ زمانیدا. دیسان پێدڤییە ئەو چەندە ژی بهێتە دیارکرن کو د ڤەکۆلینا زمانیدا دوو ئاڕاستە هەنە. ئەوژی ئاڕاستەیی پێکهاتەیی(فۆڕمی)یە و ئاڕاستەییێ گەهاندێیە و پراگماتیك گرنگییێ ب هەر دوو ئاڕاستەیان ددەت. ئانکو د شیاندا نینە ڤەکۆلینا بکارهینانا زمانی بهێتە کرن بێی زانینا سیتەمی زمانی و بەرۆڤاژی (مرتضی جبار کاظم، 2015، 19).

بۆچوونان دیارکرییە کو بابەتێ پراگماتیکێ کو یا سەربەخۆ نینە ژ زمانڤانییێ کو پراگماتیك ب ئەرك یان کارێ چارسەرکرنا بابەتێن پێکهاتەیێ و واتایێ ڕادبیت و ئەڤ بابەتە بێگومان گرێدای تیۆرا زمانڤانینە. زمانڤانان دیارکرییە کو پراگماتیك سەر ب بیاڤێ زمانڤانییە کو ڤەکۆلینە یان ئەو پسپۆرییە ئەوا دچیتە د بن زمانڤانییێدا و زێدەتر گرنگییێ بکارهینانا زمانی د پەیوەندیکرنێدا ددەت(مرتضی جبار کاظم، 2015، 20–21).

پێدڤییە ئەو چەندە ژی بهێتە گوتن کو زمانڤانییا ڕۆژئاڤایی مفا ژ زانستێن نە زمانی وەرگرتییە. وەکو:(زانستێن فەلسەفە و جڤاکناسی و پەیوەندکرن و دەروونناسی)یێ و ژ ئەنجامێ ئەڤێ حەلیانێ لقێن زمانڤانی یێن نوی پەیدابوون و ئەڤێ چەندێ پراگماتیکا زمانی پەیداکر کو ب لقەکی نوییێ زمانڤانییێ دهێتە هژمارتن و ل دەستپێکا سالێن حەڤتییێ یێ چەرخێ بووری پێشکەڤت(محمود عكاشة، 2013، 69).

ژ ئەنجامێ پێشڤەچوون و گەشەکرنا ڤەکۆلینێن زمانڤانی و هژمارتنا ئەوێ وەکو بەشەك یان ئاستەك ژ زمانڤانییێ، بوو ئەگەر کو(کۆمەلا پراگماتیکا جیهانی– IprA) بهێتە دانان ئەوژی ل (ئنترویب) ل سالا 1987ز کو ئەوێ د بەلگەنامەیێن خۆیێن فەرمیدا پێشنیازکرییە کو پراگماتیکێ بکەنە د ناڤ تیۆرا زمانڤانییێدا(مرتضی جبار کاظم، 2015، 22).

1-4-2-پراگماتیك و دەروونناسی:

ئاخڤتنکەرێن زمانێن جیاواز چاوا ئاماژە ب تشتان، کەسان، گیانەوەران، جهان، ماوەیێ دەمی و هەتاکو دەقان یان پەرەگرافێن دەقان ددەن؟ ئەڤ ئاماژە ب ناڤێ "نیشانکار-deixis" دهێتە ب ناڤکرن و د هندەك دەوروبەرێن زمانی و نەزمانیدا دهێنە بکارهینان و دەوروبەر کاریگەرییێ ل سەر شێوەیێ گوتنێ هەیە. زمانێن سروشتی گرێداینە ب دەوروبەرانڤە و نیشانکاران پەیوەندی ب ئەوان ڕێکانڤە هەیە یێن ڕوویدانا ئاخڤتنێ یان ڕێزمانێ کۆد دکەن. ئەڤجا ل ڤێرێ شرۆڤەکرنا گوتنان ب شرۆڤەکرنا دەوروبەرێ ئاخڤتنێڤە یێ گرێدایە(Levinson,1983,54). ئەڤ دەوروبەرە پشتبەستنێ ب ئاماژەیا زمانڤانی دکەت کو (ئیندێکسێلتی-indexicality) دهێتە ناڤکرن و ژ لایێ فەیلەسۆفێن وەکو (هیلاری پوتنام)یڤە وەکو تایبەتمەندییەکا پێکهێنەرا زمانێ مرۆڤی و تایبەتمەندییەکا گشتی یا زمانی و کارلێکرنێ هاتییە وەرگرتن(Senft,2014,42).

زاراڤێ نیشانکار ژ زمانێ گریکی یێ هاتییە وەرگرتن کو ب واتایا ئاماژەدان یان ئاماژەپێکرن دهێت. ئاماژەدان ب تنێ پەیڤان ناهێتە کرن، بەلکو ب ڕێکا ئیشارەت و لڤینان ژی دهێتە کرن(Senft,2014,42). بۆ نموونە ل دەمێ دهێتە گوتن:

-ئەو پارکاهە یا دلێرییە.

د نموونەیا ل سەریدا، (ئەو...اهە) نیشاکارەکێیە کەسییە کو د شیاندایە ب تنێ ب ڕێکا ئامرازێ ئاماژەیێ بۆ دویر ئاماژە پێبهێتە دان یان ب ڕێکا ئیشارەت و لڤینا دەستی ل گەل ئامرازێ ئاماژەیێ بهێتە دیارکرن. د هەر دوو حالەتاندا لڤین و ئاماژەدانا دەستی ڕۆلێ خۆ د دیارکرنا واتایا نیشانکاریدا دبینیت، ل ئەوی ئەڤە ئێك ژ ئەوان خالانە پەیوەندییێ د ناڤبەرا پراگماتیك و دەروونناسییێدا-Psychology دبینیت.

پراگماتیك ل سەر تێگەهشتنا هەلویستێن گریمانەیی دهێتە بکارهینان کو زانین و باوەران ب خۆڤە دگریت ژبۆ چارەکرنا پەرادۆکس و لوغزێن گرێدای ب

تیۆرا زانینێڤە. هەروەسا پراگماتیک د دەروونناسییێدا دهێتە پراکتیکرن د بابەتێ نیاز و خواندنا مێشکیدا. بۆ نموونە:

-**لبنگەهێت پارتا ئەڤرۆکە**

بەران و نێری یا د دۆشن (سەلمان کوڤلی، 1998، 140).

د نیڤە دێرا دوویێدا ژ ئەڤێ نموونەیا شعریێ پارادۆکس دروستبوویە، چونکی هەردوو پەیڤێن (بەران و نێری) و کاریێ (دوشین) هەڤدژن و د هەبوونەکێدا ناگونجن، بەلێ پراگماتیک ل دویڤ دەوروبەریێ ئەو شعرا تێدا هاتییە بکارهینان، دشێت دیاربکەت کو ئەڤرۆ چ کەسێن خودان دەستهەلات و شیان نەشێن خۆ ل بەر سینگێ ئەوێ پارتێ بگریت.

ئێك ژ بابەتێن دێ ئەوێ پەیوەندییێ د ناڤبەرا پراگماتیک و دەروونناسییێدا دیاردکەت، ئەوە کو پراگماتیک تەکەزیێ ل سەر **دەرکەڤتەیێن ئاخڤتنێ**-conversational implicature دکەت کو ئەوژی پرۆسێسەکە ئاخڤتنکەر ئاماژەییێ پێ ددەت و گوهدار ب پرۆسێسا دەرئەنجامکرنێ ڕادبیت. ب واتایەکا دێ پراگماتیك ڤەکۆلینێ ل ئەوی زمانی دکەت، ئەوێ ب شێوەیەکێ نەراستەوخۆ دهێتە بکارهینان کو ئاخڤتنکەر ئاماژەییێ ب واتاییێ یان تشتەکی یان پێشنیازا ئەویێ دکەت و گوهدار گریمانەیا نیاز و مەبەستا دروست دکەت. بۆ نموونە ل دەمێ ئاخڤتنکەرەك(کچەك) دبێژیتە هەڤالەکا خۆ:" **ئەڤ دەرسۆکە گەلەك یا جوانە، بەلێ پارە ل دەڤ من نەماینە.**" ئێکسەر هەڤالا ئەوێ کو گوهدارە دێ تێگەهیت کو (**داخوازا پاران یا ژێ دهێتە کرن**".

هەروەسا ژ بابەتێن پەیوەندیدار د ناڤبەرا پراگماتیك و دەروونناسییێدا، بابەتێ پێشکەڤەتنا پراگماتیکێیە-pragmatic development کو بوارەکێ نەیەکسانە ژ گرۆپەکا بابەتێن گرێدای ب ڤەکۆلینا چاواییا پێشکەڤتنا زارۆکان بۆ کارامەییێن بکارهینانا زمانی ب شێوەیەکێ کارا و گونجای د کارلێکرنا جڤاکیدا پێکدهێت (Rollins,2014,300). ئانکو زارۆك د هەر قۆناغەکا تەمەنیدا هندەك بیاڤ و بابەتێن پراگماتیکێ فێردبیت و ل نێزیکی 12 هەتا 14 سالی هەمی تێگەه و بابەت و بیاڤێن پراگماتیکێ ل دەڤ دروستدبن.

ل دەماهیکێ پێدڤییە ئاماژە ب ئەوێ چەندێ بهێتە دان کو پراگماتیك د دەروونناسییێدا گرنگە، چونکی پراگماتیك ب شێوەیەکێ گشتی ب سالۆخکرنا هێزا کاریگەر د ئاخڤتنا دیارکریدا دکەت. ئەو ب ڤەکۆلینا هێز، نفش، ڕەچەل و ناسنامەیێ و کارلێکرنا ئەوان ل گەل کریارێن ئاخڤتنێ یێن کەسی دکەت. بۆ نموونە ڤەکۆلین ل گوهۆڕینا کۆدی راستەوخۆ پەیوەندی ب پراگماتیکێڤە هەیە. ئەڤجا گوهۆڕین د کۆدیدا کاریگەرییێ د ڤەگوهاستنا هێزا پراگماتیکیدا دکەت(Levinson,2004,62). بۆ نموونە ل دەمێ ڕستەیا:(ل ڤێرێ نەمینە.) دهێتە گوتن چێدبیت هێزا کاریگەرییا ئەوێ یا جودا بهێتە خواندن. دبیت وەکو گەفکرن بهێتە هژمارتن . هەروەسا دبیت فەرمانکرن بیت و دبیت ئاگەهدارکرن بیت...هتد. ئەڤ واتایێن جودا و هێزا کاریگەر ڕەنگە ب چەند ڕێکان ب دەستڤە بهێن:

1-ژ ئەنجامێ کاریگەرییا دەوروبەرێ د ناڤبەرا ئاخڤتنکەری و گوهداریدا هەی.

2-ژ ئەنجامێ کاریگەرییا بارێ دەروونی یێ ئاخڤتنکەر تێدا.

3-ژ ئەنجامێ جوداهییا کەسان ژ لایێ پلە و پایە و نفش و دەستهەلاتا ئەوانڤە...هتد.

زانایێن دەروونناسییێ یان زمانی ئەوێن بکارهینانا پراگماتیکێ دکەن، جەختێ ل سەر ئەڤان خالێن ل خوارێ دکەن:

1-ژێدەرێن زارەکی یێن ئاماژەدار د ئاخڤتنێدا ئەرکەکێ هەڤکاری بۆ ئاخڤتنکەر و گوهداران ئەوێن کارلێکرنێ ل گەل ئێك دکەن دروستدکەت.

2-ئەو ئاماژەیێن ل گەل ئاخڤتنێ بکاردهێن کو بۆ ناڤونیشانان هاتینە دیزاینکرن و دارشتن، ب تنێ بۆ دروستکرنا پەیوەندییێن جڤاکی نینن، بەلکو دیسان بۆ ڤەگوهاستنا پێزانینێن زێدەنە یێن گەلەك یان کێم ئالۆز بۆ کارلێکرنا جڤاکی.

3-ئەڤ ژێدەر و ئاماژە ل دویڤ زمان و کەلتووران دهێنە گوهۆڕین(Senft, 2014,186)

1-4-3-پراگماتیك و جڤاكناسی-Sociology:

ل سالێن شێت و حەفتێیان ژ سەدێ بووری، ڤەكۆلینێن سێ جڤاكناسێن ئەمریكا باكوور كاریگەرییەكا بهێز ل ل سەر تێگەهشتنا كارلێكرنا مرۆڤی یا ڕۆژانە یا ڕووی ب ڕووی ب شێوەیەكێ گشتی و ل سەر تێگەهشتنا ڕەفتارێ پەیوەندیكرنێ و بكارهینانا زمانی - ب تایەتی د دانوستاندنێدا- ب شێوەیەكێ تایبەتی هەبوو (Senft,2014,8).

ئێك ژ ئەوان (گوفمان)ە كو جەختێ ل سەر كارلێكرنا جڤاكی دكەت ب ڕێكا فۆڕمێن ئاخڤتنێ و چاڤپێكەڤتنێن جڤاكی و پێشكێشكرنا خودی د ژیانا ڕۆژانەدا (Senft,2014,8).

ب دیتنا (هارولد گارفینكل)ی ئاماژە ب سیستەمێ جڤاكی و زانینا ڕۆژانە یێن هەستێ گشتی و پێكهاتەیێن جڤاكی و هزركرن د كارێ ب كۆمدا و پەیوەندیكرنێ دایە. ئانكو بەحسێ چاوایا تێگەهشتنا مە بۆ جیهانا مە یا جڤاكی كرییە. هەروەسا ئاماژە ب ئەوێ كارڤەدانێ كرییە ئەوا پەیدادبیت ژ ئەنجامێ بەرسڤدانا كەسی ل سەر سلاڤەكا وەكو: تۆ چاوانی؟ ئەوا ل گەل ئەوێ پرسیارێ، هەبوونا تشتەكێ دی هەبیت. وەكو لێپرسینا كارێ خۆ، دراڤێ خۆ، تەندروستییا خۆ ؟. دیسان (هارڤی ساكس) ب پێشئێخستنا بیاڤێ شرۆڤەكرنا دانوستاندنێ ڕابوو كو ئەوی ب هەڤاكارییا هندەك زانایێن دی ب چاوایا ڕێكخستنا دانوستاندنێ و ڕێكخستنا پێكهاتەیا ئەوێ ڕابوون (Senft,2014,8).

زانایێن جڤاكی و ئەو زمانڤانێن ب ئەنجامداما ڤەكۆلینێن پراگماتیكی ڕادبن، ل سەر ئەڤان خالێن ل خوارێ ڕێككەڤتینە:

1-كارلێكرنا جڤاكی سیستەمەكێ دامەزراوەیی دروستدكەت كو پیڤەر و ماف و پێگیریبوونێن خۆ هەنە كو ب حوكمكرن و ڕێكخستنا ڕەفتار و ڕەفتارێن كارلێكەران ڕادبیت.

2–پێرابوون و ڕێککەڤتن هەیە کو ب ڕێکخستنا ماف و ئەرکان ڕادبیت کو یاسا و ڕێورەسمان بۆ یاریێن کارلێکرنان دابیندکەت کو یاسا ل سەر بنەمایێ گرێبەستا جڤاکی و کۆدەنگییا جڤاکی هاتینە دانان.
3–بەشداربووی د کارلێکرنێدا ئاگەهداری ئەوان پیڤەرێن ڕەوانە د ناڤ جڤاکێ خۆدا و ئەو هەڤککارییێ دکەن ژبۆ پاراستنا سیستەمێ کارلێکرنێ یێن ئەخلاقی و ڕێوەسومان د ژیانا ئەوان یا جڤاکیدا.
4–ڤەکۆلینا کارلێکرنێ پێدڤییە بارودۆخێ جڤاکی ب تەمامی بەرچاڤوەربگریت. هەروەسا ئەو دەوروبەرێن دیارکری ئەوێن ژێ پەیدابووی و پشتبەستنێ ل سەر دکەت.
5–ئەندامێن جڤاکی پێرابوونێن لۆجیکی و یاسایێن ڕاڤەکرنا هەڤپشك بکاردهینن وەکو ڕێکەك بۆ هزرکرنا کارەکی، ژبۆ دروستکرنا جیهانا ئەوان یا جڤاکی و تێگەهشتنا ئەوێ.
6–دانوستاندن د کارلێکرنێدا چالاکییەکا ڕێکخستییە کو بەشداربووی تێدا پشکدارییێ دکەن د ئاڤاکرنا واتایێ و کریارا جڤاکیدا، ئەوژی د دروستکرنا پرۆسێسا پەیوەندیکرنێدا ل گەل هندێ کو تێگەهشتنا واتایا ئەوان د جڤاکێن ئاخڤتنێ یێن دیارکریدا، داخوازا زانینەکا کەلتووری دکەت (Senft,2014,187-188).

1–4–4–پراگماتیك و سیاسەت–polotical:

زمان دەربڕینە پاشی دبیتە کریار. زمان یان گوتارا سیاسی دکەڤیتە ژێربارێ کۆمەکا پیڤەرێن جڤاکی و ڕەوشتی و ئایینی، گەلەگ کریارێن وەکو فەرماندان، پەیواندان و نەری...تێدانە. شرۆڤەکرنا پراگماتیکی یا زمانێ سیاسی ڤەکۆلینەکا ناڤخۆییە و زمانەکێ کاریگەرییە و ئارمانج ژێ ڕازیکرنا کۆمەکا خەلکێ دیارکرییە کو پێگەهەکێ سیاسی یێ دیارکری هەیە(عەبدولواحید موشیر دزەیی، 2021، 137–139).

زمان د بیاڤێ سیاسەتێدا گەلەك جاران ژ واتایا ئاشکەرایا خۆ بەرەڤ واتایەکا دی دچیت، ئەڤەژی بارودۆخ دخوازیتە هندێ کو هەمی دەمان زمانەکێ

ئاشكەرا نەهێتە بكارهینان. ئانكو هەمی جاران بۆ مەبەستا كاریگەری و ڕازیكرنیٚ زمانەكیٚ ئاشكەرا بكارناهێت، بەلكو هندەك جاران ب نەئاشكەرایی هەولا كاریگەری و ڕازیكرنا جەماوەری دهێتە كرن. بۆ نموونە هەمی دەمان گوتاربێژ ب ئاشكەرایی نابێژیتە جەماوەری دەنگی ب پارتا ئەوی بدەت، بەلكو هندەك جاران بەحسیٚ چاكی و باشی و خزمەتێن پارتا خۆ دكەت، ئەوژی د ماوەییٚ هەلبژارتناندا، ب مەبەستا هندیٚ داكو دەنگی ب پارتا ئەوی بدەن.

ئەو زمانڤانێن خودان وەعیەكیٚ سیاسی هەین، ئاماژەییٚ ب ئەڤان خالان ددەن:

1–سالۆخكرنەكا گونجای بۆ زمانی، ئەڤەژی داخوازا زانینا پێكهاتەیا جڤاكی یا ئاخڤتنكەرێن ئەویٚ دكەت، ژبەر هندیٚ پێدڤییە ڤەكۆلینا زمانی د دەوروبەریٚ ئەویٚ ییٚ جڤاكیدا بهێتە كرن، ل گەل تەكەزكرنەكا بهێز (ل سەر هەلویستیٚ ئاخڤتنیٚ ییٚ دیاركری و بەگراوەندیٚ جڤاكی و گرنگییا كارلێكرنا پەیوەندیكرنیٚ و ئاخڤتنكەرێن پشكدار) بهێتە كرن.

2–جۆراوجۆرییێن زمانی بریتییە ژ دروشم و ڕەمزان بۆ ناسنامەیا جڤاكی، ئەو ب تنیٚ ئاماژەییٚ ب ئەندامبوونا گرۆپی و هەڤگرتنا ئەویٚ نادەت، بەلكو ئەركێن پێكڤەگرێدانیٚ یێن گرنگ هەنە، هەروەسا ئەو ئاماژەییٚ ب جهیٚ ئاخڤتنكەریٚ د ناڤ جڤاكیٚ گوتارا ئەویدا ددەت، ژ ئالییێ پەیوەندییا ئەوی ب پلەیا جڤاكیڤە، زێدەباری هندیٚ ئەو، ئەوان كەسان گۆشەگیردكەن، ئەوێن كونترۆلەكا ل ئاست نەبن، ل سەر كارامەییێن زارەكی ئەوێن كارلێكرنێن زارەكی یێن ئەندامێن جڤاكی ژێكجودا دكەن.

3–بكارهینانا زمانی و ئایدۆلۆجیایا زمانی كو ئەو دوو بابەتێن ڤەبڕن ژبۆ دارشتنا ناسنامەیا كەلچەریٚ جڤاكی و پیڤەریٚ ڕێكخستنا پەیوەندییێن جڤاكی د ناڤبەرا گرۆپێن ئاخڤتنیٚ یێن دیاركریدا، ئەوژی د كارلێكرنێن گشتیدا.

4–ئایدۆلۆجیایا زمانی دیسان ئەركیٚ دانا شەرعیەتیٚ ل سەر پەیوەندییێن هێزیٚ هەیە، ئەوژی د ناڤبەرا ئەندامێن گرۆپەكیدا و بەلاڤكرنا هێزیٚ د ناڤ هەمی جڤاكیٚ ئاخڤتنێدا. ئەڤ ئایدۆلۆجییەتە كونترۆلیٚ ل سەر بارودۆخێن سیاسی د ناڤ جڤاكێن ئاخڤتن و ڕەفتار و ڕەفتاریٚ ساخلەم بۆ ئەندامێن ئەویدا دكەت.

5–تێگەهشتنا ئایدیۆلۆجیاییێن زمانی بۆ جڤاکی کو بابەتەکێ گرنگە بۆ تێگەهشتنا ساخلەم و شرۆڤەکرنا زمانییا گونجای ژیۆ هژمارەکا کارلێکرن و دیاردەییێن زارەکی ئەوێن کو پێدڤییە تێبینییا ئەوان د ناڤ جڤاکێ خودانێ ئاخڤتنێدا بهێتە کرن(Senft, 2014,188).

1–4–5–پراگماتیک و ئەدەبیات:

1–4–5–1–چەمکێ پراگماتیکا ئەدەبی:

تێگەهی پراگماتیکا ئەدەبی–Literary Pragmatics ئەوە کو زمان ب تنێ پابەند نینە ب کۆت و بەندێن زانایێن ڕستەسازییێڤە، بەلکو پێکهاتا زمانی یا دەقی د گەلەک حالەتاندا پەیوەندی ب شینوارین ژ دەقی ب دەستڤەدهێن هەیە. هەروەسا ئەوا پێ ڕادبیت یان پەیوەندی ب چاواییا بەرهەمهینانا وەرگران بۆ دەقی و تێگەهشتنا ئەوی هەیە. ئەڤجا پراگماتیکا ئەدەبی گرنگییێ ب ڕۆلێ بکارهێنەری د بەرهەمهینانا جڤاکی یا دەقان و تێگەهشتنا ئەواندا ددەت(احمد عدنان الحمدي، 2012، 145–146).

ب دیتنا (د.مینجو)ی چارچۆڤێ پراگماتیکێ ئاسۆیێ هەر ریچکەکی دروستدکەت و ئەو چارچۆڤەکی سەرەکی و دەستپێکییە بۆ هەر ڤەکۆلینەکێ ل دۆر کارێ ئەدەبی(جولیان لونجي و جورج ایلیا سرفاتي، ،).

نوکە پراگماتیک ڕێچکەکە ژ ڕێچکێن دی بۆ دەقێن ئەدەبی کو د ناڤدا ڕێچکێن جیاواز پەیدادبن. ژبەر دەولەمەندییا دیتنێن پراگماتیکێ کو تیشکێ دئێخیتە سەر گەلەک ڕەهەندان و دەقێ ئەدەبی ل گەل یاساییێن زمانی دگونجینیت. ل ڤێرێ ئاریشەیەک پەیدادبیت کو سەرەدەری ل گەل ژانر و پۆلینکرنێن ئەدەبی ب وەسفا هندێ کو جۆرەکە د ناڤ دەربڕیناندا یان ب لایەکێ دی بهێتە دانان، بەلێ د شیاندایە بهێتە دیارکرن کو ئەو دەربڕین وەکو یێن دی نینن. هەروەسا ئەو دەربڕین ژ یاساییێن زمانی ژی د ڤەدەر نینن(جولیان لونجي و جورج ایلیا سرفاتي، 2020، 213–214).

ئانکو پراگماتیکا ئەدەبی بریتییە ژ پەیوەندیکرنا ئەدەبی و هاریکارییا ئەکتیڤ و کارا د ناڤبەرا دانەر و وەرگریدا و ڕۆلی ئەوان د بەرهەمهینانا دەقێن

ئەدەبی و تێگهشتنا ئەواندا کو تێبینییا سیٚ ستووینان ژ ئەڤیٚ پێناسەییٚ دهێته کرن کو د هەر خواندنەکا رەخنەیی ئەدەبیدا و د هەر رەوشەنبیرییەکێدا کو سەر ب چ فەلسەفەکیٚ بێت رێککەڤتن ل سەر ئەڤان ستووینان هەیە. ئەوژی(دانەر، دەق و وەرگر)ن. ئەڤجا تەکەزکرن ل سەر ئێك ژ ئەڤان ستووینان و لابرنا هەر دوو ستووینێن دی یان جوداهییا هزرکرنیٚ د دیتنا سروشتیٚ پەیوەندییێن د ناڤبەرا ئەڤان ستووینناندا هەی، ئەوە دبیتە ئەگەر کو خواندنا و ڤەکۆلینا ئەدەبی ژ یێن دی جودابکەت(احمد عدنان الحمدي، 2012، 145-146).

ب دیتنا (کریستال)ی پراگماتیکا ئەدەبی بیاڤەکە لێگەرِیانیٚ ل پراکتیکرنا هزرێن پراکماتیکی د بەرهەمهینان و تێگەهشتنا دەقیٚ ئەدەبیدا دکەت(Crystal, 2008, 379).

1-4-5-2-بەگرەواندیٚ زانینیٚ بۆ تێگەهیٚ پراگماتیکا ئەدەبی:

پراگماتیك د ناڤ ڤەکۆلینێن ئەدەبی یان زمانڤانیدا پێشنەکەڤتییە، بەلکو د ناڤ ئەوان بیاڤاندا پەیدابوو ئەوێن پەیوەندی پێڤە هەین. وەکو: فەلسەفە، جڤاکناسی و تیۆرا کارلێکرنیٚ، بەلیٚ زمانڤانێن رۆژئاڤایی ئاماژە ب رێکا زاراڤیٚ (مژداری-aporias) پێددا کو د ناڤ بیاڤیٚ ئەوان ییٚ زمانییٚ دیارکریدا پەیدابوو. هەروەسا ڤەکۆلینێن ئەدەبی ب خۆ پراگماتیك ڤەنەدیتییە، بەلکو فەیلەسۆف و پێشەنگێن ئەدەبی و زانایێن پراگماتیکی، ڤەکۆلینێن دەقی یێن پەوەندی ب وەرگریڤە هەین پێشئێخست(احمد عدنان الحمدي، 2012، 146).

ئەڤا ل سەری دیاردکەت کو پراگماتیکا ئەدەبی کو ژ ڤالاهییەکیٚ پەیدانەبوویە، بەلکو بەگراوەندەکیٚ (زانینی-معرفي) هەبوو کو ژیٚ دەستپێکرییە، بەری کو ب شێوەییٚ خۆ ییٚ ئەدەبی بەرجەستەببیت و ل دەستپێیکا ئەوی بەگراوەندی، ڤەکۆلینێن فەلسەفی و زمانی بوون. ئانکو تێگەهیٚ پراگماتیکیٚ ل دەستپیکیٚ ل دەڤ فەیلەسۆف و زانایێن جڤاکی و خودانێن تیۆرا کارلێکرنیٚ، پاشی بۆ زانایێن زمانی پاشی بۆ ڤەکۆلینا دەقێن ئەدەبی هاتە ڤەگوهاستن(احمد عدنان الحمدي، 2012، 146).

1-4-5-3-بەگرەوەندیێ فەلسەفی:

پراگماتیکا ئەدەبی بۆ فەلسەفا پراگماتیزمی(pragmatism) دزڤڕیت و هندەکان بۆ بەری هینگێ زڤڕاندییە، ئەوژی بۆ (ئەفلاتۆن و ئەرستۆ)یی (فیلیب بلانشية، 2007، 20-25). ژبەکو وەکهەڤییەکا دیار د ناڤبەرا شێوەیێ هەر دوو زاراڤان(پراگماتیک) و (پراگماتیزم)دا هەیە و هەر دوو زاراڤ بۆ پەیڤا (pragmatic) دزڤڕن کو پەیڤا (pragmatic) ب واتایا (کەتواری-واقعی و کارەکی) دهێت و هندەکان پەیڤا(پراگماتیزم) بۆ پەیڤا یۆنانی(pragma)زڤڕاندییە کو ب واتایا (کار و ئیش) دهێت. ئەڤجا پێکڤەگرێدانەکا دیار و ڕوهن د ناڤبەرا شێوەیێن هەر دوو پەیڤاندا هەیە. بەلێ ل سەر ئاستێ واتایا زمانی کو بنەڕەتی هەر دوو پەیڤان ئاماژەیێ ب کار و کریارێن کارەکی و کەتواری و خودان سوود و مفا ددەن. ئەڤجا سوودبەخشی ئێك ژ وەرگێڕانێن زاراڤێ (پراگماتیك)ێنە و لێگەڕیانێ ل مفا و سوود و سەرکەڤتن و کاری دکەت و ئەڤە بنەڕەتی فەلسەفا پراگماتیزمێیە(احمد عدنان الحمدي، 2012، 147).

پراگماتیزم تیۆرەکا فەلسەفییا گشتییە بۆ عەقلانییەتا ماددی کو گرێدایە ب بەرژەوەندییێن تاکەکەسیڤە کو ڕاستییێ ب سوود و مفایێ دبەخشیت، بەلی پراگماتیك گرنگییێ ب دەرئەنجامێ ژ دەقان ب دەستڤەدهێت و ئەرکێن پێ ڕادبیت ددەت. هەروەسا ڤەکۆلینێ ل کریارێن ئاخڤتنێ-Speech Acts و مەرجێن سەرکەڤتنا گوتارێ یان ئاخڤتنێ و سەرنەکەڤتنا ئەوێ ژی دکەت. ب تایەتی دانوستاندنێ، هەروەسا گرنگییێ ب کارلێکرنێ- Interaction و زاراڤێن دی ژی ددەت(احمد عدنان الحمدي، 2012، 147). وەکو گریمانێن پیشەکی و دەرکەڤتنە و نیشانکاران ژی...هتد.

ل دوماهیکێ د شیاندایە بهێتە گوتن کو پراگماتیزم فەلسەفەکا ئەمریکییە کو فەیلەسۆفی ئەمریکی(چارلز ساندر پیرس-1839-1914ز)دەستپێکر و ل سەر دەستێ فەیلەسۆڤ ئەمریکی(ولیەم جیمس-1843-1910ز)دەنگڤەدا، بەلێ پراگماتیك ژ هزرێن فەیلەسۆفێ ئینگلیزی(جۆن ئوستن-1911-1960ز) و

قوتابییێ ئەوی یێ ئەمریکی(جۆن ڕوجرز سێریل-1932-)ی وەرارا ئەوێ دەستپێکر. ئانکو دیاردبیت کو د ناڤبەرا ئەواندا نێزیکبوونەکا زمانی و جوگرافی هەیە و هەر دوو د ناڤ کفنێ فەلسەفێدا ژدایکبووینە(احمد عدنان الحمدي، 2012، 147). هەروەسا پراگماتیك ب تەمامی جودا نینە ژ پراگماتیزما فەلسەفی، چونکی چەند ڕەهەندەك د بوارێ پراکتیکیدا ئەوان پێکڤە گرێددەت، ئەوژی ئارمانج و مەبەستێ(عەبدولواحید موشیر دزەیی، 2014، 44).

1-4-5-4-بەگرەوەندێ جڤاکی و تیۆرا کارلێکرنێ:

تەکەزکرنا پراگماتیکی و پراگماتیکا ئەدەبی ل سەر پەیوەندیکرنێ کو ئەڤە ڤەدگەڕیتەڤە بۆ جۆرەك ژ جۆرێن پەیوەندیکرنا جڤاکی کو ئەو ب تنێ د ناڤبەرا دوو کەسان یان پتردا پەیوەندییەکا ئاسایی نینە، بەلکو ئەو کارلێکرنەکا کارایە د ناڤبەرا هەڤپشکێن ڕژدێن کارلێکەردا. ئانکو د حالەتێ دەقێ ئەدەبیدا کارلێکرن د ناڤبەرا دانەری و وەرگریدا چێدبیت کو بارودۆخێن جڤاکی ب ئەوانڤە دگرێداینە و ئەو نەشێن ژێ جودابن، بەلکو د ناڤبەرا ئەواندا پەیوەندییەکا جەدەلی هەیە. ئەڤەژی واتایا هندێ ددەت کو هەر ئێك ژ دانەری یان خواندەڤانی دەستهەلاتەکا تەمام ل سەر دەقی نینە، بەلکو دەستهەلاتا گشتی و تەمام یا هەر دووکانە و هەر ئێك ژ ئەوان کاتێکرنێ ل ئەوێ دی دکەت. دانەر ب وەرگری کاریگەر دبیت، ل دەمێ دڤێت دەقەکێ ئەدەبی بنڤێسیت کو د مێشکی خۆدا گریمانەیا هندێ دکەت کو دڤێت دانوستاندنا وەرگری بکەت و کارلێکرنێ ل گەل بکەت و کارتێکرنی لیبکەت و وەرگرژی د ڕۆلێ خۆدا ب دانەری کاریگەر دبیت، ب ڕێکا ئەوا ئەوی/ئەوی نڤێسای و کارلێکرنێ ل گەل دکەت ب ڕێکا خواندنا دەقی ئەدەبی و هەولا تێگەهشتنا دەقی و دووبارە بەرهەمهینانا ئەوی ب سەر ژنویڤە، ئەوژی ب خواندنەکا شیکارییا ئەدەبی یا ئیستاتیکی و بهێز(احمد عدنان الحمدي، 2012، 148).

ئەڤ پەیوەندییە ئێك ژ ئەوان پەیوەندییانە کو (جاکوب.جی.می) ب (داهێنانا هەڤپشك-cocreation) ناڤکری کو دەق نابیتە کارەکێ تایبەت ب تاکە

دانەریڤە، بەلکو یێ پێدڤییە ب بەردەوامی هاریکارییەکا کار و ئەکتیڤ ژ ئالییێ جەماوەری و خواندەڤانانڤە بۆ دەقی هەبیت(احمد عدنان الحمدي، 2012، 148).

1-4-5-5-بەگرەوەندیێ زمانی:

پراگماتیک شەپۆلەکە ژ شەپۆلێن زمانڤانییا نوی کو پشتی هەر دوو شەپۆلێن بونیادگەری و بەرهەمهینانێ پەیدابوو، ل ئەوی دەمی کو بابەتێن پراگماتیکی د تێکەلبوون ل گەل واتاسازییێ، بەلێ پشتی هینگێ پتریا زمانڤانان جوداهی د ناڤبەرا ئەواندا کر و ژ ئەوان خالێن جوداهییێ د ناڤبەرا ئەواندا دکەت، ئەوژی ئەوە کو واتاسازی ڤەکۆلینێ ل واتایا تەقلیدی دکەت، ئەوا ب مەرجێن ڕاستییێڤە یا پابەندکری بیت و ژ دەوروبەرێ تەڤگر یا سەربەخۆیە کو پەیوەندییەکا خۆبخۆییا بهێز د ناڤبەرا دال و مەدلولیدا هەیە، بەلێ پراگماتیک تەکەزێ ل سەر ئەوێ چەندێ ناکەت، بەلکو ڤەکۆلینێ ل ئەوان ئالییێن واتایێ دکەت، ئەوێن ل دویڤ هەلکەڤتێن بکارهینانێ یێن تایبەت دهێتە تێگەهشتن و پێدڤییە دەوروبەری بەرچاڤوەربگریت و ب تێگەهێ ئەوێ یێ بەرفرەهـ کو بریتییە ژ دەوروبەرێ کو ئاخڤتن تێدا هاتییە گوتن، ئانکو (دەوروبەرێ ئاخڤتنێ یان گوتاریێ(Discourse Context) و هەڤپشکان د ڕوویدانا ئاخڤتنێدا و پەیوەندییێن ئالوگۆر د ناڤبەرا ئەواندا و ئارمانجێن ئەوان و جهێ سروشتی و جڤاکی یێ ئەوێ ڕوویدانێ). کەواتە واتاسازی گرنگییێ ب وەسفا واتایان ددەت، بەلێ پراگماتیک ڤەکۆلینێ ل کارهینانێن ئەوان واتایان ددەت(احمد عدنان الحمدي، 2012، 148). وەکو د ئەڤێ نموونەیێدا دیاردبیت :

-ئەو ملەڤانەکی پێکوتییە.

ئەگەر ئەڤ ڕستەیا ل سەری ژ لایێ واتاسازییێڤە بهێتە شرۆڤەکرن، ل ئەوی دەمی ئەو ڕستە، دێ واتایەکا ڕاگەهاندی گەهینیت، ئەوژی وەسفکرنا کەسەکییە کو یێ مەلەڤانە و دشێت خۆ ل ئاڤێ بێخیت، بەلێ ژ لایێ پراگماتیکێڤە ئەگەر ئەو ڕستە بهێتە شرۆڤەکرن، گرنگییێ ب وەسفا ئەوێ واتایێ نادەت، بەلکو بکارهینانا واتایا ئەوێ ڕستەیێ ددەت، ل دویڤ ئەوی

دەوروبەرێ ئەو ڕستە تێدا هاتییە گوتن کو ڕەنگە ببیتە(نرخاندن، پەسنکرن...هتد.)

هندەك جاران وەسا دەربڕین ژی دهێتە کرن کو واتاسازی ل دویڤ ڕێبازا فۆڕمی یان شێوەبەند(یاسا و پێکهاتەیا ڕستەیێ) دچیت، بەلێ پراگماتیك ل دویڤ ڕێبازا ئەرکی(واتایا ڕستەیێ) دچیت. هەروەسا ژ ئەوان بابەتێن پراگماتیك گرنگییێ پێددەت و ڕێککەڤتنا زمانڤان ل سەر هەی، ئەڤێن ل خوارێنە:

1-**دیمەنێن ڕێزگرتنێ**(Politeness).

2-**ئامارژەدان**(Refrence)

3-**نیشانکار**(Deixis)

4-**دەرکەڤتە**(Implicatures)

5-**کریارێن ئاخڤتنێ**(Speech Acts) (احمد عدنان الحمدي، 2012، 148-149).

6-**پێشگریمانە**(Presuppositions).

ئانکو پراگماتیك ڤەکۆلینێ ل پەیوەندییا چالاکییا زمانی ب بکارهینەرێ ئەوێڤە دکەت. هەروەسا ڕێکێن بکارهینانا هێمایێن زمانی ب چاوایی و ب سەرکەڤتییانە دکەت. هەروەسا ڤەکۆلینێ ل دەوروبەر و چینێن جهی یێن جودا دکەت، ئەوا کو ئاخڤتن تێدا دهێتە گوتن. هەروەسا ڤەکۆلینێ ل ئەوان هۆکاران دکەت کو وە ل گوتارێ(ئاخڤتنێ) دکەت کو پەیامەکا گەهاندنێ یا ڕوهن و سەرکەڤتی بیت. دیسان لێگەڕیانێ ل هۆکارێن سەرنەکەڤتنێ د پەیوەندیکرنا زمانێن سروشتیدا دکەت...هتد(احمد عدنان الحمدي، 2012، 149).

1-4-5-6-بنەمایێن پراگماتیکا ئەدەبی:

پەیوەندیکرنا نەئاسایی یان کارلێکرنا کارا و ئەکتیڤ د حالەتێ دەقێ ئەدەبیدا د ناڤبەرا نڤیسەر و گرۆپ ژ خواندەڤاناندا، ئەو ژ ئەنجامێ هەبوونا پەیامەکا تاکەکەسییە ژ نڤیسەری بۆ خواندەڤانان و ژبۆ هندێ داکو ئەو پەیوەندیکرنە یا سەرکەڤتی بیت، پێدڤییە ل دویڤ هندەك یاسا و بنەمایان

بچيت. ئەوژى: بنەمايێ هاريكارى و بنەمايێ دەركەڤتەييێيە(احمد عدنان الحمدي، 2012، 149).

فەيلەسۆفێ بريتانى (گرايس)ى بەحس ل ئەڤان بنەمايان كرييە. سەبارەت (بنەمايێ هاريكارى–Co-operation)يێ كو ئەڤ بنەمايە دياردكەت كو پشكدارييا هەر كەسەكى د هەر دانوستاندەكێدا، پێدڤييە ل گەل ئارمانجا ئەوى يا گونجاى بيت، زێدەبارى گونجانا ئەوى ل گەل ئارمانجێن پشكداران و پالدەرێ ئەوان، ئەڤەژى ژبۆ هندێيە داكو چەندييا ڕێكخستنا دانوستاندنێن مرۆڤايەتى و ئەنجامێن ئەوێ يێن سەركەڤتى دياربكەت و (گرايس)ى بنەمايێ هاريكارييێ دابەشى چار بنەمايێن دى كر كو ئەڤە چار بنەمايێن دانوستاندنێ ژبۆ ڕێكخستنا ڕێكا هاريكارييێيە د سەرەدەريكرنێدا ل گەل زانيارييێن دانوستاندنێ. ئەوژى: يا ژ قەيدە بيت كو دبيتە (بنەمايێ چەندى)، يا ڕاستگۆ بيت كو دبيتە(بنەمايێ چاوايى)، يا خودان پەيوەندى بيت كو دبيتە(بنەمايێ گونجانێ) و يا ب ڕێكوپێك بيت كو دبيتە(بنەمايێ شيوازى) و هەر لادانەك د ئەڤان بنەمايانداا پەيدابيت، واتايەكا سەربار ب خۆڤە دگريت. ئانكو هەر لادان و بەزاندنەك د هەر بنەمايەكيدا ڕوويبدەت، دێ پەيام هێتە ڤەگوهاستن، هەر چەندە ب ئاشكەرايى نەهاتييە گوتن، بەلێ يا تێگەهشتييە و ئەڤە بنەمايێ هاريكارييێ و لادانا ئەوييە ل سەر ئاستێ دەقێ ئەدەبى(احمد عدنان الحمدي، 2012، 149–150). وەكو ل خوارێ دياردبيت:

–پەڕێت منێت خەون ددێتن

هەيڤێ بگرن ...

.. ب وەشێنە دەريا هيڤى يا

ب چنە مامز و كويڤى يا (سەلمان كوڤلى، 1998، 39).

د ئەڤێ نموونەيا شعريدا بنەمايێ چاوايى هاتييە لادان و بەزاندن، ژبەركو زێدەبێژى د شعرێدا بكارهاتييە و ئەڤەژى هزرێ يان پەيامێ ب گومان دئێخيت، چونكى شاعرى وەسا دياركرى كو هيڤيێن ئەوى د گەلەك هەتا ئەوى ڕادەى سالۆخكرييە كو دچن و دچن هەتا ببنە دەريارييەكا هيڤيان و بشێن بگەهنە گرتنا هەيڤێ كو د ڕاستيدا تشتێ وەسا د كەتواريدا ناهێتە ديتن.

بەلێ تێگەهێ دەرکەڤتەیێ ب ڕوهنکرنا چاواییا ڕابوونا نڤێسەر و خواندەڤانان ب بەشدارییەکا پێکڤە د داهێنانا کارێ ئەدەبیدا گرێدایە. هەروەسا تێبینییا هندێ ژێ دهێتە کرن کو جەوهەرێ هونەری، یێ بینرای ژی یان یێ ئەدەبی ئەوژی ل جهێ هندێ ئەو ب ئاشکەرایی بهێنە گوتن یان نواندن، د ڕێکا لابرنا تشتان یان زانیارییاندا ب دەستڤە دهێت(ئانکو ب ئاشکەرایی ناهێتە گوتن). (جاکوب)ئاماژەیێ ب چیرۆکا (قابیل و هابیل)ی دکەت، ل دەمێ خودی تەعالا پرسیارێ ژ قابیلی دکەت:(کا برایێ تە هابیل؟). قابیل دزانیت کو خودێ دزانیت کا هابیل و کێ ئەو کوژتییە کو ئەڤێ پرسیارێ پرسیارەکا دی ژێ دەردکەڤیت و ئەو مەبەستە. ئەوژی ئەڤەژی: (تە بۆچی ئەڤە ب سەرێ برایێ خۆ قابیلی هینا؟) و ل گەل هندێ قابیل هەولددەت کو د ئەڤێ دانوستانێدا، یێ هاریکار نەبیت و هەولددەت ئەو دەرکەڤتەیا گرێدای ئەوێ پرسیاریڤە ڕەتبکەت کو پێدڤیبوو ئەوی برایێ خۆ پاراستبا، بەلێ بەرسڤا ئەوی یا نەدروست ل گەل خودێ تەعالا. ئەوژی ئەڤەیە: (ئەز نزانم.) ب دروستی ئاماژەیێ هندێ ددەت کو ئەو ل پەیاما ڤەشارتی گەهشتییە(احمد عدنان الحمدي، 2012، 150).

1-4-5-7-شێوازێن پراگماتیکا ئەدەبی:

ژبۆ کارلێکرنا د ناڤبەرا دانەر و خواندەڤان و هەڤکارییا د ناڤبەرا ئەواندا و هەڤپشکییا ئەوان د داهێنانا دەقی ئەدەبیدا، چەند شێوازەك د ناڤ دەقیدا هەنە کو ڕێکخستنێ د ناڤبەرا ئەواندا دروستدکەت. ژ ئەوان ژی:

1- دەنگ-voice یان دەنگدان-vocalization: ئەڤە شێوازەکێ ئەکتیڤە بۆ داهێنانا بۆشاهییا ڤەگێڕانێ و بەردەوامییا ئەوێ ب هەڤکارییەکا ب ئاگەه و ب پالپشتیەکا باش ژ گرۆپەکا خواندەڤانان بۆ دهێتە کرن، ئەوژی داکو مشتومڕا داهێنانا هەڤپشك د ناڤبەرا دانەری و خواندەڤانیدا جێبەجێبکەت و ئەڤە شێوازە د چارچۆڤێ پراگماتیکا ئەدەبیدا بریتییە ژ دانا دەنگی بۆ کەسایەتییەکا چیرۆکێ د ناڤ چیرۆکێدا کو گۆشەنێڕینا ئەوێ هەلدگریت کو وەلێ دکەت باخڤیت و ب ڕێکا ئەوێ بلێڤکرنێ، کەسایەتێن دی بەلکو هەتاکو جیهانا

چیرۆکیێ ئەوا پێڤە گرێدای ژی بهێتە دیتن. چێدبیت ئەو دەنگ، دەنگیێ ڤەگێڕی بیت و هەولبدەت ب ئەویێ ڕێکیێ بڤەشێریت یان ئەو دەنگ ڤەگێڕ ب خۆ بیت، ب ئەویێ وەسفی کو کەسایەتییەکە د چیرۆکیێ یان ڕۆمانێدا یان هەتا دانەر ب خۆ بیت(احمد عدنان الحمدي، 2012، 151).

دەنگێن دەقی پشتبەستنیێ ل سەر هەمەجۆرییا گوتاریێ دکەت و ل سەر شێوەییێ دیالێکتێن هەمەجۆر و فرە دەنگی–multi-vocality بریتییە ژ پەیوەندییێن جەدەلی د ناڤبەرا هێزێن جڤاکی رەوشەنبیری یێن جیاواز(احمد عدنان الحمدي، 2012، 152). ئانکو فرە دەنگی ژ ئەنجامیێ هەبوونا دەنگێن کەسایەتی و ڕابوونا ئەوان ب گەهاندنا هزران و چێکرنا ڕویدانان د ڕۆمانیێ یان چیرۆکێدا دروستدبیت.

2–هەڤدەقی–Intertextuality:

تێگەهیێ هەڤدەقییێ داخوازا تێگەهشتنا دەقان دکەت، نەکو وەکو سیستەمەکیێ خۆیی یێ سەربەخۆ، بەلکو وەك سیستەمێن جیاکاری و مێژوویی. وەکو شینوار و شینوار بۆ دەقێن دی کو ئەو ب ڕێکا دووبارەکرن و ڤەگوهاستنا پێکهاتەیێن دەقێن دی دروستدبیت. هەڤدقی بنەماییێ سەربەخۆییا دەقی ڕەتدکەت. تیۆرا هەڤدقییێ ڕژدییێ ل سەر هندیێ دکەت کو د شیاندا نینە دەقی هەبوونا خۆیا گشتگیر و ب تنێیی و خۆیەتی هەبیت. هەروەسا وەکو سیستەمەکیێ دائێخستی کارناکەت(Alfaro,1996:268).

پتریا دیاردەیێن تێکەلبوونا دەقان گرێداینە ب خۆڤەگرتن و ئاماژەکرنان ل دۆر واتایێن ڤەشارتی د دەقی ئەدەبیدا و ئەڤە دبیتە ئەگەر کو ب شێوازەکیێ دیییێ پراگماتیکی بهێتە هژمارتن. هەڤدەقی ئێك ژ ئەوان شێوازانە کو وە ل دانەر و خواندەڤانی دکەت کو پشکدارییێ د داهێنانا بەرهەمێن ئەدەبیدا بکەن. هەڤدەقی جۆرەکە ژ پەیوەندییێ د ناڤبەرا دەقەکیێ ئەدەبییێ ل داوییێ هاتی کو سەر ب دانەریێ خۆڤەیە و دەقێن پێشوەخت یان هەڤدەمێن ئەوی دەقیدا. ئەڤجا چ ئەڤ پەیوەندییە یا دیاربیت یان یا ڤەشارتی بیت، ژدەڤە بیت یان یا ناڤخۆیی بیت، بەشی بیت یان گشتی بیت کو پشتبەستنیێ ل سەر بنەماییێ

ڕەتکرنێ یان پشتەڤانیکرنێ یان دانوستانێ دکەت کو دانەر ب ڤەدیتنا ئەڤێ چەندێ ڕادبیت(احمد عدنان الحمدي، 2012، 154).

1-4-5-8-ڕەخنەیا پراگماتیکا ئەدەبی:

ل خوارێ دێ ب دیتنەکا ئومێد بەخش و خودان ڕەخنە ل دەڤ هزرێن پراگماتیکا ئەدەبی ڕاوەستین. ئەوژی ئەڤێن ل خوارێنە(احمد عدنان الحمدي، 2012، 155-156):

1-ئیك ژ ئەوان هزرێن پشتبەستن د پراگماتیکا ئەدەبیدا پێ دهێتە کرن، ئەوە کو دەقێ ئەدەبی یێ بەرهەمدارە یان ژ لایێ ڕەوشەنبیریڤە یێ بەرهەمدارە. هەروەسا دەقێ ئەدەبی یێ خودان پەیامە و دڤێت نڤێسەر ئەوێ پەیامێ بگەهینیتە وەرگران و دڤێت ئەڤە ل گەل دەقێ ئەدەبی بهێتە ئەنجامدان.

2-هزرا دووێ یا پشتبەستن د پراگماتیکا ئەدەبیدا پێ دهیتە کرن، ئەوە کو هەر ئێك ژ نڤێسەری یان خواندەڤانی دەستهەلاتەکا ڕەها ل سەر دەقێ ئەدەبی نینە و ل ڤێری ڕەخنەیێ د ئەڤێ هزرێدا دەستپێکر، ئەوژی ژ ئەوێ بۆچوونێ کو دەق یێ بەرهەمدارە و مولکێ نڤێسەری یان خواندەڤانی نینە، بەلکو مولکەکێ هەڤپشکە.

3- هزرا سێیێ گرێدایە ب تێگەهێ دەوروبەریڤە کو چێدبیت دەوروبەر ژ دەوروبەرکێ دەقی زمانی یێ گرێدای ب ڕستەییڤە بۆ دەربرین و دەقان بهێتە ڤەگوهاستن و چ تشتەك ژدەرڤەی دەوربەری ئاخڤتنێ ب دەستڤە ناهێت. ئەڤجا ل ڤێری دبیت ئەو خواندنا بۆ دەقی ئەدەبی دهێتە کرن یا دویربیت ژ ئەوا ئەوی دەقی هەی و ئەڤەژی ئاریشەیێ پەیدادکەت.

1-4-6-پراگماتیك و فەلسەفە:

ئیك ژ پرسیارێن سەرەکییێن فەلسەفەیێ-Philosophy ئەوە کو ئەم چاوا جیهانا خۆ و ژیانا خۆ وەك" **تشتەکێ واتادار-meaningful**" لێکبدەین یان ب شێوەیەکێ گشتیتر چاوا واتایێ ب واتایا ئەوێ یا گشتی دروستدکەین. ئێك ژ ئەوان ڕێکێن گرنگێن بۆ ئەڤی هۆکاری بکاردهێت زمانە. ئێك ژ بوارێن

سەرنجراكێشێن زمانڤانییێ بریتییە ژ ڤەكۆلینكرن ل سەر هندێ كا چاوا ئاخڤتنكەر زمانی بۆ دروستكرنا واتایێن تایبەت د چارچۆڤێن تایبەتدا بكاردهینن. ئەڤە ئەو پارچەیە یان ئەو لایەنە كو فەلسەفێ ل گەل واتاسازی و پراگماتیكێ كۆمڤەدكەت (Senft,2014, 11).

چەندین ڕێبازێن جیاواز ژ لایێ فەیلەسۆفانڤە بۆ بەرسڤدانێن:(واتایا پەیڤێ چییە؟)(مەبەستا ڕستەیێ چییە؟)پەیدابوون. ل دوماهیكا سالێن بیستان و دەستپێكا سالێن سیهان كۆمەكا فەیلەسۆف و بیركارناسان ل ڤیەنا و بەرلین پەیدابوون و ژ ئەوان ژی: (مۆریتز شلك، ڕۆدلف كارناپ، كورت گودل، ئۆتۆ تیورات، كارل هیمپل، هاینس ڕایچنباخ) بانگەشەیا هندێ كرن كو ڕستە بێ واتایە، ئەگەر یا پشتراستكری نەبیت و ل دەمێ مەرجێن ڕاستییان بهێنە تاقیكرن. ئانكو ڕستە دڤێت پشتراستكری بن داكو واتادار بن(Senft,2014, 11). وەكو بهێتە گوتن:(گوتر بالندەیە.) یان(فیل گیانەوەرە.)

ئەڤ هەلویستە هندێ دگەهینیت كو هەمی ئەو دەقێن ئەدەبی و میتافیزیكی و پتریا ئەوان ڕستەیان یێن ئاخڤتنكەرێن ئاسایی د كارلێكرنا زارەكییا ڕۆژانەدا بەرهەمهدهینن د بێ واتانە! ئەڤ ڕێبازە گەلەكا فۆرمال و گەلەكا سنووردارە بۆ زمانی كو دبێژنێ:"پۆزتیڤیزما لۆجیكی-Logical Positivism" كو ژ لایێ هژمارەكا فەیلەسۆفێن ئەوروپی و ئەمریكیڤە هاتییە وەرگرتن. وەكو فەیلەسۆفێ بریتانی(ئەلفرێد ج ئایەر 1910-1989ز) (Senft,2014, 11).

گەلەك كارڤەدان بەرانبەر ئەڤێ ڕێبازێ پەیدابوون، ب تایبەتی ژ لایێ ئەوان فەیلەسۆفانڤە ئەوێن ل ئیكسفۆرد وانە دگوتن د ناڤبەرا سالێن 1945-1970ز دا. ژ ئەوان زانایان ژی. (گێلبرت ڕایل 1900-1976)، (پیتر گێیچ ژدایكبوویێ 1916ز)، (پیتر ستراسن 1919-2006ز)،(جۆن ئوستن 1911-1960ز)، (جۆن سیریل ژدایكبوویێ 1932ز) و (ه.پاول گرایس 1931-1988ز). ئەوان قوتابخانەیا ب ناڤێ" فەلسەفەیا زمانێ ئاسایی- School of Ordinary Language Philosophy" دامەزراند(Seuren,1998,367). هەروەسا ب كاریگەرییا ڕینماییێن (ڤیتگنشتاین 1889-1951ز)ی ...هتد(Seuren,1998,419). ئەڤان زانایێن ئەڤ قوتابخانە پێكهیناى،

باوەری ب هەمی شێوە و بارێن لۆجیکی یێن واتاسازییا فەرمی– formal semantics یا سەردەمی ئەوان نەبوو. ئەوان دیارکر کو ئەڤ شێوە و بارە نەشێن ب شێوەیەکێ دروست سەرەدەرییێ ل گەل دیاردەیێن وەکو ئەنافۆر و پێشگریمانە و کریارێن ئاخڤتنێ بکەن(Seuren,1998,367).

ل ڤێرێ هەول دێ هێتە دان ب کورتی ل سەر دیاردەیێن ئەنافۆر و پێشگریمانە و کریارێن ئاخڤتنێ بهێتە کرن. ئەنافۆر–Anaphora(واتە ب هویری ئاماژەپێکرن ب ئەوان ناڤ و تشتان ددەت، ئەوێن پێشتر د گوتارێدا هاتینە بەحسکرن. وەکو: ئازاد قوتابییە. ئەو گەلەکێ زیرەکە. ل ڤێرێ (ئەو) ئانافۆرە، چونکی ئاماژەپێکرنە بۆ (ئازاد)ی) و پێشگریمانەیان– Presuppositions (واتە ب هویری زانیاری د ناڤبەرا کارلێکرنێن ئاخڤتنکەراندا کو ب ئاسایی ب دەستڤە دهێن. وەکو: دلێر د ئاڤێدا خەندقی یان نەخەندقی. پێشگریمانەیا هندێ دهێتە کرن کو دلێر خۆ د ئاڤێ ئێخستییە) و کریارێن ئاخڤتنی–Speech acts کو ب زمانێ سروشتی یێ ئاسایێ ب دەستڤەهاتینە و ل ڤێرێ زمان کریارە نەکو ئاخڤتنە و زمانی ب ئەنجامدانا کریارەکێ یان چەند کریاران ڕادبیت وەکو(سوپاسیکرن، ڕەخنەگرتن، پێشنیاز، ڕەتکرن، مێهڤانداریکرنێ...هتد). بۆ نموونە:

–ئەگەر ئەو پرۆژە بهێتە ئاڤاکرن، دێ گەلەك باش بیت.(پێشنیاز)

–من خوارن یا چێکری.(مێهڤاندارکرن)

– ئەڤ کارە یێ دروست نینە. (ڕەخنەگرتن)

–ئەز یێ ب شۆلم.(ڕەتکرن)

–تە گەلەك بۆ من کر.(سوپاسیکرن)

ل دوماهیکێ پێدڤییە بهێتە گوتن کو فەیلەسوٗف و زمانڤان ئەوێ ب جێبەجێکرنا پراگماتیکێ ڕادبن، د ئەڤان خالاندا هەڤپشکن:

1–ئاخڤتن دهێتە هژمارتن کو ئامرازەکێ کریارانە د دەوروبەرێن دیارکریدا و ئەڤان کریاران واتا و هێز هەیە و کارتێکرنێن دیارکری دروستدکەن کو ب پێکهینان و ئافراندنا کەتوارەکێ جڤاکی ڕادبن.

2–ئاخفتن ب پلەیا ئێکێ ئامرازە بۆ دروستکرنا پەیوەندییێن لێپرسینێ(Seuren 2009, 140).

3–ئێك ژ ئەرکێن سەرەکییێن زمانی، ئەوژی پێکڤەگرێدانا جڤاکییە کو رێککەفتنا جڤاکی پشتبەستنێ ل سەر نەریت و شیانا جڤاکی یا ئاخفتنکەران دکەت(Senft,2014,186).

1-4-7–پراگماتیك و شیوازگەری–Stylistics

شێواز دکەڤندا د ناڤ رەوانبێژییێدا دهاتە خواندن و نوکە رەوانبێژی بوویە بەشەك ژ زانستێ شێوازی.

ل ڤێرێ دێ بەحس ل هندێ هێتە کرن کا چاوا مرۆڤ دێ شێت ل تایبەتمەندییا شێوازی د چارچۆڤێ پراگماتیکێدا بگەهیت؟ ئەڤەژی بۆ هندێیە داکو زمان ب پلەیەکا گەلەك یان کێم سیستەمەکێ هشك نەبیت، بەلکو ل گەل کریارێ یێ هەڤچەشن بیت و د شیاندایە سالۆخکرنا شێوازی ب رێکا کریارێ بهێتە کرن(بیتر ارنست، 2014، 234).

شێواز دیاردەکە بۆ پەیوەندیکرنێ و ئەو ئارمانج و ئەنجام و رەگەزە بۆ کریارا پەیوەندیکرنێ. ل دویڤ ئەڤێ تێگەهێ دروستکرنا شێوازی بۆ پێکهاتەیا زمانی ڤەناگەریت، بەلکو ئەو بەشەکە ژ کارهینانا زمانی کو بەشەکە بۆ کریارێ د زمانیدا کو جۆرێن جوداییێن شێوازی ب جۆرێن جوداییێن کریارانڤە د گرێدایە کو ل دویڤ ئارمانجێن کریارێ و دەوربەر و رێرەوی دچیت. شێوازێ ل دویڤ بنەما و یاسایان کاردکەت. ئانکو ل دویڤ یاسایێن شێوازی دهێتە سالۆخکرن. ل ڤێرێ پێدڤییە ئەڤ پرسیارە بهێتە کرن: ئەو هۆکار چنە کو بەرپرسن ژ دارشتنا شێوازێن ژێکجودا؟(بیتر ارنست، 2014، 234– 235).

ل ڤێرێ تیۆرا کریارێن ئاخفتنێ دهێتە پێش، ب ئەوێ وەسفێ کو خالەکا دورپیانییە د ناڤبەرا زمانڤانییا سیستەمی و پراگماتکیدا و ب دویڤچوونا پێکڤەگرێدانێ د ناڤبەرا کریارێن ئاخفتنێ و نموونەیێن دەقیدا رادبیت کو ئەڤە جوداهییێن شێوازی دەستنیشاندکەت. وەسا تەماشەی نموونەیێن دەقی دهێتە

کرن کو نموونەیێن ئالۆزن بۆ کریارا ئاخڤتنێ چ ب پلەیەکا کێم یان گەلەك بیت. ئەڤجا ئەو کریار یا ڕاستەوخۆ بیت یان ڕاستەوخۆ نەبیت(بیتر ارنست، 2014، 235). وەکو:

-ئەو سە لەقهاڤێژە.

ئەڤ ڕستەیا ل سەری وەکو کریارەکا ئاخڤتنێ یا نەڕاستەوخۆ دبیتە هۆشداری. ئاکو هۆشدارییێ ددەت کو یێ هشیاربیت، داکو سە لەقان لینەدەت. ب ئەڤێ چەندی کریارا ئەنجامدانێ د ڕوویێ ژدەرڤەدا دیاردبیت. ئەڤجا ل دەمێ شێوازێن جودا وەسا دهێنە ڕاڤەکرن کو ئەو جۆراوجۆرییێن کریارا ئاخڤتنێنە، ل ئەوی دەمی شێواز دبیتە دیاردە بۆ ڤەگوهاستنێ بۆ ژدەرڤە(بیتر ارنست، 2014، 235).

ئەڤجا ل ڤێرێ دڤێت شێوازگەرییا بەرەڤ پراگماتیکیڤە ئاڕاستەکری گرێدانەکێ د ناڤبەرا نموونەیێن کریارێ و ناڤەرۆکێن دەقی و پێکهاتەیا سەرڤە(ژدەرڤە) دروستبکەت(بیتر ارنست، 2014، 236).

شێوازگەری (زانستێ شێوازی) ژ ئالییێ کردەییێن ئاخڤتنێڤە، بەشدارییێ ل گەل پراگماتیکێ دکەت، چونکی ئێك ژ بوارێن گرنگێن پراگماتیکێ کریارێن ئاخڤتنێنە و د هەمان دەمدا کریارێن ئاخڤتنێ مۆرکەکا ئەدەبی یا پێڤە دیارە و ئەڤ کریارێن ئاخڤتنێ بەهایەکێ ددەتە نڤێسینا بەرهەمێ ئەدەبی. ئەڤە ژ لایەکیڤە ژ لایەکێ دیڤە ئەڤ هەر دوو زانستە د واتایێدا هاوبەشن. هەروەسا هەر دووك د خالەکا دیدا کۆمدبن، ئەوژی ڕەوانبێژییە، بەلێ جوداهی د ناڤبەرا ئەواندا ئەوە کو پراگماتیك گرنگییێ ب واتا دەوروبەری ددەت، بەلێ هندەك جاران شێواز گرنگییێ ب واتا فەرهەنگی ددەت، هەروەسا ل دۆر جوداهییا ئەوان د ڕەوانبێژییێدا، شێوازی زێدەتر پەیوەندی ب ڕەوانبێژییا دارشتنێڤە هەیە، بەلێ پراگماتیکێ پەیوەندی ب ڕەوانبێژییا ڕازیکرنێڤە هەیە(صابر الحباشة، 2009، 25-29). ئانکو شێوازگەری گرێدایە ب ڕەوانبێژییا دارشتنێڤە. ئانکو چاواییا دارشتنا بابەتی ژ لایێ نڤێسەری یان ئاخڤتنکەریڤە. وەکو ل دەمێ دهێتە گوتن:(تۆی نازدارا دلی و عەشقا هەر و هەر، نازدار تۆ نازدارا هەمی نازدارانی...هتد) ئەڤ دەربڕینە گرێدای چاواییا دارشتنا شێوازێ نڤێسینێ یان

ئاخڤتنێیە، بەلێ پراگماتیک گرێدای ڕەوانبێژییا ڕازیکرنێیە، ئانکو گوھ ب ھندێ ددەت کا چاوا دەربڕینێن بکارھاتی دێ ب کارێ کاریگەری و ڕازیکرنێ ڕابن. ھەر وەکو ئازراندنا ھەست و سۆزێن گوھداری یان خواندەڤانی ب ڕێکا پەیڤێن بکارھاتی، یان ل دەمێ شرۆڤەکرنا ئەوان ب کریارێن ئاخڤتنێڤە بھێنە گرێدان کو ھەر دوو دەربڕینێن ناڤبری:(تۆی نازدارا دلی...، نازدار تۆ نازدارا ھەمی نازدارانی) دبنە پەسن و شانازی و ب ئەڤان کریاران دێ پرۆسێسێن کاریگەری و ڕازیکرن ل دەڤ گوھداری یان خواندەڤانی پەیدابن.

1-4-8-پراگماتیک و زمانڤانییا دەقی:

دەق یەکەیەکا زمانییە تێکرستییە کو ژبلی پێکڤەگرێدان ناڤخۆ، پەیوەندی ب جیھانا ژدەرڤەژی ھەیە، چونکی دەربڕینێ ژ ھزر و دیتێن نڤێسەری دکەت و ئەڤ دیتن و ھزرە ڕەنگڤەدانا تشت و بابەت و کێشە و ئاریشەیێن کەس و جڤاکینە.

زمانڤانییا دەقی گرنگیێ ب پێکھاتا دەقی یان ب واتایا وئەوێ یان پراگماتیکا ئەوێ د چارچۆڤەیێ تیۆریدا یان د چارچۆڤەیێ ڕۆلێ ئەوێ د ئاڤاکرنا دەقیدا ددەت (شێرزاد سەبری عەلی، 2020، 81).

ھەولەک ژ ھەولێن گرنگێن ب پیت و بەرھەمدار ھەیە، ئەوژی ڤەگوھاستنە ژ ھزرێن تایبەت ژ تیۆرا کریارا ئاخڤتنێ بۆ زمانڤانییا دەقی. ب ئەڤێ چەندێ ب شێوەیەکێ یەکسان خالەکا دووریانێ د ناڤبەرا زمانێ ئاخڤتنێ و زمانێ نڤێسینیدا ھەیە و ئەڤ خالا دووریانێ بۆچوونا کریارا ئاخڤتنێیە کو چێدبیت بۆ دەربڕینێن زارەکی و نڤێسی یا بەرھەمداربیت. ب دیتنا پراگماتیکێ ھەر ئێک ژ دەقێ زارەکی یان دەقێ نڤێسی گریمانێن پێشەکی یێن دیارکری ب خۆڤە دگریت و دویڤچوونا سەپاندنێن دیارکری بۆ دانوستاندن و کریارا ئاخڤتنێ دکەت و گرێدای ھەلویستێن دیارکری یێن ھەڤشکێن ئاخڤتنێیە و ھەمییێ وەکو دویڤئێکھاتنەکا تەمام دروستدکەت کو یا ئاڕاستەکرییە بۆ ئارمانجەک ژ کریارێن ئاخڤتنێ یێن سەرەکی و ھەر ئێک ژ ئەوان ژ ڕستەیەکا بجھھاتی(ئاشکەرا یان

ڤەشارتی) و ڕستەیەکا بەندکری یا خودان ناڤەرۆکەکا واتایی پێکدهێت(بیتر ارنست، 2014، 226).

ئانکو ژ ئەڤا ل سەری دیاردبیت کو کریارێن ئاخڤتنێ یێن وەکو:(کەفکرن، هۆشداریکرن، فەرمانکرن، قەدەغکرن، سوپاسیکرن...هتد)ێ ژبلی هندێ کو د ناڤ دەقێن زارەکیدا هەنە، هەروەسا د ناڤ دەقێن نڤێسی ژیدا پەیدادبن.

ژبەرکو تیۆرا کریارێن ئاخڤتنێ د ڕاستیدا جەختێ ل سەر لایەنێ ئاخڤتنکەری دکەت کو پێدڤییە ئەو چەندە ل بەرچاڤ بهێتە وەرگرتن کو نابیت ب هەمان دیتن بۆ دەقی تەکەزێ ل سەر وەرگری(خواندەڤانی) بکەت، بەلکو پێدڤییە ڕەچاڤییا وەرگرتنا دەق و دەوروبەری بکەت، هەر وەکو ڕەچاڤییا بەرهەمهینانا دەقی و پێکهاتەیا ئەوێ بهێتە کرن(بیتر ارنست، 2014، 227).

(کلاوس برینکر) ژبۆ وەسفکرنا پراگماتیکی یا دەقی چەند ئەرکان بۆ دەقی دیاردکەت کو ئەڤێن ل خوارێنە:

1-ئەرکێ ڕاگەهاندنێ: دەقێن ئەڤی شێوەیی، ئەرکێ گەهاندنا زانیارییێ هەیە و ل دەڤ فرێکەری شیانا پابەندبوونێ ب هەلویستەکێ ژ ناڤەرۆکا دەقی هەیە کو ئەوێ چەندێ دیاردکەت کا یێ باشە یان خرابە یان جهێ پرسیار و دەربڕینێیە ژ کومانبوونەکا تایبەت.

2-ئەرکێ ئازراندنێ: دەقێن ئەڤی شێوەیی د هەمەجۆرن و ژ بانگەوازییێ بۆ بێشکرنێ(تبرع) دەستپێدکەت هەتا بگەهیتە نڤێسینێن هاندانێ. هەروەسا داخوازێ ژ وەرگری دکەت کو ب ئەنجامدانا کریارەکێ ڕاببیت.

3-ئەرکێ پێگیریبوونێ: گرێبەست و پەیماندان ژ هەر جۆرەکی دچنە د ئەڤی بیاڤیدا. ئانکو د ڤێرێدا فرێکەر یێ پێگیرە بەرانبەر وەرگری کو ب ئەنجامدانا کارەکی ڕاببیت. هەر وەکو ل گەل گرێبەست یان ڕێککەڤتنان. ئەڤەژی ملکەچی ڕێکخستنا یاسایی دبیت.

4-ئەرکێ پەیوەندیکرنێ: ل ڤێرێ فرێکەر وەرگری تێدگەهینیت کو بابەت سەبارەت ئەوی/ئەوێ یێ گرێدای پەیوەندییەکا تاکەکەسییە و ب تایبەتی ڕابوونا ئەوی/ئەوێ بۆ دروستکرنا پەیوەندییەکا تاکەسی و پاراستنا ئەوێ

پەیوەندییێ. د ئەڤی بیاڤیدا پابەند و گرێدانا سۆزداری ڕۆلەکی مەزن دگێڕیت و دەقێن ئەڤی گرۆپی باراپتر ب ئەگەرێن جڤاکیڤە دگریدێاینە.

5-ئەرکێ ئاگەهدارکرنێ: دەقێن ئەڤی شێوەیی ژ ئالییێ دامزاوێڤە بهێزترن ژ ئەوان دەقێن خودان ئەرکەکێ پێگیریکرنێ هەین. ئانکو ئەو ب هەلویستەکێ یاساییڤە دگرێدااینە. ژ ئەوان ژی: وەسیەت، تەوکیل و شەهدەدانن...هتد کو ب شێوەیەکێ ڕاستەوخۆ دەربڕین ژ ئەڤی ئەرکی دهێتە کرن و گرێدای دەقەکێ دیارکرییە. هەروەسا ئەڤ ئەرکە د ناڤونیشانێن دەقیدا هەیە. وەکو وەسیەت، ڕاسپاردن و باوەرپێکرنێ...هتد(بیتر ارنست، 2014، 228-229).

پەیڤێن(ئامرازێن) وەکو:(ب تنێ، هەروەسا، بەلێ، وەکو، ڕەنگە، پاشی، لەبێ،...هتد) ئەڤ ئامرازێن ڕستەیێ د ناڤ دلێ پراگماتیکیدا دهێنە دانان، ب تایبەتی د ناڤ دەقیدا. ئەڤ پەیڤە و ڕێکا بکارهینانا ئەوان یا گونجای ئەوا گرێدای ب هەلویستانڤە پەیوەندییەکا تایبەت بکارهێنەرێ هێماییڤە هەیە، ئەوا خودان واتایەکا پراگماتیکییا زمانی هەی(بیتر ارنست، 2014، 229-230).

1-4-9-پراگماتیك و زانستێ هێمایان:

زمان دشێت ب دوو ڕێکێن سەرەکی خودان واتا بیت. هەر دووکان ژی پەیوەندییەکا نێزیك ب کەلتووریڤە هەیە:یان ب ڕێکا ئەوا دهێتە گوتن یان ئەوا هێمایا کۆدکری ئامازەیێ پێددەت کو واتاسازییە یان ب ڕێکا کا وەکو کریار چ د ناڤ دەوروبەریدا دکەت کو دبیتە پراگماتیك(Kramsch,1998,15). ئەڤەژی پەیوەندییا هێمایێ کو بابەت و یەکەیا زانستێ هێمایانە ب ئاستێن واتاییێڤە -کو واتاسازی و پراگماتیکن- نیشانددەت.

هەر وەکو بەری نوکە ئامازەپێهاتییە دان، پراگماتیك ب واتایا خۆ یا نوی د ناڤ زانستێ هێمایاندا(هێمالۆجی-Simiotics) پەیدابوویە، ئەوژی ل سەر دەستێ فەیلەسۆفێ ئەمریکی(چارلس مۆریس-1938ز)ی کو ئەوی پراگماتیك ب لقەکێ زانستێ هێمان دانایە، مل ب ملێ دوو لقێن دی. ئەوژی: ڕستەسازی و واتاسازینە.

جۆرێ هێمایێ هەر چ بیت، ئەوێ ب خۆ چ واتا د خۆیەتییا خۆدا نینە، بەلکو واتایا ب ڕێکا بکارهینانا ئەوێ د دەوروبەیدا دهێتە دیارکرن. ل دەمی بەحس ل (تەرازی)یێ دهێتە کرن کو سیمبۆلە بۆ دادپەروەرییێ کو ئەڤ ڤەگەڕانە ب جهێن جڤاکی و سیستەمێن ڕەوشەنبیریڤە یا گرێدایە. ئەڤەژی ئەوێ چەندێ دگەهینیت کو یاسایەکا جێگیر نینە کو ببیتە ئەگەر "تەرازی" ل هەر جە و دەمەکێ ئاماژەیێ ب دادپەروەرییێ بدەت، ژبەرکو ئەڤ تێگەهە چێدبیت ل دویڤ هندەك جهێن دی یێن جڤاکی نەمینیت. ژبۆ ڕوهنکرنا ئەڤێ چەندێ پێدڤییە تەماشەی سیمبۆلبوونا ڕەنگان بهێتە کرن کا چاوا ژ جڤاکەکی بۆ ئێکێ دی دهێتە گوهۆڕین. بۆ نموونە د ناڤ هندەك ڕەوشەبیرییاندا خەلك دەربڕینێ ژ خەما خۆ ب ڕێکا ل بەرکرنا جلکێ ڕەش دکەن-وەکو د ناڤ کوردان و پتریا عەرەباندا دهێتە دیتن- و د هندەك ڕەوشەنبیرییاندا ڕەنگێ سپی بۆ ئەڤێ مەبەستێ دکەنە بەرخۆ(جواد ختام، 2016، 48). وەکو ل هندێ دهێتە دیتن.

هەروەسا پیڤاژۆیا واتایێ ڕەهەندەکێ پراگماتیکی هەیە، ئەوژی ب ڕێکا گرێدانا ڕاڤەکرنێ ب دەوروبەرێ ئاخڤتنێڤە. بۆ نموونە ل دەمێ تاکەکەسەك ئەڤێ ڕستەیێ:(**سەقا یێ عەورە**.)دبێژیت، ل ئەوی دەمی واتایێن ئەڤێ ڕستەیێ ل دویڤ جوداهییا ڕاڤەکەران دهێتە گوهۆڕین. ئەڤە سەبارەت ڕاڤەکەری ڕاستەوخۆ دبیتە واتایەکا ڕاگەهاندێیە، بەلێ سەبارەت ڕاڤەکەرێ دینامیکی گرنگییێ ب پەیڤا (عەور)ددەت و پرسا هندێ ژ خۆ دکەت کا کێ وە ل ئاخڤتنکەری کرییە ئەوێ ڕستەیێ ببێژیت؟ ئەرێ ئەوی خۆ دویرئێخستییە ژ ڕاگەهاندنێ یان ئەوی مەبەستێن دی هەنە؟ چێدبیت ئاخڤتنکەر خۆ دویربێخیت ژ مەبەستا داخوازییا مانا د مالدا یان داخوازییا ڕاکرنا سیوانەیێ، بەلێ ڕاڤەکەرێ دوماهیکێ زانین و شارەزاییا خۆ یا هەمەجۆر ددەتە کاری و هەولددەت پێکڤەگریدانێ د ناڤبەرا گوتن و دەوروبەرێ گوتنێدا دروستبکەت ژپێخەمەت دیارکرنا مەبەستا ئاخڤتنکەری، داکو ڕاڤەکرن ب کورەرێکەکا ڕاڤەکری ب دوماهیك نەهێت(جواد ختام، 2016، 48-49).

1-4-10-پراگماتیك و ئێسنۆلۆجی-Ethnology:

(ویلیام فۆل)ی د پەرتووکا خواندنا زمانڤانییا ئەنسرۆپۆلۆجیدا کو ل سالا 1997ز بەلاڤکرییە، ب ڕوهنی بەحسێ هندێ دکەت کو سنوورێ د ناڤبەرا پراگماتیك و زمانڤانییا ئەنسرۆپۆلۆجی و زمانڤانییا جڤاکیدا کو مەحالە نوکە بهێتە کێشان. هەروەسا دهێتە دیارکرن کو پەیوەندی د ناڤبەرا زمان و کەلتوور و مەعریفیدا-cognetive هەیە و کارلێکرنێ ل ئێك دکەن.

ئێك ژ ئەوان مرۆڤناسێن کو بەحسێ بۆچوونێن زمانڤانییێ د پراگماتیکێدا کو ب شێوەیەکی کاریگەر کری و دیارکری کو کاریگەرییەکا مەزن هەیە، ئەوژی (برۆنسیلاڤ مالینۆڤسکی-1884-1942ز)بوو. تیۆرا مالینۆفسکی ل دۆر واتا و زمانی بوو. ب دیتنا ئەوی زمان شێوەیێ ڕەفتارییە، شێوەیێ کریارێیە کو واتایا پەیڤێ یان گوتنێ ب ڕێکا دەوربەری ب دەستڤە دهێت. ئەوی ب سەرەنجراکێشییەکا تایبەتڤە بەرسڤا ئەڤێ پرسیارێ ددا: فۆڕمێن سەرەکییێن زمانی چنە؟ ئێك ژ ئەوان فۆڕمێن کو مالینۆفسکی بەحسکری. ئەوژی دەربڕینێن جڤاکینە-Fatic communication ئەڤە بریتییە ژ فۆڕمەکێ زمانی یێ بکارهاتی کو ئەرکێن تایبەتێن جڤاکی یێن پابەندکری هەنە و ب ئەڤی شێوەیی خزمەتا چ ئارمانجەکی بۆ گەهاندنا بیرۆکەیان و دەربڕینێ ژ هزران ناکەت (Senft,2014,7). (بەعلەبەکی) دیارکرییە کو دەربڕینێن جڤاکی بریتییە ژ ئالوگۆرکرنا دەربڕینێن سلاڤێ د ناڤبەرا ئاخڤتنکەراندا، زێدەباری واتایا ئەوان یا جڤاکی و ڕێکێن ئالوگۆڕکرنا ئەوان د ناڤبەرا ئاخڤتنکەری و گوهداریدا، د ناڤ پرۆسیسا دانوستاندنێدا، ئەڤان دەربڕینان تایبەتمەندییێن سینتاکسی هەنە و ژ دەربڕینێن دی جودادکەت کو ئەو باراپتر د کورتن یان ژ ڕستەیێ کێمترن. وەکو:(ڕۆژباش، شەڤ باش...هتد) کو ئەڤ سلاڤە د جێگیرن و ناهێنە گوهۆڕین(رمزي منير بعلبكي، 1990، 370-371). (وێست و تێرنەر) سەبارەت دەربڕینێن جڤاکی دبێژیت: ئەڤە بریتییە ژ پەیڤ و گرێیان کو بۆ پەیوەندیکرنێ ب تنێ د ناڤبەرا تاکەکەساندا دهێتە بکارهینان و مەبەست پێ ئەو نینە کو ب شێوەیەکێ حەرفی بهێنە وەرگێڕان. د شیاندایە ئەڤ جۆرێ پەیوەندیکرنێ وەسا

بهێته دانان کو ژ ناڤەرۆکێ یا ڤالایە ، ژبەرکو یا پێدڤی نینە کو گوهدار هزر د واتایا دیاردا بکەن و ل جهێ هندێ پێشبینییا هندێ دهێتە کرن کو بەرسڤ ل سەر پەیوەندیکرنا خودان ڕێز ئەوان ئاخڤتنکەر پێ ڕادبیت بهێتە دان. بۆ نموونە ل دەمێ پرسیار ژ کەسەکی دهێتە کرن: چاوانی، حالێ تە چییە؟ کو ب تنێ ل ڤێرێ پەیوەندیکرن پێ دهێتە کرن و ئەو کەسێ پرسیارێ دکەت ب ڕاستی نەڤێت زانیارییێن تەڤگر یێن گرێدای ب کەسێ دیڤە، ئەو سلاڤ لێ کری بزانی(West and Turner,2011).

دەربڕینێن جڤاکی ئەڤ تایبەتمەندییە هەنە:

1-دانوستاندن ژ پێخەمەت ئەوێ دهێتە ئەنجامدان.

2-بکارهینانا زمانی ژ پێخەمەت پاراستنێیە ل سەر پەیوەندییێ.

3-ئاخڤتن ل ئەوان جهان دهیتە گوتن کو ئارمانجا ئەوێ پەیوەندیکرنا ئاخڤتنکەرانە (Fadhil,2022,63).

ب گشتی دەربڕینێن جڤاکی دبنە سێ جۆر:

1-دەربڕین ژ هەڤگرتنێ-solidarty: وەکو: ئەز یێ ل گەل دیتنا تە.

2-دروستکرنا گونجانێ-harmony: ئەز دبینم کو دیتنەکا باشە.

3-دروستکرنا بێهنڤەدانێ-comfort: ڕێکێ بدە من هندەك مەجالی دروستبکەم.

دیسان ژ ئەنجامێ پەیوەندییا گریمانا ئیدوار ساپیر(1884-1939) و بنیامێن ورڤ(1897-1941) ل دۆر زمانڤانییا ڕێژەیی- Lingustic relativity[1] پەیوەندییا د ناڤبەرا زمان و کەلتوور و مەعریفێدا ئەڤ بابەتە پتر

---

(1) ڕێژەیبوونا زمانی یان زمانڤانییا ڕێژەیی: ڕهوریشالێن ئەڤ تیۆرێ بۆ زانایێ نەژادی یێ ئەلمانی(هامبۆلدت)ی دزڤڕیت و پاشی هەر دوو زانایێن زمانی یێن ئەنسرۆپۆلوجی (ساپیر و ورف)ی بەردەوامی پێدا و پوختێ تیۆرێ ئەوە کو زمانێ مرۆڤی ب بەشێن ئاخڤتنێ و سیستەم و پێکهاتەیا ئەوێڤە کو ب گشتی یان ب بەشی ب ڕێکا درککرنێ بۆ جیهانا ژدەرڤە دهێتە دەستنیشانکرن و ل دویڤ ئەوێ ڕێکخستنێ بۆ ئەوێ جیهانێ د مێشکێ تاکەکەسێن ئەوێدا دیاردبیت(رمزي منير بعلبكي، 1990، 287).

دهێتە باسکرن، ئەوژی ب ڕێکا ئەنجامدانا ڤەکۆلینان د ناڤبەرا کەلتوورێن جیاوازدا و ئاماژەدان ب هەبوونا چەمکێن ڤالاهییان د ناڤ زمانێن جیاوازدا(Senft,2014,7). بۆ نموونە ئەو جڤاکێن بێئایین، چ چەمك و تێگەه بۆ (بەحشت و جەهنمێ و ئەجنە و خودێ...هتد)د مێشکێ ئەواندا نینە، بەرۆڤاژی هەبوونا ئەڤان چەمك و تێگەهان د مێشکێ جڤاکێن خودان باوەری و ئایینداـ

ئەڤجا هەر ئێك ژ (مالینۆفسکی و بواس و ساپیر)ی جەخت ل سەر هندێ کرن کو پێدڤییە زمانی د چارچۆڤێ دەوروبەردیدا ڤەکۆلین ل سەر بهێتە ئەنجامدان(Senft,2014,7).

دیسان د ناڤ ئەسنۆگرافییێدا بەحس ل ڕێکێن پێشکێشکێکرنا ئاخڤتنێ دهێتە کرن. وەکو ڕێکێن سلاڤکرن و خاترخواستن و چارسەکرنا جادۆگەری و هاوارکرنێ...هتد(Senft,2014,8).

1-5-بیاڤێن پراگماتیکێ:

1-5-1-نیشانکار:

نیشانکار-Deixis ئێك ژ ئەوان دیاردەیانە کو ڕەچاڤکرنا زانستی یا بکارهینانا زمانی نەشێت پشتگوه بهاڤێژیت، ئەوژی مومکرنا زمانییە د جیهانا ڕاستەقینەدا. ئەڤەژی ب ڕێکا ئاماژەدان ب گوهۆڕینان ب درێژاهییا هندەك جۆر یان ڕەهەندێن ئەوێ ب دەستڤەدهێت. ئەڤ دیاردە ب نیشانکار دهێتە ب ناڤکرن و ئەڤ ئاماژەدانە بریتینە دەربڕینێن هێمایی. ب شێوەیەکێ گشتی نیشانکار دبنە چەند جۆر یان ڕەهەند. ئەوژی: نیشانکارێ کەسی، نیشانکارێن جهی، نیشانکارێن دەمی، نیشانکارێن جڤاکی و نیشانکاێن دەقینە(Verschueren,1999,18). ئەو پەیڤ و کەرەستەیێن دبنە نیشانکار واتایەکا تەمومژ هەنە و ب ڕێکا دەوروبەری و دەستنیشانکرنا ئەوان د جیهانا ژدەرڤەدا دبیتە ئەگەر تەمومژی تێدا نەمینیت، لەوا ب نیشانکارێن پراگماتیکی دهێنە ناڤکرن. وەکو:

-دلێر نوکه یێ ل نەخۆشخانەیێ.

ب ڕێکا دەوروبەری نیشانکارێن (دلێر، نوکه، ل نەخۆشخانەیێ) دیاردبن کا دلێر کییە و نوکه چ دەمە و کیژ نەخۆشخانەیە.

أ-نیشانکارێن کەسی-person deixis: بریتییە ژ ئەوان نیشانکاران ئەوین ئاماژەیی ب جهناڤ و هەڤالناڤ و جهناڤێ ئاماژەیی و ناڤێن کەسان ددەن. وەکو:(من، ئەز، ئەوێهە، ئەو کوڕێهە، دلێر، شرین...هتد).

ب-نیشانکارێن جهی-Spatial Deixis : بریتییە ژ ئەوان نیشانکاران ئەوێن ئاماژەیێ ب جهەکێ ددەن کو د ڕێزمانێدا دبنە هەڤاکارێ جهی. وەکو:(ل دهۆکێ، ل ڤێرێ، ل وێرێ، ل وێراهە، سەر، بن، تەنشت، ڕەخ، نك...هتد).

ج-نیشانکارێن دەمی-Temporal Deixis: بریتییە ژ ئەوان نیشانکاران ئەوێن ئاماژەیێ ب دەمەکێ یان وەختەکێ ددەن کو د ڕێزمانێدا دبنە هەڤاکارێ دەمی. وەکو:(ئێڤاری، نیڤرۆ، سەعەت 12، ب شەڤ، ئەڤرۆ، نوکه...هتد).

نیشانکارێن جڤاکی هندەك دەربڕینێن زمانینە کو ئاماژەیێ دکەنە ئەوێ پەیوەندییا کۆمەلایەتی ئەوا د ناڤبەرا ئاخڤتنکەری و گوهداریدا هەی کا ئەرێ ئەو چ جۆرێ پەیوەندییێیە کا پەیوەندییەکا (خزمایەتییە، فەرمییە، هەڤالینییە،... هتد).

د-نیشانکارێن جڤاکی-Social diexis : بریتییە ژ ئەوان نیشانکاران ئەوێن ئاماژەیێ ب هەبوونا پەیوەندییا جڤاکی ئەوا د ناڤبەرا ئاخڤتنکەراندا هەی. وەکو:(ئاغا، کرمانج، ئەزبەنی، میر، دکتۆر، مامۆستا، بەرێز، ڕێزدار...هتد).

ه-نیشانکارێن دەقی یان گوتاری-Discourse deixis:" مەبەست ژ نیشانکارێن گوتارێ ئەو پەیڤ و کەرەستەنە ئەوێن ب گوتنێ ب خۆڤە د گرێدای بن یان بەشەکن ژێ یان پارچەیێن بەری ئەوێنە یان پشتێ ئەوێ بن"(بیتر ارنست، 2013، 93). وەکو:

-ئازاد قوتابییەکێ زیرەکە، بەلێ ئەو ناخوینیت.

(ئەو) نیشانکارەکێ گوتارێیە، ئاماژەیێ ب (ئازاد) ددەت.

نیشانکارێن گوتارێ بەشدارییێ د سینتاکسا دەقی یان گوتارێدا دکەن کو ب پێکهێنێن دەقی دهێنە ناڤکرن، یان ئالاڤێن پێکهێنێن دەق و گوتارێنە و د بن

زاراڤێن: دووبارەكرن، ڤەگوهاستن و بریتیخستن، كەتافۆر و ئەنافۆر... كۆمڤەدبن(بیتر ارنست، 2013، 95).

1-5-2-دەركەڤتەیێن ئاخڤتنێ:

ل دویڤ (گرایس)ی دەركەڤتەیێن ئاخڤتنێ-implicature گرێدایە ب زاراڤێن (ئاماژەدان، پێشنیاز و مەبەست پێ)ڤە. دەركەڤتە بریتییە ژ زمانەكی كو دبیت واتایەكێ بدەت یا جودا بیت ژ ئەوا هەی، ئەوژی ل دەمێ ئاخڤتنكەر پەیامێ بۆ گوهداری فرێدكەت. دەركەڤتە بەشەكن ژ زانیارییان كو ب رێكا ئاخڤتنكەران و ب شێوەیەكێ ڤەشارتی یان نەراستەوخۆ دهێنە گەهاندن و ل دویڤ دابەشكرنا كلاسیكی ئەوا (پۆل گرایس)ی پێشكێشكری كو د شیاندایە زانیاری بهێنە گەهاندن، ژبەركو پشكدارێن ئاخڤتنێ پێشبینییا ئاخڤتنێ د ناڤبەرا خۆدا دكەن. ئەڤ دەركەڤتە ب خۆ دبیت بریتی بیت ژ دیتنا ئاخڤتنكەری كو ب ڤەگوهاستنا ئەوێ رادبیت، بێیكو هیچ نەرۆهنییەك یان ئالۆزییەك بكەڤیتە د رێكا ئەوێ دانوستاندنێدا(ANSOR,2021, 9-10).

دەركەڤتە رێكەكا جێگرە بۆ پشكدارییێ د گەهاندنا واتایا لاوەكی و زێدەدا، ئەوژی زێدەتر د لۆجیك و زمانێ نەفەرمیدا دیاردبیت. ئەڤەژی ب رێكا ئاخڤتنێ ب دەستڤەدهێت، ئەوژی ب شێوەیەكێ نەراستەوخۆ دەربڕین ژێ دهێتە كرن. بەلكو چێدبیت ب رێكا ئەوێ ئاخڤتنێ بیت، ئەوا د واتایا راستەقینەیا ئاخڤتنكەریدا هەی كو د نیاز و مەبەستا ئەویدا دیاردبیت. ئانكو دەركەڤتە بریتییە پتر ژ ئەوێ ئەوا پەیڤ ب خۆڤە دگریت. ئەڤجا ئاخڤتنكەر ب دەركەڤتەیێ رادبیت و پێدڤییە گوهدار ئەوێ واتایا ڤەشارتی دیاربكەت، ب رێكا كرنە ژوورڤە یا زمانی و زانینا جیهانێ ب دەستڤە دهێت. ئانكو ب رێكا دەوروبەری (ANSOR,2021,10).

1-5-2-1-جۆرێن دەرکەڤتەیێن ئاخڤتنێ:

(گرایس) دەرکەڤتەیێن ئاخڤتنێ دابەشی دوو جۆران دکەت. ئەوژی ئەڤەنە:

1-دەرکەڤتەیا ئاسایی-Conventional Implicature:

(گرایس)ی د هندەك حالەتاندا ڕوهنکرییە کو واتایا ئاسایی یا پەیڤان دێ هێتە دیارکرن، کا چ ژێ دەردکەڤیت، ئەوژی ب ڕێکا ئەوێ هاریکارییێ دهێتە دیارکرن کا چ دهێتە گوتن. بۆ نموونە(ANSOR,2021, 11):

-ئەو زەلامەکێ ئینگلیزە.

نموونەیا ڕستەیا ل سەری چەند ڕەگەزان ب خۆڤە دگریت کو (واتایا ل سەر ڕێککەڤتنی ل گەل واتایا زاراەکی دیاردکەت)، ژبەرکو برێتانی برێتانینە. ئەڤجا ئەوان بوێری هەیە. هەر چەندە واتایا ئاسایی هەتا نوکە مژداری ل سەر هەیە. ئەڤجا یا پێشبینیکرییە کو جەماوەر یان خواندەڤان ڕێك پێدهێتە دان ل سروستێ دەرکەڤتەیا ئاسایی بگەهن(ANSOR,2021, 11).

دەرکەڤتەیا ئاسایی یان تێگەهشتنا دەرکەڤتەیێ یا گشتی و ئاساییە. ب واتایەکا دی هەر کەسەك دزانیت یان ل واتایا دەرکەڤتەیا حالەتەکێ دیارکری تێدگەهیت. تێگەهشتنا دەرکەڤتنەیا ئاسایی گریمانەیا هندێ دکەت کو گوهداری یان خواندەڤانی سەربۆر و زانینەکا گشتی هەیە(ANSOR,2021, 11). ئەڤ جۆرە پشتبەستنێ ب بنەمایێ هاریکارێ ناکەت. هەروەسا دەوروبەرێن دیارکری بەرچاڤوەرناگریت. د ئەڤی جۆریدا هندەك پەیڤێن(ئامرازێن) دیارکری دهێن. وەکو(بەلێ، و، پاشی...هتد). بۆ نموونە:

-مریەمێ پیشنیازا ڕەشی کر بەلێ من یا سپی کر.

د ئەڤێ نموونەیێدا دەرکەڤتەیا ئاسایی یا خودان تێگەهەکێ پێچەوانە یا زانیارییێ د ناڤبەرا مریەمێ و مندا ب ڕێکا ئامراز (بەلێ) ب دەستڤەهاتییە، بەلێ ل دەمێ ئامرازێ (و) دهێت، دەرکەڤتەیا ئاسایی دروستدبیت و د شیاندایە سەرەدەرییا واتایێن جیاواز پێکڤەگرێدای ب ڕێکا:(و) د ناڤ پێکهاتەیێدا بهێتە کرن (مجید ماشطة و امجد الرکابي، 2018، 87). وەکو:

-ئەز ئەڤرۆ دی چم قوتابخانەیێ و دێ زڤڕم.

2–دەرکەڤتەیا دانوستاندنیٚ–Conversational Implicature:

ئەڤ جۆرە یا ژ بنەمایێ گشتییێ دانوستاندنێ هاتییە دارشتن ل گەل هژمارەکا بنەمایان کو ئاخڤتنکەر ب شێوەیەکێ نورمال ددەت. ئەڤەژی ئەوێ چەندێ دگەهینیت کو بنەماییێن دانوستاندنێ کاریگەرییەکا مەزن ل سەر دەرکەڤتەیا دانوستاندنێ هەیە. دەرکەڤتەیا دانوستاندنێ ئاستەکێ دییە کو ئاخڤتنکەر دگەهیتێ. ل ڤێرێ واتا دهێتە گوهۆڕین ژ ئەوا ئەو دبێژیت. ئەوژی ل دویڤ دەوروبەرێ دانوستاندنێ دمینیت. د دەرکەڤتەیا دانوستاندنێدا واتا هند ب ڕێکا گوتنێ ناهێتە گەهاندن، بەلکو ب ڕێکا ئەوێ ڕاستییێیە ئەوا دهێتە گوتن. ئەڤ جۆرێ دەرکەڤتەیێ ب ڕێکا بنەمایێ هاریکارییێ ب دەستڤە دهێت، ئەوژی ل دەمێ دهێتە شکاندن کو ل ڤێرێ واتا ب ڕێکا ڤەکرنا هێماییێن پەیامێ ب دەستڤە ناهێت، بەلکو ب ڕێکا واتایا ڕستەیێ ل گەل دەروبەری ب دەستڤەدهێت(ANSOR,2021, 11-12).بۆ نموونە:

أ–ڕێڤەبەر:سوبەهێ سەعەت 10 سپێدەیێ ئەوێ معامەلێ بمەشینە.
ب–فەرمانبەر:سوبەهی ئەینییە.

د ئەڤی نموونەیا ل سەریدا فەرمانبەری بنەمایێ پەیوەندی یێ بەزاندی، چونکی فەرمانبەری ب نەراستەوخۆیی بۆ دیارکرییە کو سوبەهی ناهێتە دەوامی، ژبەرکو بیهنڤەدانا فەرمییە و ئەڤەژی شکاندنا بنەمایێ پەیوەندییە، چونکی بەرسڤا ئەوی ڕاستەوخۆ پەیوەندی ب پرسیارا ڕێڤەبەریڤە نینە.

ل خوارێ دێ هەول هێتە دان ب کورتی بەحسێ بنەمایێ هاریکارییێ و بنەماییێن ئەوێ بهێتە کرن. ب ئەڤی ڕەنگی:

بنەمایێ هاریکارییێ–The Cooperative principle : وە ل بەشدارییا خۆ د دانوستاندنێدا بکە، وەکو ئەو یا داخوازکری بیت د ئەوێ قۆناغا ئاخڤتن تێدا ڕوویددەت، ب ئەوێ چەندێ کو خودان ئارمانجەکا پەسەند بیت یان بەرەڤ

ئاڕاستەیا ئالوگۆڕکرنا ئاخڤتنێ بیت، ئەواکو تۆ بەشەك ژ ئەوێ دانوستاندنێ بی. بنەمایێ هاریکارییێ دابەشی چار بنەماییێن دی دبیت، ئەوژی ئەڤەنە:

1-بنەمایێ چەندی-Maxim of Quantity:

أ- وە ل بەشدارییا خۆ د ئاخڤتنێدا بکە، کو ژ لایێ زانیارییانڤە یا دەولەمەند بیت ب قەدەر یا داخوازکری بیت.

ب-وە ل بەشدارییا خۆ د ئاخڤتنێدا نەکە، کو گەلەك یا دەولەمەند بیت ب زانیارییێن داخوازکری. ئانکو دڤێت بەشداریکرن ژ ئەوا پێدڤی زێدەتر نەبیت.

2-بنەمایێ چەوایی-Maxim of Quality:

هەولبدە بلا بەشدارییا تە یا ڕاستەقینەیی بیت و تایبەت بیت و ڕەچاڤییا ئەڤان خالان بکە:

أ-ئەوی تشتی نەبێژە کو تە گومان ل سەر ڕاستییا ئەوێ هەبیت.

ب- ئەوی تشتی نەبێژە، کو تە بەلگەیێن ڤەبڕ بەرامبەر نەبیت.

3-بنەمایێ پەیوەندییێ(گونجانێ)-Maxim of relation : ئەڤ بۆ هندێ دچیت، کو ئاخڤتنا تە پەیوەندی ب دانوستاندنێڤە هەبیت.

4-بنەمایێ شێوازی- Maxim of manner: یێ ڕوهن و ئاشکەرا بە ب تایبەتی:

أ-د دویرکەڤتنا تەمومژییا دەربڕینانذا.

ب-د کارهینانا کورتبرییێدا.

ج-ژدویرکەڤتنا ژ نەئاشکەراییێ(Grice, 1989, 26-27).

ئەڤجا ل دەمێ کەسەك ب مەبەست ب شکاندنا ئێك یان پتر ژ بنەماییێن هاریکارییێ ڕابیت، ل ئەوی دەمی دێ واتایەکا جیاواز پەیدابیت و دێ دەرکەڤتەیا دانوستاندنێ ب دەستڤە هێت.

دەرکەڤتەیا دانوستاندنێ دابەشی دوو جۆران دبیت:

أ-دەرکەڤتەیا دانوستاندنا گشتی- Generalized Conversational Implicature :

ئەڤ جۆرێ دەرکەڤتەیێ ب دەستڤە دهێت بێیکو ئامارە ب دەوروبەری بهێتە کرن و ل ڤێرێ داخوازا تێگەهشتنا کویر د دانوستانێدا ناهێتە کرن و ب

سانەهی ب ڕێکا دەوروبەرێ ئەوێ ئاخڤتنێ ب خۆ ب دەستڤە دهێت. بۆ نموونە:

ئادەم: هیڤدارم پەرتووکەکێ و پێلاڤەکێ بکڕی.

بریان: ئەز پەرتووکێ دێ کڕم.

د نموونەیا ل سەریدا(ئادەم) ب سانەهی ژ بەرسڤا ئەوی دێ تێگەهیت کو ئەو پێلاڤێ ناکڕیت(ANSOR,2021, 12-13).

ب-دەرکەڤتەیا دانوستاندنا تایبەتی- Particularized Conversational Implicature:

ئەڤ جۆرێ دەرکەڤتەیێ د دانوستاندێدا پێدڤی ب دەوربەرەکێ دیارکری هەیە. دیسان داخوازا دەرئەنجامێن ڤەشارتی دکەت ژبۆ کارکرنا ڤەگوهاستنا واتایێ. ئەڤەژی دبنە ئەگەر کو واتا یا دهێتە گوتن یا پەیوەندیدار و پێڤەگرێدای بیت. بۆ نموونە:

أ-کارۆل:ئەری دێ هێیە ئاهەنگا ئەڤ شەڤە؟

ب-لارا: من سوبەهی ئەزموونا هەی.

د ڤێرێدا هەتاکو (لارا) ل مەبەستا (کارۆل)ی بگەهیت و شرۆڤەبکەت، پێدڤی ب زانیارییێن خۆ هەیە، ئەوژی ب ڕێکا دەوروبەرێ گوتنێ(ANSOR,2021, 13-14).

أ-باب:دێ بۆچی زینێ بییە نۆژداری؟

ب-دایك:ش ر ە ن ق ێ.

ل ڤێرێ دایك بلێڤکرنا دەنگان ڕابوویە، داکو کچا ئەوان (زین)ێ تێنەگەهیت کو دێ ئەوێ بیتە نوژداری و شرەنقی لێدەت، بەلێ باب ڕێکا دەورەبەری دێ تێگەهیت.

1-5-2-2-تایبەتمەندیێن دەرکەڤتەیێن ئاخڤتنێ:

(گرایس)ی چەند تایبەتمەندییەك بۆ دەرکەڤتەیێ دیارکرینە. ئەوژی ئەڤەنە:

1-د شیاندایە دەرکەڤتە بهێتە ڕەتکرن؟

2-دەرکەڤتە گرێدایە ب واتایا دەلالیڤە ل دەمێ دهێتە گوتن.

3-دەرکەڤتە دهێتە گوهۆڕین.ئەوژی ل دویڤ دەوروبەری.

4-د شیاندایە دەرکەڤتە بهێتە تەخمیکرن(خديجة محفوظ محمد الشنقيطي، 2016، 31). بۆ نموونە: ل دەمێ دهێتە گوتن،(فلان کەس گورگە.) ل ڤێری ئاخڤتنکەری ڕاستییا واتایێ نەڤێت، بەلکو مەبەستا ئەوی هارتی و دڕندەییە.

1-5-3-کریارێن ئاخڤتنێ:

کریارێن ئاخڤتنێ -Speech Acts ئێك ژ بیاڤ و تیۆرێن گرنگێن پراگماتیکێنە و بیاڤەکێ بەرفرەهـ د سنووریێ پراگماتیکێدا ب خۆڤە دگریت. ئەڤ کریارێن ئاخڤتنێ هەر چەندە بیاڤەکێ پراگماتکییە، بەلێ د زمانڤانییا جڤاکی و زمانڤانییا دەروونی و شرۆڤەکرنا گوتاریێ و شێوازگەرییێ ژیدا...هتد د کارا و ئەکتیڤن و تێدا بکاردهێن.

کریارێن ئاخڤتنێ بریتینە ژ ڤەکۆلینا چاواییا بکارهینانا ئاخڤتنکەران یان گوهداران بۆ زمانی. هەروەسا کریارێن ئاخڤتنێ گوتنەکە کو ڕوویددەت و ئاماژەیێ ب کارەکی ددەت. ل ڤێریێ ئارمانجێن دیارکری ل پشت پەیڤ و گرێیان هەنە، ئەوژی ل دەمێ ئاخڤتنکەر تشتەکی دبێژیت. دیسان (بیرنەر) دبێژیت: گوتنا تشتەکی ئانکو ڕابوونە ب تشتەکی. ئانکو ل ڤێریێ خەلك دشێن ب ڕێکا گوتنا تشتەکی ب کارەکی ڕابن. ب ڕێکا کریارێن ئاخڤتنێ، ئاخڤتنکەر دشێت کارەکی ب ڕێکا پەیڤ و گرێیان بڤەگوهێزیت کو گوتنێن ڤەگوهاستی بەری هەر تشتەکی بۆ ئەوان کارانە ئەوێن کو دهێنە جێبەجێکرن (Hidayat,2016,3).

تیۆرا کریارێن ئاخڤتنێ ڤەکۆلینێ ل ئەوان کریاران دکەت کو دەربڕینێ ژ کریارەکێ دکەت و حوکمی ل سەر نادەت کا ڕاستە یان درەوە و دبیت چ تشتی ژ ڕاستییێن جیهانا ژدەرڤە سالۆخ نەکەت و یا پێدڤی نینە دەربڕینێ ژ ڕاستییەکا ڕاستەقینە بکەت. ل دەمێ ئاخڤتنکەر دئاخڤیت ئەو تشتەکی ڕادگەهینیت یان بڕیارێ ل سەر تشتەکی ددەت یان فەرمان ددەت یان نەهیێ دکەت یان داو دکەت یان سۆزێ دەت یان سوپاسییێ دکەت...هتد(محمود عكاشة، 213، 96).

ب دیتنا (ئوستن)**ی گوتنێن زمانی شێوە و چالاکییەکا جڤاکی ڕەنگڤەددەت پتر ژ هندێ کو ئەو گوتن تێگەهێن ڕاستی و درەوێ هلبگرن. دیسان دیارکر کو نە هەمی ڕستە ڕستەیێن ڕاگەهاندنێنە، هەروەسا چاوا زمان دێ هێتە بکارهینان بۆ هندێ داکو سۆزەکی ب جهبینیت یان هەر کریارەکا دی بهێتە بجهھینان**(محمود عكاشة، 213، 97).

1-5-3-1-کریارێن ئاخڤتنێ د زمانێ ئێکێ و زمانێ بیانیدا:

د باردۆخێ زمانێ بیانیدا، هندەك تشت هەنە کو پێدڤییە ڕەچاڤییا ئەوان بهێتە کرن، ل دەمێ بابەت ب کریارێن ئاخڤتنێڤە یێ گرێدای بیت. یا ب سانەهییە ل سەر ئاخڤتنکەران یان گوهداران واتایا مەبەستدار د گوتناندا دیاربکەن، ل دەمێ ب زمانێ ئێکێ(دایکێ) **دئاخڤن. ئانکو ل ڤێرێ هۆکارێن وەکو ئیدیەم و نموونە و نۆرمێن کەلتووری نابنە ڕێگر د دیارکرنا واتایا مەبەستداردا ل دەڤ ئاخڤتنکەرێن ڕەسەنێن زمانێ ئێکێ** (Hidayat,2016,6-7). **بۆ نموونە:**

-ئەو مرۆڤەکێ زکدڕە.

د نموونەیا ل سەریدا (زکدڕ) **ئیدیەمە و ئەو ئیدیەم و ب واتایا**(مزعج) **دهێت و بۆ ئاخڤتنکەرێن زمانێ ئێکێ نابیتە گرفت کو ل کریارا ئاخڤتنێ یا ئەوێ ڕستەیێ نەگەهن، ئەوژی ب ڕێکا دەوربەرێ د ناڤبەرا ئەواندا هەی، ب واتایا**(گلەوگازندە) **دهێت و کریارا ئەوێ یا ئاخڤتنێ یا ئەوێ ڕستەیێ دێ بیتە** (گلەوگازندە).

-ئەو عەلیکیٚ بەتێیە.

ئاخڤتنکەرێن زمانیٚ ڕەسەن(ئێکیٚ) دیٚ د ئەڤیٚ نموونەیا کەلتووری گەهن و ل دەڤ ئەوان ئاشکەرایە کو عەلیکیٚ بەتیٚ قارەمانەکە د چیرۆکێن فولکلۆریدا ناڤیٚ ئەوی هاتییە گوتن و ل دویڤ دەوروبەری، ئەو ڕستە ب واتایا (پەسن) دهێت و کریارا ئەویٚ یا ئاخڤتنیٚ دیٚ بیتە پەسن.

ل دەمیٚ دهێینە سەر زمانیٚ بیانی، ئەڤ هۆکارە دبنە ئاستەنگ کو تاکەکەس ب سانەهی و ب دروستی شیانا تێگەهشتنا واتایا گوتنیٚ نەبن. ئەڤە یا ب زەحمەتە بۆ تێگەهشتن و ئەنجامدانا کریارێن ئاخڤتنیٚ ب زمانیٚ دوویٚ یان بیانی، چونکی دبیت فێرخواز دەربڕینێن ئیدیەمی و نموونە و نۆرمێن کەلتووری د زمانیٚ دوویٚ یان بیانیدا نەزانن یان دبیت یاساییێن زمانیٚ ئێکیٚ و ڕێککەڤتنێن ئەویٚ بڤەگوهێزنە زمانیٚ دوویٚ یان بیانی ل سەر ئەویٚ گریمانەییٚ کو ئەو یاسا د جیهانینە(Hidayat,2016,7).

ژبەرکو مەیلیٚ سروشتی بۆ فێرخوازێن زمانی لێزڤڕینە بۆ ئەوا دزانن، داکو بۆ زمانیٚ ئەوان ییٚ ئێکیٚ یا گونجای بیت، یا گرنگ ئەوە ئەڤ فێرخوازە ب دروستی تێبگەهن، ئەوا ب زمانیٚ ئێکیٚ ئەنجامددەن بۆ هندیٚ بزانن چ د شیاندایە بۆ زمانێن دی بهێتە ڤەگوهاستن(Hidayat,2016,7). بۆ نموونە:

ئاخڤتنکەریٚ ڕەسەنیٚ کوردی: ئەوی ئەم ژ گوهان کرین. (ئەڤ گلە و گازندەیە)

ئاخڤتنکەریٚ زمانیٚ بیانی: ئەوی ئەم ژ گوهان کرین.(دیٚ وەسا تێگەهیت کو ئەوی گوهێن ئەوان نەهێلان کو دبیتە ڕاگەهاندن ل دەڤ ئەوان).

ئەڤ نموونەیا ل سەری ئەویٚ چەندیٚ دگەهینیت کو ئەوا د زمانیٚ کوردیدا کار دکەت و دهێتە ئەنجامدان کو دبیت واتایا ئەویٚ نەهێتە ڤەگوهاستن ل دەمیٚ بۆ زمانیٚ دوویٚ یان بیانی دهێتە وەرگێڕان.

ژ ئەڤا ل سەری دیاردبیت کو ئاخڤتنکەرێن زمانیٚ بیانی گەلەك جاران ب دروستی ل کریارێن ئاخڤتنیٚ ناگەهن چ د وانە گوتنیٚ یان د هەر بیاڤەکیٚ دیدا بیت. ڕەنگە وەسا ل هشدارییێ بگەهیت کو گەفکرن و ل شیرەت بگەهیت کو ڕەخنەیە.

ژبۆ تێگەهشتنا پەیاما گوتنێ، مرۆڤ پێدڤییە ڕەچاڤییا دەوروبەری بکەت، ئەوژی ل دەمێ پەیڤ دهێنە گوتن. (هایمز-1974) مودێلا ئاخڤتنێ بۆ شرۆڤەکرنا ئاخڤتنێ پێشکێشکر. ل دویڤ هایمزی ژبۆ هندێ مرۆڤ ب دروستی ب زمانەکی باخڤیت، ب تنێ پێدڤی ب فێربوونا پەیڤ و ڕێزمانێ نینە، بەلکو دیسان پێدڤی ب ئەوی دەوروبەری هەیە، ئەوێ پەیڤ تێدا دهێنە بکارهینان. د مودێلا ئاخڤتنێدا، لایەنێن بارودۆخێ زمانی ل بەر چاڤ دهێتە وەرگرتن و ل سەر پێکهاتەیێن جیاواز یێن نموونەیا ئاخڤتنێ یان پەیاما پەیوەندیدار دهێتە پراکتیکرن(Hidayat,2016,7).

مودێلا ئاخڤتنێ-SPEAKING mode بۆ شرۆڤەکرنا ئاخڤتنێ ل دویڤ (هایمس-1974) ل دویڤ ئەڤان فاکتەران کاردکەت:

1-ڕێکخستن و دیمەن-Setting and Scene: ڕێکخستن ئاماژەیێ ب دەم و جهی ددەت، بەلێ دیمەن سالۆخکرنا ژینگەها هەولیستییە یان جۆرێ چالاکییێە. وەکو:(پۆل، بار، قەهوەخانە، دانوستاندنا هڤالانە...هتد).

2-پشکدار-Participants: ئەڤە ئاماژە ب هندێ ددەت کا د ئاخڤتنێدا کی پشکدارە کو بریتییە ژ ئاخڤتنکەر و گوهدار، چاڤێکڤتنکەر، پەیوەندیکەر و ئەنجامدەری.

3-دوماهیك-Ends : ئارمانج و مەبەستێن ئاخڤتنێ ل گەل هەر دەرئەنجامەکێ یان ئەرکەکی یان کاریگەرییێن ئاخڤتنێ.

4-زنجیرەیا کریارێ-Act Sequence: ڕێکخستنا ڕوویدانان ئەوێن ل دەمێ ئاخڤتنێ پەیدابووین. وەکو: فۆڕم و ناڤەرۆکێ.

5-کلیلك-Key: ئەڤە بریتییە ژ: کلیلکا گشتی یان ئاوازە یان حالەتێ میزاجی یان ڕێکا ئاخڤتنێ(ڕژد، گالتەئامێز(ترانەپێکەر-sarcastic)، فەرمی...هتد).

6-ئالاڤ-Instrumentalities: فۆڕم و شێوازێ ئاخڤتنێ ئەوێ دهێتە پێشکێشکرن. ئانکو کەنالە کو دبیتە:(زارەکی، نەزارەکی، روی ب روی، تەلەفۆن، کورتە نامە، کۆد(دەربڕین، زار یان جۆراوجۆرییا زمانی- language variety...هتد).

7–نموونه و پیڤەر–Norms : پێناسەیا هندێ دکەت کا د ئەوێ ڕوویدانێدا، چ ژ لایێ جڤاکیڤە یێ پەسەندە(مقبووله) و ئەو یاسایێن حوکمی ل سەر کارلێکرن و ڕاڤەکرنێ دکەن.

7–ژانر–Genre: جۆرێ ئەو ئاخڤتنێ ئەوێ دهێتە گوتن. وەکو:(سلاڤکرن، نوکتە، لێبوورین خواستن، محازەرە) (Hidayat,2016,8).

ب پشتبەستن ل سەر تیۆرا ئاخڤتنێ–the theory of SPEAKING د شیاندایە واتایا مەبەستدارا گوتنێ بهێتە دیارکرن ب ڕێکا شرۆڤەکرنا فاکتەرێن ل سەری هاتینە بەحسکرن. تێگەهشتنا واتایا گوتنان دشێن جودابن، ئەوژی ب پشتبەستن ل سەر دەوروبەری. ئەوژی ئەڤەنە: دەم، جه، ئارمانج و مەبەست، پشکدار، ئاوازە، میدیا، یاسا و جۆرێ ئاخڤتنێ واتایا مەبەستدار ژ گوتنێ دیاردکەت(Hidayat,2016,8).

1–5–3–2–کریارێن ئاخڤتنێ یێن ڕاستەوخۆ و نەڕاستەوخۆ:

أ–کریارێن ئاخڤتنێ یێن ڕاستەوخۆ–Direct Speech Acts :

د ئەڤێ جۆرێ کریارێدا هێزا ئەوێ یا ئەنجامدانێ یا هەڤچەشنە ل گەل ئاخڤتنا ئاخڤتنکەری، ئانکو یا هەڤچەشنە ل گەل ئەوا ئەو د ناڤ پێکهاتەیا ڕستەییێدا دبێژیت (محمود عكاشة، 2013، 108). وەکو:

1–سەقا یێ سارە. (ڕاگەهاندن)ە.

2–دەرگەهی بگرە.(فەرمان)ە

3–بۆچی دەرگەهی بگرم؟ (پرسیار)ە.

ئەڤ هەر سێ ڕستەییێن ل سەری ل دەمێ ژ دەوروەری دهێنە دویرئێخستن، ل ئەوی دەمی دێ بنە کریارێن ئاخڤتنێ یێن ڕاستەوخۆ، چونکی ئاخڤتنکەر ئەوا دڤێت د فۆرم و پێکهاتەیا ڕستەییێدا پێشکێشکرییە.

ب–کریارێن ئاخڤتنێ یێن نەڕاستەوخۆ–Indirect Speech Acts:

حالەتێ کریارێن ئاخڤتنێ یێن نەڕاستەوخۆ ئەوە کو ئێك کریارا ئەنجامدانێ–illocutionary Act ب نەراستەوخۆیی جێبەجێدبێت، ئانکو ل

ڤێریٚ تشتەك دهێتە گوتن و تشتەکیٚ دی مەبەستە(Searle, 1991,265). هێزا ئەڤی جۆریٚ کریاریٚ یا جودایە ژ ئاخڤتنا ڕاگەهاندییا ئاخڤتنکەری(محمود عكاشة، 2013، 108). بۆ نموونە:

1-سەقا ییٚ سارە.

2-دەرگەهی بگرە.

3-بۆچی دەرگەهی بگرم؟

ئەڤ ڕستەیێن ل سەری ل ئەوی دەمی دیٚ بنە کریارێن ئاخڤتنیٚ یێن نەڕاستەوخۆ، ل دەمیٚ دەوروبەر بهێتە بەرچاڤوەرگرتن، ل ئەوی دەمی هێزا ئەوان ڕستەیان یا جودایە ژ ئەوا د ناڤ فۆڕم و پێکهاتەیا ڕستەییٚدا هەی. ئانکو ئەوا د ناڤ ئاخڤتنا ڕاگەهاندی یا ئاخڤتنکەریدا. ل دویڤ دەوروبەری دیٚ ئەڤ کریارێن نەڕاستەوخۆ دیٚ ژیٚ پەیدابن و چێدبیت هندەك کریارێن دی یێن نەڕاستەوخۆ ژیٚ پەیدابن، ئەوژی ل دویڤ هندەك دەوروبەرێن دی.

1-سەقا ییٚ سارە. (هۆشداری)

2-دەرگەهی بگرە. (نەڕازیبوون)

3-بۆچی دەرگەهی بگرم؟ (ڕەتکرن)

1-5-4-پێشگریمانە-presupposition:

مەبەست ژ پێشگریمانەییٚ زانیارییێن هەڤپشکە د ناڤبەرا ئاخڤتنکەر و گوهداریدا کو پێشوەخت د بەرنیاسن و ئاخڤتنکەر پەیاما خۆ پێشکێشی گوهداری دکەت ل سەر بنەڕەتیٚ کو پێشوەخت بۆ ئەوی ناسیاربیت. بۆ نموونە ئەگەر زەلامەکی گوتە ئێکیٚ دی: (پەنجەریٚ بگرە.) کو پێدڤییە پێشوەخت پەنجەر یا ڤەکری بیت و بەهانەیەك هەبیت کو وە لیٚ بکەت، بچیت بگریت و گوهداری شیانا لڤینیٚ هەبیت و گوهدار ل جهیٚ بریاڕیٚ بیت و ئەڤە هەمی گرێدای دەوروبەرییە. هەروەسا پەیوەندییا ئاخڤتنکەری ب گوهداریڤە. گرنگییا پێشگریمانەییٚ و ڕۆلیٚ ئەویٚ ییٚ پراگماتیکی ل دروستکرنا ئاخڤتنکەری بۆ ئاخڤتنا خۆ و پەیوەندییا ئەوی ل گەل گوهداری ل سەر بنەڕەتیٚ زانیارییێن

پێشوەخت د ناڤبەرا ئەواندا دیاردبیت و ئەڤە بەشەکێ جەوهەرییە ژ دەوروبەری و ژ پرۆسەیا پەیوەندیکرنێ(خديجة محفوظ محمد الشنقيطي، 2016، 30).

ب دیتنا (هدسن) پێشگریمانە گریمانە بۆ تشتەکێ ڕاست د ناڤ ڕستەییێدا دکەت کو جەختێ ل سەر زانیارییەکا دی دکەت(Hudson ,2000, 321). **بۆ نموونە ڕستەیا (أ) پێشگریمانەیا ڕستەیا (ب)دکەت:**

أ-دلێر جارەکا دی کۆخیڤە.

ب-دلێر بەری نوکە کۆخیبوو.

ڕستەیا (أ) پێشگریمانەیا زانیارییێن د ڕستەیا (ب)دا هەین دکەت و ل دەمێ ڕستەیا (أ) دهێتە نەرێکرن، ڕاستییا ڕستەیا (ب) وەکو خۆ دمینیت و چ گوهۆڕین ب سەردا ناهێن. وەکو:

أ-دلێر جارەکا دی نەکۆخیڤە.

کەواتە:

ب-دلێر بەری نوکە کۆخیبوو.

دیسان ئەگەر تەماشەی ئەڤان هەر دوو ڕستەییێن ل خوارێ بکەین:

أ-ترۆمبێلا دلێری یا سپییە.

ب-ترۆمبێلا دلێری یا سپی نینە.

هەر چەندە ئەڤ هەر دوو ڕستەییێن ل سەری ئێك ژ ئەوان ئەرێیە و یا دی نەرێیە، بەلێ هەر دووك گریمانەیا هندێ دکەن کو (دلێری ترۆمبێلا هەی.) کو زمانڤان دبێژنە ئەڤێ دیاردەیێ(سەقامگیری د بن نەرێکرنێدا- constancy under negation) **ئەڤەژی ئێك ژ ئەوان تایبەتمەندییان کو د پراگماتیکێدا بۆ تاقیکرنا پێشگریمانان دهێتە بکارهینان.**

ژ لایەکێ دیڤە(لیڤنسن) دیاردکەت کو ئێك ژ تایبەتمەندییێن پێشگریمانێ ئەوە کو ملکەچی پەرش و بەلاڤییێ-liable to evaporate **دبیت ئەوژی د ناڤ دەورەبەرکێ دیارکریدا. ئەڤجا چ دەورەبەرکێ زمانی بیت یان دەوروبەرکێ ئاخڤتنی بیت یان د بارودۆخەکێدا بیت کو گریمانێن پێچەوانە دروستکربن. بۆ نموونە:**

ا–جۆن پەشێمان بوو کو د ئەزموونێدا دەرنەچووی.

ب–جۆن پەشێمان نەبوو کو د د ئەزموونێدا دەرنەچووی.

هەر ڕستە گریمانەیا هندێ دکەن کو جۆن د ئەزموونێدا دەرنەچوویە(Ja'far, 9,-).

1-5-5- ب خۆڤە گرتن-Entailment:

ب دیتنا (کریستال)ی ب خۆڤەگرتن زاراڤەکە ئاماژەیێ ددەتە پەیوەندییا د ناڤبەرا جووتەکێ ژ ڕستەیان کو ڕاستییا ڕستەیا دووێ یا پێدڤییە ل دویڤ ڕاستییا ڕستەیا ئێکێ بیت. بۆ نموونە:

1– ئەز دشێم گیانەوەرەکی بینم

2– ئەز دشێم سەیەکی بینم

ڕستەیا(1)، ڕستەیا(2)ب خۆڤەدگریت. مرۆڤ نەشیت جەختێ ل یا ئێکی بکەت و یا دووێ بکەتە نەرێ(Crystal ,1998, 136). چێدبیت ب خۆڤەگرتن د هەر دوو ڕستەیاندا هەبیت. ئانکو هەر دووک ئێك و دوو ب خۆڤە دگرن. وەکو:

a - ماسیگری ماسیەك گرت.

b - ماسیگری ماسیەك ژ ئاڤێ دەرئێخست.

ئەڤ هەر دوو ڕستێن ل سەری ئێکودوو ب خۆڤەدگرن، چونکی ل دەمێ ئەم دبێژین، ماسیگری ماسیەك ژ ئاڤێ دەرئێخست، ئەڤە واتا هندێ ددەت، کو ماسیگری ماسیەکێ گرت، دیسان بەرۆڤاژی ژی دروستە، ئانکو ل دەمێ ئەم دبێژین، ماسیگری ماسیەك گرت، ئەڤ واتا هندێ ددەت کو ماسیگری ماسییەك ژ ئاڤێ یێ دەرئێخستی. د شیاندایە بێژین کو ئەڤ ڕستە ڕاڤەکرنن بۆ ئێکودوو(شێرزاد سەبری عەلی، 2014، 167–168).

بەری بەحس ل جۆرێن ب خۆڤە گرتنێ بهێتە کرن، پێدڤییە جوداهی د ناڤبەرا پێشگریمانە و ب خۆڤە گرتنێدا بهێتە کرن. پێشگریمانە ئەوە کو ئاخڤتنکەر کو پێش گوتنا ئاخڤتنێ دکەڤیت، ئانکو پێشگریمانە ل دەڤ ئاخڤتنکەران هەیە، نەکو د ناڤ ڕستەییێدایە، بەلێ ب خۆڤە گرتن تشتەکە کو ب

شێوەیەکێ لۆجیکی د ناڤ ڕستەیێدا پەیدادبیت. ئانکو ڕستە ب خۆڤەگرتنێ هەلدگریت، نەکو ئاخڤتنکەر(Yule,1996,25).

دیسان (جۆرج یۆل) ئاماژەیێ ب دوو جۆرێن ب خۆڤە گرتنان ددەت. ئەوژی ئەڤەنە:

1-ب خۆڤەگرتنێن پێشینە-Background entailments: د ڤێرێدا ئاخڤتنکەر یێ پێگیرە ب ڕاستییەکا مەزن، ئەوژی هژمارەکا ب خۆڤە گرتنێن پێشوەخت هەنە. بۆ نموونە:

1-ڕوفری سێ سڤۆرە تەرقاندن.

2-أ-تشتەکی سێ سڤۆرە تەرقاندن.

ب-ڕوفر بۆ سێ سڤۆران ب تشتەکێ ڕابوو.

ج-ڕوفری سێ تشت تەرقاندن.

د-تشتەك ڕوویدا.

ڕستەیا(1) هندەك ب خۆڤەگرتێن پێشینە یێن ڕستەیا (2) ب خۆڤەدگریت. ئەوژی:(2:أ-د وەك میناکن بۆ ئەوێ) و د هەر بارۆخەکێدا ل دەمێ ئاخڤتنکەر ڕستەیا(1) دبێژیت، ئاماژەیێ دێ ددەتە چاوابیا ب ڕێکا ئەوێ ڕستەیێ ئەڤ ب خۆڤەگرتنە بهێنە ڕێزکرن و ئاخڤتنکەر باراپتر دێ ب ڕێکا هێزێ-STRESS گەهیتێ. ئانکو هەر ب خۆڤەگرتنەك گریمانە بۆ بهیتە کرن کو هاتنا ئەوێ ل پێشییێ بیت و ئەو بهێتە هەلبژارتن و ئەڤە ب خۆڤەگرتنێن بۆ پێشییێ چێدکەت.

2-ب خۆڤە گرتنێن بۆ پێشییێ- Foreground entailments : د ڤێرێدا پەیڤ ئاماژەیێ ب خۆڤەگرتنێن بۆ پێشییێ ددەت. ئەوژی کا کیژ پەیڤ یان کەرەستە بۆ ڕاڤەکرنا واتایا مەبەستدار یا گرنگ بیت کو ب خۆڤەگرتنا سەرەکییا ئەڤێ ڕستەیێ:(ڕوفری سێ سڤۆرە تەرقاندن.) ئەڤەیە:(ڕوفری هژمارەکا دیارکری ژ سڤۆران تەرقاندن) (Yule,1996,33). ل ڤێرێ جەتکرن ل سەر پەیڤا (سێ)یە و ب ڕێکا ئەوێ ب خۆڤەگرتنا (ڕوفری هژمارەکا دیارکری ژ سڤۆران تەرقاندن)ژێ پەیدابوو.

-دلێر بوو، چووی نێچیرا کەوان.

ب خۆڤەگرتنا بۆ پێشییێ د ڕستەیا ل سەریدا کو ئەز نەبوو چوویم نێچیرا کەوان و ئەڤە زانیارییەکا هەڤپشکە کو ب ڕەتکرنا بەرپرسیارییا کەسێ ئاخڤتنکەر ڕادبیت کو چووبیتە نێچیرا کەوان و ئەڤ جۆرێ ب خۆڤەگرتنێ گونەهبارییا موحتەمل ل سەر ئاخڤتنکەر یان گوهداری ناهێلیت.

-رویڤی مریشك خوار.

ب خۆڤەگرتنا بۆ پێشییێ د ڕستەیا ل سەریدا ئەوە کو سەی مریشك نەخوارییە.

1-5-6-تیۆر گونجانێ یان پەیوەندییێ-Relevance Theory:

ئەڤ تیۆرە بۆ (سپربر و ولسون)ی دزڤڕیت، -ئەوژی ل دوماهیکا حەفتێیان و دەستپێکا هەشتێیان پەیدابوو- و ئەوان پیشنیازا حسابکرنێ بۆ ڕاڤەکرنا گوتنان کر. تیۆرا ئەوان دوو بانگەوازییێن سەرەکی پێشکێشدکەت. ئەوژی:1-زانین- cognition و 2-پەیوەندیکرن-communication. یا ئێکێ بۆ هندێ کو زانینا مرۆڤی مەیلا ڕێکخستنێ هەیە کو پترترین گونجاندن هەبیت و یا دووێ ئەوە کو هەر کریارەك ژ کریارێن پەیوەندیکرنێ ب خۆشبەختانە گریمانا خۆ یا گونجای ڤەدگوهێزیت . ئەڤ بانگەوازییە ئاماژەیێ ب هەبوونا پیڤەرێ پێشبینییا تاکەکەسی دکەت کو ڕێنمایيا پرۆسەیا ڕاڤەکرنێ دکەت. ئەڤجا چ بەرهەمهینان بیت یان خەملاندنا ڕاڤەکرنێ دکەت Sperber & Wilson 1995, 260).

(سپربر و ولسون)ی دیارکر کو تیۆرا گونجانێ . ب چارەسەکرنا ڕاڤەکرنا گوتنێن زمانی ڕادبیت. ئەوژی د دوو قۆناغاندا: 1- قۆناغا قالبی، ئانکو ڤەکرنا هێمایا زمانییە. ئەوژی بریتییە ژ دەرئێخستنا پێکهاتەکا لۆجیکی 2-قۆناغا ئیستدلالی و ئەرکێ ئەڤێ دەولەمەندکرنا پێکهاتەیا لۆجیکییە ژ لایێ دەوروبەریڤە ب ڕێکا دانانا گریمانە یان گریمانەیان ل دۆر مەبەستێن ڕاگەهاندی یێن ئاخڤتنکەری(جواد ختام، 2016، 121-122).

ئەوان تەکەزکر کو پەیوەندیکرن خودان مۆرکەکا مەبەستداری ئاماژەدارییە و ئەو دانیّ ب هندیّ دهینن کو تیۆرا گونجانیّ د جەوهەریّ خۆدا هەولدانەکە ژبۆ کوێرییا تێگەهشتنا هزرا (پۆل گرایس)ی کو دیاردکەن کو سیماییّ بەرچاڤ بۆ پەیوەندیکرنا مرۆڤی دهێتە نواندن ل دەمیّ دەربڕین ژ مەبەستان دهێتە کرن و زانینان ئەوان دهێتە بەرچاڤوەرگرتن. ئاخفتنکەر مەبەست و نیازێن خۆ پێشکێشدکەت و گوهدار ئارەزوو هەیە کو ب ڕێکا پرۆسێسێن زەینی دگەهیتیّ، نەکو ب تنیّ ب ڕێکا پەنا برنیّ بۆ یاساییێن دەنگی، ڕستەسازی و فەرهەنگی، بەلکو پێدڤی ب پرۆسێسێن زەینی ئاماژدەری هەیە کو ئاخفتنکەری پێشکیشکرییە ئەوژی دا دەرئەنجام و ڕاڤەکرنێن گونجای ب دەستڤە بهێن(جواد ختام، 2016، 122-123).

تیۆرا گونجانیّ د ناڤبەرا دوو ڕەهەندان‌دا هاتییە دانان. ئەوژی ڕەهەندیّ پراگماتیکی و ڕەهەندیّ زانینییە. ڕەهەندیّ پراگماتیکی بریتییە ژ ڕاڤەکرنا گوتنێن خودان مۆرکەکا زمانی، بەلیّ ڕەهەندیّ زانینیّ دیاردکەت کو مێشک زانیارییان ب شێوەیەکیّ ڕەمەکی کۆمناکەت، بەلکو تێگەهشتن و ڕاڤەکرنا گوتنان بریتییە ژ پرۆسێسێن زەینی کو گوهدار بەرهەمدهینیت ژبۆ ڤەدیتنا مەبەستێن ئاخفتنکەری ژ لایەکیڤە و ژبۆ نواندن و ڕاستڤەکرنا گەردوونی ژ لایەکیّ دیڤە. ئەڤجا پرۆسێسا ڕاڤەکرنیّ داخوازا دوو سیستەمێن جودا دکەت. یا ئێکی ئاماژەداری زمانییە و یا دوویّ ئامازەداری پراگماتیکییە(جواد ختام، 2016، 123).

(سپربر و ولسون) دبینن کو ئارمانج ژ پرۆسێسا پەیوەندیکرنیّ ئەوە کو د جێبەجێکرنا گونجانیدا دهێتە نواندن، ئەوژی د ناڤبەرا ڕەنجێن گوهداری و مەبەستێن ئاخفتنکەریدا دمینیت. هەر چەندە ئاخفتنکەری دڤێت هاریکارییا گوهداری بکەت ژبۆ تێگەهشتنا مەبەستێن ڕاگەهاندی، بەلی ئەوان بڕیار دایە کو مەبەستا گەهاندنیّ بنەماییّ هاریکارییّ و یاساییێن دانوستانیّ -ئەوا ل دەڤ گرایسی هەی- کونترۆلا ئەویّ ناکەن ، بەلکو بنەماییّ گونجانیّ مەبەستا گەهاندنیّ ئاڕاستەدکەت و هەر دوو ڤەکۆلەران ب ئەڤی ڕەنگی بنەماییّ گونجانیّ داراشتییە(جواد ختام، 2016، 123-129):

1–هـەر چـالاکییەکا گەهانـدنێ یـا گونجـای ب ڤـەدیتنا گریمانـەیا گونجـانێ یـا نموونەیی یا تایبت پێڤە ڕادبیت.

2–ژ ئەڤێ بنەمایی دهێتە ڤەدیتن کو گونجان ل سـەر بنـەرەتێ پێکڤەگرێـدانا بهێـز یا د ناڤبـەرا مەبەسـتێن ئاخڤتنکـەری ژ لایەکیڤە و ئـەنجامێن دەوروبـەری ئـەوێن گوهـدار ب دەسـتڤە دهینیـت پشـتی ڕەنجـەکا زێـدە ژ لایـەکێ دیڤـە و ئـەنجامێن دەوروبەری بریتینە ژ:

أ–زێدەکرنا زانیارییێن نوی.

ب–بهێزکرنا زانیارییێ.

ج–لابرنـا زانیـارییێن کـەڤنێن پێشـوەخت هاتینـە کوگـەهکرن کـو هەڤـدژن ل گـەل زانیارییا نوی.

3–ژێکجوداکرنـا واتایا حـەرفی و واتایـا میتـافۆری کـو واتایـا حـەرڤ حالەتـەکێ ئاسـاییە، بـەلێ واتایـا میتـافۆری حالەتـەکێ تایبەتـە کـو ژ واتایـا ئێکـێ پەیدابوویە.(تۆ ئاگری: واتایا میتافۆری و مەبەست پێ تۆ هاری.)

4–ئـەوان بوچـوونا ڕەوانبیـژییا کـەڤن ڕەتکـر. هەروەسـا پراگماتیکـا کریـارێن ئاخڤتنێ ل دەڤ ئوستن و گرایسی.

5–ب دیتنا ئەوان دەرکەڤتە بۆ یاساییێن پراگماتیکی سەرپێچی نینە کو گرێدای کۆمـەکا گریمانەیانـە کـو گوهـدار ل بـن دەوروبـەرەکێ ئـاخڤتنێ یـێ دیـارکری ئامادەدکـەت. ژ پێخـەمـەت ب دەستڤەهینانا ڕاڤەکرنـەکا گونجـای بۆ گوتنـان کـو هەر دوو ڤەکۆلەران ب ناڤێ دەرکەڤتەییێن دەوروبەری ب ناڤکر. واتایا ئـەوێ ژێ ئەوە کو گوهـدار ژ گریمانـە و ئیحتمالاتێن هەمـەجۆر دەستپێدکەت کـو هـەمی د هـەمان دەمـدا د تێگەهشـتنا گوتنێـدا نـاگونجن. ئـەڤجا ئەڤـە ئـەوی پالـددەن کـو هنـدەکان لاببـەت و هنـدەکێن دی بگریـت کـو ل دویـڤ دەوروبـەری بگـونجن. (بـۆ نموونە ل دەمێ ئاخڤتنکەر دبێژیتە گوهـداری: تـۆ مێهڤـانێ منـی بـۆ شیڤـێ و ل دەمـێ گوهـدار بەسـڤا ئـەوی ددەت: ئـەڤرۆ یاریـا دوماهیکـا جامـا جیهانێیـە) ل ڤێرێ پشتی ئاخڤتنکەر ڕاڤەکرنەکا گونجای بۆ بەرسڤا ئەوی دکەت، دێ زانیـت ئەو ناهێت.

6–ئەوان دانپێدان ب هندێ کر کو پرۆسێسا ڕاڤەکرنێ ب تنێ ب زمانیڤە پابەند نینە. ئەگەر هندەك جاران پشتبەستنێ ل سەر بکەت. واتایا ئەوێ ئەوە کو مرۆڤ پشتبەستنێ ب ئەڤێ چالاکییا زەینی دکەت. ئەڤجا چ بابەت گرێدای سیتەمێ هێمایی یان نەهێمایی:(لڤینێن جەستەیی، جلوبەرگ، هونەر، مۆزیك...هتد) بیت.

ل دوماهیکێ پێدڤییە ئاماژە ب ئەوێ چەندێ بهێتە دان کو تیۆرا گونجانێ د ئەڤان خالاندا کورت دبیت:

1–وەرگێڕان و تێگەهشتنا واتایا ڕستەیێ ل گەل هژمارەکا ڕاڤەکرنێن جیاواز د هەمان دەوروبەریدا یا گونجایە.

2–ئەڤ ڕاڤەکرنە ل دویڤ شیانا گەهشتنێ ڕوهندبیت.

3–گوهدار پشتبەستنێ ل سەر پیڤەرەکێ بهێز دکەت، ل دەمێ(ڕاڤەکرنەکا گونجای و پتر پەیوەندیدار) دکەت.

4–ئەڤ پیڤەرە دبیتە ئەگەر کو د شیاندایە ئێك ڕاڤەکرن د ناڤبەرا زنجیرەیەکا ڕاڤەکرنێن لەوانەیدا بهێتە هەلبژارتن(مجید الماشطة و امجد الرکابي، 2018، 152).

1–6–زانینا زێدەبێژییێ:

1–1–6–پێناسەیا زێدەبێژییێ

زێدەبێژی–Hyperbole دیاردەیەکا زمانییا بەلاڤە د ناڤ هەمی زمانێن جیهانێدا هەیە و بۆ مەزنکرن و بهادان ب تشتی یان کەسی بکاردهێت.

زێدەبێژی جۆرەکە ژ ئاخڤتنا میتافۆری کو پەیڤ یان گوتنەکا زێدەرۆیی ب خۆڤە دگریت و ئارمانجا ئەوێ فشارکرنە ل سەر هندەك گوتن یان هەلویستان ژبۆ هندێ داکو ڕەنگدانەڤە و کاریگەرییەکا خودان بهایەکێ مەزنتر دروستبکەت(kharimah,2017,122).

ب دیتنا (لیچ)ی زێدەبێژی نە ب تنی دەربڕینێن میتافۆری ڕەوانبێژینە، بەلکو تایبەتمەندییەکا بەربەلاڤا بکارهینانا زمانێ ڕۆژانەیە کو پێکهاتەکا

سۆزدارییا گرنگ ب خوڤە دگریت. ب ئەویێ واتایی کو ئەو ب سادەیی سەرەدەرییێ ل گەل وەسفا سەربۆرێ ناکەت، بەلکو سەردەرییێ ل گەل تێگەهشتن و هەلسەنگاندنا سەربۆرێ دکەت(leech,1983,146). (کێنێدی) دبێیت: زێدەبێژی ئانکو زێدە چوونە کو بریتییە ژ دیارکرنا ڕستەیان کو زێدەبێژی تێدا هەیە ژبۆ هندێ داکو جەختێ ل سەر خالەکی بکەت(kennedy,1983,687). (ڕیچیا و هەڤالێن ئەوێ) ل دۆر زێدەبێژییێ دبێژن: زێدەبێژی جۆرەکە ژ زمانێ میتافۆری کو ئاخڤتنکەر تشتەکێ دبێژیت، بەلێ تشتەکێ دی مەبەستە. ب واتایەکا دی واتایا حەرفی ل دەمێ دهێتە گوتن ل گەل واتایا مەبەستدار یا هەڤچەشن نینە(Recchia and etal,2010,255) ب دیتنا (هێنکێمانس)ی زێدەبێژی ئالاڤەکێ ڕەوانبیژی شێوازگەرییە کو ئاخڤتنکەر ب ڕێکا ئەوی ئالاڤی، زێدەبێژییێ د گوتنێدا پەیدادکەت(henkemans,2013,1-2).

ئەڤجا هەر چاوا زێدەبێژی هاتیبتە پێناسەکرن. (بورجەر و هەڤالێن ئەوی دبێژن): ل دەمێ زێدەبێژی دهێتە بکارهینان، ل ئەوی دەمی ئاخڤتنکەر نابێژیت: x بەلکو تشتەکی دبێژیت پتر بیت ژ: x و ئەڤە دەربازدبیت ژ ئەوی سنوورێ ئاخڤتنکەر پێشبینییا ئەوێ دکەن، ئەوژی ب ڕێکا بکارهینانا زێدەبێژییێ(burger and etal,2016,163).

1-6-2–تایبەتمەندییێن پراگماتیکی یێن زێدەبێژییێ

ماککارسی و کارتەر لیستەك ژ سیما و تایبەتمەندییێن پراگماتیکی بۆ بەرچاڤکرنا زێدەبێژییێ پێشکێشکرن. ئەوژی ئەڤەنە:

1–ئاخڤتنا زێدەبێژ یا هەڤدژە ل گەل دەوروبەرێ گشتی: وەسا دیارە گوتنا ئاخڤتنکەری یا هەڤدژە ل گەل دەوروبەرێ گشتی(McCarthy and carter,2004,162). د ئەڤی بواریدا(کلارچ)ێ دیارکر کو زێدەبێژی حالەتەکێ ناوێزەیە یان جودایە ل گەل دەوروبەرێ هاتییە دان(Clardge,2011,38). هەر وەکو دهێتە گوتن: (دەنگێ ئەو دگەهیتە ئەسمانی.) دەنگێ چ مرۆڤان ناگەهیتە ئەسمانی بلا چەندێ بلند بیت، لەورا ئەو گوتن دبیتە زێدەبێژ و یا جودایە ل

گەل دەوربەرێ گشتی، بەلکو تێگەهشتنا ئەوێ داخوازا دەوروبەرکێ تایبەتی دکەت.

2-هەر چەندە زێدەبێژی کەتواری تێکددەت، بەلێ گوهدار حسێبناکەن کو زێدەبێژی درەوە.

3-باراپتر زێدەبێژی بێ قەبخوازتن دهێتە وەرگرتن، خۆ هەتا پالپشتییا ئەوێ ژ لایێ گوهداریڤە دهێتە گرتن. ئەوژی ب ڕێکا پشکدارییەکا زێدە یان ب ڕێکا ئەنجامدانا کەنییێ.

4-هەڤپشکێن ئاخڤتنێ هەولا دروستکرنا جیهانەکا وەهمی دکەن کو ڕویدانێن مەحال پەیدادبن ئەوژی ب ڕێکا زێدەبێژییێ. وەکو: ئەوی دنیا خرابکر.

5-هەر چەندە تێکدەری د ناڤبەرا دەوروبەر و پشت دەوروبەری و ئاخڤتنا زێدەبێژدا هەیە، بەلێ وەسا تەماشەی گوتن دهێتە کرن کو پەیوەندی ب کریارا ئاخڤتنێڤە هەیە، ئەوا دهێتە جێبەجێکرن(McCarthy and carter,2004,162-163). وەکو:

-ئەو ژ هەمی جیهانێ جوانترە. (زێدەبێژی د ناڤ دووپاتکرنێدا)(زێڕین خورشید سەلیم، 2022، 74).

1-6-3-زێدەبێژییا سەرەکی و زێدەبیژییا میتافۆری:

کلارجی جوداهی د ناڤبەرا **زێدەبێژییا سەرەکی و زێدەبیژییا میتافۆریدا کرییە**. ب ئەڤی ڕەنگی:

1-زێدەبێژییا سەرەکی: ئەڤ جۆرێ زێدەبێژییێ دەلیڤێ بۆ پەیڤێن هەمان بیاڤی دهێلیت. بۆ نموونە دەربڕینا (جەمدی-freezy) سەر ب هەمان بیاڤێ پلەیا گەرمیڤە(هەستکرن ب گەلەك سەمارییێ)یە کو دەربڕینا مەبەستدار ئەوێ ئەوژی:(گەلەك سەرمایە) و ئەڤەژی ب پاراستنا بیاڤی دهێتە ناڤکرن.

2- زێدەبێژییا میتافۆری: ئەڤ جۆرە بریتییە ژ ئالوگۆڕکرنا بیاڤی. هەر وەکو گوهۆڕینا حالەتێ مرۆڤی ژ (ترسیایی) بۆ (بزدیایی)(Clardge,2011,40-49).

1-6-4-دەستنیشانکرنا زێدەبێژییێ:

(کریستۆدلیدۆ) دوو جۆران بۆ زێدەبێژییێ دیاردکەت. ئەوژی ئەڤەنە (Christodoulidou,2011,47):

1-زێدەبێژییا هژمار و بڕەیێ: ئاخڤتنکەری ئارەزوویەکا زێدە د هژمارا جاران و سال و دووبارەکرانانادا...هەیە. وەکو ئەڤە هزار جاران من گازی تە.(زێدەبێژی د هژمارا جاراندا هەیە. ئەوژی:(هزار جاران)ە.

2-سالۆخکرنا مەحال: ل ڤێرێ سالۆخکرنەکا مەحال هەیە. وەکو وەهمان کو ب ڕێکەکا وەسا هاتییە دەرئەنجامکرن کو د شیاندا نەبیت ڕوببدەت کو دڤێت سەردەری ب ڕێکا میافۆرێ یان ڕەوانبیژییێ ل گەل بهێتە کرن. سالۆخکرنا مەحال د شیاندایە بهێتە دیارکرن ب ڕێکا سەرپێچیکرنا شێواز و کەتوار و هەست و مەرجان...هتد. وەکو:

-من ماسییەکێ تەنەك ب شۆکێ گرت.

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا زێدەبێژی ب ڕێکا سالۆخکرنەکا مەحال ب دەستڤەهاتییە، چونکی تشتێ وەسا د کەتواریدا نینە.

1-6-5-بکارهینانێن زێدەبیژییێ:

1-دەربڕینێن زێدەبێژییێ بۆ مەبەستا ڕازیکرنێ بکاردهێت: بکارهینانا زێدەبێژییێ د ستران و دانوستاندنێن ڕۆژانەدا، بەشەکە ژ هەندەك ڕەوشەنبیرییان و ئەڤە ب ڕوهنکرن یان گوهۆڕینا کارلێکرنا پەیوەندیکرنێ یا زێدەبێژییێ د ئاخڤتنێدا ڕادبیت و ل ڤێرێ ئەرکێ زێدەبێژییێ پەیداکرنا ئارامییا هەزەلییە کو ئارەزوویا گوهداری د گوهلیبوونا مۆزیك یان ستران. هەروەسا کاریگەری و ڕازیکرنا ئەوی/ێ د ئاخڤتنێدا زێدەدکەت(keli,2014,6). بۆ نموونە ل دەمێ کەسەك بێژیتە خۆشتڤییا خۆ:(چ جانی وەکو جانییا تە د ئەڤێ دنیایێدا نینن.) ل ڤێرێ ئاخڤتنکەری ب ڕێکا شێوازێ بەراوردکرنا جانییا خۆشتڤییا خۆ ل گەل جانییا کچێن دنیایێ دێ شێت زێدەتر خۆشتڤییا خۆ ڕازیبکەت و ب خۆڤە بگرێدەت.

ئانکو ل ڤێرێ ژبۆ پالپشتییا بۆچوونا خۆ یا تایبەت: ئانکو زێدەبێژی شێوەیەکە ژ شێوەیێن سەردابرنێ ژبۆ ڕازیکرنا کەسان بەرانبەر دیتنا خۆ، چونکی ئێك ژ کارهینانێن زێدەبێژییێ ئەوە کو دەربڕینێن زێدەبێژییێ بۆ مەبەستا ڕازیکرنێ بکاردهینن. وەکو:

– هەر دندکەکا گەنمێ مە هندی قەسپەکێیە.

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ئاخڤتنکەری هەولدایە گوهداری سەردابیەت و ئەوی ڕازیبکەت کو گەنمێ ئەوان باشترین گەنمە و هەر دنکەکا ئەوی هندی قەسپەکێیە و هەر ئەڤێ چەندێ زێدەبێژی پەیداکرییە، چونکی چ دندکێن گەنمی ب ئەوی قەبارەی نینن، بەلێ ل ڤێرێ بۆ مەبەستا ڕازیکرن و سەردابرنا گوهداری پالپشتی بۆ بۆچوونا خۆ ب ڕێکا زێدەبێژییێ کرییە(زێڕین خورشید سەلیم، 2022، 18).

2–شرۆڤەکرنا زێدەبێژییێ: شرۆڤەکرنا زێدەبێژییێ ب شێوەیەکێ مەزن پشبەستنێ ل سەر زانینا ڕەوشەنبیرییا ل دەڤ گوهداران هەی دکەت. ئەڤجا بێی ئەڤ زانینە دبیت مرۆڤ بەرهەنگاری زەحمەتییێ د تێگەهشتنا واتایا ڕاستەقینە یان یا دروست یا ڕەوانبێژییێدا بیت. ئەڤجا زانینا ڕەوشەنبیرییێ هاریکارییا کەسی دکەت ژبۆ هەلبژارتن و دەستنیشانکرنا واتایا زێدەبیژییێ(keli,2014,6). بۆ نموونە ل دەمێ کەسەکی ڕەوشەنبیرییا کەلتووری نەبیت، ل ئەوی دەمی دێ بۆ ئەوی زەحمەت بیت، بشێت ئەڤان زێدەبێژیا تێبگەهیت:

–ئەڤە عەلیکێ بەتێیە. (ئانکو قارەمانە.)

–عەمێ کوزێ وەرە. (ئانکو قارەمانە.)

–ئەڤە مەمێ ئالایە. (ئانکو عاشقە.)

3–ژبۆ گەهاندنا سیمایەکێ دیارکری: هندەك جاران هندەك کەس زێدەبێژییێ بکاردهینن، ژبۆ هندێ داکو زیرەك و شیانا خۆ دیاربکەن کو دشێن هەر کارەکی بکەن. وەکو:

–ئەز دێ بۆ تە حەتاڤێ ڕاوەستینم.

4-ژبۆ چەسپاندنا تشتەکی: ل دەمێ کەسەك هەست ب هندێ بکەت کو کەسێن دی کەرب ل ئەوی ڤەدبن، ئەو چێدبیت ژ بەر ئەڤێ چەندێ زێدەبێژییێ د ئاخڤتنا خۆدا بکاربهینیت، بۆ هندێ داکو بچەسپینیت کو کەسەکێ باشە و نەهۆسایە هەر وەکو خەلك دبێژن. وەکو:

-من ڕۆژێ هزار جاران هیڤی ژ ئەوان دکر، بەس شەڕی براوەستینن.

5- ژبۆ بچویککرنا بابەتی یان تشتی. وەکو:

-مرۆڤێ بەرپرس دڤێت ئەو دەستهەلاتداری هەبیت هندەك پارەیان وەکو خۆ بمەزێخیت.

ل ڤێرێ ئاخڤتنکەری ب تنێ بۆ کێمکرنا تاوانێ هەولدایە بابەتی بچویك یان کێمبکەت.

6-ژبۆ مەزنکرنا بابەتی یان تشتی:

وەکو:

کچ: بەژنا من یا چەوایە؟

کوڕ: دارا چنارێیە (زێڕین خورشید سەلیم، 2022، 18-19).

1-6-6-زێدەبێژی و پیڤەر:

تێگەهێ زێدەبێژییێ پیڤەرێ پلەیا ڤەشارتی ب خۆڤە دگریت، ئانکو ئەو گوهدارێ بریاڕێ ل سەر گوتنێ بدەت کو زێدەبێژی بیت، دبینیت کو ئەو پلەیا پێ هاتییە دەربڕین د گوتنێدا یا بلندە. ئەڤجا چ یا ئەرێنی بیت یان نەرێنی بیت. ل گەلّ هندێ گەلەك جۆر ژ پلەیان هەنە. هەر بڕەیەکا شیانا پیڤانێ هەبیت. ئەڤجا چ یا خودان هەبوون بیت. وەکو: (خانی) یان جۆرێ هەبوونێ. وەکو: (سۆر) یان جۆرێ ڕویدانێ. وەکو:(ب ئیمناهی) کو د شیاندایە تەقدیرا ئەوێ ب شێوەیەکێ سەرەکی بهێتە کرن، خۆ ئەگەر شیانا پیڤانا ئەوان ژی ب شێوەیەکێ ئاشکەرا نەهێتە دەسنیشانکرن. هەروەسا بکارهینانا پیڤەری بڕەیێ یان پیڤەرێ چڕیی- تیراتییێ(كثافة) شیانا پلەبوونێ هەیە. ئەوژی گرێدای تێگەهێ بەراوردییا ڤەشارتی و ئاشکەرایە(ferre,2016,5). وەکو:

-دلێر یێ دەولەمەندە.

د ڤێرێدا ب شێوەیەکێ ڤەشارتی بەراوردکرنا دەولەمەندییێ ل گەل دەولەمەندییەکا کێمتر هاتییە کرن.

ب شێوەیەکێ گشتی دوو جۆرین بەراوردکرنی هەنە. ئەوژی ئەڤەنە:

1-د شیاندایە دەربڕین ژ پلەبوونێ بهێتە کرن، ب ڕێکا بەراودکرنێ ل گەل جۆرەکێ ژ یاسایی یان پیڤەری.

2-شیانا پەلەبوونی، د شیاندایە ب ڕێکا دەوروبەری پشتبەستن پێ بهیتە کرن. بۆ نموونە ل دەمێ دهێتە گوتن:

-مرۆڤێ تەمەنێ ئەوی 100 سال بیت، مرۆڤەکێ خودان تەمەنە.

ئەڤ پلەبوونا ل سەری پشتبەستنێ ل سەر ڕاستییێ دکەت، ژبەرکو پتریا مرۆڤان هەتا تەمەنێ 100 سالی نازین. ئەڤجا ب شێوەیەکێ ڤەشارتی تەمەنێ مرۆڤی ب پیڤەری ناڤنجی هاتییە پیڤان. ئەڤە پشتبەستنێ ل سەر دەوروبەری ناکەت، ژبەرکو پتریا مرۆڤان ل سەر هندێ ڕێککەڤتینە کو 100 سال تەمەنەکی مەزنە(ferre,2016,5).

(کنیدی) جوداهییێ د ناڤبەرا دوو جۆرێن سیفەتاندا دکەت:

1-سیفەتێن ڤەبڕ: شیانا پلەبوونێ نینە و پتریا خەلکی ل سەر ڕێککەڤتنینە وەکو نموونەیا ل سەری کو تەمەنێ 100 سالی تەمەنەکێ مەزنە.

2-سیفەتێن ڕێژەیی: شیانا پلەبوونێ هەیە کو ل دەڤ هندەك کەسان ب شێوەیەکێیە. بۆ نموونە:

-کارێ فلانی گەلەك یێ ب زەحمەتە.

ل دەڤ هندەك کەسان کارێ فلانی گەلەکێ ب زەحمەتە، بەلێ ئەگەر ب هندەك کارێن دی بهێتە بەراوردکرن، ل ئەوی دەمی ب چ ڕەنگان گەلەك یێ ب زەحمەت نابیت(kennedy,1983,4).

ئەگەر ئەڤ نموونەیە:(من هەست ب هەستەکێ ژ توخیبان دەرکەڤتی کر و من هەست ب نەخۆشییەکا مەزن کر.) ل دویڤ پیڤەرێ پلەبوونێ بهێتە شرۆڤەکرن. دی ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ بیت(kennedy,1983,4):

باش	خراب	نەخۆشییەکا مەزن > ژ تۆخیبان دەرکەڤتی>
ئەرێنی	کێم نەرێنییە	گەلەك نەرێنییە

1-6-7-زێدەبێژی و دەوروبەر:

دەروبەر-context ڕۆلەکێ سەرەکی ل دۆر زانینا زێدەبێژییێ دگێڕیت. هەروەسا د شیاندا نینە ڤەکۆلینا زێدەبێژییێ، دویر ژ بیاڤێ پراگماتیکی بهێتە کرن. ئانکو د شیاندا نینە زێدەبیژی ب ڤەدەریی یان د هەلویستێن ژدەرڤەی دەوروبەریدا بهێتە تێگەهشتن(Cano Mora,2009,95).

زانیارییێن دەوروبەری یێن زمانی و پشت زمانی ڕێکی ددەتە مە کو ئەم بشێین گوتنێ ب شێوەیەکێ زێدەبێژ یان نەزێدەبێژ شرۆڤەبکەین و تێبگەهین، ژبەر ئەڤێ ئەگەری زێدەبێژی ب دیاردەیەکا زمانی یا پیۆری دهێتە هژمارتن، ئەڤەژی بۆ دەوروبەری دزڤڕیت کو دشێت زێدەبێژییێ د ئاخڤتنیدا دەستنیشانبکەت.

هەر گوتنەکێ زێدەبێژی تێدا نینە. هندەك ژ ئەوان بەرەڤ زێدەبێژییێڤە دچن، پشتی ژ لایێ گوهداریڤە دهێنە شرۆڤەکرن و هندەکان ژی زێدەبێژی تێدا نینن. ئەڤە دمینیتە ل دویڤ نیازا ئاخڤتنکەری و دەوروبەرێ ئەو تێدا، ل دەمێ پەیڤێن میتافۆری ب مەبەستا زێدەبێژی د ئاخڤتنا خۆدا بکاردهینیت(fraser,1983,33). وەکو:

-سۆزان فریشتەیە.

ئەڤ نموونەیا ل سەری د هەمان دەمدا دبیتە زێدەبێژی و دبیتە میتافۆر ژی کو دبیتە زێدەبێژی ئەوژی ژبەر پەیڤا (فریشتە)یە، چونکی دبیت سۆزان یا باش بیت، بەلێ نە ب پلەیا فریشتەیان. هەروەسا دبیتە میتافۆر، چونکی (فریشتە) بۆ واتایا خۆ یا فەرهەنگی بکارنەهاتییە(زێڕین خورشید سەلیم، 2022، 49).

لیستا ژێدەران:

أ–ب زمانێ کوردی:

– **بەکر عومەر عەلی، میتافور لە ڕوانگەی زمانەوانییەوە، نامەی دکتۆرا، کۆلیژی زمان، زانکۆی سلێمانی**،2000.

-**سەلمان کوڤلی، دەمێ چوار گۆشە**، چاپخانەی وەزارەتی رۆشنبیری، هەولێر، 1998.

-زێڕین خورشید سەلیم، زێدەبێژی د زمانێ شعرێن(ئەمین بۆتانی)دا- شرۆڤەکرنەکا پراگماتیکی- نامەیا دکتۆرایێ، فەکۆلتییا زانستێن مرۆڤایەتی، زانکۆیا زاخۆ، 2022.

– **شێرزاد سەبری عەلی، پراگماتیک، چاپی یەکەم، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر**، 2014.

- ـــــــــــــــــ، **شرۆڤەکرنا گوتارێ، چاپا ئێکێ، ژ وەشانێن پەرتووکخانەیا موکسی، دهۆك**، 2020.

–عەبدولواحد مشیر مەحمود دزەیی(لیکۆلینەوەیەکی کارەکی پراگماتیکییە)، پیکهاتنی ئاخاوتن لە زاری هەولیردا، نامەی ماستەر، کۆلیجی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین، 1999.

-ــــــــــــــ، **زانستی پراگماتیك، چاپی دووەم، ناوەندی ئاودێر بۆ چاپ و بلاوکردنەوە، هەولێر**، 2014.

-ــــــــــــــ، **پراگماتیك و شرۆڤەکردنی سیاسی، چاپی یەکەم، ئاوێر، هەولێر**، 2021.

– **قەیس کاکل توفیق، جۆرەکانی رستە و تیۆری کردە قسەیەکان، نامەی ماستەر، کۆلیجی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین**، 1995.

– **هۆگر مەحمود فەرەج، پراگماتیك و واتای نیشانەکان، نامەی دکتورا، کۆلیژی زمانی، زانکۆی سلێمانی**، 2000.

ب–ب زمانێ عەرەبی:

احمد عدنان حمدي، التداولية الادبية–دراسة نقدية، من كتاب(التداولية في البحث اللغوي و اللساني)، تحرير: بشرى البستاني، الطبعة الاولى، الناشر:مؤسسة السياب، لندن، 2012.

– بيتر ارنست، علم اللغة البراجماتي، ترجمة: سعيد حسن بحيري، الطبعة الاولي، دار زهراء الشرق للنشر والتوزيع، القاهرة، 2014.

–جواد ختام، التداولية أصولها و اتجهاتها، الطبعة الاولى، دار كنوز المعرفة للنشر و التوزيع، عمان–الاردن، 2016.

–جوليان لونجي و جورج ايليا سرفاتي، قاموس التداولية، ترجمة: لطفي السيد منصور، الطبعة الاولى، دار الرافدين، بيروت، 2020.

– خديجة محفوظ محمد الشنقيطي، المنحى التداولي في التراث اللغوي–الامر و الاستفهام نموذجين، الطبعة الاولى، عالم الكتب الحديث، اربد–الاردن، 2016.

–رمزي منير بعلبكي، معجم المصطلحات اللغوية، انكليزى–عربي، الطبعة الاولى، دار العلم للملايين، بيروت، 1990.

– صابر الحباشة من قضايا الفكر اللساني، الطبعة الاولى، دار الصفحات للدراسات و النشر، دمشق، 2009.

–فيليب بلانشية، التداولية من اوستن الى غوفمان، ترجمة: صابر الحباشة، الطبعة الاولى، دار الحوار للنشر و التوزيع، 2007.

–مجيد الماشطة و أمجد الركابي، مسرد التداولية، الطبعة الاولى، دار الرضوان للنشر و التوزيع، عمان–الاردن، 2018.

–محمود عكاشة، النظرية البراجماتية اللغوية، الطبعة الاولى، الناشر مكتبة الاداب، القاهرة، 2013.

–مرتضى جبار كاظم، **اللسانيات التداولية في الخطاب القانوني، الطبعة الاولي، منشورات الاختلاف، الجزائر، 2015.**

ب–ب زمانیٚ ئینگلیزی:

-Alfaro,M,J,M.(1996). INTERTEXTUALITY: ORIGINS AND DEVELOPMENT OF THE CONCEPT. Atlantis, Vol. 18, No. 1/2 (Junio - Diciembre 1996), pp. 268-285.

-ANSORI, A.(2021). AN ANALYSIS OF CONVERSATIONAL IMPLICATURE IN THE “MALEFICENT 2; MISTRESS OF EVIL”. A Thesis for S1-Degree. TARBIYAH AND TEACHER TRAINING

FACULTY ISLAMIC STATE UNIVERSITY OF RADEN INTAN LAMPUNG .

-Burgers, C., Brugman, B. C., Lavalette, K. Y., & Steen, G. J. (2016). HIP: A Method for Linguistic Hyperbole Identification in Discourse. Metaphor and Symbol, 31(3), 163-178. doi:10.1080/10926488.2016.1187041.

-Cano Mora, L. (2004). At the risk of exaggerating: how do listeners react to hyperbole? Anglogermanica 2. Available from http://anglogermanica.uv.es:8080/Journal/Viewer.aspx?Year=2003-04andID=cano.pdf [accessed 14 March 2008]

- Christodoulidou, Maria (2011). Hyperbole in Everyday Conversation.

-Claridge, Claudia. (2011). Hyperbole in English: A Corpus-based Study of Exaggeration. Cambridge. CUP.

-Crystal,D.(2008). A Dictionary of Linguistics and Phonetics. Blackwell.Victoria.

-Fadhil,Z,A(2022).The fanction of phatic communication in English language, English Language, Literature & Culture .V. 7. No(2): 62-65.

-Ferré, Gaëlle (2016). Multimodal Hyperbole. https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01422552

-Fraser, B. (1983). "The Domain of Pragmatics". In Richards, J.C. and R. W. Schmidt (eds.) Language and Communication. London: Longman, 29-59.

-Grice, P. (1989). Studies in the Way of Words. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.

-Henkemans, A., & Francisca, S. (2013). "The use of hyperbole in the argumentation stage". OSSA

Conference Archive. 159. http://scholar.uwindsor.ca/ossaarchive/OSSA10/papersandcommentaries/159.

-Hidayat,A.(2016). Speech Acts: Force Behind Words. English Education: Jurnal Tadris Bahasa Inggris. Vol 9 (1).

-Hudson, G. (2000). Essential Introductory Linguistics. Michigan: Blackwell Publishers Inc.

- Ja'far, A,A(ed). Entailment and Presupposition. College of Education. Department of English.

-Kelei, Kitheka Michael (2016). A Lexical Study on the Functions of Hyperbole in Secular Ki Kamba Songs . University of Nairobi .

-Kennedy,x.j(1983). An Introduction to Fiction, Poetry, and Drama.

- Kharimah, Nida Ruminda (2017). Hyperbolic Expressions in One Direction's Love Song Lyrics. Jurnal al-Tsaqafa Volume 14, No. 01, Januari 2017.

-Kramsch,C.(1998). Language and Culture. First published. Oxford. Oxford university press.

-Leech, G, N,(1983). Principles of Pragmatics. London Long man.

-Levinson, Stephen,C. (1983). Pragmatics. Cambridge: Cambridge University Press.

-Levinson, Stephen,C, Max Plannck.(2004). Deixis and Pragmatics (for Handbook of Pragmatics).

-McCarthy, M. (2004).There's Millions of Them": Hyperbole in Everyday Conversation. Journal of Pragmatics, 36(2), 149-184. Retrieved from.

-Mey,J.(1994). Pragmatics. In:R.E.Asher and J.M.Y.Simpson(eds).The Encyclopedia of Language and Linguistics.Vol.6.3260-3278. Oxford. UK:Pergamon press.

-Recchia, H. E., Howe, N., Ross, H. S., & Alexander, S. (2010). Children's Understanding and Production of Verbal Irony in Family Conversations. British Journal of Developmental Psychology, 28(2), 255-274. Doi: 10.1348/ - 026151008x401903.

-Rollins P.R. Developmental Pragmatics. In: Huang Y., editor. Volume 1. Oxford University Press; Oxford, UK: 2014.

-Searle, J,R.(1991). Indirect Speech Acts. From "Pragmatics A Reader" book . Edited by Steven Davis. Oxford University Press.

-Senft,G.(2014). Understanding Pragmatics. First edition. Routledge. London and New York.

-Seuren, Pieter ,A,M.(1998).Western Linguistics. An Historical Introduction.Oxford. UK. Oxford university press.

-Sperber, D. & Wilson, D. (1995). Relevance: Communication & Cognition. Oxford: Blackwell.

-------------------------------------(2002).Pragmatics, Modularity and Mind reading- Mind and Language.

-Verschueren, J. (1999). Understanding Pragmatics. London: Arnold Publishers.

- West, Richard and Turner, Lynn. (2011). Understanding interpersonal communication: making choices in changing times.Boston. Wadsworth.

- Yule, G. (1996). Pragmatics. First edition. London: Oxford University Press.

ڤەكۆلینا دووێ

ڕەنگڤەدانا واتاییێن پەیڤێن(حەلال و حەرام) د زمانێ کوردیدا[1]

پوختە

(حەلال و حەرام) دوو پەیڤن ژ کەلتووریێ ئیسلامی و عەرەبی هاتینە د ناڤ کەلتووریێ کوردیدا و ب واتاییێن هەمەجۆر هاتینە بکارهینان.ئەڤ ڤەکۆلینە ب ناڤونیشان: (ڕەنگڤەدانا واتاییێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) د زمانێ کوردیدا)یە، هەولددەت ڤەکۆلینێ ل تێگەهێ ئەڤان هەر دوو پەیڤان د زمانێ کوردیدا بکەت، ل گەل دیارکرنا سیمانتیك و پراگماتیکا ئەڤان هەر دوو پەیڤان. ئەوژی د سنووریێ ئاخڤتنا گۆڤەرا بەهدینیدا، کو ل دویڤ ڕێبازا وەسفی هاتییە ئەنجامدان. ئارمانجا سەرەکی ژ ئەڤێ ڤەکۆلینێ ئەوە بهێتە دیارکرن، کا د بیاڤێ سیمانتیك و پراگماتیکێدا هەر دوو پەیڤێن(حەلال و حەرام) چەوا دهێنە شرۆڤەکرن. ئەڤ ڤەکۆلینە ژ دوو پشکان پێکدهێت، پشکا ئێکێ ب ناڤونیشان:(حەلال و حەرام، چەمك و کەلتوور)، کو تێدا ب شێوەکێ گشتی بەحسێ پەیڤێن (حەلال و حەرام) و کەلتوور، پێناسەیا ئەوان و بکارهینانا ئەوان د فەرهەنگ و ئەدەبیدا هاتییە کرن و پشکا دووێ یا تایبەتە ب دیارکرنا واتایا پەیڤێن (حەلال و حەرام)د ئاستێ سیمانتیك و پراگماتیکێدا.

---

[1] ئەڤ ڤەکۆلینە ل گۆڤارا زانکۆیا دهۆك، پەربەندا(22)، ژ(1)، سالا (2019) هاتییە بەلاڤکرن.

پێشەکی

0-1-ناڤونیشانێ ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە ب ناڤونیشان:(ڕەنگڤەدانا واتایێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) د زمانێ کوردیدا)یە، کو تێدا هەول هاتییەدان بەحسێ تێگەهێ ئەڤان هەر دوو پەیڤان د زمانێ کوردیدا بهێتە کرن، ل گەل دیارکرنا واتایا ئەڤان هەر دوو پەیڤان د سنوورێ سیمانتیك و پراگماتیکێدا.

0-2-گرنگییا ئەڤێ ڤەکۆلینێ:

گرنگییا ئەڤێ ڤەکۆلینێ د هندێدایە، کو ئەڤ هەر دوو پەیڤە گرێدای سەرەدەریکرنا مرۆڤینە ل گەل جڤاك و ژیانێ، ژ ئەوی ئالیڤە نەخشە رێکا کارێ مرۆڤی دیاردکەن ئەڤە ژ لایەکیڤە و ژلایەکێ دیڤە ل دویف زانیارییێن مە هەتا نهۆ چ ڤەکۆلین ل سەر ئەڤی بابەتی د زمانێ کوردیدا نەهاتینە ئەنجامدان.

0-3-کەرەستێ ڤەکۆلینێ:

کەرەستێ ڤەکۆلینێ بریتییە ژ وەرگرتنا نموونەیان ژ زاردەڤێ خەلکێ گۆڤەرا بەهدینی، ل گەل وەرگرتنا نموونەیان ژ هندەك ژێدەر و فەرهەنگ و دیوانێن شعری.

0-4-ڕێبازا ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە ل دویف ڕێبازا (وەسفی) هاتییە ئەنجامدان.

0-5-پرسیارێن ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە هەولددەت بەرسڤێ ل سەر ئەڤان پرسیاران بدەت:

أ-ئەرێ واتایێن ئەڤان تا چ ڕادەیەکێ د زمان و کەلتوورێ کوردیدا ڕەنگڤەداینە؟

ب- ئەرێ واتایێن پەیڤێن(حەلال و حەرام) ب واتایێن خۆ یێن حەرفی د زمانێ کوردیدا بکارهاتینە؟

ج-هاتن و ڕێزبوونا پەیڤێن(حەلال و حەرام) ب ئەڤی شێوەی، شیایە ببیتە کۆتەکێ واتایی د زمانێ کوردیدا؟

د- ئەرێ ئەڤ هەر دوو پەیڤە ل دەمێ ل گەل پەیڤێن دی دبنە هەڤال دشێن ببنە ئیدیەم؟

هـ- د سنووریٚ سیمانتیکیٚدا چەوا واتاییٚن پەیڤێن(حەلال و حەرام) دهێنە شرۆڤەکرن ؟

و- د سنووریٚ پراگماتیکیٚدا چەوا واتاییٚن پەیڤێن(حەلال و حەرام) دهێنە شرۆڤەکرن؟

0-6-**پشکێن ڤەکۆلینیٚ**:

ئەڤ ڤەکۆلینە ژبلی پێشەکی و ئەنجامان ژ دوو پشکان پێکدهێت. پشکا ئێکیٚ ب ناڤونیشانیٚ((حەلال و حەرام)، چەمك و کەلتوور)،کو تێدا بەحسیٚ ئەڤان تەوەران هاتییە کرن:(پەیڤێن (حەلال و حەرام) و کەلتوور)، (پێناسەییٚن پەیڤێن (حەلال و حەرام))، (واتاییٚن پەیڤێن (حەلال و حەرام) د فەرهەنگێن کوردی و بیانیدا)، (واتاییٚن پەیڤێن(حەلال و حەرام) د ئەدەبیٚ کوردیدا). پشکا دوویٚ ب ناڤونیشان:(واتایا پەیڤێن (حەلال و حەرام) د ئاستیٚ سیمانتیك و پراگماتیکیٚدا)، کو ئەڤان تەوەران ب خۆڤە دگریت:(پەیڤێن (حەلال و حەرام) د ئاستیٚ سیمانتیکیٚدا)، (پەیڤێن(حەلال و حەرام) د ئاستیٚ پراگماتیکیٚدا).

پشکا ئێکێ

(حەلال و حەرام)، چەمك و کەلتوور

1-1-پەیڤێن (حەلال و حەرام) و کەلتوور:

هەر جڤاکەکی کەلتوورەك-culture هەیە. گەلەك جاران کەلتوور ب ئێك کاریگەردبن، چ ژ ئەگەرێ ئایینی یان جوگرافی یان ڕەوشەنبیری یان سیاسی...هتد. پەیوەندییەکا مۆکوم د ناڤبەرا کەلتوور و زمانیدا هەیە و گەلەك جاران کەلتوورێ جڤاکی د زمانێ تاکەکەسێن ئەوی جڤاکیدا ڕەنگڤەددەت.

کەلتوور ئەو بنەرەت و نموونەیێن هزری یێن واقعی و خیالینە، کو د ناڤ زمانیدا ڕەنگڤەددەن. هەروەسا د ڕەفتار و هزرا تاکی و کۆمێدا د ماوێ ڕۆژگاریدا دیاردبن یان کەلتوور هەر پێکهاتەکە، کو زانین و بۆچوون و ڕەوشت و تیتال و هونەر و یاسا و نەریتان ب خۆڤە دگریت. هەروەسا هەمی ئەوان شیان و دابونەریتان ب خۆڤە دگریت ئەوێن مرۆڤی وەکو ئەندامەك د جڤاکیدا ب دەست خۆڤە هینایین. هەروەسا ڕێکخستنا شێوەیێ ڕەفتار و هزر و هەست و سۆزان ئەوێن پشتبەستنێ ل سەر بکارهینانا هێمایان دکەت ب خۆڤە دگریت. دیسا بریتییە ژ شێوەیێن ژ پێشڤەچوونا مێژوویێ ب دەستڤەهاتین ب خۆڤە دگریت و ژ ئالییەکێ دیڤە گرۆپەکە ژ داب و نەریتێن ڕیپێدای د ناڤ کۆمەکا جڤاکییا دیارکریدا، هەروەسا دشیاندایە تەماشەی پاشماوە و کاریگەرییا ئەوێ د هەمی بازنەیێن کار و کریارێن مرۆڤیدا بهێتە کرن. وەکو سیاسەت و یاسا و هونەر و ئایین و زمانی ...هتد(سمير سعيد حجازي، 2007: 61).

کەلتوور ئەو کلیلکە یا ب ڕێکا ئەوی مرۆڤ باشتر د زمانی بگەهیت و بکاربهینیت.(الجلاد)د ڤەکۆلینەکا خۆ دا بەحسێ ئەڤی بواری کرییە، کا چەوا کەلتورێ عەرەبی و ئیسلامی کارتێکرن ل زمانێ کرییە. گرنگییێ ب وێ چەندێ ددەت کا چەوا مرۆڤ دێ ڤەکۆلینەکێ ب ڕێکا زمانی ل دۆر ئافرەتا عەرەب ژلایێ کۆمەلایەتی و کەلتووریڤە ئەنجامدەت (AL JALLAD,N,2008:78).

گەلەك زانا جەختیَ ل سەر هندیَ دكەن، كو زمان ژ ڕەوشنبیرییا ژینگەهیَ (كەلتووری) ناهێتە جودا كرن. هەروەسا ژ دیمەنێن ڕەوشتیَ مرۆڤی و ئالییێ دەروونی و كۆمەلایەتی ژی جودا نابیت. ئەو كەلتووریَ، كو زمان د سنووریَ ئەویدا بكاردهێت، ئانكو زمان ب بەشەكیَ سەرەكی ژ كەلتووری دهێتە دانان. د ڕاستیدا ئەو زمانیَ كو د ژینگەهەكێدا دروستدبیت، د چارچوڤیَ ئەویَ ژینگەهێدا كارا و ئەكتیڤ دبیت و بۆ ئەویَ جیهانا دەوروبەر یا زمانی هاتییە دروستكرن، ئانكو بۆ وێنەكرنا جیهانیَ. كەواتە ئەو پەیوەندییا د ناڤبەرا زمان و كەلتووریدا هەی، پەیوەندییەكا بگۆڕ و كاریگەرە و زمان ژ ئەنجامیَ پێشكەڤتنا جڤاكی كاریگەر دبیت ژلایەكیڤە و ژلایەكیَ دیڤە د ژینگەها جڤاكیدا كاردكەت و دبیتە نیشانە بۆ ئەوی جڤاكی (پەیمان حسن محمد سلیم،2010: 12).

پەیڤێن (حەلال و حەرام) دوو پەیڤن، كو گرێدای ئایینیَ ئیسلامیَ و زمانیَ عەرەبینە و گەلەك جاران د ناڤ قورئانا پیرۆز و فەرموودەیێن پێغەمبەری (س)دا دووبارە بووینە. هەر وەكی د قورئانا پیرۆزدا هاتی ﴿ كل الطعام كان حلا لبني إسرائيل إلا ما حرم إسرائيل على نفسه ﴾(القرأن الكريم، أل العمران، أيه 93). هەروەسا پێغەمبەریَ خودیَ د فەرموودەیەكێدا دبێژیت: (من اقتطع حق امريء مسلم بيمينه، فقد أوجب الله له النار، وحرم عليه الجنة) (امام ابى الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم، 2006: 86). پەیڤێن (حەلال و حەرام) ب گەلەك شێوەیان د ناڤ قورئانا پیرۆز و فەرموودەیێن پێغەمبەری و زمانیَ عەرەبیدا هاتینە، لیَ ب شێوەیەكیَ گشتی، د كەلتووریَ ئیسلامی و كوردیدا، پەیڤا (حەلال) ئاماژەییَ ب تێگەهەكیَ باش و ئەرێنی ددەت و پەیڤا (حەرام) ئاماژەییَ ب واتا و تێگەهەكیَ خراب یان نەرێنی ددەت.

پەیڤا (حەلال) هەر وەكو ل دەڤ عەرەب و موسلمانان، ئاماژەیی ددەتە هەر تشتەكیَ كو ب دیتنا ئەوان ڕێپێدای و یاسایی بیت، ئەوژی ژ ڕوانگەها ئاینیڤە، لیَ پەیڤا (حەرام) بۆ هەر تشتەكیَ بكاردهێت كو سزا بۆ هەبیت یان قەدەغە بیت ل دویڤ یاسایا ئیسلامیَ(AL JALLAD,N,2008:79).

مللەتێ کورد ڕێژەیەکا هەرە زۆر باوەری ب ئایینێ ئیسلامێ هەیە، ئەڤ هەر دوو پەیڤە ژ کەلتووریێ عەرەبی و ئیسلامی وەرگرتینە و د ناڤ زمان و ئاخڤتنا خۆ یا ڕۆژانەدا بکارهینانینە، کو تا ڕادەیەك زۆر ب هەمان واتایا د کەلتوور و زمانێ عەرەبیدا هەی وەرگرتییە و د ناڤ زمان و کەلتووریێ خۆدا بکارهینانینە.

ل دەڤ کوردێن ئیزدی ژی پەیڤێن (حەلال و حەرام) هەنە. ل دەڤ ئەوان پەیڤا (حەلال) وەکو کوردێن موسلمان واتایەکا ئەرێنی و باش هەیە و پەیڤا(حەرام)ژی واتایەکا نەرێنی و خراب ددەت، بەلێ جوداهییا ئەوان ل گەل کوردێن موسلمان بۆ واتا و تێگەهێن پەیڤێن(حەلال و حەرام) ئەوە، کو د هندەك خوارن و ڤەخوارن و کار و کریاراندا ژێکجودا دبن. بۆ نموونە خوارنا(خەسێ) و (کەلەمیێ) ل دەڤ کوردێن ئێزدی حەرامە و ل دەڤ کوردێن موسلمان حەلالە. هەروەسا (گوشتێ بەرازی) ل دەڤ کوردێن موسلمان حەرامە و ل دەڤ کوردێن ئێزدی حەلالە.

تێگەهێن (حەلال و حەرام) ب شێوەیەکێ کویر ڕەهێن خۆ د ناڤ کەلتوور و کۆمەلگەها کوردیدا چاندینە، کاریگەری ل هزر و کریارێن مرۆڤێ کورد کرییە، لەورا تێگەهشتن و بکارهینانا ئەڤان تێگەهان د زمانێ کوردیدا، دێ هاریکارییا مە و بیانییان کەت، کو پتر ئاشنابوون ل سەر کەلتوور و ناسنامە و شوناسا کوردان هەبیت.

واتاییێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) د زمانێ کوردیدا ژ کەلتووریێ کوردی هاتینە وەرگرتن و ب ئەوان واتایان د زمانێ کوردیدا هاتینە ڕەنگڤەدان، لەورا واتاییێن پەیڤێن(حەلال و حەرام) د ناڤ زمانێ کوردیدا ئێك ژ ئەوان بابەتایە یێ پەیوەندییێ د ناڤبەرا زمانی و کەلتووریدا دیاردکەت. ئەڤجا ژبەر ئەوێ پەیوەندییا د ناڤبەرا زمان و کەلتووریدا هەی بوویە ئەگەر، کو ئەو چەند بهێتە نیشاندان، کا"...چەوا زمان ڕەنگڤەدان و کارلێکرنا کەلتوورییە" (AL JALLAD,N,2008:77).

1-2-پێناسەیێن پەیڤێن (حەلال و حەرام):

(حەلال و حەرام) گرێدای قوٚناغا هزرا ئایینینە، بوٚ دویرکرنا مروٚڤان ژ گوتن و ڕەفتار و کریار و خوارنێن خراب... هتد، یان هاندانا مروٚڤی بوٚ کار و ڕەفتارێن باش ب گورەی هەر دینەکی هاتینە حەلال یان حەرامکرن. (حەلال و حەرام) پتر گرێدای سوٚز و وژدانا مروٚڤییە ژهەر تشتەکێ دی، لەورا پێگیری ب ئەڤان کریار و گوتن و کاران...هتد، تا ڕادەیەکا مەزن بژاردەیەکا دلخوازە، ژ هەیمەنا جڤاکی و دینی پەیدا دبیت.

تێگەهێن (حەلال و حەرام) ب گەلەك شێوازان هاتینە پێناسەکرن، نەخاسمە د فەرهەنگێن عەرەبی و ئنگلیزیدا، دیسان د ئینسایکوٚلوٚپیدیا ئیسلامی ژیدا گەلەك پێناسە بوٚ هاتینە کرن. ب تایبەت ژلایێ زانایێن عەرەبڤە ل سالا (2003) ڤەکوٚلینەك ل وەلاتێ (ئوردن) د ئەڤی بواریدا هاتییە کرن، ب شێوازەکێ ڕەخنەی و پەیوەندییا ئەوێ ل گەل فوٚڕمێن زمانڤانی یێن بوٚ دروستکرنا واتایێ هاتینە بەرچاڤکرن (AL JALLAD,N,2008:78).

پەیڤا (حەلال) ل دەڤ کورد و موسلمانان ئاماژەیە بوٚ هەر تشتەکێ ژلایێ یاسایێن ئایینیڤە دروستبیت و پەیڤا (حەرام) بوٚ تشتێ قەدەغە دهێتە گوتن کو سزا د دویڤدا هەبیت.

(بەعلەبەکی) دبێژیت: پەیڤا (حەلال) ژ کارێ (حلە) یا هاتی، کو ب واتایا (یاسایی، ڕێك پێ بهێتە دان، دەرنەچوون ژ یاسایێ، چارەسەرکرنا ئاریشان...هتد) دهێت و پەیڤا (حەرام) ژ (حرم) هاتییە وەرگرتن، ئانکو ب واتایا ڕێك پێنەدایی و نەیاسایی و دویرکەڤتن ژ یاسایێ دهێت(BAALBAKI,1993:484).

ل دویڤ بوٚچوونا (الکارمی)هندەك تشتێن گرنگ ل سەر تێگەهی(حەلال) هاتینە گوتن، ئەڤ تێگەهە ل بەرانبەر تێگەهێ (یاسایی) دهێت، ئانکو د کاروبارێن یاسایی و مارە بڕینێدا دهێت(AL JALLAD,N,2008:79).

(فازل عەبدولواحد) د پێناسەکرنا پەیڤا (حەلال)دا دبێژیت: حەلال هندەك کار و کریارن، کو خودێ ڕێك پێدایە و بوٚ مروٚڤی دروستە ئەوان کار و کریاران

بکەت. هەروەسا دەربارەی پیناسەیا پەیڤا (حەرام) دبێژیت: حەرام ئەوە خودێ داخواز ژ کەسان دکەت، کو هندەك کار و کریاران بهێلیت و خۆ ژێ دویربیێخیت و دیاردکەت(حەرام) نەفیکرنا حەلالییە و هەر کەسەکێ ئەوان کار و کریاران ئەنجامبدەت، دێ سزا بۆ هەبیت (فاضل عبدالواحد عبدالرحمن، 2004: 47-51).

(عەبدولکەریم زێدان) دەربارەی پێناسەیا (حەلال) دبێژیت: ئەوە خودێ داخوازا کارکرنا ئەوێ کریارێ دکەت و ئەوێ ئەنجامنەدەت ڕیسوادکەت و ڕیسواکرن ژی سزا ل دویڤە و پەسنا ئەنجامدانا ئەوێ دکەت و ل گەل پەسنێ پاداشت هەیە، لێ سەبارەت پیناسەیا پەیڤا (حەرام) دبیژیت:حەرام ئەوە خودێ فەرمانێ دکەت ئەڤ کریارە نەهێتە کرن و دەست ژێ بهێتە بەردان و پێگیری ب ئەڤێ فەرمانێ بهێتە کرن و بکەرێ ئەوێ دێ گونەهباربیت و ئەنجامنەدەرێ ئەوێ دێ پاداشت و خێرێ بەرانبەر وەرگریت (عبدالکریم زیدان، 2004: 27-34).

کەسێن ڕۆژئاڤایی و نە موسلمان بەهرا پتر پەیڤێن (حەلال و حەرام) ب خوارنێ و ڤەخوارنێڤە گرێددەن. بەلێ واتایا ئەڤان پەیڤان گەلەك ژ ئەڤێ چەندێ بەرفرەهترە، ئەڤ پەیڤە د ناڤ کومەلگەهێن موسلماندا بەرانبەری ڕەفتار و چەوانییا ئاخڤتنێ و ل بەرکرنا جل و بەرگان و کاروبارێن ڕۆژانە و خۆ پاراستن ژ خوارنێن حەرام و هەمی تشتان یێن ژ لایێ ئایینێ ئیسلامێڤە یاسایی بن، دهێت.

ل دویڤ شەریعەتێ ئیسلامێ پەیڤا (حەلال) ب واتایا یاسایی و پاداشت و بەهەشت دهێت، (حەرام) ژی ب واتایا قەدەغە(تابۆ)، سزا و دوزەخ، نە دروست، ب ترس، نە پیرۆز، کارێن خراب، سەرداچوون، نەیاسایی(دەرڤەی یاسایێ) دهێت(BAALBAKI,1993:460).

ب ئەڤێ چەندێ پەیڤا (حەرام) ژ پەیڤا (حرم) هاتییە وەرگرتن، ئانکو ب واتایا ڕێك پێنەدایی و نەیاسایی و دویرکەڤتن ژ یاسایێ دهێت.

ئەڤ تێگەهێن (حەلال و حەرام) بۆ مە تێگەهشتنەکا گرنگ یا مرۆڤێن موسلمان و کوردان دیار دکەت. ژلایێ هزری و کریاریڤە و ئالییێ ناسنامەیێ دیاردکەن، ئانکو لایەنێ وەرگێڕان و پێکولا پێناسەکرنا ئەڤان تێگەهان ژلایێ

سیمانتیکی و کەلتوریڤە ددەنە مە، ئەگەر ئەم ئەڤان تێگەهان ب شێوازەکێ ڕاست و دروست پێناسە نەکەین، ئەم دێ پتر هەست ب تێنەگەشتن و بەرزەبوونێ کەین بەرانبەری ئەڤان تێگەهان.

هندەك جاران ژی ناڤێ ژنکێ ژی ب (حورمە)دهێت، ئانکو خێزانا کەسەکی و بۆ ئەوی کەسی حەلالە و بۆ کەسێن دی حەرامە، یان ژی پەیڤا (حەریم) ئانکو خێزان و دایك و خویشك و کچ و خارزا و برازایێن... هتد کەسەکی ئەڤە دبنە حەریمێن ئەوی کەسی.

پەیڤا (حەرام) د زمانێ عەرەبیدا ل گەل هندەك پەیڤ و ناڤ و جهێن پیرۆزێن دی دهێنە گوتن. ل بەرانبەری ئەڤێ چەندێ د زمانێ کوردیدا ناهێتە دیتن.

وەکو(المنگقە المحرمە، حرم الجامعە، المسجد الحرام(الاقصی)، الشهر الحرام، الحرمین(مکە و مدینە)، البلد الحرام(مكة)، البیت الحرام(الكعبة)) (BAALBAKI,1993:460) . (البیت الحرام) ب کوردی ب (مزگەفتا پیرۆز) یان (مالا خودێ)...هتد دهێتە ناڤکرن، چونکی ئەگەر ئەم د زمانێ کوردیدا بێژین (مزگەفتا حەرام) دێ واتایا بەرۆڤاژی واتایا دروستدەت، (حەرام) د ئەڤان نموونەیاندا ب زمانێ عەرەبی ئانکو واتایا هندێ ددەت، کو شەڕ و کوشتار و کارێن نەیاسایی تێدا ناهێنە ئەنجامدان.

1-3-واتایێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) د فەرهەنگێن کوردی و بیانیدا:

هەر وەکو هاتییە گوتن، پەیڤێن (حەلال و حەرام) دوو پەیڤێن زمانێ عەرەبینە، ئەڤ پەیڤە د ناڤ هەمی زمان و کەلتوور و فەرهەنگێن زمانێن جودا جودایێن موسلمان و نەموسلماندا ڕەنگڤەداینە و دهێنە بکارهینان، ل خوارێ دێ ئاماژە ب واتایا فەرهەنگییا ئەڤان هەردوو پەیڤان د هندەك فەرهەنگێن کوردی و بیانیدا کەین. ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیارکری:

1-فەرهەنگا(هنبانە بورینە) واتایێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ داینە دیارکرن:

" حەرام: نارەوا "(هەژار، 1369: 228).

"حەلال: رەوا "(هەژار، 1369: 230).

2-فەرهەنگا (ئەستێرە گەشە) واتایێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) ب ئەڤی ڕەنگی دیارکرینە:

" حەرام:محرم، ممنوع، منهی عنه، غیر شرعی، غیر جائز شرعا "(فاضل نظام الدین، 1990: 186).

"حەلال: حلال "(فاضل نظام الدین، 1990: 187).

3-فەرهەنگا (دەریا) واتایێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) ب ئەڤی ڕەنگیٚ ل خواریٚ شرۆڤەکرینە:

" حرام:قەدەغە، یاساغ، نەگونجاو، نەشیاو "(رزگار کەریم، 2005: 199).

"حلال: رەوا، دروست، گونجاو، شیاو "(رزگار کەریم، 2005: 214).

4-فەرهەنگا (شیرینی نویٚ) ب ئەڤی ڕەنگی واتایێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) داینە شرۆڤەکرن:

"حرام: محرم. ضد الحلال مکسوب بطریقة غیر شرعیة / قەدەغە، حەرام، ماڵی حەرام، دەستکەوتی نایاسایی" (فازیل نیزامەدین، 2007 : 500).

"حلال: مباح، ضد الحرام، حال، فاك، من یحل المشاکل، حەڵاڵ، رەوا، شیاو، گریٚ کەرەوە، چارەکار، پەیکاتەوە"(فازیل نیزامەدین، 2007 : 527).

5-فەرهەنگا(سپیریٚن) ب ئەڤی ڕەنگی واتایا پەیڤا (حەلال) دایە دیارکرن:

"حەلال: ڕێپێدای، بکەریٚ خۆ گەنەهبار ناکەت"(محمد أمین دوسکی، 2013: 221).

6 -فەرهەنگا(باشوور) ب ئەڤی ڕەنگی واتایا پەیڤێن (حەلال و حەرام) داینە دیارکرن:

"حەلال:رەوا"(عەباسی جەلیلیان، 2004 :239).

"حەرام:نارەوا"(عەباسی جەلیلیان، 2004 :238).

هەر وەکو بەری نوکە مە ئاماژەپێدای، ئەڤ پەیڤە ژ کەلتووریٚ ئیسلامی و عەربی هاتینە وەرگرتن. بۆ پتر سەلماندنا ئاخڤتنا مە دیٚ واتایێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) د هندەك د فەرهەنگێن عەرببیدا دەینە دیارکرن:

1-د (معجم الوسيط)دا هاتییه:

"حەلال: ڕێپێدان"(صلاح الدين الهوارى، 2007: 381).

"حەرام: کارێ قەدەغەکری، دژواتا حەلاله"(صلاح الدين الهواري، 2007: 336).

2- د فەرهەنگا(العصرى)دا، ب ئەڤی ڕەنگی واتاییێن ئەڤان هەر دوو پەیڤان دایه دیارکرن:

"حەلال: دژی پەیڤا حەرامه"(الياس انطوان الياس و ادورد أ.الياس، 1979، 164).

"حەرام: قەدەغە، موحەرم، دژی پەیڤا حەلاله"(الياس انطوان الياس و ادورد أ.الياس، 1979، 164).

3- د فەرهەنگا (المورد الميسر)دا ب ئەڤی ڕەنگی واتاییێن پەیڤێن (حەلال و حەرام هاتینه:

"حەلال:یاسایی، شەرعی، ڕێپێدای"(روحي البعلبكي، 2002: 163).

"حەرام: گونەه، دزیکەر، موحەرم، ڕێپێنەدای"(روحي البعلبكي، 2002: 155).

پەیڤێن (حەلال و حەرام) د فەرهەنگێن بیانیژیدا گەلەك هاتینه بکارهینان، لێ واتایا ئەڤان پەیڤێن بەرفرەهـ د هندەك ژ ئەڤان فەرهەنگاندا گەلەك هاتینه بەرتەنگکرن، ب تنێ لایەنەکی ژ ژیانا مرۆڤێ موسلمان بەرچاڤدکەن، هندەك ژ ئەڤان فەرهەنگان پەیڤا (حەرام) ب تنێ بۆ خۆ پاراستن ژ خوارنێن حەرام و پەیڤا (حەلال) ب خوارنێن حەلالڤه گرێددەن، هندەکێن دی ب تنێ بەحسێ سەربڕین و سەرژێکرنا گیانەوەران دکەن(Houghton Mifflin Company,1997:612).

ئەگەر تەماشەی واتاییێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) د فەرهەنگێن کوردی و بیانیدا بکەین، دێ بینین واتاییێن ئەڤان پەیڤان د فەرهەنگێن کوردیدا بەرفرەهتره و هەمان واتاییێن پەیڤێن کەلتووریێ عەرەبی و ئیسلامییه، کو (حەلال) بۆ سەرجەم تشتەکێ ڕەوا و دروست و گونجای ژلاییێ شەریعەتیڤه دروست بیت بکارهاتییه و (حەرام) بۆ سەرجەم تشتێ نەرەوا و نەدروست و نەگونجای، کو ژلاییێ شەریعەتیڤه دروست نەبیت بکارهاتییه، لێ د فەرهەنگێن بیانیدا، ئەوێن نه ب سەر کەلتووریێ ئیسلامێڤه ب واتاییێن بەرتەنگتر ئەو پەیڤ د فەرهەنگێن

خۆدا داینه دیارکرن، کو (حەلال و حەرام) زێدەتر ب خوارن و ڤەخوارن و سەربڕین و سەرژێکرنا گیانەورانڤە گرێداینە.

1-4- واتاییێن پەیڤێن(حەلال و حەرام) د ئەدەبێ کوردیدا:

ژبەرکو پەیڤێن(حەلال و حەرام) هند گرنگن و بکارهینانا ئەوان هند زۆرە د کەلتوور و جڤاکێ کوردیدا، لەورا د ئەدەبێ ئەوان ژێدا ڕەنگڤەداینە. وەکو(حەیرانۆك، گوتنێن مەزنان، شعر). ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیارکری:

أ- د حەیرانۆکاندا :

حەیرانۆك بابەتەکێ ئەدەبێ فولکلۆرییا کوردییە، وەکی هەمی ژانرێن ئەدەبێ فولکلۆری، ناڤەرۆکا ئەوان بابەتێن جودا جودا ب خۆڤە دگرت، لێ پتریا بابەتێن حەیرانۆکێ ئەڤینداری و عەشقەکا دژوار و پاقژە، ژبەرکو گەلەك بەربەست د رێکا ئەڤینا سەردەمێ بەری نوکەدا هەبووینە دناڤبەرا کچ و کوڕاندا و ب شێوەیێ دیالۆگ دهێنە گوتن و دەربڕینێ ژ هەمی ئالییێن ژیانا کۆمەلگەها کوردی یا سەردەمێ خۆ دکەن. پتریا ئەوان ژلایێ نەخوێندەوارانڤە هاتینە گوتن، بۆ ئارامکرنا دەروونێ خۆ دەربڕینێ ژ هەست و سوز و ئێش و ئازارێن خۆ ب شێوەیەکێ ئازاد دەردئێخن. حەیرانۆك ب جۆرەکێ هۆزانا فولکلۆرییا کوردی دهێتە نیاسین، هۆزانەکا هەستدارە و ب شێوازەکێ جوان و ب واتایەکا پڕ بها و ب پەیڤێن ڕەسەن و ب شێوێ زارەکی و ستران هاتییە گوتن (جوتیار اسماعیل نبی، 2013 :40).

پەیڤێن (حەلال و حەرام) د حەیرانۆکا کوردیدا دهێنە دیتن، ل خوارێ دێ هەولدەین هندەك نموونەیان دیاربکەین، کو ئەڤ هەر دوو پەیڤە تێدا بکارهاتینە. وەکو:

1 - "کچك دبێژیت:

کوڕکۆ دینۆ دارکێت د حەوشا مەدا، دار بەڕینە
بێهنەکێ وەرە لدەف من روینە
من پسیار کر، ژ شێخ و مەلا، گوت
راموسانێت کچا د حەلالن، چ گونەه تێدا نینە

کوڕك دبێژیت:

کچکێ جانێ، تە چاڤ ڕەشێ بری سەردا

کەزی و بسك کەفتینە سەر قوتکێ قەدیفەدا

راموسانێت من و تە خۆشترن،

ژ هەمی وار و ژ هەمی عەردا" (ڕێکێش ئامێدی، 2010: 85).

2-"کـوڕك:

کچێ دینێ

گولییێت سەری بشۆ ئاڤێ لێکە

بسکا بەردە، چخا چێکە

تۆ حەلالا دلێ منی، خودێ چێکە

کچك:

ئەڤینی، ئەڤینا عەولی

ببیە موحبەت کەفتییە دلی

خودێ کارێ نەمامێت گوندێ مە

راست نەهینیت

وەناکەن، ئەز و دەلالێ خۆ

پێك ب حەسلین" (ڕێکێش ئامێدی،2010: 259).

3-"کچك :

ئەرێ کوڕۆ کوڕێ مامێ

شرینتر ژ شەکرا شامێ

تۆ ب خێر هاتی

سەر سەرێ دوتمامێ

کوڕك:

کچك تێت ژ کانیکا

تە پشتی گرانە،

ژ کمکمێت نێریکا

تو دبەر خودا بنێرە

کا رستکا موریکا ؟!

کچك:

مالْکێت مه ل چار بیا

چ رێ ناچنێ ژ بەلگێت تەڤریا

پشتی لاوکێت نەهێلیا

حەرامە ل من چوخێت سپیا" (ڕێکێش ئامێدی، 2010: 266)

ئەگەر تەماشەی واتایێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) د ئەڤان حەیرانۆکێن ل سەریدا بکەین، دێ بینێن، کو ب واتایێن خۆ یێن فەرهەنگی و حەرفی بکارهاتینە، کو پەیڤا(حەلال) ب واتایا (ڕێپێدای) هاتییە و (حەرام) ب واتایا (ڕێپێنەدای) هاتییە.

ب- د گوتنێن مەزناندا :

گوتنێن مەزنان بابەتەکێ گرنگێ ئەدەبیاتا فولکلۆریا کوردییە و ب شێوازەکێ کورت و هویر و سەرنج راکێش هاتینە دەربڕین، پتریا ئەوان بۆ مەبەستا شیرەتکاری و چارەسەرکرنا ئاریشان هاتینە گوتن. هزر و خەیال و ئەندێشە و سەربۆڕ و جیهانبینییەکا بەرفرەھ د ناڤەرۆکا گوتنێن مەزناندا دهێتە دیتن، دناڤ زمانێ کوردیدا گوتنێن مەزنان ب شێوازەکێ زارەکی ژ نەوەیەکی بۆ نەوەیەکێ دی هاتینە ڤەگوهازتن و پارازتن.

گوتنێن مەزنان ئاخڤتنەکا کورت و پڕ واتایە، ژ سەربۆڕا مللەتان پەیدابووینە ب شێوەیەکێ سەر زاری هاتینە ڤەگوهاستن، هەروەسا ب زمانەکێ ڕەهوان و ب فۆرمەکێ جوان و ڕێکوپێك هاتینە دارێژتن، پڕانییا ئەوان خودان ناڤەڕۆکەکا جڤاکینە (عەدنان مەهدی عەبدوڵلا، 2017: 100).

پەیڤێن (حەلال و حەرام) د گوتنێن مەزنان ژیدا دهێنە دیتن، ئەڤەژی هەر وەکی بەری نوکە مە ئاماژەپێدای ژبەر گرنگی و بۆ هوشیارییا خەلکی ب ئەنجامدان و ئەنجامنەدانا کار و کریارێن (حەلال و حەرام)ە. وەکو د ئەڤان گوتنێن مەزناندا دهێنە دیتن :

1- "حەلال ژ حەلالان، حەرام ژ حەرامان"(ڕێکێش ئامێدی، -: 354).

2- "دوستیا حەلال د جەنەتێ دا بەیانە"(ڕێکێش ئامێدی، -: 447).

3-"کەڤلێ بەرازی حەلال نابیت"(ڕێکێش ئامێدی، -: 635).

4- "مالێ حەلال ئاڤا زەلاڵ"(ڕێکێش ئامێدی، -: 722).

5- "مالێ حەلال ژ دەست ناچیتن"(ڕێکێش ئامێدی، -: 722).

6-" مالێ حەلال بەرزە نابیتن"(ڕێکێش ئامێدی، -: 722).

7- "مالێ حەرام هەر دێ ب حەرامی چیتن"(ڕێکێش ئامێدی، -: 722).

8- "مرۆڤێ حەلال دێ ژ بەریکا خۆ خوت، مرۆڤێ حەرام دێ ژ بەریکا خەلکی خوت"(ڕێکێش ئامێدی، -: 747).

9- "من حەلالێ خۆ نەخاریە هەیا حەرامیێ خەلکی بخۆم"(ڕێکێش ئامێدی، -: 755).

10-" میها ستەور نەدوشە

راستیا دلا نەفرۆشە

حەلالێ خۆ ب حەرامێ خەلکی نەفرۆشە"(ڕێکێش ئامێدی، -: 722).

11- "دزیا ژ دزیکەری یا حەلالە".(ڕێکێش ئامێدی، -:424).

12- "بێ مالاێ ل مالخۆی حەرامە"(ڕێکێش ئامێدی، -:259).

13- "غەزالێ ژ بەرکیسەلەی زوزان ل خۆ حەرامکرن"(ڕێکێش ئامێدی، -: 590).

14- "مالێ ب مرۆڤی دا نەچیت یێ حەرامە"(ڕێکێش ئامێدی، -: 722).

15- "مالێ دزی حەرامە نابیتە خارنا مرۆڤان"(ڕێکێش ئامێدی، -:722).

16- "بلا رەزێ من ل ناف رەزان بە

بلا تری ل من حەرام بە"(ڕێکێش ئامێدی، -: 239).

د ئەڤان گوتنێن مەزنان یێن ل سەریدا (حەلال و حەرام) ب واتاییێن خۆ یێن فەرهەنگی و حەرفیی هاتینە، کو دشیاندایە ب ڕێکا سیماییێن جوداکەر واتاییێن ئەوان هەر دوو پەیڤان بدەینە دیارکرن:

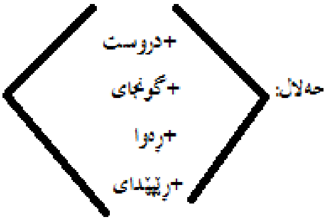

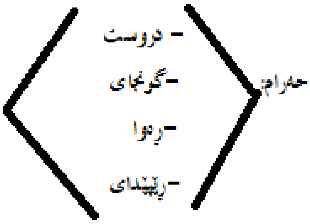

ج- د هۆزانێدا:

هۆزان بەشەکێ سەرەکییێ ئەدەبیاتا هەر میللەتەکییە، هەر ژ کەڤندا مرۆڤی ڤیایە ب رێکا هۆزانێ دەربرینێ ژ هەست و ڤیانێن خۆ بکەت بەرانبەر ژیانێ، مرۆڤی، سروشتی. ب گوهۆرینا سەردەم و تێگەهشتنا مرۆڤی تێگەهـ و قالبێن هۆزانێ ژی هاتینە گوهۆرین و نویکرن ب خۆڤە دیتیە(نعمت الله حامد نهێلی، 2010: 37).

پەیڤێن (حەلال و حەرام)ب شێوەیەکێ بەرفرەهـ دناڤ هۆزانا کوردیدا هاتینە بکارهینان. ل خوارێ دێ ئاماژە ب هندەك نموونێن هۆزانێ دەین، کو پەیڤێن (حەلال و حەرام) تێدا هاتینە بکارهینان. وەکو د ئەڤان نموونەیێن هۆزانێدا دیاردبیت:

-" ئەشکەنج و ئازار خواری و چەفتی

بۆ وان حەلال کر قازی و مفتی" (مەلاێ خەلیلێ مشەختی، 2006 : 24).

- "ئەو مەزنە مالە نانی حەلالە

دخۆت ب خۆشی رەند و دەلالە" (مەلاێ خەلیلێ مشەختی، 2006 : 191).

- "حەلالە کەسپ کار و سنعەت و شول

بەلێ دینی موکوم کەن وەك هــــەڤالا " (ئەحمەدێ نالبەند، 1997: 61)

- "هەتا کو بمریت خۆشی ژبۆ وی

گوشتێ بەرازی حەرامە سەر وی " (مەلاێ خەلیلێ مشەختی، 2006: 37).

- "دوور بە ژ حەرامی چ کێم و زۆر بیت

مێویژەك یان سەد چ رەنگ و جۆر بیت " (مەلاێ خەلیلێ مشەختی،2006: 186).

- " گەلی شێخ و مەلا ئو خانەدانا

حەرامی پێلن و بگرن حەلالا " (ئەحمەدێ نالبەند،1997 :60).

د ئەڤان نموونەیێن هۆزانێن یێن ل سەریدا پەیڤێن(حەلال و حەرام) ب واتایا فەرهەنگی و حەرفی هاتینە بکارهینان، بەلێ هندەك جاران ئەڤ پەیڤە د ناڤ هۆزانێدا بۆ واتا خۆ یا فەرهەنگی بکارناهێن، بەلکو ب واتایا نەحەرفی بکاردهێن. وەکو:

- "عەردێ حەرام لێ دێ بەزن

شەیتان شــڤانە ئەو پەزن

دل بو عەزابــێ ناتەزن

بەر گورز و سیکار و قەما" (ئەحمەدێ نالبەند،1997 : 65).

د ئەڤێ هۆزانا ل سەریدا پەیڤا (حەرام) ب واتایا(نەمولکێ مرۆڤی) هاتییە.

- "رەش، رەنگەکێ دی قەت دێ گریتن؟

ما عوور حەرامەك قەت چا دبیتن؟" (مەلاێ خەلیلێ مشەختی،2006 : 71).

د ئەڤێ هۆزانا ل سەریدا پەیڤا(حەرام) ب واتایا (نەچاك و نەقەنج)هاتییە.

- "دەوارێ شول باش ئەو ئالیکا خۆ

زێدە دکەت هەر پیر وەسا فەرمو

ئەو تێتە گوتن بۆ شیر حــەلالی

پالایێ دەستهەل بێ ئالــی پالی "(مەلاێ خەلیلێ مشەختی،2006 : 100).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا پەیڤا (حەلال) ب واتایا (مرۆڤێ حەلال خۆر) هاتییە.

- حیزا حەلالی نە چاڤ ل دەر بیت

بۆ مال و مێری زانا و رێبەر بیت (مەلاێ خەلیلێ مشەختی،2006 : 187).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا پەیڤا (حەلال) ب واتایا (هەڤژینێ ژنێ) هاتییە.

پشکا دوویێ

واتایا پەیڤێن (حەلال و حەرام) د ئاستێ سیمانتیك و پراگماتیکێدا

2-1-پەیڤێن (حەلال و حەرام) د ئاستێ سیمانتیکێدا:

سیمانتیك ئاستەکێ واتاییە و سەرەدەرییێ ل گەل واتایا فەرهەنگی(حەرفی) یا پەیڤ و ڕستەیان دکەت و گوھ نادەتە هندێ کا ئەو کەرەستە ژ کێ و بۆ کێ و بۆ چ مەبەستەکێ هاتینە بکارهینان. زێدەباری هندێ ڤەکۆلینێ ل واتایا کەرەستێن زمانی دکەت، ئەوژی دویر ژ دەوروبەری. ل دویڤ ئەڤی تێگەهێ سیمانتیکێ، دێ هەولدەین ژ چەند لایەنانڤە د سنوورێ سیمانتیکێدا ڤەکۆلینێ ل پەیڤێن(حەلال و حەرام) د زمانێ کوردیدا بکەین. ئەوژی ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیارکری:

2-1-1-پەیڤێن(حەلال و حەرام) وەك جووت پەیڤەکا سیمانتیکی:

(یاکوف مالکیل) ب ئەڤی ڕەنگی باسێ جووت پەیڤێ دکەت: ((جووت پەیڤ بریتییە ژ زنجیرەکا دوو پەیڤێن پێکڤەگرێدای کو هەر هەمان پۆلا ڕێزمانی-class-form هەنە، و مینا دانەیەکا سینتاکسی سەرەدەری ل گەل دهێتە کرن و ب ڕێکا هندەك ئامرازێن بەستنێ دهێنە لێکدان))(Yakov Malkiel,1968: 311). پەیڤێن (حەلال و حەرام) د ڕێزبوونا خۆدا د ناڤ جووت پەیڤا سیمانتیکیدا دبنە هەڤدژ بۆ ئێك یان دبنە دژواتا بۆ ئێك.

مەبەست ژ دیاردەیا دژواتایێ ئەوە، دوو پەیڤ ژلایێ واتاییڤە دژی ئێك ڕابوستن. وەکو:(گەرم و سار)، (کرین و فروشتن)...هتد(عیمان مجمد احمد الحاوی،2007: 34). پەیڤێن (حەلال و حەرام) ژی ژلایێ واتاییڤە دژی ئێك ڕادوەستن و واتاییێن هەر ئێك ژ ئەوان ل چەمسەرەکی ڕادوەستیت، چونکی واتایا پەیڤا (حەلال) هەڤدژە بۆ واتایا پەیڤا(حەرام). ب واتایەکا دی ئەڤ هەر دوو پەیڤ د وەرگرتنا سیماییێن واتاییدا هێماییێن بەرۆڤاژی ئێك وەردگرن، کو

پەیڤا حەلال خودان هێمایێ(+)ە، لێ پەیڤا (حەرام) هێمایی (−) ب خۆڤە دگریت، ب ئەڤی ڕەنگی پەیڤا(حەلال) بریتییە: <+ڕێپێدای د ئاییینیدا> ە و پەیڤا (حەرام) بریتییە ژ : <−ڕێپێنەدای د ئایینیدا>.

2-1-2-پەیڤێن (حەلال و حەرام) و فرەواتایی:

د سیمانتیکێدا تەمومژی هەیە، چونکی دەوروبەر نینە، ژبەر هندێ واتا یا دەستنیشانکری نینە. باشترین نموونە بۆ ئەڤێ چەندێ هەبوونا پەیڤێن هەڤبێژ و فرەواتانە. د ئەڤێرێدا ب تنێ دێ بەحسێ دیاردەیا فرەواتاییێ کەین.

فرەواتا دیاردەیەکا زمانییە، د ڤێرێدا پەیڤەکێ پتر ژ واتایەکێ هەیە و ئەو واتایە ب هەڤدووڤە دگرێداینە. ئەڤجا ئەو پەیڤێن چەمك و واتایێن هەمەجۆر هەبن و پێکڤەگرێدانەك د ناڤبەرا ئەواندا هەبیت، ب فرەواتا دهێنە نیاسین(Al-Sulaimaan.M.M,2010:211). ب واتایەکا دی مەبەست ژ دیاردەیا فرەواتاییێ ئەوە پەیڤەك پتر ژ واتایەکێ بدەت، بەلێ پەیوەندی یان نێزیکبوونەك د ناڤبەرا واتایێن ئەوێ پەیڤێدا هەیە.

هەر ئێك ژ واتایێن پەیڤێن(حەلال و حەرام) دچیتە د بن دیاردەیا فرەواتاییێدا، چونکی هەر پەیڤەکی ژ ئەڤان پەیڤان پتر ژ واتایەکێ ددەت، بەلێ نێزیکبوونەك یان پەیوەندییەك ژ لایێ واتایێڤە د ناڤبەرا ئەواندا هەیە. ب ئەڤی ڕەنگی پەیڤا (حەلال) ئەڤان واتایان ددەت:

−حەلال: 1−دروست. (حەلالی بگرە.)

2−یاسایی. (کار و کەسپا تە حەلالە.)

3−ڕەوا. (دوو ژنی د ئیسلامێدا حەلالە.)

4−ڕێپێدای. (ئەڤ گوشتە یێ حەلالە.)

سیمایێ هەڤپشك د ناڤبەرا ئەواندا هەبوونا تێگەهەکێ ئەرێنییە.

هەروەسا پەیڤا(حەرام)ژی چەند واتایەکان د زمانێ کوردیدا ددەت:

−حەرام:1−نەدروست. (حەرامی بهێلە.)

2−نەیاسایی. (کار و کەسپا تە حەرامە.)

3–نەڕەوا.(چار ژنی د ئیسلامێدا حەرامە.)

4–ڕێپێنەدای. (ئەڤ گوشتە یێ حەرامە.)

سیمایێ هەڤپشك د ناڤبەرا ئەواندا هەبوونا تێگەهەکێ نەرێنییە.

2–1–3–پەیڤێن(حەلال و حەرام) و واتایا پێکڤەهاتنێ:

واتایا پێکڤەهاتنێ یان هاورێتی بریتییە ژ یاساییێن پەیڤان، کو بۆ مە دیاردکەن، چەوا پەیڤ ل گەل پەیڤێن دی ب ڕەخ هەڤدووڤە دهێن. هەروەسا بۆ مە دیاردکەت، کو ئەو پەیڤ چێدبیت ل پێش یان ل پاش پەیڤێن دی بهێن. ب واتایەکا دی واتایا پێکڤەهاتنێ بریتییە ژ پەیڤێن ب ڕەخ هەڤڤە، کو گەلەك د زمانیدا دووبارەدبن و ب شێوەکێ گشتی دهێتە دیارکرن، کا چ پەیڤ ل گەل پەیڤەکا دی د زمانیدا دهێت و باراپتر ب شێوەکێ بەدیهی ژ لایێ ئاخڤتنکەرێن زمانێ ناوچەییڤە دهێتە بکارهینان(نیان عثمان شریف، 2013: 64–65). ئەڤ دیاردە کۆتان ل سەر پەیڤێن زمانی دسەپینیت و دیاردکەت، کا کیژ پەیڤ ل گەل کیژ پەیڤا دی دشێت بهێتە بکارهینان.

پەیڤێن(حەلال و حەرام) واتایەکا پێکڤەهاتنێ هەیە، چونکی پێکهاتنا ئەڤان پەیڤان بوویە کۆتەکێ واتایی و پاش و پێشکرنا ئەوان پەیڤان واتایا کۆتی دشکێنیت، ئەڤ کۆتە ژی ژ ئەنجامێ هندێ دروستبوویە، کو خەلکی ب شێوەکێ بەدیهی و بۆ خۆشی دەربڕینێ ئەو هەر دوو پەیڤە ل دویڤ ئێك دووبارەکرینە و بکارهینانینە و پاش و پێشکرنا ئەوان واتایا پێکڤاتن و کۆتێ واتایی دشکێنیت. ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوا

واتایا پێکڤەهاتنێ(پاراستنا کۆتێ واتایی)	شکاندنا کۆتێ واتایی
حەلال و حەرام	*حەرام و حەلال

2-1-4-پەیڤێن(حەلال و حەرام) و واتایا حەرفی:

واتایا حەرفی بریتییە ژ ئەوێ واتایێ ئەوا جودا و دویر ژ دەوروبەری ب دەستڤە دهێت، کو ب واتایا نموونەیی دهێتە ناڤکرن. ئەڤ واتایە واتایەکا نەریتییە و ڕاستییا واتایا پەیڤێن فەرهەنگی دگەهینیت و پابەندە ب ڕاستییێڤە. هەروەسا ئەو هێماییێن ئەڤێ واتایێ هلدگرن، ڕێککەڤتن ل سەر هەیە(فرانسوا ریکاناتي، 2018: 115-116).

ئەڤ واتایە پشتبەستنێ ب واتایا نەمیتافوری یا پەیڤ یان دەربڕینان دکەت (رمزي منير بعلبكي، 1990: 290).

ئەڤ واتایا حەرفی ب ڕێکا گوهلێبوونا پێشوەخت بۆ کەرەستێن زمانی ب دەستڤەدهێت و ب ئەڤێ چەندێ هەڤپشکێن ئاخڤتنێ، ئەڤێ واتایێ ژ پێکهاتا کەرەستان دەردئێخن و دزانن(فرانسوا ریکاناتی، 2018: 93). ئەڤ واتایە، واتایەکا بنچینەییە، کو جڤاکی ب پەیڤێن زمانی دایە و ل سەر ڕێککەڤتییە(پەیمان حسن محمد سلیم، 2010 : 118- 119). دیسا هندەك جاران ئەڤ واتایە ب ڕێکا ڕێزبوون و کاریگەرییا پەیڤێن ڕەخ و دۆر، واتایا پەیڤەکا دیارکری ب دەستڤە دهێت و ب ئەڤێ چەندێ دشیاندایە بگەهینە واتایێن حەرفی یێن پەیڤێن (حەلال و حەرام)، ئەوێن جڤاك هەمی ل سەر ڕێککەڤتی ب ڕێکا ئەو پەیڤێن ب ڕەخ ئەوان پەیڤانڤە هاتین. ئەڤێن ل خوارێ هندەك ژ واتاییێن حەرفییێن پەیڤێن(حەلال و حەرام)ن:

1- گوشتێ حەلال: واتایا حەرفییا پەیڤا (حەلال) د ئەڤێ دەربڕینێدا ب واتایا(ڕێپێدای د ئایینیدا) دهێت، چونکی (گوشتێ حەلال) بۆ ئەوی گوشتی دهێت، ئەوێ بۆ خوارنێ ل دویڤ یاسایا ئیسلامێ دروستبیت.وەکو: گوشتێ(بەرخ، چێل، مریشك، ماسی....هتد).

2- گوشتێ حەرام: واتایا حەرفییا پەیڤا (حەرام) د ئەڤێ دەربڕینێدا ب واتایا(ڕێپێنەدای د ئایینیدا) دهێت، چونکی (گوشتێ حەرام) بۆ ئەوی گوشتی دهێت، ئەوێ بۆ خوارنێ ل دویڤ یاساییێن ئیسلامێ دروستنەبیت. وەکو:گوشتێ (بەڕاز، گیانەوەرێ مرداربووی، شێر...هتد)ی.

3- شیریٚ حەلال: واتایا حەرفییا پەیڤا (حەلال) د ئەڤیٚ دەربڕینیٚدا ب واتایا(ڕیٚپیٚدای د ئایینیدا) دهیٚت، چونکی(شیریٚ حەلال) ئەو شیرە ییٚ بۆ خوارنیٚ دروستبیت، ئانکو بەرهەمیٚ: چیٚل، بزن،حیٚشتریٚ...هتد بیت.

4- شیریٚ حەرام: واتایا حەرفییا پەیڤا (حەرام) د ئەڤیٚ دەربڕینیٚدا ب واتایا(ڕیٚپیٚنەدای د ئایینیدا) دهیٚت، چونکی(شیریٚ حەرام) ئەو شیرە ییٚ بۆ خوارنیٚ دروستنەبیت، ئەڤجا چ ییٚ گیانەوەرەکی ٚوەکو دیٚهلیٚ یان بەڕازی...بیت، یان چیٚدبیت شیریٚ دایکیٚ بیت، بەلیٚ زارۆکیٚ ئەویٚ مەزن ببیت و ئیٚدی ب کیٚرنەهیٚت شیریٚ خۆ بدەتە ئەوی زارۆکی، چونکی هەتا ماوەکیٚ دیارکری دایك دشیٚت شیریٚ خۆ بدەتە زارۆکیٚ خۆ.

5- پاریٚ حەلال: واتایا حەرفییا پەیڤا (حەلال) د ئەڤیٚ دەربڕینیٚدا ب واتایا(ڕیٚپیٚدای) دهیٚت، ئانکو (پاریٚ حەلال) دەستکەڤتەکە، ، کو ب ڕیٚکیٚن دروست و ئەو پارە ب دەستڤەهاتییە.

6- پاریٚ حەرام: واتایا حەرفییا پەیڤا (حەرام) د ئەڤیٚ دەربڕینیٚدا ب واتایا(ڕیٚپیٚنەدای) دهیٚت، ئانکو (پاریٚ حەرام) دەستکەڤتەکە، کو ب ڕیٚکیٚن نەدوست و ڕیٚپیٚنەدای د ئایینیدا ئەو پارە ب دەستڤەهاتییە.

7- دەستکوژیٚ حەلال: واتایا حەرفییا پەیڤا (حەلال) د ئەڤیٚ دەربڕینیٚدا ب واتایا(ڕیٚپیٚدای ل دویڤ ئایینەکیٚ ئاسمانی) دهیٚت، کو (دەستکوژیٚ حەلال) بۆ ئەوی گیانەوەریٚ ل دویڤ یاساییٚن ئیسلامیٚ دهیٚتە سەرژیٚکرن دهیٚت.

8- دەستکوژیٚ حەرام: واتایا حەرفییا پەیڤا (حەرام) د ئەڤیٚ دەربڕینیٚدا ب واتایا(ڕیٚپیٚنەدای د ئایینیٚ ئاسمانیدا) دهیٚت، کو (دەستکوژیٚ حەرام) بۆ ئەوی گیانەوەریٚ ل دویڤ یاساییٚن ئیسلامیٚ نەهیٚتە سەرژیٚکرن دهیٚت.

9-کەدا حەلال یان نانیٚ حەلال: واتایا حەرفییا پەیڤا (حەلال) د ئەڤیٚ دەربڕینیٚدا ب واتایا(ڕیٚپیٚدای) دهیٚت، کو (کەدا حەلال) یان(نانیٚ حەلال) بۆ ئەوی داهات وکار و شۆلی دهیٚت، ئەویٚ ژلاییٚ ئایینیڤە دروستبیت و ڕیٚپیٚدای بیت.

10-کەدا حەرام یان نانیٚ حەرام: واتایا حەرفییا پەیڤا (حەرام) د ئەڤیٚ دەربڕینیٚدا ب واتایا(ڕیٚپیٚنەدای) دهیٚت، کو (کەدا حەرام) یان(نانیٚ حەرام) بۆ

ئەوی داهات و کار و شۆلی دهێت، ئەوێ ژلایێ ئایینیڤە دروستنەبیت و ڕێپێنەدای بیت.

2-2- پەیڤێن(حەلال و حەرام) د ئاستێ پراگماتیکێدا:

پراگماتیک ئاستەکێ واتاییە و سەرەدەرییێ ل گەل واتایا دەوروبەری(نەحەرفی) یا پەیڤ و ڕستەیان دکەت و گوھ ددەتە هندێ کا ئەو کەرەستە ژ کێ و بۆ کێ و بۆ چ مەبەستەکێ هاتینە بکارهینان. زێدەباری هندێ گرنگییێ ب پەیوەندییا د ناڤبەرا زمانی و کەلتووریدا ددەت، ژ ئەوی ئالیڤە کا کەلتووری چ کاریگەری ل سەر زمانی و پێکهاتێن زمانی هەیە. ل دویڤ تێگەهێ پراگماتیکێ، دێ هەولدەین ژ چەند لایەنانڤە د سنوورێ پراگماتیکێدا ڤەکۆلینێ ل پەیڤێن(حەلال و حەرام) د زمانێ کوردیدا بکەین. ئەوژی ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیارکری:

2-2-1-پەیڤێن(حەلال و حەرام) وەکو جووت پەیڤەکا پراگماتیکی:

پراگماتیکێ پەیوەندییەکا بهێز ب ڕێزبوونا کەرتێن جووت پەیڤێڤە هەیە و زانینا سنوورێ پراگماتیکێ یا هاریکارە بۆ زانینا هندێ، کا بۆچی ژ لایێ پراگماتیکێڤە کیژ کەرت ل بەری کیژ کەرتی د ناڤ ئاخڤتنێدا بکاردهێت.

پراگماتیک پابەندە بکارهینانا زمانی و زانینا کەلتووریڤە، چونکی پراگماتیکێ پەیوەندییەکا بهێز بکارهینان و کەلتوورێ مللەتانڤە هەیە، لێ ژ بەرکو کەرلتوورێ هەمی مللەتان وەکو ئێك نینە، ژ بەر هندێ پراگماتیکا مللەتانژی ژێکجودادبیت(شێرزاد سەبری عەلی و عەبدولسەلام نەجمەدین عەبدوللا، 2014 : 33).

ئێك ژ بنەماییێن پراگماتیکی ئەوە، کو ئەو پەیڤێن واتاییێن ئەرێنی هەین، ل بەری ئەوان پەیڤان دهێن، ئەوێن واتاییێن نەرێنی هەین(Lyons,1977:275). ئەڤ چەندە ژی ل سەر ڕێزبوونا کەرتێن جووت پەیڤا (حەلال و حەرام) د ئەوێ پێکهاتێدا جێبەجێدبیت، چونکی پەیڤا (حەلال) د کەلتوورێ کوردیدا واتایەکا ئەرێنی هەیە، چونکی واتایا (باش، دروست، ڕێپێدای، ڕەوا، گونجای...هتد)

ددەت و پەیڤا(حەرام) واتایەکا نەرێنی د کەلتووریٚ کوردیدا هەیە، چونکی واتایا(نەباش، نەدروست، نەرەوا، ڕێپێنەدای، نەگونجای...هتد)ددەت. ڕەنگە ڕێزبوونا کەرتێن جووت پەیڤا(حەلال و حەرام) ب ئەڤی شێوەی د ناڤ ئاخڤتنا زمانیٚ کوردیدا بۆ کاریگەرییا ئاینی بزڤریت، چونکی ئاینیٚ ئیسلامیٚ جەختیٚ ل خەلکی دکەت، کو کار و کریارێن باش و حەلال بکەن و خۆ دویربێخن ژ کار و کریارێن حەرام، ئانکو حەلالییٚ ب سەر حەرامییٚ دئێخیت ئەڤە ژلایەکیڤە و ژ لایەکیٚ دیڤە پەیڤا (حەلال) د جووت پەیڤێدا ژ پەیڤا(حەرام) گرنگترە، چونکی ژ لاییٚ زمانیڤە هەر پەیڤەکا ل بەری پەیڤەکا دی بهێت، ئەو پەیڤا ل دەستپێکیٚ هاتی ژ پەیڤا دی گرنگترە ئەوا ل پشتی ئەویٚ دهێت.

2-2-2-پەیڤێن (حەلال و حەرام) و ئێکلاییبوونا واتاییٚ:

د پراگماتیکێدا تەمومژی نامینیت، چونکی دەوروبەر هەیە، ژبەر هندیٚ واتا یا دەستنیشانکرییە. ئەڤجا دڤێرێدا واتایا هەر ئێك ژ پەیڤێن(حەلال و حەرام) دهێتە ئێکلاکرن، کا بۆ چ مەبەست و واتایەکیٚ هاتییە بکارهینان. ئەوژی ب ڕێکا دەوروبەری. بۆ نموونە د ڕستەیەکا وەکو:(من حەلال بکە.)دا، ل ڤێریٚ ل دویڤ دەوروبەریٚ د ناڤبەرا هەڤپشکێن ئاخڤتنێدا هەی، واتایا پەیڤا (حەلال) دشێت بهێتە ئێکلاکرن بۆ واتایا(گەردەن ئازاکرنیٚ) یان بۆ واتایا(خوازتنا شەرعییا ژنیٚ ژ لاییٚ زەلامیڤە)... هتد، دیسا واتایا پەیڤا (حەرام)ژی د نموونەیا (ئەو نفش حەرامە.) دشێت ب ڕێکا دەوروبەری واتایا ئەویٚ بهێتە ئێکلاکرن بۆ واتایا(مرۆڤەکیٚ دزیکەر) یان بۆ واتایا(مرۆڤەکیٚ بیژی)یە...هتد.

2-2-3-پەیڤێن(حەلال و حەرام) و واتایا کاریگەری:

واتایا کاریگەری یان وژدانی ئێکە ژ جۆرێن واتایا سەربار و ئەڤ جۆرە نواندنا کاریگەرییا سۆزداری یا کارا ل سەر گوهداری دکەت، ژ ئالییٚ ب کارهینانا دەربڕینێن زمانییێن دیارکریڤە زێدەباری دەربڕینێن زمانییێن دی، کو بۆ هەمان واتا هاتینە بکارهینان و ئەڤ جۆریٚ واتاییٚ دشێت ڕەنگڤەدانا هەستێن

کەسییێن ئاخڤتنکەری بکەت، ئەڤەژی ڕەهەندێ کاریگەرییا ئەوی ب تەمامی ب ئەوی تشتێ بەحسدکەت، هەروەسا ڕەهەندێ کاریگەرییا ئەوی ب گوهداری ب خۆڤە دگریت (Al-Sulaimaan.M.M,2010: 70). ئەڤ کاریگەرییە چێدبیت یا ئەرێنی بیت یان نەرێنی.

بکارهینانا پەیڤێن(حەلال و حەرام) ڕەنگڤەدانا هەستێن ئاخڤتنکەری دکەن و واتاییێن ئەرێنی و نەرێنی ددەن، کو پەیڤا (حەلال) ب هەمی واتاییێن ل پشت خۆ دهێلیت، کاریگەری و واتایەکا ئەرێنی هەیە. وەکو واتاییێن(باش، ڕەوشت، پەسەند، دەستپاك...هتد). دیسا پەیڤا (حەرام) د هەمی دەوروبەراندا واتاییێن نەرێنی ددەت. وەکو واتاییێن(نەباش، بێرەوشت، نەپەسەند، نەدەستپاك...هتد).

2-2-4- پەیڤێن(حەلال و حەرام) و واتایا نەحەرفی:

واتایا نەحەرفی باراپتر واتایەکا لاوەکییە و پشتبەستنێ ل سەر واتایا بنەرەتی(حەرفی) دکەت(فرانسوا ریکاناتی، 2018: 118). ئەڤ واتایە پشتبەستنێ ل سەر دەوروبەری دکەت و د فەرهەنگاندا ب دەستڤە ناهێت.

واتایا نەحەرفی پەیوەندی ب باگراوندێ زەینی و زانینا مرۆڤی بۆ دورهێل و جیهانا ژدەرڤە هەیە. ئەڤجا زانین و شرۆڤەکرنا واتایا نەحەرفی باراپتر ب ڕێکا بەرانبەرکرنێیە د ناڤبەرا واتایا پێکهاتی ل گەل دەوروبەری بۆ هاتییە هەلبژارتن یان ئەو دەوروبەرێ ئاخڤتنکەر تێدا دئاخڤیت و ب ئەڤێ چەندێ واتایەکا پتر دەولەمەند ب دەستڤە دهێت(فرانسوا ریکاناتي، 2018: 125). ئانکو ژ واتایا حەرفی و فەرهەنگی دویردکەڤیت.

بۆ دەربڕینا واتایا نەحەرفی، نە ب تنێ دڤێت ئەم ژ واتاییێن فەرهەنگی یێن پەیڤان دەربازببین، بەلکو ل گەل هندێ دڤێت ئەم هەست ژی ب هندێ بکەین، ئانکو پێدڤییە ل سەر بکارهێنەرێن زمانی هەست ب هندێ بکەن، کو ئەڤ واتایە ژ واتایا حەرفی(فەرهەنگی) یا پەیڤان دەربازدبیت. ئەڤ مەرجە ژی ل ئەوی دەمی ب دەستڤە دهێت ل دەمێ ئەو واتا واتایەك یان سیمایەکی یان پتر ژ سیمایەکا

لاوەکی هلدگریت(فرانسوا ریکاناتي، 2018: 126). ئانکو زێدەکرنا سیمایانە ل سەر واتایا حەرفی و فەرهەنگی و گەلەك جاران ئەو پەیڤێن(حەلال و حەرام) ل گەل پەیڤێن ل گەل هاتی دبنە ئیدیەم، چونکی"ئیدیەم ئەو دەربڕینن ئەوێن ب کێمیڤە ژ دوو پەیڤێن ب سیفەت ئێك پەیڤ پێکدهێن،کو دشیاندا نینە ب شێوەیێ حەرفی تێبگەهین و ب ئەوێ وەسفێ وەکو ئێك یەکەیا واتایی دهێتە هژمارتن"(ملدريد لارسون، 2007: 188). هەر وەکو واتایێن پەیڤێن (حەلال و حەرام) د نموونە و دەربڕینێن د خوارێدا دیاردبن، کو ب واتایێن نەحەرفی هاتینە و هندەك ژ ئەوان ل گەل هندەك پەیڤێن دی بووینە ئیدیەم:

1- فرشك حەلال: (فرشك حەلال) بۆ مرۆڤەکێ باش و خودان ڕەوشت د ناڤ جڤاکیدا دهێتە گوتن، ئانکو مرۆڤەکە ژ بنەمالەکا باشە و ئەڤ باشییە بۆ ئەوی بوویە پشت و بۆ هاتییە ڤەگوهازتن و دەربڕینا(فرشك حەلال)بوویە ئیدیەم.

2- فرشك حەرام: (فرشك حەرام) بۆ مرۆڤەکێ خراب و بێ رەوشت دهێتە گوتن، کو خرابی و بێ ڕەوشتی بۆ ئەوی ژ بنەمال و باب و باپیران هاتییە ڤەگوهازتن و دەربڕینا(فرشك حەرام)بوویە ئیدیەم.

3- نفش حەلال: (نفش حەلال) ب واتایا(مرۆڤێ باش یان بەرێ بابێ خۆ) دهێت و ئەڤ دەربڕینە، ئانکو دەربڕینا(نفش حەلال) ئیدیەمە.

4- نفش حەرام: (نفش حەرام) ب واتایا(مرۆڤەکێ خراب یان بەرێ بابێ خۆ نەبیت(بیژی)) دهێت و ئەڤ دەربڕینە، ئانکو دەربڕینا(نفش حەرام) ئیدیەمە.

5- شیر حەلال: (شیر حەلال) ب واتایا(مرۆڤەکێ قەنج، حەلال خۆر) دهێت و ئەڤ دەربڕینە، ئانکو دەربڕینا(شیر حەلال)بوویە ئیدیەم.

6- شیر حەرام: (شیر حەرام) ب واتایا(مرۆڤەکێ خراب و حەرام خۆر) دهێت و ئەڤ دەربڕینە، ئانکو دەربڕینا(شیر حەرام)بوویە ئیدیەم.

7-خۆحەلالکر: واتایا نەحەرفییا پەیڤا (حەلال) د ئەڤێ دەربڕینێدا ب واتایا(نەهێلانا چ پێگیری و نەڕازیبوونان ل سەر خۆ) دهێت، ئەڤەژی ئیدیەمە ب شێوەیێ ڕستەیێ.

8-خۆحەرامکر: واتایا نەحەرفییا پەیڤا (حەرام) د ئەڤێ دەربڕینێدا ب واتایا(هەبوونا زەرەر گەهاندنێ) دهێت، ئەڤەژی ئیدیەمە ب شێوەیێ ڕستەیێ.

9-(ئەز ب حەلال و حەرام کەمە.): واتایا نەحەرفییا پەیڤا (حەلال و حەرام) د ئەڤێ دەربڕینێدا (بۆ سویند خوارنێ) بکاردهێن.

8- (شیرێ دایکا ئەوی لێ حەلال بیت.): واتایا نەحەرفییا پەیڤا (حەلال) د ئەڤێ دەربڕینێدا ب واتایا(دوعاکرنێ) دهێت.

10- (شیرێ دایکا ئەوی لێ حەرام بیت.): واتایا نەحەرفییا پەیڤا (حەرام) د ئەڤێ دەربڕینێدا ب واتایا(نفرینێ، نەفرەتکرنێ) دهێت.

11- (دێ حەلال بکە.): واتایا نەحەرفییا پەیڤا (حەلال) د ئەڤێ دەربڕینێدا بۆ خودانێ گیانەوەرێ نەخۆش دهێتە گوتن، داکو ئەوی گیانەوەری سەرژێبکەت بەری مرار ببیت، یان ژی بۆ بازاڕی و کێشان و پیڤانان بکاردهێت.

12- حەرام بوو: واتایا نەحەرفییا پەیڤا (حەرام) د ئەڤێ دەربڕینێدا ب واتایا(مراربوون) دهێت، ئەڤەژی بۆ مرنا گیانەوەری دهێت.

ئەنجـام

1-هەردوو پەیڤێن (حەلال و حەرام)د ناڤ زمان و کەلتوریٚ کوردیدا ب شێوەیەکیٚ بەرفرەھ ڕەنگڤەدانیە، بگرە ژ گوتنێن مەزنان و حیرانۆك و شعریٚ هەتا بگەهیتە ئاخڤتنا ڕۆژانەیا خەلکی و ئیدیەمان.

2- د زمانیٚ کوردیدا پەیڤێن (حەلال و حەرام) ب واتایێن خۆ یێن حەرفی و واتایێن نەحەرفی ژی گەلەك جاران بکارهاتینە.

3- هاتن و ڕێزبوونا پەیڤێن(حەلال و حەرام) ب ئەڤی شێوەی د زمانیٚ کوردیدا کۆتەکا واتایی دروستکرییە و دشیاندا نینە پاشو پێشکرن د جهیٚ ئەواندا بهێتە کرن.

4-پەیڤێن (حەلال و حەرام) دەمیٚ ل گەل هندەك پەیڤێن دی دهێن و ب واتایا خۆ یا حەرفی نەهێنە بکارهینان" گەلەك جاران دشێن ببنە ئیدیەم.

5-د سنووریٚ سیمانتیکێدا پەیڤێن(حەلال و حەرام) ب ئەڤی ڕەنگی دهێن:

أ- پەیڤێن(حەلال و حەرام) جووت پەیڤەکا سیمانتیکییە و دشیاندایە نینە پاش و پێش بکەین.

ب- پەیڤێن (حەلال و حەرام) فرەواتاییە، کو پەیڤا (حەلال) ب واتایێن (دروست، ڕەوا، یاسایی، ڕێپێدای) دهێت و پەیڤا (حەرام) ب واتایێن (نەدروست، نەڕەوا، نەیاسایی، ڕێپێنەدای)دهێت.

ج- پەیڤێن(حەلال و حەرام) واتایا پێکڤەهاتنیٚ هەیە.

د-پەیڤێن(حەلال و حەرام) واتایا حەرفی هەیە، وەکو (ڕێپێدای و ڕێنەپێدای) د ئایینیدا.

6- د سنووریٚ پراگماتیکێدا پەیڤێن(حەلال و حەرام) ب ئەڤی ڕەنگی دهێن:

أ-پەیڤێن(حەلال و حەرام) جووت پەیڤەکا پراگماتیکییە.

ب- ئێکلاییبوونا واتایێ د پەیڤێن (حەلال و حەرام)دا ب ڕێیا دەوروبەری دهێتە ئەنجامدان.

ج- پەیڤێن(حەلال و حەرام) واتایا کاریگەری هەیە.

د-پەیڤێن(حەلال و حەرام) واتایا نەحەرفی هەیە.

ژێدەر

1-ب زمانیٚ کوردی:

-پەیمان حسن محمد سلیم، پەیوەندی نێوان زمان و کەلتور، نامەی ماستەر، کۆلیژی زمان، زانکۆی سەلاحەدین، 2010.

-جوتیار اسماعیل نبی، ناڤەرۆکا حەیرانۆکا کوردی، نامەیا ماستەریٚ، فەکولتییا زانستێن مرۆڤایەتی، زانکۆیا دهۆک، 2013.

-شێرزاد سەبری عەلی و عەبدولسەلام نەجمەدین عەبدوللا، ڕێزبەندییا کەرتێن جووت پەیڤیٚ د زمانیٚ کوردیدا، گۆڤەرا بەهدینی وەکو نموونە، گۆڤارا زانکۆیا دهۆک، پەربەندا(17)، ژ(1)، 2014.

- عەدنان مەهدی عەبدوڵڵا، گۆتارا جڤاکی د گوتنێن مەزناندا(دەڤەرا بەهدینان)وەکو نموونە، نامەیا ماستەریٚ، کۆلیژا پەروەدەیا بنیات، زانکۆیا دهۆک، 2017.

-نعمت الله حامد نهێلی، دەراڤەك ژ رەخنیٚ(رەخنە و ڤەکۆلین)، چاپا ئێکیٚ، چاپخانا هاوار، دهۆک، 2010.

2-ب زمانی عەرەبی:

-القران الكريم.

-امام ابي الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم، صحيح مسلم، الجزء الاول، الطبعة الثانية، دار ابن رجب، النمصورة-القاهرة، 2006.

-رمزي منير بعلبكي، معجم المصطلحات اللغوية، الطبعة الأولى، دار العلم للملايين، بيروت، 1990.

-سمير سعيد الحجازي، معجم مصطلحات الانثروبولوجيا و الفلسفة و علوم اللسان و المذاهب النقدية و الادبية، الطبعة الاولى، دار الطلائع للنشر و التوزيع القاهرة، 2007.

-عبدالكريم زيدان، الوجيز في أصول الفقه، مؤسسة الرسالة ناشرون، صنعاء، 2004.

-عثمان محمد احمد الحاوي، ملحق علم الدلالة، مكتبة المتنبي، الدمام-السعودية،2007.

-فاضل عبدالواحد عبدالرحمن، أصول الفقه، الطبعة الرابعة، دار المسيرة للنشر و التوزيع و الطباعة، عمان-الاردن، 2004.

-فرانسوا ريكاناتي، المعنى الحرفي، ت: احمد كروم، مراجعة: عزالعرب لحكيم بناني، الطبعة الاولى، دار الكتاب الجديد المتحدة، بنغازي-ليبيا، 2018.

-ملدريد لارسون، الترجمة و المعنى: دليل التكافؤ عبر اللغات، ترجمة و تعليق:محمد محمد حلمي هليل، لجنة التاليف و التعريب و النشر، جامعة الكويت، 2007.

-نيان عثمان شريف، المتلازمات اللفظية في المثل القراني، الطبعة الاولى، عالم الكتب الحديث، اربد- الاردن، 2013.

3-ب زمانى ئينگليزى:

-AL JALLAD.N, The concepts of al-halal and al-haram in the Arab-Muslim culture: atranslational and lexicographical study, Language Design,10,2008.

-Al-Sulaimaan.M.M, Semantics and Pragmatics, first edition, Maktab Al-Ula, Mosul, 2010.

- BAALBAKI.R, al-mawrid: A Modern Arabic-English Dictionary, Beirut, Lebanon, 1993.

- Lyons. J, Semantics, Vols 2, Cambridge, Cambridge Unversity press,1977.

- Houghton Mifflin Company, The American Heritage Dictionary, 3rd , USA, 1997.

-Yakov Malkiel , Essays on Linguistic Themes, printed in great Britain, 1968.

4-ژێدەرێن نموونە ژێ هاتینە وەرگرتن:

أ-كوردى:

-ئەحمەدێ نالبەند، باغێ كوردا، بەرگێ ئێكێ، كۆمكرن و توێژاندن: طه مایی، چاپا ئێکێ، چاپخانا خەبات، دهۆك، 1997.

-رزگار كەريم، فەرهەنگى دەريا(عەرەبى-كوردى)، چاپى يەكەم، چاپەمەنى سيما، سلێمانى، 2005.

-ڕێکێش ئامێدى، حەيرانوكێت كوردى، چاپا ئێكێ، چاپخانا خانى، دهۆك، 2010.

-ـــــ، گوتنێت مەزنا ب کورمانجی(دستورێ ملەتێ کورد)، (بەرگێ ئێکێ)، پەرتووکەکا نەبەلاڤکرییە.
-عەباسی جەلیلیان، فەرهەنگی باشوور(کوردی کوردی-کوردی-فارسی)، بلاوکرکراوەی ئاراس، هەولیر، 2004.
-فازیل نیزامەدین، فەرهەنگی(شیرین)ی نوێ(عەرەبی-کوردی)، چاپی یەکەم، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، 2007.
-فاضل نظام الدین، ئەستێرە گەشە(کوردی-عەرەبی)، چاپی دووەم، مگبعە الفنون، بەغدا، 1990.
- مەلا خەلیلێ مشەختی، بهارا دلا، چاپا ئێکێ، چاپخانا حەجی هاشم، هەولێر، 2006.
-محمد أمین دوسکی، قاموس سپیریز(کوردی-عربی)، الگبعە الپانیە، مگبعە جم-ترکیا، 2013.
-هەژار، هەنبانە بۆرینە(کردی-فارسی)، چاپ اول، سروش، تهران، 1369.
ب-عەرەبی:
- الياس انطوان الياس و ادورد أ.الياس ، قاموس العصري(عربي-انجليزي)، دار الجيل، بيروت، 1979.
-روحي البعلبكي، المورد الميسر(قاموس عربي-انكليزي)، الطبعة الرابعة، دار العلم للملايين، بيروت، 2002.
- صلاح الدين الهواري، المعجم الوسيط(عربي-عربي)، الطبعة الاولى، دار و مكتبة الهلال للطباعة و النشر، بيروت، 2007.

الخلاصة

دخلت كلمتا (الحلال و الحرام) الثقافة الكوردية عن طريق الثقافة الاسلامية و العربية . وهاتان الكلمتان لهما معاني متنوعة ويتم استخدامهما في سياقات مختلفة . هذا البحث المعنون (أنعكاس معاني كلمتا (الحلال و الحرام) في اللغة الكوردية) يحاول دراسة مفهوم هاتين الكلمتين في اللغة الكوردية مع محاولة توضيح و بيان دلالية و تداولية مفهومهما في كلام منطقة بهدينان، حسب المنهج الوصفي .ان الهدف الرئيسي من هذا البحث هو بيان استخدام كلمتا (الحلال و الحرام) في مجال الدلالية و التداولية. يتألف البحث من فصلين. الفصل الاول بعنوان(الحلال و الحرام، المفهوم والثقافة) حيث يدرس (الحلال و الحرام و الثقافة، تعرفيهما و أستخداماتهما في القواميس و الادب. اما الفصل الثاني فهو مخصص لتوضيح(معاني كلمتا الحلال و الحرام) في فروع الدلالية و التداولية.

Abstract

The words "Halal" and "Haram” are two words entered Kurdish culture through Islamic and Arab culture. These words are used in different contexts and have different meanings. This study, entitled (Reflection of the meanings of the words (Halal and Haram) in the Kurdish language) tries to study the concept of these two words in the Kurdish language with an attempt to explain and indicate semantics and pragmatics concept of these two words in the region of Bhdainan, according to descriptive analytical approach. The main objective of this research is to explain the use of the words "Halal" and "Haram” in the field of semantics and pragmatics. The research consists of two chapters. The first chapter is entitled "Halal and Haram, concept and culture", and it deals with definition of "Halal" and "Haram”, culture and the use of these words the dictionaries and literature, while the second chapter is devoted to clarifying the meanings of the word "Halal" and "Haram”

ڤەکۆلینا سێیێ

کۆدکرن و ڤەکرنا کۆدان د سنووریێ پراگماتیکێدا[1]

پوختە:

کۆد سیستەمەکە ژ هێمایان ژ (کۆدکرن) و (ڤەکرنا کۆد)ی پێکدهێت و پرۆسێسا پەیوەندیکرنێ پشتبەستنێ پێدکەت. ئەڤ ڤەکۆلینە ب ناڤونیشان(کۆدکرن و ڤەکرنا کۆدان د سنووریێ پراگماتیکێدا)یە کو هەول تێدا هاتییە کرن ئەوان هەر دوو لایەنێن کۆدی پێکدهینن د سنووریێ پراگماتیکێدا ڤەکۆلین لێ بهێتە کرن کو ل دویڤ ڕێبازا وەسفی شیکاری هاتییە ئەنجامدان. ئارمانجا سەرەکی ژ ئەڤێ ڤەکۆلینێ ئەوە بهێتە دیارکرن، کا پراگماتیکێ چ ڕۆلەکێ د پرۆسێسا کۆدکرن و ڤەکرنا کۆدی د ناڤ کریارا پەیوەندیکرنێدا هەیە. ئەڤ ڤەکۆلینە ژ بلی پێشەکی و ئەنجامان ژ دوو پشکان پێکدهێت. پشکا ئێکێ ب ناڤونیشان(کودکرن)ە، کو ب شێوەکێ گشتی تێدا بەحسێ پرۆسێسا کۆدکرن و جۆر و شیانێن فرێکەری د پرۆسیێا کۆدکرنێدا و ڕۆلێ پراگماتیکێ د دروستکرنا کۆدیدا هاتییە کرن. پشکا دوویێ ب ناڤێ (ڤەکرنا کۆدی) کو تێدا تەکەز ل سەر شیانێن وەرگری و ڕۆلێ پراگماتیکێ د ڤەکرنا کۆدیدا هاتییە کرن.

پەیڤێن کلیکدار: کۆد، کۆدکرن، ڤەکرنا کۆدی

---

[1] ئەڤ ڤەکۆلینە ل گۆڤارا زانستێن مرۆڤایەتی یا زانکۆیا زاخۆ، پەربەندا(8)، ژ(4)، سالا (2020) هاتییە بەلاڤکرن.

0–پێشەکی:

0–1–ناڤونیشانێ ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە ب ناڤونیشانێ:(کۆدکرن و ڤەکرنا کۆدان د سنوورێ پراگماتیکێدا)یە، کو تێدا هەول هاتییەدان بەحسێ پرۆسێسا کۆدکرنێ و چەواییا ڤەکرنا کۆدان د سنوورێ پراگماتیکێدا بهێتە کرن.

0–2–کەرستە و سنوورێ ڤەکۆلینێ :

کەرستێ ڤەکۆلینێ بریتییە ژ وەرگرتنا نموونەیان ژ ئاخڤتنا خەلکێ سەنتەرێ دەڤۆکا دهۆکێ. دیسان ئەڤ ڤەکۆلینە یا تایبەتە ب ڤەکۆلینا کۆدێ زمانیڤە، ئەوژی د ئاستێ پراگماتیکێدا و بەحسێ کۆدێ نەزمانی:(ئاماژە، لڤینێن لەشی، دەربڕینێن ڕووی، فیتك و هۆرنان...هتد) ناکەت.

0–3–گرنگییا ڤەکۆلینێ:

گرنگییا ئەڤێ ڤەکۆلینێ د ئەڤان خالاندایە:

أ–کۆدکرن و ڤەکرنا کۆدان پەیوەندی ب پرۆسێسا پەیوەندیکرنێڤە هەیە.

ب– زمان ب گشتی و واتا ب تایبەتی پشتبەستنێ ب کۆدی دکەن، چونکی زمان و واتا ڕۆلێ خۆ نابینن، هەتا د پرۆسێسا کۆدکرنێ و ڤەکرنا کۆدیدا دەربازنەبن.

0–4–ڕێبازا ڤەکۆلینێ :

ئەڤ ڤەکۆلینە ل دویڤ ڕێبازا وەسفی شیکاری هاتییە ئەنجامدان.

0–5–پرسیارێن ڤەکۆلینێ :

ئەڤ ڤەکۆلینە هەولددەت بەرسڤێ ل سەر ئەڤان خالان بدەت:

أ–پەیوەندی د ناڤبەرا پرۆسێسا کۆدکرن و شیانا فرێکەریدا پەیوەندییەکا ڕاستەوانەیە یان هەڤدژە؟

ب–کەنگی پرۆسێسا کۆدکرنێ دچیتە د سنوورێ پراگماتیکێدا؟

ج– ڤەکرنا کۆدی پێدڤی ب چ هەیە؟

د–کەنگی کۆد ئێك واتایێ دگەهینیت؟

ه–کەنگی کۆد پتر ژ واتایەکێ ددەت و کەنگی واتایا ئەوی ئێکلادبیت؟

ر–کەنگی پراگماتیك ڕۆلی د ڤەکرنا کۆدیدا دبینیت؟

0-6-پشکێن ڤەکۆلینێ :

ئەڤ ڤەکۆلینە ژبلی پێشەکی و ئەنجامان، ژ دوو پشکان پێکدهێت. پشکا ئێکێ (کۆدکرن)، کو تێدا بەحسێ ئەڤان سەرەبابەتان هاتییە کرن: (دەستپێك)، (کۆدێ زمانی و تایبەتمەندییێن ئەوی)، (کۆدێ نڤێسی و کۆدێ زارەکی)، (کۆدکرن د چارچۆڤێ خواندنا وەرگریدا)، (شیانێن فرێکەری د کۆدکرنێدا)،(کۆدکرنا ئاشکەرا و ڤەشارتی)، (تایبەتمەندیێن کۆدکرنێ)، (ڕۆلێ پراگماتیکێ د پرۆسێسا کۆدکرنێدا). پشکا دووێ ب ناڤونیشان (ڤەکرنا کۆدی)یە کو بەحسێ ئەڤان سەرە بابەتان د ئەڤێ پشکێدا هاتییەکرن:(وەرگر و تایبەتمەندییێن ئەوی)، (وەرگر و شارەزاییا ڤەکرنا کۆدی)، (ڕۆلێ نیشانەیێ د ڤەکرنا کۆدیدا)، (ڤەکرنا کۆدێ ئێك واتایی)، (ڤەکرنا کۆدێ فرەواتایی و ئێکلاکرنا واتایێ)، (ڕۆلێ پراگماتیکێ د ڤەکرنا کۆدیدا).

پشکا ئێکێ

کۆدکرن

1-1-دەستپێك :

مرۆڤ وەکو بۆنەوەرەکێ کۆمەلایەتی د ناڤ جڤاکیدا دژیت کو ئەو بۆ تێگەهشتن و ڤەگوهازتنا هزر و بیر و پێزانینان ل گەل کەسانێن دی پێدڤی ب دانوستاندنێ هەیە، ژ ئەنجامێ خزمەتا مرۆڤی بۆ ئەڤێ مەرەمێ، گەلەك رێکێن جۆراو جۆر ل دەڤ مرۆڤی پەیدابوون، بەلێ رێکا ژ هەمییان گرنگتر و کاریگەرتر بۆ ئەڤێ پرۆسێسێ زمانە و زمان ب خۆ ژی پشتبەستنێ ب کۆدان دکەت.

د کەڤندا هاتییە زانین، پێدڤییا مرۆڤی بۆ پەیوەندیکرنا ئاخڤتنێ بوویە ئەگەرێ پەیدابوونا زمانێ مرۆڤان و ئەڤ زمانە ژ بەرەبابەکی بۆ بەرەبابەکێ دی هاتییە ڤەگوهازتن، هەتا گەهشتییە ئەڤی ئاستی. پاشی هاتییە زانین زمان ل سەر بنەرەتێ کۆدکرن و ڤەکرنا کۆدان کاردکەت.

کۆدکرن-encoding بریتییە ژ هەلبژارتنا هێماییێن پەیوەندیکرنێ و هنارتنا ئەوان بۆ وەرگری(محمد علي الخولي، 1982، 85). ئانکو ڤەگوهازتنا پەیامێ(نامێ)یە بۆ هێمایان، ب تایبەتی ل دەمێ فرێکەر هزرێن خۆ ئاراستەی وەرگری دکەت و ئەڤ کارە دروستە و دگونجیت ل دەمێ هێماییێن دەنگی بۆ نڤێسینا بینرای دهێتە ڤەگوهازتن. هەروەسا ئەڤ زاراڤە بۆ ڤەگوهاستنا مەبەستا نهێینیدارژی دهێتە بکارهینان(رمزي منير بعلبكي، 1990، 171). د ئەڤی بواریدا (فرانك نوفو) ل دۆر پرۆسێسا کۆدکرنێ دبێژیت: کۆدکرن بریتییە ژ سیستەمەك ژ هێمایان، کو هەولددەت بۆ گەهاندنا زانیارییێ ژ فرێکەری بۆ وەرگری(فرانك نوفو، 2012، 184).

کۆدکرن و ڤەکرنا کۆدان، بەشەکێ زۆر گرنگە د پرۆسێسا پەیوەندیکرنێدا، چونکی پەیوەندییێن جڤاکی ب رێکا کۆدکرنێ و ڤەکرنا کۆدان دهێتە

ئەنجامدان، ئەوژی گەهاندنا پەیامێیە ژ فرێکەری بۆ وەرگری، ئەڤجا ئەڤ کۆدە چ زمانی بن یان زمانی نەبن.

واتە ئەڤ کۆدە ب ڕێکا زمانەکێ کاریگەر دهێنە دروستکرن، ئەوژی کریار و ڕەفتار و گوتنێن بەشداربوویێن پرۆسێسا پەیوەندیکرنێنە، ئەڤ کاریگەرییا زمانی ڕەنگە ببیتە ئەگەرێ بهێزبوونا پەیوەندییێن جڤاکی د ناڤبەرا تاکەکەسێن جڤاکیدا یان ژی ببیتە ئەگەرێ ڤەقتیانا ئەڤێ پەیوەندییێ د ناڤبەرا ئەواندا.

سەبارەت پێناسەیا پرۆسەیا پەیوەندیکرنێ دهێتە پێناسەکرن، کو بریتییە ژ چالاکییەکا سایکۆلۆجی(تێگەه) و فیزیۆلۆجی(وێنەیێ بهیستنێ)، کو پشتبەستنێ ل سەر پرۆسێسا کۆدکرنێ دکەت، ئەوا فرێکەر پێرادبیت، پشتی وێنەیێ بهیستنی دکەتە د ناڤ تێگەهیدا ژ ڕەخەکیڤە و پرۆسێسا ڤەکرنا کۆدی ئەوا وەرگر پێرادبیت ژبۆ تێگەهشتنا پەیاما ئاڕاستەکری ژ ڕەخەکێ دیڤە(جواد ختام، 2016، 55). ئەڤەژی ل دویڤ چەند ڕەگەزان کاردکەت، کو ئەڤەنە:

1-فرێکەر.

2- وەرگر.

3-دەوروبەر(بابەت).

4-کەنالێ پەیوەندیکرنێ.

5- پەیام (نامە).

6-کۆد(رومان جاكبسون و موريس هالة، 2008، 19).

ب دیتنا (یاکوبسۆن)ی زمانی شەش هۆکار یان ڕەگەز هەنە، کو زانایێ زمانی دشێت وەکو خالەکا ڕێپێدای بۆ ڤەکۆلینا پرۆسێسا پەیوەندیکرنێ وەربگریت (رومان جاكبسون و موريس هاله، 2008، 19).

پرۆسێسا پەیوەندیکرنێ ل سەر ئەڤان ڕەگەزان دهێتە ئەنجامدان، ئەڤ پرۆسێسە ژ لایێ فرێکەریڤە دەستپێدکەت و لایێ وەرگریڤە ب دوماهی دهێت، خالا دەستپێکێ گەهاندنا پەیامێیە، ئەڤ پەیامە ژ لایێ فرێکەریڤە دهێتە کۆدکرن، سەرکەڤتنا پەیامێ و ڤەکرنا ئەڤان کۆدان ب شێوەکێ ڕاست و دروست گرێدای شیان و شارەزایێن فرێکەرینە ژلایێ زمانیڤە، ئەگەر شانێن فرێکەری

ییێن زمانی بهێز بن، دێ هەر زوی وەرگر تێگەهیت و دێ کۆدێن ئەوێ نامێ ب شێوەکێ ڕاست ودروست ڤەکەت و تێگەهیت و بەرۆڤاژی.

1-2- کۆدێ زمانی و تایبەتمەندییێن ئەوی:

1-2-1-پێناسەیا کۆدێ زمانی:

هندەك زانایێن سیمیۆلۆژی. وەکو:(جون دوبوا)ی کو دبێژیتە (کۆد)ی (هێماکرن) و ئەڤە نواندنا پرۆسێسا پەیوەندیکرنێ دکەت و تێدا هندەك نیشانێن کۆدان ژ سیستەمێ سیمیۆلۆجی دهێنە هەلبژارتن، ژبۆ درۆستکرنا پەیامێ ل دویڤ یاسایێن سیمیۆلۆژی ئەوێن فرێکەری بۆ پەیوندیکرنێ هەلبژارتین(نورالدين رايص،2014، 237).

هندەك زمانڤان دبێژنێ (کۆد-Code)، هندەکێن دی دبێژنێ (شیفرە) یان (سیستەم) و هندەکێن دی دبێژنێ (هێما) و هندەك دبێژنێ (پێکهاتە) و هندەك ژی زاراڤێ (زمان). هەروەسا زاراڤێ(شیان)ژی بۆ بکاردهینن، ئەڤە ژ لایێ زاراڤیڤە(نورالدين رايص، 2014، 232)، (الطاهر بومزبر، 2007، 28) و ژ لایێ واتاییڤە، کۆد ژ کۆمەکا یاسایان پێکهاتییە کو د کەرەستێ خۆدا پشتبەستنێ ل سەر کەنالێ گوهلێبوونێ، یان دیتن یان دەستکرنێ یێ مرۆڤی دکەت(نورالدين رايص، 2014، 232). هەر چەوان بیت، کۆد سیستەمەکێ هێماییە، کو پێشوەخت فرێکەر و وەرگر، بۆ دانانا واتایێ ل سەر تشتان ڕێکدکەڤن و د کۆدیدا بەرجەستەدکەن (جميل حمداوي، 2015، 13).

کۆدان پەیوەندییەکا بهێز ب زمانیڤە هەیە و گەلەك جاران د پێناسەیان زمانیدا بەحسێ کۆدان هاتییە کرن، هەر وەکو هاتییە پێناسەکرن(زمان سیستەمەکێ ئالۆزە ژ هێمایێن کۆدکری کو بۆ ڤەگوهازتنا زانیارییان و ئالوگۆڕکرنا ئەوان دهێنە بکارهینان))(شحدة فارع و أخرون،2006، 242).

زانایان ب چەند شێوەیەکان پێناسەیا کۆدی کرییە، ب ئەڤی ڕەنگیٚ ل خواریٚ دیارکری:

1-(کریستال) ل دۆر پێناسەیا کۆدی دبێژیت: کۆد بریتییە ژ سیستەمەکیٚ ژ هێمایان، کو بۆ گەهاندنا پەیامیٚ بکاردهێت و کۆدژی ژ کۆدکرن(encoding) و ڤەکرنا کۆدی(decoding) پێکدهێت. ئانکو کۆد ل دویڤ ئەڤی تێگەهی، کۆد سیستەمەکە ژ پەیڤان، دەربڕینان، گرێیان یان پیتان(Crystal.D,1992,69).

2-(جیوفری فینچ) سەبارەت پێناسەیا کۆدی دبێژیت: د سادەترین تێگەهیٚ کۆدیدا بریتییە ژ سیستەمەکیٚ ژ یاساییێن کو ڕێکیٚ ددەتە مە زانیاری و پێزانینان د فۆڕم و پێکهاتا هیمایاندا ڤەبگوهێزین، کەواتە ب ڕێکا ئەڤی پێناسەییٚ زمانیٚ مرۆڤی کۆدە(Finch.G, 2000, 146).

3-(ماسیۆس) د پێناسەکرنا کۆدیدا دبێژیت: کۆد ب شێوەکیٚ ڤەبڕ د هەر زمانەکی، یان جۆراوجۆرییەکا دیارا زمانیدا بکاردهێت. تێگەهی کۆدی ئەوە کو گرێدایە بگەهاندنا واتایێڤە(Mathews.P.H, 2007,62).

4- (کریدیە)دبێژیت: کۆد هەماهەنگییەکە کو ژ یاساییێن هەڤپشك د ناڤبەرا فرێکەری و وەرگریدا پێکدهێت (هیام كريدية، 2008، 107).

5-(ئەمبێرتو ئیکۆ)دبێژیت: کۆد بریتییە ژ هەر سیستەمەکی ژ هێمایان کو ب ڕێککەڤتنەکا پێشوەخت پشتبەستنیٚ ل سەر نواندن و ڤەگوهازتنا هەوالەکی ژ فرێکەری بۆ وەرگری دکەت (نورالدين رايص، 2014، 232).

6- (یاکبسون) دبێژیت: کۆد ئامرازەکیٚ گرنگیٚ پێگڤەگرێدانێیە، ئەوژی بۆ شرۆڤەکرنا گوتارێیە. ئەو ئامرازە ئەویٚ هەڤپشکییٚ د ناڤبەرا فرێکەری و وەرگریدا دروستدکەت(نورالدين رايص، 2014، 233).

د ناڤ زمانڤانییا کوردیژیدا پێناسەیا کۆدی ژ لاییٚ زمانڤانێن کورد ژیڤە هاتییەکرن. وەکو: (محەمەد مەعروف فتاح) دبێژیت: "کۆد بریتی یە لە ژمارییەك کەرەسە کە دەتوانریٚ لە یەك بدرێن بۆ بەرهەم هێنانی کەرەسەی نویٚ ی ئاڵۆزتر. لە زماندا کۆدەکان ئەو کەرەسانەن(یان ئەو فۆرم یان دەنگ یان پیتانەن) کە توانای ئەویان تێدایە لە یەکتر بدرێن و لە پاڵ یەکتردا ڕیزبن بۆ ئەوەی فریز و رستە و وشە و دانەی تریان لیٚ بێنە بەرهەم. کاتیٚ بەم کۆمەڵە

فۆرمە دەوترێ کۆد کە واتاداربن یان واتایان هەبێ. جگە لەمەش مەرجە کۆد بۆ پەیوەندی کردن لە گەڵ خەڵکی تردا بەکاربێت" (محمد معروف فتاح، 1990، 23).

ژ سەرجەمێ ئەڤان هەمی پێناسان بۆ مە دیاربوو کو کۆد سیستەمەکە ژ هێمایان کو ژ یاسایێن هەڤپشك د ناڤبەرا فرێکەری و وەرگریدا پێکهاتییە و د پرۆسێسا پەیوەندیکرنێدا پشتبەستن ل سەر دهێتە کرن. ئەڤ کۆدە ژبۆ ڤەگوهازتنا واتایێ د ناڤبەرا تاکەکەسێن جڤاکیدا دهێنە بکارهینان، ئەڤجا ئەڤ کۆدە چ ب شێوێ زارەکی بهێنە گوتن، یان ب شێوێ نڤێسینێ بهێنە نڤێسین کو ژ لایێ فرێکەری دەستپێدکەت و ل دەڤ وەرگری ب دوماهی دهێت.

1-2-2-تایبەتمەندییێن زمانییێن کۆدان :

ژ ئەنجامێ ئەوێ گرێدان و پەیوەندییا کۆدی ب زمانیڤە هەی، ئەڤ چەندە بوویە ئەگەرێ هندێ کو کۆدان چەند تایبەتمەندییێن زمانی هەبن. ئەڤێن ل خوارێ هندەك ژ ئەوان ئەوان تایبەتمەندییانە:

1-کۆد بریتییە ژ دەنگ و فۆنیمان، کو خۆ لێکددەن پەیڤ و گرێ و ڕستان دروستدکەن و ئەڤ کەرستە دبنە کۆد.

2-هەر کۆدەکی، واتایەك یان پتر هەیە و فرێکەر و وەرگر بۆ پرۆسێسا پەیوەندیکرنێ د ناڤبەرا خۆدا بکاردهینن و پرۆسێسا پەیوەندییێ پێ ئەنجامددەن.

3-هەر کۆدەکێ زمانی ئەگەر ژلایێ خەلکیڤە نەهاتە بکارهینان ژ ناڤ زمانی دەردکەڤیت و ب کۆدێن مری و ژناڤچووی ژ زمانی دهێنە هژمارتن .

4-چێدبیت کۆد نڤێسی بیت ئانکو پەیڤ وگرێ و ڕستە ب شێوەیێ نڤێسی ژ لایێ فرێکەریڤە بۆ وەرگری بهێنە هنارتن، هەروەسا چێدبیت کۆد زارەکی بن، ئانکو ب ڕێکا بلێڤکرن و زارکرنێ د ناڤبەرا فرێکەر و وەرگریدا بهێنە ئالوگۆڕکرن.

5-کۆد هەتاکو د ناڤ زمانیدا بهێتە ڕاڤەکرن و واتایا ئەوێ دیاردبیت، خۆ ب دوو پرۆسێسانڤە گرێددەت، ئەوژی (کۆدکرن – encoding) و (ڤەکرنا کۆدی – decoding) کو کۆدکرن کارێ فرێکەرییە و ڤەکرنا کۆدی دکەڤیتە سەر ملێ

وەرگری و هەر دەمێ فرێکەر دبیتە وەرگر (ڤەکرنا کۆدی) ب ئەویڤە پەیوەند دبیت و ل دەمێ وەرگر دبیتە فرێکەر، ئەو ب پرۆسێسا (کۆدکرن)ێ ڕادبیت و ب ئەڤی ڕەنگی ئەو ل واتایا کۆدی دگەهن.

ب دیتنا (لیچ)ی تێگەهشتن و بەرهەمهینانا پێکهاتێن زمانی د ناڤبەرا پرۆسێسا کۆدکرن و ڤەکرنا کۆدیدا د چەند ئاستەکاندا دەربازدبیت. ئەوژی(دەنگسازی، ڕستەسازی، واتاسازی)نە کو فرێکەر نامەیێ دکەتە کۆد یان هێما، ئانکو ب پرۆسێسا کۆدکرنێ دروستدکەت. ئەوژی پشتی ئەوی کۆدی د ئەوان هەر سێ ئاستەندا دەربازدکەت و ئەوی کۆدی بۆ وەرگری دهنێریت و وەرگر ئەوی کۆدی ڤەدکەت و ب ئەڤی ڕەنگی وەرگر دگەهیتە واتا ئەوێ پێکهاتا زمانی، کو ئەو کۆدکرنە ئەوا ژ لایێ فرێکەریڤە بۆ هاتییە ڤەگوهازتن(Leech,1974,12).

1-3-کۆدێ نڤێسی و کۆدێ زارەکی:

1-3-1 - کۆدێ نڤێسی:

دەربڕینەکە ژ ئاخڤتنا زمانی و ب ڕێکا نیشانێن نڤێسی کو ئەوژی سیستەمێ پەیوەندیکرنێیە و ل پلا دوویێ د ناڤ ئەڤی سیستەمیدا دهێت. سیستەمەکێ سیمیۆلۆژییێ دیار وئاشکرایە، کو پشتبەستنێ ل سەر هەستێ دیتنێ دکەت کو ئەوژی کۆدکرنا نڤێسییە و بەرانبەری ئەوێ ژی خواندنە، کو چالاکییەکە بۆ ڤەکرنا کۆدێن نڤێسی. پروسێسا کۆدکرنێ جهەکێ گرنگ د پروسێسا پەیوەندیکرنێدا هەیە، کو ب ئەڤێ چەندێ فرێکەر ل دەمێ پەیوەندیکرنێ ل گەل کەسانێن دی دکەت، پشتبەستنێ ل سەر هندەك کۆدێن نڤێسی دکەت، کو گرێدای کۆمەکا یاساییێن زمانینە، ب هەمی ئاستێن خۆڤە (سامية بن يمينة، 2012، 47).

پێدڤییە ئەوێ چەندێ بێژین، کۆدێن نڤێسی، ئەو کۆدن ئەوێن ب ڕێکا نڤێسنێ دهێنە دەربڕین، کو فرێکەر د دەمێ پەیوەندیکرنێدا پشتبەسنێ ل سەر کۆدێن نڤێسی دکەت، ئەڤ کۆدەژی ل سەر هندەك جهان دهێنە نڤێسن و پاشی

دهێنە ئاڕاستەکرن بۆ وەرگری و ب ڕێکا هەستێ دیتنێ، وەرگر ئەڤان کۆدان ڤەدکەت و ل واتایا ئەوان دگەهیت . وەکو د ئەڤی خشتێ ل خوارێدا دیاردبیت:

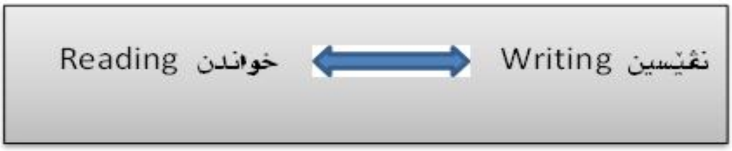

1-3-2- کۆدێ زارەکی:

مەبەست ژێ ئەو پەیوەندیکرنە، ئەوا ب ڕێکا بێژەیێ، نامە ژ فرێکەری بۆ وەرگری دهێتە ڤەگوهازتن و پێدڤییە ئاماژەیێ ب ئەوێ چەندێ بدەین کو بکارهینانا زمانی بۆ تێگەهشتنێ ل ئەوی دەمی دەستپێکرییە ل دەمێ جڤاک پێشکەڤتین و شیاین هندەك پەیڤان دروستبکەن کو هێمایێ بدەتە گەلەك واتایان و تاکەکەسێن ئەوی جڤاکی پشتبەستنێ ل سەر ئەڤان واتایان بکەن، ئەوژی ژبۆ ڕێکخستنا پەیوەندییان و بشێن ب باشترین شێوە دەربڕینێ ژ هەست و سۆزێن خۆ بکەن. مرۆڤی پشتبەستن ل سەر ئەڤی جۆرێ کۆدی کرییە، ژبۆ دیارکرنا پەیوەندییێن خۆ ل گەل کەسێن دی، چونکی دەنگ باشترین ڕێکە ل دەڤ مرۆڤی بۆ ئاگەهدارکرن و پەیوەندیکرنێ (سامية بن يمينة، 2012، 23).

کۆدێن زارەکی ئەو کۆدن، ئەوێن ب ڕێکا ئاخڤتنێ دهێنە دەربڕین، فرێکەر د ئەڤێ پەیوەندیکرنێدا پەیاما خۆ ب شێوەکێ زارەکی ئاڕاستەدکەت، وەرگر ب ڕێکا هەستێ گۆهلێبوونێ کۆدێن ئەوێ پەیامێ ڤەدکەت و ل واتایا ئەوان دگەهیت. وەکو د ئەڤی خشتێ ل خوارێدا دیاردبیت:

د شیاندایە د ئەڤان خالێن ل خوارێدا جوداهییێ د ناڤبەرا کۆدێ نڤێسی و کۆدێ زارەکیدا بکەین:

1-کۆدێ زارەکی دەمێ فرێکەر دەربڕینێ ژێ دکەت، پتریا جاران لڤینێن دەستان ژی ل گەل بکاردهینیت و ئەڤ کارلێکرنا د ناڤبەرا دەربڕینا ئاخڤتنێ و لڤینا دەستاندا دبیتە ئەگەرێ گەهاندنا مەبەستێ ب شێوەکێ تەمام وباش، بەلێ ئەڤ چەندە د کۆدێ نڤێسیدا ناهێتە ئەنجامدان.

2-دروستکرنا کودێ نڤێسی ل دەڤ فرێکەری و وەرگری پتر دەم پێڤە دچیت ژ دروستکرنا کۆدێ زارەکی.

3-دەربڕینا نامێ ب کۆدێن زارەکی یا بهێزترە بۆ گەهاندنا واتایێ و ب شێوەکێ لەزتر ژ دەربڕینێن کۆدێن نڤێسی دگەهیت(محمد العبد، 1990، 106 – 107). ئەڤەژی ژبەر هندێیە کو تەمومژی د ئاخڤتنێدا نامینیت، ئەوژی ژبەر هەبوونا دەوروبەری و د نڤێسینێدا پتر تەمومژی هەیە.

4-1 -کۆدکرن د چارچۆڤێ خواندنا وەرگریدا:

ڕۆلێ وەرگری ل ئەوی دەمی دیاردبیت، دەمێ ب ڕاڤەکرنا بابەتێ بۆ ئەوی ئاڕاستەکری ڕادبیت، ئەڤەژی بێگومان ڕۆلەکێ ئەرێنییە د تەمامکرنا پرۆسێسا پێکهینانا بابەتیدا، ژبەرکو چ پروسێسێن پەیوەندیکرنێ ب دەستڤە ناهێن، هەتاکو د هەر دوو قۆناغێن پێکهێنانا بابەتی و ڤەکرنا بابەتیدا دەرباز نەبن. ئانکو وەرگر ب تنێ وەرگرێ بابەتی نینە، بەلکو ئارەزوویا زانینێ و دیارکرنا ئەوی بابەتێ بۆ هاتییە ئاڕاستەکرن، وەرگری پالددەتە زانینا ئەوی بابەتێ وەرگرتی، هەروەسا پالدەرێ مایتێکرنێ ژی، وەرگری هانددەت پشکدارییێ دڤەکرنا کۆدێن بابەتیدا بکەت و ب خواندنا ئەوان واتایێن ئەوی بابەتی هلگرتین ڕادبیت، ژبۆ هندێ دا مەبەستا فرێکەری بزانیت. ئەڤجا ئەڤ بابەتە ڕەنگە ب ڕێکا خواندنێ بیت یان ب ڕێکا ئیشارەتان بیت، د ڤێرێدا وەرگر ب ڕێکا چاڤان ئەوی بابەتی وەردگریت، یان ژی ب ڕێکا گوتنێ کو د

ڤێرێدا وەرگر ب ڕێکا گوهی ئەوی بابەتی وەردگریت، د هەر حالەتەکیدا بیت، ئەو هزر دگەهیتە مێشکێ وەرگری (شێرزاد سەبری عەلی،2011، 101-102).

هەژی دیارکرنێیە کو ئەو بابەتێ وەرگر ژ فرێکەری ب ڕێکا کۆدی وەردگریت، ئەگەر یێ ئاشکەرا و ئاسان و ڕاستەخۆبیت، ل ئەوی دەمی وەرگر دێ ب سانەهی تێگەهیت، بەلێ ئەگەر ئەو بابەتە یێ نە ئاشکەرا و ب زحمەت و نەراستەخۆبیت. وەکو(دەربڕینێن نەراستەوخۆ، هەبوونا فەرواتا و هەڤبێژان...هتد)، ل ئەوی دەمی ئەرکێ مێشکی گران دبیت و ئەو بابەت پێدڤی ب تێگەهشتنا کویر دبیت کو هزر لێ بهێتە کرن و چێدبیت گەلەك جاران ژی بۆ وەرگری گران بیت. د ئەڤی دەمیدا وەرگر ڕادبیت ب بەراوردکرنا ئەوی بابەتێ وەرگرتی ل گەل شارەزابوونا خۆ یا بەرێ ئەوا د بوارێ پەیوەندیکرنێدا هەی، ژبۆ هندێ داکو بگەهیتە واتا ڕاستەقینەیی. هەروەسا ڕادبیت ب ئالوگۆڕکرنا ئەوی بابەتی ل گەل فرێکەری ب ڕێکا پرۆسێسێن هزرکرنێ و دەربڕینێ، بەلێ ل ڤێرێ پێدڤییە ل سەر وەرگری ئەو سیستەمێ کۆدان ژ زمانێ سروشتی و زمانێ ئیشارەتان ب تەمامی بزانیت، ژبۆ هندێ داکو بشێت پشکدارییێ ب ڕەنگەکێ کارلێکری د کریارا پەیوندیکرنێدا بکەت(شێرزاد سەبری عەلی،2011، 102).

ئەرکێ وەرگری یێ ئەرێنی د ناڤ کریارا پەیوەندیکرنێدا زیدەتر لێ دهێت، ئەوژی دەمێ ڕادبیت ب تەمامکرنا ئەوی بابەتێ زمانییێ کێم گەهەشتییێ، ئەوژی پشتی ئەو بابەتێ کێم ژ لایێ پشکدارێ ئێکێڤە کو فرێکەرە بۆ ئەوی دهێتە ئاڕاستەکرن. ل ڤێرێ وەرگر پەنایێ دبەتە بەر گریمانێن ژ سەربۆرێن بەرێ وەرگرتین، ئەڤەژی بۆ هندێیە داکو مەبەستا ئەوی بابەتێ کێم گەهەشتییێ ب تەمامی بزانیت و ل دەڤ خۆ ئاشکەرا و تەمامبکەت، ئەڤەژی ب ڕێکا زانین و بکارهینانا ئەوی بۆ زمانێ ئەوی ئەڤ چەندە ل دەڤ ئەوی دیاردبیت و دزانیت، ڕەنگە ئەو چەندا بووری د چارچۆڤێ بەرزکرنا ڕۆلێ وەرگری یێ ئەرێنیدا هێزبوونەك بیت ژبۆ تەمامکرنا ئەوێ کێمبوونا ژ دەربڕینێن زمانی ب ڕێکا کۆدان وەردگریت و ئەو دەربڕینێن ب تەمامی بۆ نەهێنە گوتن نابنە ئەگەرێ هندێ کو هەمی دەمان وەرگر د ئەوان کۆدان نەگەهیت. ئەڤجا ل ڤێرێ چێدبیت

ئەو كێم گەهشتن و لابرن بۆ هۆكارێ سینتاكسی بزڤریت و ب ڕێكا ئەڤێ هۆكاری دشیاندایە د گەلەك جهاندا ئەو لابرن پەیدابیت، هەروەسا چێدبیت پەیوەندییێن ژ دەرڤەژی ڕۆلەكێ گرنگتر د ڕوویدانا ئەڤێ كریارێدا هەبیت، یان ژی چێدبیت گەلەك ئاخڤتن ب خۆ ببیتە ئەگەرێ ڕوویدانا ئەوان لابرن و كورتكرنێن د ناڤ كۆداندا ڕوویددەن(محمد محمد یونس علي، 2007، 156). هەر وەكو د ئەڤێ ڕستەیا ل خوارێدا دیاردبیت.

-سەحكێ.

ڕستەیا (سەحكێ)د بنەرەتدا (تۆ سەحكە ئەوی/ئەوێ)یە، بەلێ ل ڤێرێ ئەو گەلەك ئاخڤتن یا هاتییە كورتكرن و فرێكەری ب كێمیڤە ئەو ڕستە بۆ وەرگری دەربڕییە.

پێدڤییە ل سەر وەرگری ئەوی سیستەمێ كۆدان ژ زمانێ سروشتی و زمانێ ئیشارەتان ب تەمامی بزانیت، هەتا ب شێوەكی دروست كۆدێن ئەوێ پەیامێ ڤەكەت و ب دروستی د ئەوێ پەیامێ بگەهیت، داكو دووبارە هزر و هەستێن فرێكەری ئاڤا بكەتەڤە. پرۆسێسا دووبارە كۆدكرنا پەیامێ ژ لایێ وەرگریڤە، پرۆسێسەكا ب ساناهی نینە، بەلكو پێدڤی ب كارامەییێن زمانی هەیە، كەواتە پرۆسێسا گوهدانێ پرۆسێسەكا ئالۆز و ب زحمەتە. جوداهی د شرۆڤەكرن و ڤەكرنا كۆدێن پەیامێدا، دزڤریتەڤە بۆ جوداهییا شیانێن پراگماتیكییێن وەرگران، ئەوێن د پرۆسێسا پەیوەندیكرنێدا دهێنە ئەنجامدان. ئانكو هەمی وەرگر ژ لایێ فەرهەنگا زمانی و ئاستێ تێگەهشتنێڤە وەكو ئێك نینن، بەلكو جوداهی د ناڤبەرا ئەواندا هەیە.

1-5-شیانا فرێكەری د كۆدكرنێدا:

دروستكرنا كۆدان كارێ فرێكەرییە، فرێكەر ب مەرەما پەیوەندیكرن و گەهاندنا پەیامێ بۆ وەرگری كۆدان دروستدكەت و پێشكێشدكەت.

بێگومان هەمی فرێكەران هەمان شیان د دروستكرنا كۆداندا نینن، بەلكو جوداهی د ناڤبەرا ئەواندا هەیە، چونكی گەهاندنا واتایا د ناڤ كۆدیدا هەی،

کارەکێ ب سانەهی نینە، بەلکو پێدڤی ب شیانێن کەسی هەیە، چ د گەهاندنا واتایا ڕاستەوخۆدا یان د گەهاندنا واتایا نەڕاستەوخۆدا. ئەڤجا ژبەر هندێ هندەك کەس دشێن پەیامێ وەکو دڤێن بگەهینن و هندەك کەس نەشێن وەکو ئەوان دڤێت، ئەوێ پەیامێ بگەهینن. ئەڤەژی دبیتە ئەگەر کو شێوازێن بهێز و بێهێزێن گەهاندنێ هەبن، ئەڤە نە ب تنێ د ئاخڤتنێدا، بەلکو د نڤێسینێ ژیدا. هەر ل سەر ئەڤی بنەمای نڤێسەرێن زیرەك و نەزیرەك پەیدادبن.

پتریا جارێن، کو فرێکەر ب کریارا پەیوەندیکرنێ ڕادبیت، دزڤریتە هندێ، کو هاندەرەك دبیتە ئەگەرێ ئازراندنا ئەوی کو باخڤیت، وەکو دەمێ هزرەك، یان بیرۆکەیەك د مێشکێ ئەویدا چێدبیت یان دەمێ گوهـ ددەتە پرسیارەکێ و داخوازا بەرسڤا ئەوێ پرسیارێ ژێ دهێتە کرن، ل ئەوی دەمی فرێکەر پەنایێ دبەتە بەر زمانی، ل سەر ئەوی بنەمای کو زمان پێکهاتییە ژ کۆمەلەکا کۆدان، کو جڤاك ل سەر ڕێککەڤتییە، ب ئەڤی ڕەنگی فرێکەر هیڤی و ئارەزوویێن خۆ ب ڕێکا زمانی بجهدهینیت(شێرزاد سەبری عەلی،2011، 98).

پێدڤییە ل سەر چالاکییا فرێکەری یا زمانی ب دروستی ئەوی بابەتی بگەهینیت، ژبۆ هندێ داکو کریارا گەهاندن و هنارتنێ ب شێوەیەکێ ڕوویدای و تێگەهەشتی بجهـ بهێت و ئەوی دەمی ئەو چالاکی دێ یا سەرکەڤتی بیت، ل دەمێ ئەو ئاخڤتنا دهێتە گوتن یا گونجای بیت ل دویڤ دەوروبەرێن ژێکجودایێن تێدا دهێتە گوتن، هەروەسا ئەو ئاخڤتن بۆ مەرەما پەیدابوونا تێگەهشتنێ د ناڤبەرا فرێکەری و وەرگریدا هاتبیتە دروستکرن، ئانکو فرێکەر ب ڕێکا دەوروبەری، ڕادبیت ب ڤەگوهازتنا واتایێن گشتییێن ئەوان کۆدێن د ناڤ فەرهەنگێدا هەین، بۆ کۆدێن خودان بەهایەکێ واتاییێ دەستنیشانکری، کو فرێکەر دهێتە هژمارتن ب بەرپرسێ ڕاستەخۆ ژ کریارێن سالوخکرنا واتایێن دەستنیشانکری، ئەوژی بۆ هندێ داکو ئەو کۆد ل دەڤ وەرگری ڕوهن و تێگەهەشتی بن، دناڤ ئەوێ ژینگەها ئەو کۆد تێدا هاتینە بکارهینان(شێرزاد سەبری عەلی،2011، 99).

فرێكەر دروستكەرێ كۆدییە، دبیت كەسەك بیت، یان كۆمەكا كەسان بن، د دەمەكێ دیاركریدا ب ئەڤی كاری ڕادبن. هەروەسا فرێكەر دبیتە وەرگر و بەرۆڤاژی، هەر وەكو ئەوێ دانوستاندنا د ناڤبەرا مامۆستای و قۆتابیدا دهێتە ئەنجامدان.

فرێكەر ئێكە ژ ڕەگەزێن سەرەكی د پرۆسێسا پەیوەندیكرن و دروستكرنا كۆدیدا و هندەك جاران دبێژنێ ژێدەرێ پێزانینان، ئەو دروستكەرێ كۆدییە كو هەولا سەرئێخستنا و گەهاندنا ئەوی كۆدی ب شێوەكێ باش بۆ وەرگری ددەت. ئەڤجا هەتاكو فرێكەری شیان د كۆدكرنێدا هەبیت، پێدڤییە چەند مەرجەك ل دەڤ هەبن، ئەوژی ئەڤێن ل خوارێنە:

1–پێدڤییە فرێكەر ڕەوشەنبیرییا وەرگری و شیانێن ئەوی یێن زانستی ل بەرچاڤ وەربگریت.

2–پێدڤییە فرێكەری ئاگەهدارییەكا باش ل سەر ناڤەرۆكا ناما دبێژیت هەبیت و كا هەتا چ ڕادە ئەڤ نامە دەربڕینێ ژ كەتواری دكەت.

3–پالدەر ل دەڤ هەبیت، كو ب پرۆسێسا كۆدكرنێ ڕابیت. دیسان شیانێن زمانی ژی ل دەڤ هەبن.

4–دڤێت پرۆسێسا كۆدكرنێ، ئەوا فرێكەر پێڕادبیت بشێت پەیوەندییێ د ناڤبەرا فرێكەری و وەرگریدا دروستبكەت.

5–پرۆسێسا كۆدكرنێ دووپاتكرنێ ل سەر هەماهەنگییەكا تەمام د سیستەمێ پەیوەندیكرنێدا بكەت، ئەوژی د ناڤبەرا فرێكەری و وەرگریدا، ئانكو بشێت ئەوان شارەزاییێن پێدڤی ژ فرێكەری بۆ وەرگری ڤەبگوهێزیت.

ژ ئەنجامێ ئەڤا بووری، دگەهینە هندێ، كو پەیوەندی د ناڤبەرا پرۆسێسا كۆدكرن و شیانا فرێكەریدا پەیوەندییەكا ڕاستەوانەیە، نەكو هەڤدژە، چونكی فرێكەرێ سەركەڤتی د پرۆسێسا كۆدكرنێدا دشێت كۆدەكێ سەركەڤتی و باش پێشكێشكەشبكەت و بەرۆڤاژی. ئانكو ئەگەر فرێكەر ژ لایێ زمانیڤە یێ ڕەهوان و باش نەبیت، ل ئەوی دەمی ئەو كۆدێ پێشكێشژی دكەت یێ باش و سەركەڤتی نابیت.

ئەڤ مەرجەژی د ئەڤی وێنەییێ خوارێدا دیاردبن :

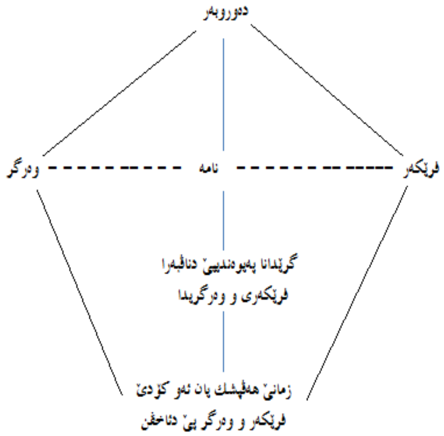

ل دویڤ ئەڤی وێنی ل سەری هاتی، بۆ مە دیاردبیت، کو پرۆسێسا پەیوندیکرنێ ل سەر کۆمەکا ڕەگەزان دهێتە ئەنجامدان. هەروەسا دەربارەی شیانێن فرێکەری د کۆدکرنێدا کو پێدڤییە شیانێن پراگماتیکی ل دەڤ فرێکەری هەبن کو بزانیت کا کەنگی و چەوا دێ زمانی بکارهینیت، هەروەسا بزانیت د بارودۆخەکێ گونجایدا کا دێ چ بێژیت و کەنگی باخڤیت و کەنگی بێدەنگ بیت(سامية بن يمينة، 2012، 18 – 19).

گەلەك جاران فرێکەر، ب شێوەکێ ڕاستەوخۆ نائاخڤیت، ئەوژی ل دەمێ دەربڕینەکا زمانی ب واتایا ئەوێ یا فەرهەنگی بکارنەهینیت و ل دویڤ دەوروبەری بیت، دەمێ خازخازۆك دبێژیت: خودێ خێرا هەوە بنڤێست، مەرەما ئەوی ل ڤێرێ داخوازا پارەیە (محمد محمد يونس علي، 2007، 148).

6-1-کۆدکرنا ئاشکەرا و ڤەشارتی:

ل دویڤ دیتنا (سبيربر و ولسون)**ی، ڕاڤەکەر، یان وەرگر ڕۆلەکێ کارا و ئەکتیف د شرۆڤەکرنا و ڕاڤەکرنا واتایا کۆدکرنا نامە، یان پەیامێدا دبینیت، ئەوا ژ لایێ فریکەریڤە بۆ هاتییە ئاڕاستەکرن و ب ئەڤێ چەندێ دگەهنە واتایا فرێکەری و ئەڤەژی پشتبەستێ ب شیان و شارەزایان دکەت، چونکی ل دویڤ**

دیتنا ئەوان بۆشاهییەکا مەزن د ناڤبەرا واتایا ڕستەیێ و واتایا فرێکەریدا هەیە و تێگەهشتنا واتایا دروست و مەبەستدار ب ڕێکا دەوروبەری ب دەستڤەدهێت و ب ئەڤێ چەندێ دیاردبیت، کا ئەو زانیاری یێن هاتینە ئاڕاستەکرن ب شێوەکێ ئاشکەرا، یان ڤەشارتینە(مجيد الماشطة و أمجد الركابي، 2018، 152-153). ل دویڤ ئەڤێ چەندێ کۆدکرن دبیتە دوو جۆر، ئەوژی: (کۆدکرنا ئاشکەرا و کۆدکرنا ڤەشارتی)نە. ب ئەڤی ڕەنگی ل خوارێ دیارکری:

1-6-1-کۆدکرنا ئاشکەرا:

کۆدکرنا ئاشکەرا پەیوەندی ب ئاستێ سیمانتیکێڤە هەیە، چونکی واتایەکا فەرهەنگی و حەرفی هەیە، ئێکگرتن د ناڤبەرا ڕوویێ ژدەرڤە و ڕوویێ ژناڤدا هەیە و جڤاك ل سەر ئەڤی جۆرێ کۆدکرنێ ڕێککەڤتنینە و دقا و دەق ئەڤ کۆدە ژ لایێ تاکەکەسێن ئەوی جڤاکیڤە دهێتە وەرگرتن، فرێکەر ب ڕوهن و ئاشکرایی دەربڕینێ ژ ئەڤێ کۆدکرنێ دکەت و دەمێ ژلایێ وەرگریڤە دهێتە وەرگرتن ب ساناهی ئەڤێ کۆدکرنێ ڤەدکەت و ل واتایا ئەوێ دگەهیت.

د کۆدکرنا ئاشکەرادا زەحمەت ناکەڤیتە سەر مێشکێ وەرگری، چونکی وەرگر بێیکو پەنایێ ببەتە بەر دەوروبەری و ئەو جهێ ئەو کۆد تێدا هاتییە گوتن و کا بۆ چ مەبەستێ بکارهاتییە ئێکسەر واتایا حەرفییا ئەوی کۆدی وەردگریت و تێدگەهێت، چونکی هەر وەکو بەری نوکە هاتییە دیارکرن د ئەڤێ کۆدکرنێدا ڕوویێن ژ دەرڤە و ژ ناڤدا ئێك و دوو دگرن. هەروەکو د کۆدکرنا ئاشکەرایا ئەڤێ نموونەیا ل خوارێدا دیاردبیت:

-ڕوویڤی ل باغچەیێ گیانەوەران هەنە.

وەرگر بۆ تێگەهشتنا کۆدکرنا ئاشکەرایا ئەو نموونەیا ل سەری پێ هاتییە دارشتن، زحمەتییێ نابینیت، چونکی خۆ ب واتایا حەرفیڤە گرێددەت کو ئەوژی ژ ئەنجامێ ڕێزبوونا پەیڤێن ناڤ ڕستێدا ب دەستڤەدهێت، ئەڤجا لێکدان و شرۆڤەکرنا واتایا ئەوان پەیڤان دێ ل دەڤ وەرگری دیاربیت کو دناڤ باغچەیێ گیانەوەراندا ڕوویڤی هەنە و دهێنە خودانکرن.

1-6-2- کۆدکرنا ڤەشارتی:

کۆدکرنا ڤەشارتی پەیوەندی ب پراگماتیکێڤە هەیە، چونکی واتایەکا نەحەرڤ و نەراستەوخۆ هەیە و لادانە د واتا فەرهەنگیدا، کو ئێکگرتن د ناڤبەرا ڕوویێ ژناڤدا و ژدەرڤەدا نینە، ل دەمێ فرێکەر ب ئەڤێ کۆدکرنێ ڕادبیت، وەرگر ب ساناهی تێناگەهیت، چونکی نەشێت دەقا و دەق واتایا ئەوی کۆدی شرۆڤەبکەت و تێبگەهیت، چونکی فرێکەری ب مەبەست و ل دویڤ دەوروبەری ئەڤ کۆدکرنە بکارهینایە و دارشتییە، لەوا وەرگر نەشێت ب ساناهی ئەڤێ کۆدکرنێ ڤەبکەت و تێبگەهیت.

د کۆدکرنا ڤەشارتیدا زەحمەت دکەڤیتە سەر مێشکێ وەرگری، چونکی وەرگر پەنایێ دبەتە بەر دەوروبەری و کا بۆ چ مەبەستەکێ ئەو کۆدە ژلایێ فرێکەریڤە هاتییە بکارهینان، چونکی د ئەڤێ کۆدکرنێدا ڕوویێ ژ دەرڤە و ڕوویێ ژ ناڤدا ئێکودوو ناگرن، ئەڤجا هەتاکو وەرگر ل ئەڤێ کۆدکرنا ڤەشارتی ب تەمامی بگەهیت، دڤێت بزڤریتە ناڤ ڕوویێ ژناڤدا یێ هێما و خۆ ب مەبەستێڤە بگرێدەت و ئەڤەژی ب ڕێکا ئەوی دەوروبەری دێ دیاربیت، ئەوێ فرێکەری ئەو نموونە تێدا بکارهیناى. هەروەکو د ئەڤێ نموونەیا خوارێدا دیاردبیت:

-ڕوویڤی ل ناڤ زانکۆیێ ژی هەنە.

وەرگر هەتاکو تێبگەهیت کو مەبەستا فرێکەری هەبوونا گیانەوەرێ ڕوویڤی نینە د ناڤ زانکۆییێدا، دڤێت دەوروبەرەکێ گونجای هەبیت، کو ئەو نموونە تێدا هاتبیتە گوتن و ئەو دەوروبەر ژی پێدڤی ب ئەڤان بەلگەیان هەیە:

1-ل دەمێ کەمپا زانکۆیێ ل نیڤا باژێری بیت و چ چۆل ل وێرێ نەبن.

2-ل دەمێ حیلە و فێلبازییەك هاتبیتە ئەنجامدان، وەکو(درەوێ، دزییەکێ، فێلبازییەکێ...هتد).

3-ل دەمێ ئەو نموونە د هەلویستەکێدا هاتبیتە گوتن، کو گیانەوەر مەبەست نەبیت و جۆرە نەڕازیبوونەك ل دەڤ فرێکەری پەیداببیت.

پشتی وەرگر ئەڤان بەلگەیان لێکڤەبدەت و شرۆڤەبکەت و ئەوی دەوروبەری وەربگریت، دشێت بگەهیتە ئەویێ کۆدکرنا ڤەشارتی، ئەوا فرێکەری د ئەویێ نموونەییێدا بکارهینای و پاشی ئاڕاستەی فرێکەری کری کو دیێ ل دەڤ دیاربیت، مەبەستا فرێکەری ئەوە، کو مرۆڤێن فێلباز ب تنێ ل سەر جادە و بازاران نینن، بەلکو د ناڤ زانکۆییێ ژیدا هەنە.

1-7-تایبەتمەندییێن کۆدکرنێ:

پرۆسێسا کۆدکرنێ چەند تایبەتمەندی هەنە. ئەڤێن ل خواریێ هندەکن ژ تایبەتمەندییێن کۆدکرنێ:

1-پرۆسێسا کۆدکرنێ کاریێ فرێکەرییە و وەرگرژی بەشدارییێ تێدا دکەت کو ب شێوەیەکێ دروست ژ فرێکەری بۆ وەرگری د ناڤ پەیامێ یان نامێدا دهێتە ڤەگوهازتن(الگاهر بومزبر، 2007، 28).

2- پرۆسێسا کۆدکرنێ، گوهۆڕینا هزرێیە بۆ کۆدی، ب مەبەستا دیارکرن، یان ڤەشارتنا هندەک لایەنێن واتاییێ.

3-کۆدکرن ژ زمانەکی بۆ ئێکێ دی یا جیاوازە، چونکی گەلەک لایەن کاریگەرییێ ل سەر تێگەهشتنا کۆدان دکەن. وەکو یاساییێن زمانی، کەلتوور ... هتد.

4- کۆدکرن پرۆسێسەکا دەستکردا مرۆڤییە، کو مرۆڤی بۆ ئەنجامدانا پرۆسێسا پەیوەندیکرنێ و تێگەهشتنێ دروستکرییە.

5- پرۆسێسا کۆدکرنێ یا گشتگیرە، کو هەمی لایەنێن ژیانا مرۆڤی ڤەدگریت.

6 - د پرۆسێسا کۆدکرنێدا، شیانێن گوهۆڕینا کۆدان هەنە کو ئەوژی گوهۆڕینا ڕۆلییە د ناڤبەرا فرێکەر و وەرگریدا.

7 - پرۆسێسا کۆدکرنێ ل دەڤ هەمی کەسان وەکو ئێك نینە، بەلکو دهێتە گوهۆڕین، ئانکو کۆدکرن گرێدای شیانا مرۆڤانە، چونکی هندەك کەس دشێن یاریان بکارهینانا زمانی بکەن و ئەڤێ چەندێ د کۆدکرنێدا پێشکێشدکەن.

1-8-ڕۆلێ پراگماتیکێ د پرۆسێسا کۆدکرنێدا:

پراگماتیك بكارهینانا زمانییە د دەوروبەریدا د ناڤ ڕستێن بارکریدا ل سەر واتایا دەوروبەری ڕادوەستیت، چونکی ئێك ڕستە دشێت گەلەك واتایان ل دویڤ دەوروبەران بدەت، کەواتە کۆدکرن د ئەڤی ئاستیدا واتایەکا جێگیر نینە و د گوهۆڕینێدایە.

پراگماتیك گرنگییێ ب پرۆسێسا کۆدکرنێ ددەت ل دویڤ دەوروبەرێ تێدا هاتییە بکارهینان، بەلێ ژبەرکو هەمی کردەیێن ئاخڤتنێ و دەرکەڤتە و نیشانکار و گریمانە ب کۆدانڤە گرێداینە، ئەڤجا ژ بەر هندێ پراگماتیکێ ڕۆلەکێ مەزن د پرۆسێسا کۆدکرنێدا دبینیت(ذهبیة حمو الحاج، 2015، 151-152).

د پرۆسێسا کۆدکرنێدا هەر وەکی بەری نوکە ئاماژە پێ هاتییە دان، پراگماتیك ڕۆلەکێ دیار تێدا دبینیت ب تایبەتی ل دەمێ مەبەستەك ل پشت فۆڕمی هەبیت، ئەڤجا ڕەنگە د لایەنێ تێگەهشتنا کۆدیدا پتر ژ واتایەکێ هەبیت، لێ فۆڕم هەر ئێکە، ئانکو فۆڕمێ کۆدی هەر ئێکە، بەلێ واتا چێدبیت ئێك بیت یان پتر بیت(ذهبیة حمو الحاج، 2015، 47).

پرۆسێسا کۆدکرنێ د ئاستێ پراگماتیکێدا پشتبەستنێ ل سەر واتایا فرێکەری دکەت، چونکی پرۆسێسا پەیوەندیکرنێ و هەلبژارتنا واتایێن کویر و ڤەشارتییێن پەیڤان کارێ ئەوییە و ئەڤ هەلبژارتنە وەرگری نەچاردکەت، کو هەتاکو بشێت بەشداری پرۆسێسا پەیوەندیکرنێ بکەت و ببیتە هەڤپشکەکێ ئاخڤتنێ، خۆ ب دەوروبەرێ ئەوێ کۆدکرنا کەرەستێن زمانیڤە بگرێدەت. ب واتایەکا دی پرۆسێسا کۆدکرنێ کارێ فرێکەرییە و ئەو ب ئەڤی کاری ڕادبیت، ئەڤجا ئەگەر فرێکەری د پرۆسێسا کۆدکرنێدا واتایا حەرفییا کەرەستێن زمانی هەلبژارت، ل ئەوی دەمی تێگەهشتنا ئەوان کۆدان دێ ب سانەهی بیت، بەلێ ئەگەر فرێکەری لادان د واتایا حەرفییا کەرەستاندا کر، ل ئەوی دێ تێگەهشتنا ئەوان کۆدان یا ب زەحمەت بیت، ل ئەڤی دەمی پرۆسێسا کۆدکرنێ دچیتە د سنوورێ پراگماتیکێدا، ل ڤێرێ دڤێت وەرگر خۆ ب دەوروبەریڤە بگرێدەت،

هەتاكو بشێت د ئەویٚ كۆدكرنێدا بگەهیت، چونكی پەیوەندی د ناڤبەرا پراگماتیك و دەوروبەریدا پەیوەندییەكا ڕاستەوانەیە. هەروەكو د شعریٚ و گوتنێن مەزنان و هندەك دەربڕینانددا دیاردبیت.

(فرانك نوفو) دیاردكەت، كۆدكرن د سنووریٚ زمانیدا هندەك جاران دچیتە د ئاستیٚ پراگماتیكێدا و د پراگماتیكیدا دهێتە شرۆڤەكرن، ئەوژی ل دەمیٚ زانیارییێن د ناڤ كۆدیدا ب ڕێكا ئامارژەكرن و بكارهینانیٚ ب دەستڤە بهێن، نەكو ب ڕێكا ئەوان زانیارییێن ب ڕێكا واتاییێن حەرفی د ناڤ هێمایاندا هاتینە كۆدكرن(فرانك نوفو،2012، 184).

د پرۆسێسا كۆدكرنێدا د سنووریٚ پراگماتیكێدا، فرێكەر ڕستەییٚ ب پتر ژ ڕاڤەكرنەكیٚ پێشكێشدكەت و ئەڤەژی ل دویڤ شیانێن ئەوی یێن گەهاندنیٚ دمینیت، ئەوژی ئەگەر ژ لاییٚ فۆڕمی و واتایا فەرهەنگیڤە تەماشەی ئەویٚ ڕستەییٚ بهێتەكرن، بەلیٚ ب ڕێكا هەبوونا بەلگەیەكیٚ واقعی د ناڤ ڕستەیێدا، ئامارژە ب واتایا فرێكەری دهێتەدان، كو ئەوژی واتایا مەبەستدارا ڕستەییێیە، نەكو واتایا ڕاستەوخۆیا ڕستەییێیە. وەكو د ئەڤان نموونەیێدا ل خوارێدا دیاردبیت:

–دفنا ئەوی یا ل بەرپەریٚ ئەسمانی.

د ئەڤیٚ نموونەیا ل سەریدا فرێكەری ب شێوەكیٚ ڕستەیا خۆ د ناڤ پرۆسێسا كۆدكرنێدا دارشتییە كو ئامارژەییٚ ب پتر ژ واتایەكیٚ ددەت، ئەوژی ئەڤەنە: واتایا فرێكەری و مەبەستدار:(ئەو خۆ مەزن دكەت)، واتایا ڕاستەوخۆیا ڕستەییٚ: (دفنا ئەوی یا ل ئەسمانی)، بەلیٚ ب ڕێكا هەبوونا بەلگەیەكیٚ واقعی د ناڤ ڕستەیێدا ئامارژە ب واتایا مەبەستدارا ڕستەییٚ دهێتەكرن(ئەوژی واتایا فرێكەرییە)، نەكو واتایا ڕاستەوخۆیا ڕستەییٚ، ئەو بەلگەییٚ واقعی ژی ئەڤەیە، كو(چ دفن ل بەرپەرێن ئەسمانان نینن).

–تە گوهیٚ مە بر.

ئەڤ ڕستەژی وەكو ڕستەیا ل بەری خۆ ب شێوەكیٚ د پرۆسێسا كۆدكرنێدا هاتییە دارشتن، كو پتر ژ واتایەكیٚ ددەت. ئەوژی ئەڤەنە: واتایا فرێكەری (واتایا مەبەستدار):(تۆ گەلەك دئاخڤی.)، واتایا ڕاستەوخۆیا ڕستەییٚ:(تە

گوهێ مه بۆ خوه بر.) بەلێ ب ڕێكا هەبوونا بەلگەیەكێ واقعی د ناڤ ڕستەییێدا ئامارژە ب واتایا مەبەستدارا ڕستەیێ دهێتە كرن(ئەوژی واتایا فرێكەرییە)، نەكو واتایا ڕاستەوخۆیا ڕستەیێ، ئەو بەلگەیێ واقعی ژی ئەڤەیە، كو(كەس نەشێت گوهێ مرۆڤی بۆ خوه ببەت).

–دێ سەرێ خوه خۆی.

ئەڤ ڕستەژی ب شێوەكێ د ناڤ پرۆسێسا كۆدكرنێدا هاتییە دارشتن كو پتر ژ واتایەكێ بدەت. ئەوژی ئەڤەنە:واتایا فرێكەری (واتایا مەبەستدار): (دێ خوه ژ ناڤبەی)، واتایا ڕاستەوخۆیا ڕستەیێ:(تۆ ب خوه سەرێ خوه یێ دخۆی)، بەلێ هەبوونا بەلگەیێ واقعی د ناڤ ڕستەییێدا كو ئەڤەیە:(مرۆڤ نەشێت سەرێ خوه بخۆت.) واتایا ڕاستەوخۆیا ڕستەیێ دویردئێخیت و ئامارژەیێ ب واتایا فرێكەری ددەت كو واتایا مەبەستدارا ڕستەییێیە.

پشکا دوویێ

ڤەکرنا کۆدی

2-1-دەستپێك:

ڤەکرنا کۆدی-dncoding ئەوا پەیام، یان نامە-message ب خۆڤە دگریت، بریتییە ژ تێگەهشتنا وەرگری بۆ ئاخڤتنا فرێکەری بۆ ئاڕاستەکری. هەر هەمان تشت بۆ دەقی نڤێسی ژی دروستە. ئانکو ڤەکرنا کۆدێ نڤێسی ژی هەیە و ڤەکرنا ئەڤی کۆدی ژی کارێ وەرگرییە(رمزی منیر بعلبکی، 1990، 136). وەرگر ب ڕێکا دەوروبەری دشێت بگەهیتە واتایا مەبەستدار، ئەو دەوروبەر هاریکارییا وەرگری دکەت کو ب لەزتر و د دەمەکێ کێمتردا بگەهیتە واتایا دروست. پرۆسێسا ڤەکرنا کۆدی یا گرێدایە ب وەرگریڤە، کو ئەو هەولددەت ئەوان کۆدان شرۆڤەبکەت، بێگومان شارەزایی د هەمی بواراندا وەکو مێژوو و ئابووری و سیاسی و کۆمەلایەتی گرنگییا خۆ د ڤەکرنا کۆدیدا هەیە، چونکی گەلەك جاران دێ بەحسێ ڕوویدانەکا مێژوویی هێتەکرن، ئەگەر وەرگری پێزانین مێژوویی نەبن، نەشێت ئەوان کۆدان ڤەکەت، زێدەباری هەبوونا پێزانینان ل سەر ڕەوشەنبیرا فرێکەری.

ڤەکرنا کۆدی ئەوە کو وەرگر بشێت واتایا ئەو کۆدێن ژ لایێ فرێکەریڤە هاتینە ئاڕاستەکرن دیاربکەت و تێبگەهیت، ئەڤ پرۆسێسە پرۆسێسەکا ب زەحمەتە، چونکی بارگرانی دکەڤیتە سەر مێشکێ وەرگری، د ئەڤێ پرۆسێسێدا پێدڤییە وەرگر هەمی شیانێن خۆ بدەتە کاری، داکو بشێت ب دروستی مەبەستا فرێکەری شرۆڤەبکەت.

2-2-وەرگر و تايبەتمەندييێن ئەوى:

وەرگر ئارمانجا فرێكەرێ نامێيە، چونكى پرۆسێسا پەيوەنديكرنێ بێ وەرگرى ناهێتە ئەنجامدان، كو هەر وەرگرە ب ئەڤێ نامێ دهێتە ئاگەهداركرن، ژ بەر هندێ زانا دبێژن، پێدڤييە فرێكەر ئەوى لايەنى بەرچاڤ وەرگريت، ئەوا نامێ بۆ فرێ دكەت، ئەڤجا ئەو نامە گوتارەك، يان نامەك، يان هۆزانەك بيت. ئانكو وەرگر، ئەو جهێ مەبەستدارە د پرۆسێسا پەيونديكرنێدا، ب ئەوێ ناما ژ دەڤ فرێكەرى بۆ هاتى دهێتە ڕاسپاردەكرن، داكو كۆدێن ئەوێ نامێ ڤەكەت(سامية بن يمينة، 2007، 42).

هەژى ئاماژەپێكرنێيە كو وەرگر ئەو كەسە ئەوێ ب شرۆڤەكرن و ڕاڤەكرنا نامێ و ڤەگوهازتنا ئەوێ نامێ بۆ هندەك واتايێن ديار و ئاشكەرا ڕادبيت. دبيت وەرگر كەسەك بيت يان كۆمەكا كەسان بن، هندەك جاران د هەمان دەمدا ڕۆلێ وەرگرى دهێتە گوهۆڕين و دبيتە فرێكەر، ڕۆلێ وەرگرى د سێ پێنگاڤاندا ديار دبيت، ئەوژى ئەڤەنە:(وەرگرتنا نامێ)، (ڤەكرنا كۆدێن نامێ)، (شرۆڤەكرن و كارلێكرنا ئەوى ل گەل نامێ). ژبۆ ئەوێ چەندێ داكو پرۆسێسا پەيوەنديكرنێ يا دروست بيت و وەرگر بشێت كۆدێن نامێ ڤەكەت و تێبگەهيت، پێدڤييە چەندين تايبەتمەندى ل دەڤ ئەوى هەبن، ژ ئەوان ژى:

1-ژ لايێ بايۆلۆژيڤە يێ ساخلەم بيت، واتە گرفتا گۆهلێبوونێ و نەخۆشييێن مێشكى نەبن.

2- شيانێن ڤەكرنا كۆدان هەبيت(هيوا مولود، 2016،70). ئانكو شيانێن تێگەهشتنا ناڤەرۆكا نامێ هەبن، ئەڤ مەرجە گرێدايە ب شيانێن وەرگريڤە كو ئەو بشێت ل سەر ئەوى تشتى ڕابوەستيت، ئەوێ فرێكەرى ژێ دڤێت (ساميه بن يمينه، 2007، 137).

3-سەربۆرەك د ئەوى بابەتيدا هەبيت و هزرەك پێشوەخت د مێشكێ ئەويدا دروستببيت.

4-پشتراستبوون ژ شێوازێ فرێكەرى هەبيت، چ ئاخڤتن، يان نڤێسين بيت.

5-ڕادێ دروستییا ڤەکرنا کۆدان ل دەڤ وەرگری ب ئەوێ چەندێڤە یا گرێدایە تا چ ڕادە فرێکەری و ئاستێ ڕەوشەنبیرییا ئەوی و پلەوپایێن ئەوی یێن کۆمەلایەتی دنیاسیت(هیوا مولود، 2016،70).

6- پێدڤییە گوهدانەکا باش ل دەڤ وەرگری هەبیت، ئانکو گوهدانا ئەوی پیڤەرە ژبۆ ڕاهاتنێ ل سەر واتایێ، ئانکو هەستێ گۆهلێبوونێ ڕۆلەکێ گرنگ ژبۆ تێگەهشتنا واتایێ و ڕاوەستان ل سەر مەبەستان هەیە. د ئەڤی بواریدا (ئەبا هیلال) دبێژیت: "ئەگەر گوهدانەکا باش ل دەڤ وەرگری نەبیت، نەشێت ل سەر واتایان ڕابوەستیت، ئەوێن د ئاخڤتنێدا بۆ هاتینە ئاڕاستەکرن"(سامیە بن یمینە، 2012، 132). (ابن المقفع) دبێژیت : " خۆ فێری گۆهدانەکا باش بکە، کا تۆ چەوا خۆ فێری دەربڕینەکا باش دکەی" (سامية بن يمينة، 2012، 133).

گوهدان، کریارەکا مێشکییە، ئانکو تێگەهشتنا نامێیە، پشتی کریارا گوهلێبوونێ، ب ڕێکا ئامیرێ گوهلێبوونێ. ئەم دشێین بێژین، گۆهدانا باش ل دەڤ وەرگری گەرەنتییێ ددەتێ کو ئەو بشێت سەر ئەوی تشتی رابوەستیت، ئەوێ فرێکەری ژێ دڤێت و دشیاندایە بشێت ب ساناهی کۆدێن نامێ ڤەبکەت (سامية بن يمينة، 2012، 134).

2-3-وەرگر و شارەزاییا ڤەکرنا کۆدی:

د چەرخێ نویدا گەلەك ڕێکخراو ل سەر وەرگری هاتینە ئەنجامدان کو سمینار و ڤەکۆلین ل دۆر ئەڤی بابەتی پێشکێشکرن. ئەوان ڤەکۆلین ل سەر گرنگی و شیانێن وەرگری ئەنجامدان. ئێك ژ ئەوان ڕێکخراوان (ڕێکخراوا گۆتاربێژییا ئەمریکی)بوو ل سالا 1984ز، کو ئەوان کۆمەکا بنەما و شیانان ل دەڤ وەرگری بەرچاڤکرن و ژ هەمییان گرنگتر ئەڤەبوون:

-شیانێن تێگەهشتنا ئاخڤتنا زارەکی هەبن و جوداهییێ د ناڤبەرا هزرێن سەرەکیدا بکەت.

-شیانێن گوهدانا تێگەهشتنێ هەبن، ژبۆ مفا وەرگرتنێ(سامية بن يمينة، 2012، 130).

وەرگر ئەو کەسە ئەوێ زنجیرا دەنگێن فرێکەری گوهلێدبیت و شیانێن ڤەکرنا کۆدی و تێگەهشتنا پەیامێ هەی. مەرج نینە هەمی دەمان (وەرگر) بشێت بەرسڤا (فرێکەر)ی بدەت، وەکو ئەوا د تێلەفزیونێ و ڕادیوییێدا هەی، یان ڕەنگە ب شێوەکێ نەراستەخۆ بەرسڤا فرێکەری بدەت، وەکی نڤێسن و خواندنێ و بەرسڤا نڤێسەری ب نڤێسینێ. ئەڤەژی دبیتە ئەگەرێ ئەوێ چەندێ، کو چەند جۆرێن وەرگران هەبن، وەکو (وەرگرێ ڕەمەکی) و (وەرگرێ دیارکری). مەبەست ژ جۆرێ ئێکێ ئەوە کو پەیام ب شێوەکێ ڕاستەوخۆ بۆ ئەوی نەهاتییە فرێکرن، یان ڕازی نەبوویە ل سەر، بەلێ مەبەست ژ جۆرێ دوویێ ئەوە کو د دانوستاندنا ڕاستەخۆدا (فرێکەر) و (وەرگر) دانوستاندنێ ل گەل ئێك دکەن(هیوا مەولود، 2016، 70).

وەرگر کۆدێن نامێ وەردگریت و ل واتایا ئەوان دگەهیت، ئەگەر وەرگر کەسەکێ زیرەك و شارەزا و خودان شیان بیت، دێ هەولدەت ئەوان کۆدان ل دویڤ مەبەستا فرێکەری ڤەکەت، بێگومان شیانێن هەمی وەرگران وەکو ئێك نینن، هەروەسا شیانێن فرێکەری و وەرگریژی وەکو ئێك نینن، واتە هەمی دەمان (کۆدکرن و ڤەکرنا کۆد)ی ئێك دوو ناگرن، واتە ئەو مەبەستا هاتییە کۆدکرن و ڤەکرنا کۆدێن ئەوێ مەبەستێ واتایا ئەوان وەکو ئێك نابیت، ژبۆ سەرکەڤتنا پرۆسێسا کرنەکۆد و ڤەکرنا کۆدی پێدڤییە چاڤپێکەڤتنەکا بەرانبەری د ناڤبەرا فرێکەری و وەرگریدا هەبیت (سناء محمد سليمان، 2014، 240).

ئەو شیان و کارامەیێن تێگەهشتنێ ئەوێن ل دەڤ وەرگران دهێنە دیتن وەکو ئێك نینن، بەلکو ژ وەرگرەکی بۆ ئێکێ دی دجودانە، چ ژ لایێ شیانێن زمانیڤە، یان هزر و بیرانڤە بن، هەروەسا فەرهنگا وەرگری یا زمانی و شیانێن ئەوی یێن پراگماتیکی ڕۆلەکێ گرنگ د ڤەکرنا کۆدیدا هەیە (كاترين كيربرات و أويكيوني، 2008، 542– 543) .

(سبیربر و ولسون) ئاماژەیێ ب هندێ ددەت کو شیانێن وەرگری د ڤەکرنا کۆدیدا پشتبەستنێ ل سەر هندێ دکەت کو دڤێت وەرگر مەبەستا فرێکەری بزانیت و تیبگەهیت(مجيد الماشطة و أمجد الركابي ، 2018، 153).

ڕۆلێ وەرگری د ڤەکرنا کۆدیدا ڕۆلەکێ گرنگە، چونکی سەرکەڤتنا پرۆسێسا پەیوەندیکرنێ و ب تایبەتی تێگەهشتن و ڤەکرنا کۆدێن بابەتێ ئاڕاستەکری گرێدای وەرگرییە، ڕۆلێ وەرگری ل ئەوی دەمی دیاردبیت، دەمێ ب دروستی ب ئەرکێ ڤەکرنا کۆدی ڕادبیت و ل مەبەستا فرێکەری بگەهیت، شیان و شارەزاییا هەر وەرگرەکی ژ ئێکێ دی جودایە، ئەوژی ل دویڤ پێزانینێن ئەوی ل دۆر بابەتی و ئاستێ ڕەوشەنبیرییا ئەوی و ئەزموونێن بەرێ و شیانێن ئەوی یێن پراگماتیکی و مێشکی دمینیت. بۆ نموونە ڕستەیەکا وەکو: (خانی ل سەر مە هەمییان کەڤتییە) ئەڤ ڕستە ڕەنگە هەمی وەرگر نەشێن وەکو مەبەستا فرێکەری دڤێت شرۆڤەبکەن و تێبگەهن، ئانکو دبیت وەرگرك هۆسا تێبگەهیت کو مەبەستا فرێکەری ئەوە، ئاڤاهی یێ بلندە و دبیت ئێکێ دی هۆسا ل مەبەستا فرێکەری بگەهیت کو یێ بەحسێ (ئەحمەدێ خانی) دکەت. ل ڤێرێ هەتا وەرگر بشێت ب تەمامی واتایا ئەوی کۆدی ڤەبکەت و بزانیت بۆ چ مەبەستێ هاتییە بکارهینان. دڤێت شیانێن خۆ یێن پراگماتیکی و مێشکی بکاربهینیت و گرانیەکێ بێخیتە سەر و خۆ ب ئەوی دەوروبەریڤە بگرێدەت، ئەوێ ئەو ڕستە و سالۆخکرنە تێدا هاتییە گوتن.

2-4-ڕۆلێ نیشانەیێ د ڤەکرنا کۆدیدا:

نیشانە(قرینە) بنەمایەکێ گرنگە بۆ تێگەهشتن و ڤەکرنا کۆدی و جوداکرنا دەربڕینا دروست و خوازەیێ و ڕوهنکرنا دەربڕینێن ڤەشارتی، نیشانە کلیلا نەهێلانا شێلاتییێ دگەهینیت، هەروەسا ئەو ئاماژەنە ئەوێ مە ژ بارەکێ نەدیار بۆ بارەکێ دیار دبەت و واتایا ئەوێ بۆ مە ڕوهندکەت. بۆ نموونە (فەرهاد هات پاشی سیپیان) د ئەڤێ ڕستەییدا فرێکەری دڤێت بۆ مە بێژیت، کو ل دەستپێکێ (فەرهاد) یێ هاتی، پاشی (سیپیان) ئەو نیشانەیا ئەڤ ڕاستییە بۆ مە دیارکری ئەوژی (پاشی)یە. کو د ئەڤێ ڕستەییدا وەکو ئامرازەکێ لێکدەر خۆ نیشاندایە(عبدالواحد مشیر دزەیی، 2013، 644).

ئەو نیشانێن ڕۆلێ خۆ د ڤەکرنا کۆدێن واتایا پراگماتیکیدا دبینن، پێکهاتینە ژ نیشانەیێن ماددی و هۆشی و واتایێن ڤەشارتی، وەکو هێز و ئاوازێ و ڕاوەستیانێ و نیشانەیێن ئاماژەیێ ... هتد. کو د دەوروبەریدا ڕوهندبن (عبدالواحد مشير دزەيی ، 2013، 658).

واتایا پراگماتیکی ژ دەوروبەری پێکهاتییە، ب ڕێکا نیشانێن دەوروبەرێن ئاخڤتنێ، کۆدێن ئەوێ دهێنە ڤەکرن، دەربڕین د ئەڤی ئاستیدا دبنە دوو بەش، هندەك دەربڕین واتایا ئەوان یا ڕوهن و ئاشکەرایە و پێدڤی ب نیشانەیێ نینە و هندەك دەربڕینێن دی ب ڕێکا نیشانەیێ واتایا ئەوان ڕوهن و ئاشکەرا دبیت. ژ ئەوان ژی (شیعر و ئیدیەم و گوتنێن مەزنان...هتد). دێ هەولدەین ئێك نموونە د ئەڤی ئاستیدا وەرگرین، ئەوژی ڕۆلێ نیشانەیێ د ڤەکرنا کۆدێن شیعریدا: بکارهینانا نیشانەیێ د زمانێ شیعریدا بۆ هندەك هۆنەرێن ڕەوانبێژی ڤەدگریت ژ ئەوان ژی (خوازە و خواستن و درکە)نە کو هۆزانڤان گرنگییێ ددەتێ و وەکو نیشانە بەرچاڤدکەت، داکو ئەو مەبەستا ئەوی بڤێت بگەهیت(عبدالواحد مشير دزەيی، 2013، 658–659).

نیشانە ڕێکەکا سەرەکییە، بۆ ئاڤاکرنا پەیوەندییێن جڤاکی. وەکو:(ئاگەهدارکرن، پرسیارکرن، فەرمانکرن...هتد)، ئەڤ نیشانەژی ل دویڤ ڕێککەڤتنا جڤاکی دروستبووینە.

بۆ نموونە: شوفێرێ ترومبێلێ دەمێ ئێك ژ نیشانێن گلۆپێن پشتا ترومبێلا خۆ هەلدکەت، ئەو ئیشارەتێ ددەتە هەمی شوفێرێن دەوروبەرێن خۆ و ئاگەهدارییا ئەوان دکەت، کو ئەو دێ بۆ لایێ هەلکرنا نیشانا گلوپێ چیت، بێگومان ئەو شوفێرێن ل دەوروبەرێن ئەوی، ل دەمێ ئەڤێ ئیشارەتێ دبینن تێدگەهێن و ئاگەهداری ئەڤێ چەندێ دبن (عبدالقادر فهيم، 2008، 29).

2-5- ڤەکرنا کۆدێن ئێك واتایی:

زاراڤێ ئێك واتایی یان مۆنۆزیمی– Monosemy بەرۆڤاژی زاراڤێ چەند واتاییە، مەبەست ژ زاراڤێ ئێك واتایی ئەوە کو کەرەستێن زمانی ب تنێ ئێك

واتایێ بگەهینن. وەکو: پەیڤێن (ترۆمبێل) و (نڤستن)...هتد. دیاردەیا مۆنیزمی ئاریشەیەیان بۆ وەرگێڕان د پرۆسەیا وەرگێڕانێدا دروستناکەت(Al-Sulaimaan.M.M,2010,220) چونکی واتایا حەرفی و فەرەنگی تێدا یا زاله و دەوروبەری پشت گوه دهاڤێت.

کۆدێن ئێك واتایی پەیوەندی ب ئاستێ سیمانتیکێڤە هەیە، ئەڤان کۆدان ئێك واتا یا هەی و هەمی تاکەکەسێن جڤاکی ب ساناهی واتایا ئەوان کۆدان تێدگەهن، چونکی، واتایا ئەڤان کۆدان واتایەکا حەرفییە و کۆد ب واتایا خۆ یا فەرهەنگی دهێنه بکارهینان، ئەڤ جۆرێ کۆدان باراگرانییێ نائێخیتە سەر مێشکێ وەرگری و وەرگر ب ساناهی واتایا ئەڤان کۆدان ڤەدکەت، چونکی ئێك واتایێ دگەهینن. هەروەکو د ئەڤان نموونەیاندا دیاردبیت:

–تەلەفۆن یا د دەستێ ئەویدایە.

وەرگر ل دەمێ ئەڤی کۆدی ڤەدکەت، پشتی ژ لایێ فرێکەریڤە بۆ دهێتە ئاڕاستەکرن، زحمەتیێ نابینیت، چونکی ئەو وەکو کۆدەکێ ئێك واتایی ڤەدکەت و ل واتایا ئەوێ دگەهیت، ئانکو پشتبەستنێ ب واتایا حەرفییا پەیڤێن ناڤ ڕستێ دکەت، ئانکو دێ تێگەهیت، کو تەلەفۆن ل سەر مێزێ، یان ل ئاخێ، یان د پەنجەرێدا نینە، بەلکو یا د دەستێ کەسیدا هەی.

–مریشك نافڕن.

وەرگر ل دەمێ بێ دەوروبەر کۆدێ ئەڤێ ڕستێ ڤەدکەت، دێ تێگەهیت کو مریشك نە وەکو کوتر و چیچك و ئەلهۆیانە، بەلکو وەکو وەردەك و عەلوکانە کو شیانا فڕینێ نینن، ئەڤەژی واتایا حەرفییا پەیڤێن ڕستێیە. ب ئەڤێ چەندێ دبیتە کۆدەکێ ئێك واتایی و واتایا ئەوی کۆدی ب ئەڤی ڕەنگی ڤەدبیت.

–سەرێ من یێ دئێشیت.

ل دەمێ وەرگر هەولددەت کۆدێ ئەڤێ ڕستەیا ل سەری ڤەدکەت، ب مەرجەکی خۆ ب دەوروبەریڤە گرێنەدەت، دێ بۆ ئەوی ئەڤ ڕستە ب کۆدەکێ ئێك واتایی هێتە هژمارتن، ئانکو زحمەتییێ د تێگەهەشتنا ئەوێ ڕستێدا نابینیت، چونکی دێ پشتبەستنێ ب واتایا حەرفییا پەیڤان کەت کو دێ بۆ

ئەوی دیاربیت، سەرێ فرێکەری یێ دئێشیت، نەکو پێ، یان دەست، یان مل، یان زکێ ئەوی دئێشیت.

2-6-ڤەکرنا کۆدێن فرەواتایی و ئێکلاکرنا واتایێ:

د ناڤ ئەڤی کۆدیدا واتایا ڕستەیێ چەند واتایەکان د ئێك دەمدا دگەهینیت، ئانکو چەند ڕاڤەکرنەك بۆ هەنە و ئەڤ ڕاڤەکرنە گرێدای شیانا گەهاندنێنە و وەرگرژی هەتاکو بگەهیتە ڕاڤەکرنا گونجای، پشتبەستنێ ب پیڤەرەکێ بهێز دکەت، ئەوژی دەوروبەرە و د شیاندایە ئەڤ پیڤەرە ئێك ڕاڤەکرنێ د ناڤبەرا ڕاڤەکرنێن موحتەمەلدا هەلبژێریت(مجيد الماشطة و أمجد الركابي، 2018، 152). ئەڤجا ل دویڤ ئەڤێ چەندێ دشیاندایە بێژین، کۆدێن فرەواتایی ئەو کۆدن ئەوێن پتر ژ واتایەکێ ددەن، ئانکو ل دەمێ فرێکەر، یان نڤێسەر ئاخڤتنا خۆ، یان نڤێسینا خۆ دکەتە هێما، ل ڤێرێ کۆد یێ تەمومژە و پتر ژ واتایەکێ ددەت، چێدبیت ئەڤ چەندە سروشتێ پەیڤێ یان ڕستەیێ ببیتە ئەگەر یان بەرچاڤ وەرنەگرتنا دەوروبەری ئەگەر بیت. چ ئەڤ چەندە ب ئاگەهی، یان بێ ئاگەهی بیت. ئەڤجا د ڤێرێدا وەرگری دەوروبەر دڤێت، هەتاکو واتایا کۆدی ڤەکری ئێکلا بکەت و تەمومژی تێدا نەمینیت، لەورا ئەڤ کارە دچیتە د پراگماتیکێدا، چونکی شیانێن کەسی و دەوروبەری پێدڤێت هەتاکو واتایا کۆدی ئێکلاببیت. هەر وەکو د ئەڤان نموونەیاندا دیاردبیت:

-خال ل وێرێیە، یان ل ڤێرێیە.

ئەگەر تەماشەی نموونەیا ل سەری بکەین، دێ بینین وەکو کۆدەکێ فرەواتاییە، ئەوژی ژ ئەگەرێ پەیڤا (خال) ە کو پەیڤەکا (هەڤبێژ)ە، چونکی پتر ژ واتایەکێ ددەت، ئەوژی (برایێ دایکێ) و (نقگە)یە، ئەڤجا ڤەکرنا ئەڤی کۆدی و ئێکلاکرنا واتایا ئەوێ دێ ل دویڤ ئەوی دەوروبەری بیت، ئەوێ د ناڤبەرا هەڤپشکێن ئاخڤتنێدا و ئەڤ بارگرانییە دکەڤیتە سەر وەرگری و وەرگر ب ڕێکا ئەوی هەلویستی و دەوروبەرێ تێدا دێ زانیت کیژ واتا مەبەستە.

-هەوە چەند کورسی ل پشکێ هەنە؟

ئەڤ ڕستەیا ل سەری وەکو کۆدەکێ فرەواتاییە، چونکی پتر ژ واتایەکێ ددەت، ئەوژی ژ ئەگەرێ پەیڤا (کورسی) یە کو پەیڤەکا (فرەواتا) یە کو جارەکێ ب واتایا (کورسییا ڕووینشتنێ) دهێت و جارەکا دی ب واتایا (کورسییێن ماستەر و دکتورایێ) دهێت، ئەڤجا ڤەکرنا ئەڤی کۆدی ژ لایێ وەرگریڤە و ئێکلاکرنا واتایا ئەوێ دێ ب ڕێکا دەوروبەری بیت و ب ئەڤێ چەندێ دێ واتایا مەبەستدار دیاربیت.

–ئەو یانە یا مەزنە.

ئەڤ ڕستەیا ل سەری وەکو کۆدەکێ فرەواتاییە کو پتر ژ واتایەکێ د ڕوویێ ژ دەرڤەدا ددەت، ئەوژی ژ ئەگەرێ پەیڤا(یانە)یە کو پەیڤەکا فرەواتایە کو ئەڤان واتایان ددەت:(یانەیا وەرزشی)، (کافتریا)...هتد. ئەڤجا هەتاکو ل دەمێ وەرگر ئەڤی کۆدی ڤەدکەت و هەولددەت واتایێ ئێکلابکەت، کا مەبەست پێ کیژ واتایە، دڤێت خۆ ب دەوروبەریڤە بگرێدەت و بچیتە د ناڤ ڕوویێ ژ ناڤدا یێ ڕستەییێدا و دێ زانیت کا کیژ واتا مەبەستە. ئەڤجا ل ڤێرێ ئەو واتایە دێ ئێکلابیت، ئەگەر ئەو کۆد یێ زارەکی بیت، نەکو نڤێسین بیت، چونکی د ئاخڤتنێدا دەوروبەر هەیە و تەمومژی نامینیت.

–بابێ کوڕێ خۆ کوشت، چونکی یێ سەرخۆش بوو.

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا، پێکهاتا ڕستەیێ بوویە ئەگەرێ هندێ ڕستە وەکو کۆدەکێ فرەواتا دیاربیت. ئانکو پتر ژ واتایەکێ بدەت. ئەوژی ئەڤەنە:(باب یێ سەرخۆش بوو)،(کوڕ یێ سەرخۆش بوو). ئەڤجا بۆ ئێکلاکرنا واتایێ و گەهشتنا واتایا مەبەستدارا کۆدی پشتی ژ لایێ وەرگریڤە دهێتە ڤەکرن، پێدڤییە خۆ ب ئەوی دەوروبەریڤە بگرێدەت، ئەوێ تێدا هاتییە پێشکێشکرن. ل ئەوی دەمی دێ واتایا مەبەستدارا کۆدی دێ ل دەڤ ئێکلابیت.

–ژ ئەوێڤە هات.

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا، گرێیا (ژ ئەوێڤە) بوویە ئەگەرێ هندێ ئەو ڕستە وەکو کۆدەکێ فرەواتا دیاربیت. ئانکو پتر ژ واتایەکێ بدەت. ئەوژی ئەڤەنە: (ژ ئەوێ کچێ/ئافرەتێڤە فلان هات) و (ئەو ژ ئەوی جهی هات). ئەڤجا ل ڤێرێ

هەتاکو واتایا مەبەستدارا کۆدی ل دەڤ وەرگری ئێکلاببیت، پێدڤییە خۆ ب ئەوی دەوروبەریڤە گرێبدەت، ئەویٚ ئەو ڕستە تێدا هاتییە بکارهینان.

2-7-ڕۆلیٚ پراگماتیکیٚ د ڤەکرنا کۆدیدا:

ل دەمیٚ سیمانتیک نەشێت واتایا کۆدیٚ ڤەکری ئێکلابکەت و واتاییٚ دەستنیشانبکەت، ل ئەوی دەمی ئەڤ کۆدە پێدڤی ب ئاستەکیٚ دییێ زمانی هەیە، ئەوژی ئاستیٚ پراگماتیکێیە.

وەرگر ل دەمیٚ ئەڤان کۆدان ڤەدکەت، ئەو پێدڤی ب سیٚ قۆناغان دبیت. ئەوژی ئەڤەنە :

1-ڤەکرنا کۆدێن دەربڕی، ب ڕێکا شرۆڤەکرنا واتایا پەیڤیٚ .

2-بەراوردکرنا کۆدێن دەربڕی، ل گەل ئەوی دەوروبەریٚ تێدا هاتییە گوتن، هەتاکو بزانیت دگونجاینە، یان نە.

3-ئەگەر مەبەست نەگەهاند، دڤێت بزڤریتە هندەك زانیارییێن کەسی و کەلتووری و دەوروبەری(عبدالواحد مشیر دزەیی، 2009،30).

ئانکو ژ ئەڤا ل سەری دیاردبیت کو پراگماتیك پێکهاتەیەکا دینامیکی زەینییە، پێکهاتییە ژ گرۆپەکا لاوەکی ژ گریمانێن کەسی ل دۆر جیهانیٚ و دشیاندایە بگەهینە ڕاڤەکرنا گونجای بۆ پێکهاتەییٚ ب ڕێکا لێگەڕیان ل پەیوەندی و گونجانیٚ، ئەڤەژی داخوازا گەلەك درێژەپێدانان بۆ دەوروبەری دکەت (مجيد الماشطة و أمجد الركابي ، 2018، 155)، ئەڤەژی ژبەر هندێیە کو د ناڤ ئەڤان پێکهاتەیاندا، واتاییێن ڤەشارتی و ڕەهەندێن پراگماتیکی:(دەرکەڤتە، کریارێن ئاخڤتنیٚ، نیشانکار، پێشگریمانە)هەنە. هەر وەکو د ڤەکرنا ئەڤان کۆدێن ل خوارێدا دیاردبیت:

-دەڤیٚ من ب هەوەڤە ییٚ سستبووی.

ل دەمیٚ ئەڤ کۆدە دهێتە ڤەکرن، واتا ب ساناهی ب دەستناکەڤیت، ئانکو ل ڤێریٚ پراگماتیك ڕۆلیٚ خۆ دبینیت، چونکی هەتاکو ڕاڤەکرنا گونجای بهێتە دیارکرن، دڤێت دەوروبەریٚ ئەو ڕستە تێدا هاتییە گوتن ل بەرچاڤ بهێتە

وەرگرتن، ل ئەوی دەمی دێ ل دەڤ وەرگری دیاربیت کو فرێکەری هند یا بۆ ئەوان گوتی، هەتا گەهەشتییە ئەوی ڕادەی کو دەڤێ ئەوی یێ سلاك و سستبووی.

–ئەڤە بەرن دبارن.

ل دەمێ وەرگر واتایا ئەڤی کۆدێ ل سەری ڤەدکەت، ب دروستی تێناگەهیت، چونکی بەر نابارن، ئەڤجا ل ڤێرێ پراگماتیك ڕۆلێ خۆ د ڤەکرنا کۆدیدا دبینیت و ئەڤەژی وەرگری نەچار دکەت، کو خۆ ب ئەوی دەوروبەریڤە بگرێدەت، ئەوێ ئەو ڕستە تێدا هاتییە گوتن، داکو بگەهیتە ڕاڤەکرنەکا گونجای و ل ئەوی دەمی دێ بۆ دیار بیت کو گژلۆکا دباریت، کو لبێن ئەوێ هند مەزنن، کو وەکی بەرانە.

–ئەو بلبلە ب ئنگلیزییێ.

د ڤەکرنا ئەڤی کۆدیدا واتا ب دروستی و ب سانەهی ب دەست ناکەڤیت، ئەڤجا ل ڤێرێ پراگماتیك ڕۆلێ خۆ دبینیت و وەرگری نەچار دکەت، کو خۆ ب ئەوی دەوروبەریڤە بگرێدەت، ئەوێ فرێکەری ئەو ڕستە تێدا گوتی، داکو بگەهیتە ڕاڤەکرنەکا گونجای کو ل ئەوی دەمی دێ بۆ دیاربیت کو چەوا بلبل ب ڕەهوانی دخوینیت، هوسا ئەو مرۆڤ ژی ب ڕەهوانی دشێت ب ئنگلیزی باخڤیت.

–دەستێن ئەوی زێڕن.

ڤەکرنا ئەڤی کۆدی د سیمانتیکێدا یا ب زەحمەتە، چونکی د واقعیدا دەستێن زێڕی نینن، بەلکو گوشت و خوین و هەستینە و پیست یێ ل سەرە. ئەڤجا ل ڤێرێ ڤەکرنا ئەڤی کۆدی دکەڤیتە سەر ملێ پراگماتیکێ و ئەڤەژی پێدڤی ب دەوروبەرەکێ گونجای د ناڤبەرا ئەواندا هەیە، داکو ئەو واتایە ڕوهن و دیاربیت، هەر وەکو فرێکەر ئەو ڕستەیێ بێژیتە هۆستایەکێ زیرەك، ل ئەوی دەمی وەرگر دێ تێگەهیت، کو ئەڤە پەسنکرنە. ئانکو یێ شارەزا و خودان شیانە.

أ–دلێر ب خواندنێ یێ چەوایە؟

ب–تۆپە.

ڤەكرنا واتايا كۆدیٚ(تۆپە) پیٚدڤی ب پراگماتیكیٚیە، چونكی(ب) بنەماییٚ چەوایی ییٚ شكاندی و زیٚدەبیٚژی بكارهینایە و (أ) ب ڕیٚكا سیمانتیكیٚ نەشیٚت واتایا ئەویٚ دەركەڤتەیا ئاخڤتنیٚ دیاربكەت. ئەڤجا ژبەر هندیٚ (أ) ب ڕیٚكا دەوروبەریٚ د ناڤبەرا ئەواندا هەی، دشیٚت واتایا ئەوی كۆدی ڤەبكەت و تیٚبگەهیت كو (تۆپە) نە تۆپا چەكە، بەلكو زیرەكییە.

–ئەز دلیٚ تە ناهیٚلم.

شرۆڤەكرنا ئەڤی كۆدیٚ ل سەری ژ لاییٚ سیمانتیكیٚڤە یا ب سانەهی نینە، چونكی دەوروبەر دڤیٚت. ئەڤجا شرۆڤەكرنا ئەوی كودی پیٚدڤی ب ئاستەكیٚ دیییٚ واتاییٚ هەیە، ئەوژی پراگماتیكە و وەرگر ب ڕیٚكا دەوروبەریٚ گوتنیٚ دشیٚت بگەهیتە ئەڤان واتاییٚن كۆدی:

1–وەكو كردەیەكا پەشیٚمانیییٚ: ل ڤیٚریٚ فریٚكەر دەربڕینیٚ ژ پەشیٚمانییا خۆ بەرانبەر وەرگری دكەت و وەرگر دشیٚت ب ڕیٚكا دەوروبەریٚ گونجاییٚ د ناڤبەرا ئەواندا، ل ئەڤیٚ واتایا كۆدی بگەهیت.

2–وەكو كردەیەكا دانپیٚدانیٚ: د ڤیٚریٚدا فریٚكەر بۆ وەرگری هەستیٚن خۆ دیاردكەت، كو ئەو دیٚ بەردەوام حەز ژیٚ كەت و ئەڤەژی پیٚدڤی ب دەوروبەرەكیٚ گونجای هەیە، داكو ئەڤ واتایە ژ ئەوی كۆدی پەیدابیت.

3–وەكو كردەیەكا پەیماندانیٚ: ل ڤیٚریٚ فریٚكەر پەیمانیٚ ب ئەڤان كاران ددەت: (حەزژیٚكرن) و (نەتۆرەكرن)یٚ و هەر ئیٚك ژ ئەڤان واتایان ژی ب ڕیٚكا دەوروبەرەكیٚ گونجای د ناڤبەرا هەڤپشكیٚن ئاخڤتنیٚدا ژ ئەوی كۆدی ب دەستڤە دهیٚن.

–پشتی دەمژمیٚرەكا دی دیٚ ڤەگەڕمە ماركیٚتیٚ.

د ئەڤیٚ نموونەیا ل سەریدا نیشانكاریٚ دەمی(پشتی دەمژمیٚرەكا دی) بوویە ئەگەریٚ هندیٚ، كو یا ب زەحمەت بیت، ب ڕیٚكا سیمانتیكیٚ وەرگر بگەهیتە ڤەكرن و تیٚگەهشتنا واتایا ئەوی كۆدی، ئەڤجا هەتاكو وەرگر بشیٚت ب تەمامی ئەڤی كۆدی (پشتی دەمژمیٚرەكا دی) ڤەبكەت و بزانیت كەنگییە، دڤیٚت پەناییٚ ببەتە بەر پراگماتیكیٚ و خۆ ب ئەوی دەوروبەریڤە گریٚبدەت، ئانكو ئەوی دەمی بزانیت، ئەویٚ ئەو گوتن یان نڤیٚسین تیٚدا هاتییە پیٚشكیٚشكرن، ل ئەوی دەمی

دیٚ شیٚت بگەهیتە واتایا ئەوی کۆدی کا دەمیٚ چوون و زڤراندنیٚ کەنگینە، ئانکو (پشتی دەمژمیٚرەکا دی) دیٚ دیاربیت، کا کیژ دەمژمیٚرە.

–هەژار ییٚ بوویە شوفیٚر.

پیٚشگریمانە د ئەڤیٚ نموونەیا ل سەریدا ئەڤەیە:(هەژار بەری نوکە شوٚفیٚر نەبوو). سیمانتیك نەشیٚت ئەڤیٚ واتایا ژ ڤەکرنا کۆدی ب دەستڤەهاتی دیاربکەت، چونکی دەوروبەر پیٚدڤییە، لەوا بۆ ڤەکرنا ئەڤی کۆدی پراگماتیك ئامادەدبیت و وەرگر ب ڕیٚکا دەوروبەری دشیٚت ب هەلیٚنجان و دەرئیٚخستنا ئەویٚ واتاییٚ ژ ئەوی کۆدی ب دەستڤە بهیٚنیت.

ئەنجام :

پشتی ڤەکۆلینا مە ب دوماهیك هاتی، ئەم گەهشتینە ئەڤان ئەنجامێن ل خوارێ دیارکری:

1-پەیوەندی د ناڤبەرا پرۆسێسا کۆدکرن و شیانێن فرێکەریدا پەیوەندییەکا ڕاستەوانەیە، چونکی فرێکەرێ خودان شیان د پرۆسێسا کۆدکرنێدا دشێت کۆدەکێ باش و سەرکەڤتی پێشکێشبکەت و بەرۆڤاژی.

2-پرۆسێسا کۆدکرنێ ل ئەوی دەمی دچیتە د ناڤ سنوورێ پراگماتیکێدا، ل دەمێ پشتبەستن ل سەر لادان و هەلبژارتنا واتایێن کویر و ڤەشارتییێن پەیڤان دهێتەکرن، ئەوژی واتایا فرێکەرییە، نەکو واتایا فەرهەنگییا پەیڤانە د ناڤ پرۆسێسا کۆدکرنێدا.

3-ڤەکرنا کۆدی پێدڤی ب شارەزاییا کەسی هەیە، چونکی واتایا هەمی کۆدان ب ساناهی نینە، ئەوژی پشتی ژلایێ وەرگریڤە دهێنەڤەکرن.

4- کۆد ل ئەوی دەمی ئێك واتایێ ددەت، ل دەمێ پشتبەستن ب واتایا حەرفییا ئەوی دهێتەکرن و ڕێککەڤتنا جڤاکی ل سەر واتایا ئەوی کۆدی هەبیت.

5- کۆد ل ئەوی دەمی پتر ژ واتایەکێ ددەت، ل دەمێ د ڤەکرنا کۆدیدا دەوروبەر بەرچاڤ نەهێتە وەرگرتن و ب ڕێکا دەوروبەری واتایا کۆدی ل دەڤ وەرگری ئێکلا بکەت.

6-پرگماتیك ئەوی دەمی ڕۆلی د ڤەکرنا کۆدیدا دبینیت، ل دەمێ کۆد ب سانەهی مەبەستێ نەگەهینیت، ئانکو ل دەمێ ڕەهەندێن (واتایێن ڤەشارتی، دەرکەڤتە، کریارێن ئاخڤتنێ یێن نەراستەوخۆ، نیشانکار، گریمانێن پێشەکی) د ناڤ پێکهاتەیا کۆدیدا ڕەنگڤەددەن، ئەڤە دبیتە ئەگەر وەرگر پەنایێ ببەتە بەر دەوروبەری و زانیارییێن خۆ یێن کەسی و ب ئەڤێ چەندێ پراگماتیك ڕۆلێ خۆ د ڤەکرنا کۆدیدا دگێڕیت.

لیستا ژێدەران

أ- ب زمانێ كوردی:

-شێرزاد سەبری عەلی، واتا د ناڤبەرا سیمانتیك و پراگماتیكێدا، چاپا ئێكێ، چاپخانەیا خانی، دهوك، 2011.

-عبدالواحد مشیر دزەیی، واتاسازی، دەزگای توێژینەوە و بڵاوكردنەوەی موكریانی، هەولێر، 2009.

-ـــــــــ، ڕۆلی نیشانە لە ڕوونكردنەوەی واتادا (لێكوڵینەوەیەكی واتاسازییە)، مجلە الاستاژ، العدد: 206، المجلد الاول، جامعە بغداد، 2013.

-محمد معروف فتاح، زمانەوانی، دار الحكمە، أربیل، 1990.

-هیوا مولود عبداللە، ئەنالۆژیای كۆدگۆرینەوە لە زمانی كوردیدا، نامەی ماستەر، زانكۆی سلێمانی، 2016.

ب- ب زمانێ عەرەبی:

-الطاهر بومزبر، التواصل اللساني و الشعرية، الطبعة الاولى، منشورات الاختلاف، الجزائر، 2007.

-جميل الحمداوي، التداوليات و تحليل الخطاب، الطبعة الاولى، الألوكة، 2015.

-جواد ختام، التداولية أصولها و اتجاهاتها، الطبعة الاولى، دار كنوز للنشر و التوزيع، عمان-الاردن، 2016.

-ذهبية حمو الحاج، التداولية و أستراتيجية التواصل، الطبعة الاولى، الناشر رؤية للنشر والتوزيع، القاهرة، 2015.

- رمزي منير بعلبكي، معجم المصطلحات اللغوية، الطبعة الأولى، دار العلم للملايين، بيروت، 1990.

-رومان جاكبسون و موريس هالة، أساسيات اللغة، ترجمة: سعيد الغامدي، الطبعة الاولى، المركز الثقافي العربي، بيروت، 2008.

-سناء محمد سليمان، سيكولوجية الأتصال الأنساني و مهاراته، الطبعة الأولى، عالم الكتب، القاهرة، 2014.

-سامية بن يمينة، الأتصال اللساني و ألياته التداولية في كتاب الصناعتين لأبي هلال العسكري، الطبعة الاولى، دار الكتب العلمية، بيروت-لبنان، 2012.

–شحدة فارع و أخرون، مقدمة في اللغويات المعاصرة، الطبعة الثالثة، دار وائل للنشر، عمان–الاردن، 2006.

–عبدالقادر فهيم الشيباني، معالم السيميائيات العامة أسسها و مفاهيمها، الطبعة الأولى، سيدي بلعباس، الجزائر، 2008.

–فرانك نوفو، قاموس علوم اللغة، ترجمة: صالح الماجري، مراجعة الطيب البكوش، الطبعة الاولى، المنظمة العربية للترجمة، بيروت، 2012.

–كاترين كيربرات – أوريكيوني، المُضمر، ترجمة: ريتا خاطر، الطبعة الأولى، مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، لبنان، 2008.

–محمد العبد، اللغة المكتوبة و اللغة المنطوقة، الطبعة الأولى، دار الفكر الدراسات للنشر و التوزيع، القاهرة، 1990.

– محمد علي الخولي، معجم علم اللغة النظري (أنكليزي – عربي)، الطبعة الاولى، مكتبة لبنان، بيروت، 1982.

–محمد محمد يونس علي، المعنى و ظلال المعنى، أنظمة الدلالة في اللغة العربية، الطبعة الثانية، دار الأسلامي، بيروت، لبنان، 2007.

–مجيد الماشطة و أمجد الركابي، مسرد التداولية، الطبعة الاولى، الرضوان للنشر و التوزيع، عمان–الأردن، 2018.

–نورالدين رايص، اللسانيات المعاصرة في ضوء نظرية التواصل، الطبعة الأولى، عالم الكتب الحديث للنشر والتوزيع، اربد– الاردن، 2014.

–هيام كريدية، أضواء علي الألسنية، الطبعة الأولى، بيروت، لبنان، 2008.

ج– ب زمانیٚ ئینگلیزی:

Al-Sulaimaan.M.M, Semantics and Pragmatics, first edition, Maktab – Al-Ula, Mosul, 2010

Crystal.D, An Encyclopedia Dectionary of Language and – .Languages,Blackwell ,1992

.Finch.G, Linguistic Terms and Concepts, machillan press L.TD, 2000–

-Leech . G , Semantics , London , Longman , 1974.

Mathews.P.H, Qxford Concise Dictionary of Linguistics,2nd edition, – .oxford, Oxford University press , 2007

التشفير و فك الشفرة في اطار التداولية

الملخص:

الشفرة نظام من العلامات، يتكون من (التشفير) و (فك الشفرة) و تعتمد عليها عملية التواصل. و هذا البحث الموسوم بـ(التشفير و فك الشفرة في اطار التداولية) يحاول دراسة مكونات الشفرة و اللذين هما التشفير و فك الشفرة في مجال التداولية، حسب المنهج الوصفي التحليلي. يستهدف البحث بشكل رئيسي معرفة ماهية دور التداولية في عملية التشفير و فك الشفرة في عملية التواصل. و تتألف الدراسة من مقدمة وفصلين فضلا عن النتائج. الفصل الأول بعنوان(التشفير) و بشكل عام يركز على عملية التشفير و أنواعها و قدرات المرسل في عملية التشفير و دور التداولية في تكوين الشفرة. في حين يتاول الفصل الثاني والمعنون بـ(فك الشفرة) على قدرات السامع و دور التداولية في فك الشفرة.

الكلمات المفاتيح: الشفرة، التشفير، فك الشفرة.

Encoding and Decoding in the field of Pragmatic

Summary:

The code is a system of marks, consisting of (Encoding) and (decoding) and depends on the process of communication. This research Tries to study the components of the code, which are encoding and decoding in the field of Pragmatic, according to the descriptive-analytical approach. The research mainly aims to know what the role of Pragmatic in the process of encoding and decoding in the process of communication. The study consisted of an introduction and two chapters as well as the results. The first chapter which entitled by "Encoding" is generally focused on the encoding process and its types, and capabilities of the sender in the process of encryption and the role of Pragmatic in the formation of the code. The second chapter, entitled (Decoding), focuses on the abilities of the listener and the pragmatic role in deciphering the code .

Keywords: code, encoding, decoding.

ڤەکۆلینا چارێ

نیشانکارێن جڤاکی د ئاخڤتنا خەلکێ گۆڤەرا بەهدینیدا ل دویڤ مودێلا(فیلمۆر)ی[1]

پوختە

نیشانکارێن جڤاکی جۆرەکە ژ جۆرێن نیشانکاران، کو دچنە د ناڤ پراگماتیکا زمانیدا. ئەڤ ڤەکۆلینە هەولددەت بەحسێ نیشانکارێن جڤاکی ل دەڤ ئاخڤتنکەرێن گۆڤەرا بەهدینی بکەت، کا چەوا بکاردهینن. ڤەکۆلین ب ناڤونیشانێ:(نیشانکارێن جڤاکی د ئاخڤتنا خەلکێ گۆڤەرا بەهدینیدا) یە، کو تێدا بەحسێ نیشانکارێن جڤاکی ل دویڤ مۆدێلا (فیلمۆر)ی هاتییە کرن. ئارمانجا سەرەکی ژ ئەڤێ ڤەکۆلینێ ئەوە بهێتە زانین، کا نیشانکارێن جڤاکی چنە و چەند بوارن و چەوا دبنە پراگماتیک. ئەڤ ڤەکۆلینە ژ دوو پشکان پێکدهێت، پشکا ئێکێ ب ناڤونیشان:(نیشانکار و نیشانکارێن جڤاکی)یە، کو تێدا ب شێوەکێ گشتی بەحسێ : نیشانکارێن جڤاکی ژ لایێ چەمك و تایبەتمەندی و جۆر و پەیوەندییێن ئەوێ هاتییە کرن. پشکا دووێ ب ناڤونیشان:(دەربڕین و بیاڤێن نیشانکارێن جڤاکی)یە، کو زێدەتر بۆ دیارکرنا دەربڕین و بیاڤێن نیشانکارێن جڤاکی پەنا بۆ مۆدێلا(فیلمۆر)ی هاتییە برن، کو نیشانکارێن جڤاکی ب هۆنریفکس و ڕێزگرتن و ناسناڤ و پەیڤێن خزماتییێ و جهناڤێن کەسیڤە پابەند دکەت.

پەیڤێن کلیدار: نیشانکارێن جڤاکی، پەیڤێن ڕێزگرتن و مەزنکرنێ، ناسناڤ، پەیڤێن خزماتییێ، جهناڤێن کەسی.

---

[1] ئەڤ ڤەکۆلینە ل گۆڤارا زانستێن مرۆڤایەتی یا زانکۆیا زاخۆ، پەربەندا(7)، ژ(4)، سالا (2019) هاتییە بەلاڤکرن.

پێشەکی:

1-ناڤونیشانێ ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە ب ناڤونیشان(نیشانکارێن جڤاکی د زمانێ کوردیدا- ڤەکۆلینەکا پراگماتیکییە)، کو د ڤێرێدا هەول هاتییە دان، نیشانکارێن جڤاکی د ئاخڤتنا گۆڤەرا بەهدینیدا بهێنە نیشاندان، ل گەل نیشاندانا ئەوان د سنوورێ پراگماتیکێدا.

2-کەرەستێ ڤەکۆلینێ:

کەرەستێ ڤەکۆلینێ بریتییە ژ هەلبژارتنا نموونەیان ژ ئاخڤتنا گۆڤەرا بەهدینی، ل گەل ئاماژەپێکرنا هندەك نموونەیێن کێم ژ ژێدەر و پەرتووکان.

3-گرنگییا ڤەکۆلینێ:

گرنگییا ئەڤێ ڤەکۆلینێ د هندێدایە، کو ل دویڤ زانیارییێن مە هەین، د زمانێ کوردیدا چ ڤەکۆلینێن تایبەت ل سەر نیشانکارێن جڤاکی نەهاتییە نڤێسین .

4-مودێل و ڕێبازا ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە بۆ شرۆڤەکرن و کۆمکرنا نموونە و داتایان ل دویڤ مودێلا(فیلمۆر)یيە.

5-پرسیارێن ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە هەولددەت بەرسڤا ئەڤان خالێن ل خوارێ بدەت:

أ-دەوروبەری چ پەیوەندی ل گەل نیشانکارێن جڤاکی هەیە؟

ب- ڕەهەندێن جڤاکی (هێز و توانا و ژێردەست) ڕۆلەك د دیارکرنا نیشانکارێن جڤاکیدا هەیە؟

ج-نیشانکارێن جڤاکی پەیوەندییەك ب زمانڤانییا جڤاکیڤە هەیە؟

د-بیاڤێن نیشانکارێن جڤاکی چنە؟

ه- ئەرێ مەبەست دشێت تێگەهێ نیشانکارێ جڤاکی بگوهۆڕیت؟

6-پشکێن ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە ژ بلی پێشەکی و ئەنجامان ژ دوو پشکان پێکدهێت، پشکا ئێکێ ب ناڤونیشان(نیشانکار و نیشانکارێن جڤاکی)، کو بەحسێ ئەڤان

سەرەبابەتان دکەت:(چەمکێ پراگماتیکیێ)،(نیشانکار وەکو بوارەکێ پراگماتیکی)،(جۆرێن نیشانکاران)،(چەمکێ نیشانکارێن جڤاکی)،(تایبەتمەندییێن نیشانکارێن جڤاکی)،(نیشانکارێن جڤاکی و دەوروبەر)، (نیشانکارێن جڤاکی و زمانڤانییا جڤاکی). پشکا دوویێ ب ناڤونیشان:(دەربڕین و بیاڤێن نیشانکارێن جڤاکی) کو ئەڤان سەرەبابەتان ب خۆڤە دگریت: (دەربڕین و مەودایێ نیشانکارێن جڤاکی)، (بیاڤێن نیشانکارێن جڤاکی)، (نیشانکارێن جڤاکی و مەبەست).

پشکا ئێکێ

نیشانکار و نیشانکارێن جڤاکی

1-1-نیشانکار وەکو بوارەکێ پراگماتیکی:

پەیڤا Deixis ئانکو نیشانکار ژ پەیڤا (dey-icksis) گریکی هاتییە، کو ب واتایا دیارکرن یان ئاماژە یان نیشاندان ب ڕێکا زمانی دهێت. ئەڤ زاراڤە پێخەمەت خزمەتا پەیوەندیکرنێ هاتییە د ناڤ زمانیدا. پتریا زمانان و چێدبیت هەمی زمانان ئەڤ ئالاڤ و کەرەستە هەبن، ئەوێن کو دهێنە نیاسین یان ڕادبن ب دەستنیشانکرنا تشت و کەس و ڕوویدان ژ ئالییێ پەیوەندییا ئەوان ب ئاخڤتنکەریڤە ل دەم و جهان. ئەڤەژی واتایا هندێ ددەت، کو دەربڕینێن نیشانکاران، کو ب چ ڕەنگان ناهێنە شرۆڤەکرن، ئەگەر ب ڕێکا دەوروبەری نەبیت، ئەڤجا ژێدەرێ ئەڤان دەربڕینان ب شێوەکێ تەواو پشتبەستنێ ب بارودۆخێن تایبەت ب گوتنێڤە دکەن (Al-Sulaimaan,2010,334).

ئەڤ پەیڤ و دەستەواژە د هەر زمانەکیدا د هەبوونا خۆدا پابەندی دەوروبەرێ ئاخڤتنێنە، کەواتە ئەڤە جهێ تێگەهشتنێ نابن، ئەگەر دەوروبەر نەبیت، ئەڤ لایەنێ پراگماتیکێ دبێژنێ (نیشانکار- Deixis)، ب ڕێکا ئەڤێ دیاردێ پەیوەندی د ناڤبەرا زمان و دەوروبەریدا د ئاڤاهییێن زمانی ب خۆدا ڕەنگڤەددەت. ب دیتنا (لیڤنسن)ی نیشانکار ئێك ژ بابەتێن گەلەك گرنگە د بوارێ پراگماتیکێدا ژبۆ دیارکرنا تێکەلییا د ناڤبەرا زمان و دەوروبەریدا، ئانکو زمانی و دەوروبەری پێکڤەگرێددەت و ئەو ئاماژەیێ ب هندێ ددەت، کو نیشانکار ب شێوەکێ سەرەکی تایبەتن ب ڕێکێن کو زمانی دکەتە کۆد یان یاسایان ددانیت، کو سیمایێ دەوروبەرێ گوتنێ یان گوتارێ چارچۆڤەدکەت، ژبەر هندێ نیشانکار گرێداینە ب ڕێکێن گرێدای ب ڕاڤەکرنا گوتنێ، کو پشتبەستنێ ب شرۆڤەکرنا دەوروبەرێ گوتنێ دکەت

(levinson,1983,54).(پراتیوی) د پێناسەکرنا نیشانکاریدا دبێژیت: نیشکار ئەو کەرەستەنە کو بۆ دەستنیشانکرنا کەسان و تشتان و ڕوویدان و پڕۆسێسان یان بۆ هەر چالاکییەکێ دهێنە بکارهینان، کو د مەودایێ دەم و جهیدا هاتبنە گوتن یان ئامارە پێ هاتبیتە کرن (Pratiwi,2018,40). ئەڤجا نیشانکار ژ تێگەهەکێ زمانی پێکهاتییە، کو هەمی ڕەگەزێن زمانی کۆمدکەت ئەوێن ڕاستەوخۆ ڤەدگەڕنە سەر دەوروبەری، نیشانکار د ناڤ خۆدا ژ هەر واتایەکێ ڤالانە، هەرچەندە ئامارەیێ ددەنە ژێدەری، بەلێ ژێدەر یێ جێگیر نینە و واتایێ دیارناکەت، ب تنێ ئەگەر د دەوروبەریدا نەبیت. پێدڤییە ئامارەیێ بدەینە هندێ، کو نیشانکار بوارەکێ هەڤپشکە د ناڤبەرا زانستێ سیمانتیکێ و زانستێ پراگماتیکێدا (بادیس لهیومل،2014، 33 – 34). کەواتە پێدڤییە تێگەهشتنەکا باش ل سەر لایەنێ سیمانتیکییێ ئەڤان نیشانکاران ب شێوەکێ گشتی هەبیت، هەر چەندە ئاستێ سیمانتیکێ ب تنێ نەشێت واتایا ئەوان دیاربکەن، بەلکو ب ڕێکا ئەوی دەوروبەری، ئەوێ د ناڤبەرا ئاخڤتنکەری و گوهداریدا هەی، واتایا ئەڤان نیشانکاران دیاردبیت (levinson,1983,73).

بۆ نموونە:

–ئەز دێ بۆ تە ئەوی دەمە نیاسین.

ئەگەر ئەڤ ڕستەیا ل سەری کەرەستە و پەیڤێن ئەوێ ب ڕێکا دەوروبەری نەهێنە نیشانکرن، ل ئەوی دەمی بارگرانی دکەڤیتە سەر سیمانتیکێ، ژبەرکو سیمانتیک نەشێت واتایا ئەوان نیشانکاران دیاربکەت، چونکی سیمانتیک گرنگییێ ب دەوروبەری نادەت، پێچەوانەی پراگماتیکێ، کو ئەگەر ئەڤێ ڕستەیێ بێخینە د ناڤ دەوروبەریدا، ل ئەوی دەمی ب ڕێکا دەوروبەری دێ شێین دیاربکەین کا (ئەز) و (تە) و (ئەوی) کینە.

1–2–جۆرێن نیشانکاران:

نیشانکار ئەو کەرەستەنە کو زمانی و دەوروبەری پێکڤەگرێدەن، ئەوژی چێدبیت، نیشانکارێن کەسی، دەمی، جهی، دەقی بن (Verchuerne,1998,

18)، و (ليڤنسن) جۆرەکێ دی ژی ل سەر زێدەدکەت ئەوژی "نیشانکارێن جڤاکی"نە.

1-2-1-نیشانکارێن کەسی Person Deixis

ب شێوەکێ گشتی نیشانکارێن کەسی ئەو نیشانکارن ئەوێن ئاماژەیێ ددەنە ئاخڤتنکەرەکی یان گوهداری یان ئامادەنەبووی و ئاشکەراترین جۆرێن نیشانکارێن کەسی ئەو نیشانکارن ئەوێن ب رێکا جهناڤان ئاماژەیێ ددەنە هەڤپشکێن ئاخڤتنێ، ئەڤجا تاك بیت، کۆم بیت، نێر یان مێ بیت(محمود احمد نحله، 2011، 18) . د زمانێ کوردیدا جهناڤێ کەسێ ئێکێ (ئەز) ئاخڤتنکەرە و جهناڤێ کەسێ دوویێ (تۆ) گوهدارە و جهناڤێ کەسێ سێیێ (ئەو) ئامادەنەبوویە، پێدڤییە ئاماژەیێ ب هندێ ژی بدەین، ژبەرکو نوبەگرتن د زمانیدا هەیە، کو ل دویڤ دەوروبەرێ ئاخڤتنێ، هەڤپشکێن ئاخڤتنێ ژ ئاخڤتنکەری بۆ گوهداری و بەروڤاژی دهێنە ڤەگوهاستن. بۆ نموونە:

" تۆ" کەسێ دوویێ دبیتە ئاخڤتنکەر و "ئەز" کەسێ ئێکێ دبیتە گوهدار (yule,1996,10). کەواتە سادەییا ئەڤان جهناڤان ئالۆزییا بکارهینانا خۆ ڤەدشێرن و ئاخڤتنکەر بەردەوام دهێتە ڤەگوهاستن ژ "ئەز" بۆ " تۆ" و ژ " تۆ" بۆ"ئەز" (مجيد الماشطة و أمجد الركابي ، 2018، 51). نیشانکارێن کەسی چەند جۆرەکن وەك (جهناڤ، ناڤێ کەسی "تایبەتی"، ئامرازێن ئاماژەیێ) (farrokhpey,1999,323-324)، ناسناڤ (نیژار سلێمان، 2011،59-60):

1-جهناڤ .Pronouns ئەوژی ب رۆلێ خۆ دبنە دوو جۆر:

أ - جهناڤێن سەربخۆ: جهناڤێن کەسی دبنە بەشەك ژ نیشانکارێن کەسی، ئەوێن ئاماژەیێ دکەنە ئاخڤتنکەری و گوهداری و ئامادەنەبووی، ئەڤ نیشانکارە ل دویڤ دەوروبەری هەر جارەکێ ئاماژەیێ دکەنە کەسەکی، تشتەکی (Levinson,1983, 71). کو ژ: (ئەز، تۆ، ئەو، من، مە، هەوە، ئێمە، ... هتد) پێکدهێن. بۆ نموونە:

-من دەست ب قۆناغەکا نوی کر.

(من) ئاماژەیە بۆ کەسەکی، ئەڤجا ئەڤ کەسە ل دویڤ دەوروبەری دهێتە گوهۆڕین، ئەگەر (دلێر)، ئەڤێ ڕستەیێ بێژیت (من) دێ بیتە (دلێر)، بەلێ ئەگەر (دلڤین) ئەڤێ ڕستەیێ بێژیت، ل ئەوی دەمی (من) دێ بیتە (دلڤین)

– من تۆ دیتی.

د ئەڤێ ڕستەیا ل سەریدا، هەردووک جهناڤێن (من ، تۆ) ل دویڤ دەوروبەری دهێنە دیارکرن، کا کینە.

ژ ئەڤان ڕستەییێن سەریدا دیاردبیت کو ل دەمێ کەس دهێنە گۆهورین، تەوەرێ ئاماژەکرنێ بلەز ژ پشکدارەکی بۆ ئێکێ دی دچیت (Levinson, 1983,68). هەروەسا د شیاندایە دوو جهناڤ ئاماژەیێ بدەنە ئێك کەسی. بۆ نموونە:

–مامۆستا دبێژیت: تۆ وانێ بخوینە.

–قوتابی دبێژیت: ئەز؟

وەکو د ئەڤان نموونێن بووریدا دیاردبیت، ئەگەر مامۆستا د ناڤ کۆمەکا قوتابییاندا بێژیتە قوتابییەکی وانێ بخوینە، ل ئەوی دەمی قوتابی دبێژیت، ئەز؟ ئانکو ب جەختکرنێ کا ئەرێ مامۆستای مەبەست پێ ئەوە یان قوتابییەکێ دییە، ل ئەوی دەمی هەردوو حهناڤ (ئەز) و (تۆ) ئاماژەیێ ددەنە قوتابی.

ب – جهناڤێن لکاو: ئەوژی بریتینە ژ (م، ین، ن، ی، ین، ات،... هتد).بۆ نموونە:

–ئەز چبکەم؟

–ئەڤە ئەز هاتم.

د ئەڤان هەر دوو ڕستێن بووریدا هەر دوو نیشانکارێن (م) بۆ جهناڤێ (ئەز) دزڤڕن، ئانکو بۆ کەسێ ئێکێ تاك دزڤڕن، کۆ چێدبیت هەر کەسەك بیت (ئازاد، شرین، ... هتد) یان ئەز ب خۆ بم.

2–ناڤێ کەسی– pro per names

ناڤێ کەسی ئەوە، ئەوێ کەسەك پێ دهێتە نیاسین. وەکو: (دلدار، ڕوناهی، بلند،... هتد)، بەلێ پێدڤییە ئەڤ کەسە ل دەڤ هەڤپشکێن ئاخڤتنێ دیاربن، کا کینە (Farokhpey,1999,323). ژ بەرکو دیارکری نینن و دشیانا مرۆڤیدا

نینە بێی دەوروبەری ئەوان بنیاسیت، کەواتە ل دویڤ دەوروبەری و پێزانینێن هەڤپشك د ناڤبەرا ئاخڤتنکەرێن زمانیدا، ناڤێن کەسی دهێنە دیارکرن کا کینە. وەکو:

–ئازادی و نەوزادی شەهیانا خۆ پێکڤەکر.

د ئەڤێ ڕستەیا سەریدا، هەتا کو بهێتە زانین، کا (ئازاد و نەوزاد) کینە، دڤێت دەوروبەر د ناڤبەرا هەڤپشکێن ئاخڤتنێدا بەرچاڤ بهێتە وەرگرتن، چونکی بێگومان گەلەك (کوڕ) هەنە، کو ناڤێ ئەوان (ئازاد) یان (نەوزاد)ن.

3–ئامرازێن ئاماژەییێ (هەڤالناڤ و جهناڤێن ئاماژەییێ–: (Demons tardive Adjectives and Pronoun ئەو هەڤالناڤ و جهناڤن، ئەوێن ئاماژەییێ دکەنە هەڤپشکێن ئاخڤتنێ. ئەوژی دبنە دوو جۆر:

أ – ئامرازێن نێزیکی ئاخڤتنکەری –Proximal terms

ئەو جهناڤ و هەڤالناڤن ئەوێن ئاماژەییێ ددەنە کەسەکێ نێزیکی ئاخڤتنکەری (مجید الماشطة و أمجد الرکابي 50،2018). وەکو: (ئەڤی، ئەڤێ، ئەڤان، ئەڤ...ی، ئەڤ، ئەڤان، ... ان، ...هتد). بۆ نموونە:

–ئەڤی مرۆڤی گەلەك چاکی کرینە.

د ئەڤێ ڕستەییێدا، ئامرازێ ئاماژەییێ (ئەڤی) ئاماژە ب کەسەکی کرییە کو نێزیکی ئاخڤتنکەرییە و ئەو کەس ب ڕێکا دەوروبەری دێ دیاربیت کا کییە.

ب – ئامرازێن دویرێ ئاخڤتنکەری– Distal terms

ئەو جهناڤ و هەڤالناڤن، ئەوێن ئاماژەییێ ددەنە کەسەکێ دویر ژ ئاخڤتنکەری. وەکو: (ئەویێهە، ئەواهە، ئەوێنهە،...هتد). بۆ نموونە:

–ئەواهە قوتابییا منە.

–ئەویێهە کوڕێ منە.

–ئەوێنهە هەڤالێن منن.

د ئەڤان ڕستەیێن ل سەریدا ئەڤ جهناڤێن ئاماژەییێ، ئاماژەدایە هندەك کەسێن دویر ژ ئاخڤتنکەری و ب ڕێکا دەوروبەری دیاردبیت کا (ئەواهە، ئەویێهە، ئەوێنهە) کینە.

1-2-2-نیشانكارێن دەمی-Temporal Deixis :

نیشانكارێن دەمی ئەو پەیڤن ئەوێن ئاماژەیێ ددەنە دەمەكی و دەوروبەر ئەوی دەمی دیاردكەت. هەروەسا دەمێ گوتنێ دبیتە سەنتەرێ ئاماژەكرنا دەمی (deictic center) د ئاخڤتنێدا، ئەگەر دەمێ گوتنێ یان سەنتەرێ ئاماژەكرنا دەمی ل دەڤ گوهداری یێ دیار نەبیت، ئەو نیشانكارێن دەمی ل دەڤ گوهداری یێ ڕوهن و ئاشكەرا نابیت (Verchuerne,1999,18). بۆ نموونە: (پشتی حەفتییەكا دی).

د ئەڤێ نموونەیا بووریدا، ژێدەرێ ئەوێ دهێتە گوهۆڕین، ئەگەر ئەڤ ئاخڤتنە نوكە یان بەری حەفتییەكێ یان سالەكێ هاتبیتە گوتن، ئەڤەژی ب ڕێكا دەوروبەری دیاردبیت كا كەنگی هاتییە گوتن.

پێدڤییە ئاماژەیێ ب هندێ بدەین، كو هندەك نیشانكار هەنە، ئاماژەیێ ددەنە دەمەكێ نێزیكی ئاخڤتنێ (مجید الماشطة و أمجد الركابي ، 2018، 54). وەكو (نوكە، نهۆ) كو ئاماژە ددەتە دەمێ ئاخڤتنكەر دئاخڤیت یان دەمێ گوهدار گوه لێدبیت. بۆ نموونە:

-نهۆ ئەز هاتم.

د ئەڤێ ڕستەیا بووریدا (نهۆ) ئاماژەیێ ددەتە دەمەكێ نێزیكی دەمێ ئاخڤتنێ، ب هەمان شێوە هندەك نیشانكار هەنە ئاماژەیێ ددەنە دەمەكێ دویر ژ دەمێ ئاخڤتنێ، كو دبیت ئەو دەمە دەمەكێ بووری بیت یان ژی دەمەكێ داهاتی بیت. ئەڤ چەندە ل گەل ئاخڤتنێ دیاردبیت (مجید الماشطة و أمجد الركابي ، 2018، 54). وەكو: (شڤێدی، سوبەهی، پار، سالا بهێت، ئەڤ شەڤە، بەری حەفتییەكێ ... هتد). بۆ نموونە:

-ل سالا 2012: ل ئەوی دەمی ئەز قوتابی بووم.

-داخواز نامە بۆ شیڤ خوارنێ: باشە دێ تە ل ئەوی دەمی بینم.

د ئەڤان هەر دوو ڕستەیێن بووریدا نیشانكارێ دەمی (ل ئەوی دەمی) ئاماژە دایە دەمەكێ دویر ژ دەمێ ئاخڤتنێ، بەلێ د ڕستەیا ئێكێدا ئاماژە دایە دەمەكێ بووری و دڕستەیا دوویێدا ئاماژە دایە دەمەكێ داهاتی.

1-2-3-نیشانکارێن جهی-Spatial Deixis :

نیشانکارێن جهی هەر وەکو نیشانکارێن دەمی کاردکەن و هەلگرێ چ واتایێن دیارکری نابن، ئەگەر دەوروبەر نەهێتە دەستنیشانکرن(جواد ختام، 2016،81). تێگەهێ "دویراتی" تێگەهەکێ گرنگە بۆ دەستنیشانکرنا نیشانکارێن جهی، ژبۆ دەستنیشانکارنا جهی پتریا زمانان هەڤالکارێن نیشانەیی (ل ڤێرێ ، ل وێرێ) بۆ ئاماژەکرن ب جهەکێ دویر ژ ئاخڤتنکەری یان جهەکێ نێزیکی ئاخڤتنکەری بکاردهینن (مجيد الماشطة و أمجد الركابي ، 2018، 52). هەروەسا هندەك هەڤالکارێن دی ژی هەنە، کو ئاماژەیا جهی تێدا هەیە. وەکو: (سەر، بن، بەرەڤ، ڕەخ،... هتد) (باديس لهويمل، 2014، 35). بەلێ ڕاڤەکرن و شرۆڤەکرنا ئەڤان نیشانکاران دمینیتە ل سەر نیاسینا گوهداری بۆ ئەوی جهێ ئاخڤتنکەر باسدکەت (محمد حسن عبدالعزيز، 2009، 374). بۆ نموونە:

-هەمی هەڤالێن مە ل ڤێرێ ئامادەبوون.

د ئەڤێ ڕستەیا بووریدا نیشانکارێ جهی (ل ڤێرێ) دبیتە چەند جهەك، دبیت ئاماژەیێ بدەتە (خوارنگەهەکێ، قوتابخانێ، ...هتد)، کو ئەڤ جهە ل دویڤ دەوروبەری دهێتە دیارکرن، کا ئەرێ مەرەما ئاخڤتنکەری ژ (ل ڤێرێ) کیڤەیە؟

1-2-4-نیشانکارێن دەقی-Discourse Deixis:

نیشانکارێن دەقی دبنە ژێدەرەك بۆ گوتنەکا بەرەڤ پاش، یان بەرەڤ پێش بۆ گوتنێن دی (Levinson,1983,62). هەروەسا ژێکڤەکرنا ژێدەرییە بۆ بەشێن گوتارەکا نەژێکڤەکری، یاکو گوتن دکەڤنە تێدا، ب واتایەکا دی نیشانکارێن دەقی بۆ هەمی دەربڕین و دەستەواژەیان دزڤڕیت، ئەوێن بەرێ خواندەڤانی یان گوهداری ددەتێ، ئەوژی ب ڕێکا ئاخڤتن یان تێکستەکا نڤێسی (Andreea stapleton)، هندەك جاران نیشانکارێن دەقی د ناڤ

گوتنێدا ئاماژە ب دەرڤەی دەقی ددەت، ئەو نیشانکارە بریتییە ژ (هەڤالکاریێ دەمی، جهی، ئامرازێن ئاماژەییێ (Levinson,1983, 85). بۆ نموونە:

-بەری چەندەکێ ئازاد چوو.

د ئەڤێ ڕستەیا بووریدا (بەری چەندەکێ) هەڤالکاریێ دەمییە، ئاماژە ب دەرڤەی دەقی ددەت.

-ئەڤێ گولێ ئاڤبدە.

نیشانکاریێ دەقی، دئەڤێ ڕستەیایا بەریدا ئامرازێ ئاماژەییێ (ئەڤێ ... ێ)ە ،ئەوژی دگرێیا (ئەڤێ گولێ) دایە، ئەڤ نیشانکارە ئاماژە ب دەرڤەی دەقی دایە، کو ئاخڤتنکەر و گوهدار دزانیت کا چ جۆرێ گولێیە.

-بەرسڤا ئەڤان پرسیارێن ل خوارێ بدە.

نیشانکارێن دەقی د ئەڤێ ڕستەیا بووریدا هەڤالکاریێ جهییە، ئەوژی (ل خوارێ) یە، کو ئاماژە ب پشتی خۆ دکەت. نموونە بۆ نیشانکارێن دەقی (بەری هنگێ، پارچا د دویڤدا، د چەند هەفتییەکێن بهێندا، د بەشێ بهێتدا، پێشتر، پاشتر، یاپشتی ئەوێ،... هتد).

نیشانکارێن دەقی، گەلەك ب ساناهی ل گەل دیاردەیەکا دییا زمانی دهێنە تێکەلکرن، ئەوژی (پێشتر anaphoraو پاشتر cataphora)ن و پێدڤییە جوداهی د ناڤبەرا (cataphor and anaphor) و نیشانکارێن دەقیدا بهێتە کرن، ئەڤ جوداهییە د هندێدایە کو د دیاردەیا کەتافۆر و ئەنافۆر)دا پەیوەندی د ناڤبەرا ناڤ و جهناڤیدایە، بەلێ نیشانکارێن دەقی بۆ کەرتەکێ دەقی یان گوتنێ دزڤڕیت (Stapleton, –, 7). بۆ نموونە:

-دلڤین هەڤالا منە، بەلێ ئەو کچەکا تۆرەیە.

د ئەڤێ نموونەیا بوریدا، (دلڤین، ئەو) ژێدەرێ ئەوان ئێکە، ئانکو پەیوەندی د ناڤبەرا ناڤ و جهناڤیدایە.

-ئەڤ دێرێن هۆزانێ پارچەکە ژ هۆزانا خانی.

د ئەڤێ نموونەیا بووریدا (ئەڤ دێرە) ژ نیشانکارێن دەقێ دهێنە هژمارتن، کو ئاماژەییێ دکەتە ژێدەرەکێ جودا ژ ئەو ژێدەرێ ئامادە.

د شیاندایە بێژین کو نیشانکارێن دەقی ئەو نیشانکارن یێن کو پارچەیێن گوتنەکێ یان دەقەکی یان تێکستەکی پێکڤە گرێددەت. ئەڤجا ئەگەر پارچە دەقەکی ل گەل پارچەکا دی گرێبدەین، دێ بێژین (هەروەسا)، یان شرۆڤەکرنەکێ بدەینە ئاخڤتنەکێ، دێ بێژین (کەواتە)، ... هتد.

1-2-5-نیشانکارێن جڤاکی: Social deixis

نیشانکارێن جڤاکی هندەك دەربڕینێن زمانینە، کو ئاماژەیێ دکەنە ئەوێ پەیوەندییا کۆمەلایەتی ئەوا د ناڤبەرا ئاخڤتنکەری و گوهداریدا هەی، کا ئەرێ ئەو چ جۆرێ پەیوەندییێیە، کا پەیوەندییەکا (خزمایەتییە، فەرمییە، هەڤالینییە،... هتد) (Verschueren,J,1999,20). نیشانکارێن جڤاکی د چەند شێوازەکاندا دەردکەڤن. وەکو:

أ – جهناڤ: جهناڤ دبنە نیشانکارێن جڤاکی، ب تایبەتی ل دەمێ بۆ تاکی (کەسێ ئێکێ) جهناڤێ (کۆم) دهێتە بکارهینان. هەر وەکو بکارهینانا جهناڤێ کۆم (vous) د زمانێ فرەنسیدا بۆ تاکی و هەمان تشت جهناڤێ کۆم (Sie) د زمانێ ئەلمانیدا و د زمانێ عەرەبیدا (أنتم) (Al Aubali ,2015,122) و د زمانێ کوردیدا بۆ تاکی (هوین) ل جهێ (تۆ) دهێتە بکارهینان. ئەڤ چەندە دهێتە کرن، ئەوژی ژبەر ڕێزگرتنێ یان ژی داکو ئاخڤتن د چارچۆڤەکێ فەرمیدا بیت. بۆ نموونە:

تۆ: هوین ب کریارێن خۆ سەر بلندن.

د ئەڤێ نموونەیا بووریدا جهناڤێ کەسێ دوویێ کۆم (هوین) ل جهێ جهناڤێ کەسێ دوویێ تاك (تۆ) هاتییە بکارهینان، دبیت بۆ ڕێزگرتنا گوهداری یان ژبەر پلە و پایەیا کۆمەلایەتی یا ئاخڤتنکەری بیت، یان داکو ئاخڤتن د چارچۆڤەکێ فەرمییدا بیت.

ب– ناسناڤ: ناسناڤ دبنە نیشانکارێن جڤاکی، هەر وەکو جهناڤان ژبۆ ڕێزگرتنێ یان ژی داکو ئاخڤتن د چارچۆڤێ فەرمیدا بیت، یان بۆ دیارکرنا تەمەنی یان

پلەوپایەیا ئاخڤتنکەری،... هتد دهێنە بکارهینان (Levinson,2011, 207).

وەکو:

-دکتۆر دلێر مرۆڤەکێ زیرەکە.

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ناسناڤێ (دکتۆر) ژبۆ (دلێر)ی هاتییە بکارهینان، کو ئاماژەیێ ددەتە پلە و پایەیا ئەوی یا جڤاکی و ڕێزگرتنە بۆ ئەوی.

1-3-چەمکێ نیشانکارێن جڤاکی:

پەیڤا نیشانکار (Deixis) وەکو بەری نها ئاماژە پێهاتیە دان، کو پەیڤەکا یونانییە، ب واتایا ئاماژەکرن هاتییە بکارهینان، بەلێ زاراڤی نیشانکارێن جڤاکی (Social Deixis) بۆ ئێکەم جار ژ لایێ زمانڤانێ ئەمریکی (تشارلز فیلمۆر charles fillmore) یڤە هاتییە بکارهینان، کو ل سالا (1971) چەندین وانە ل دۆر (نیشانکاران) ل زانکۆیا (سانتاکروز) ل (کالیفۆرنیا) پێشکێشکرن، ئێك ژ ئەوان بابەتان ژی(نیشانکارێن جڤاکی) بووینە، کو ل ئەوی دەمی هزرەکا نوی بوویە، کو د ناڤ زانستێن زمانیدا هاتییە باسکرن، هەر چەندە ئەڤ بابەتە وەکو پەرتووك ژلایێ (فیلمۆر) یڤە نەهاتییە نڤێسین، بەلێ ل سالا (1975) وانەیێن ئەوی هاتینە کۆمکرن و وەکو پەرتووك هاتییە بەلاڤکرن ب ناڤێ (چەند وانەیەك ل دۆر نیشانکاران (Fillmore,1971,114-115) . بکارهینانا ئەڤان نیشانکاران ڕادوەستنە ل سەر دەوروبەرێ کۆمەلایەتی ئەوێ تێدا دهێنە بکارهینان. د شیاندایە بێژین بکارهینانا ئەڤان نیشانکاران ب مەرەما هندێیە داکو پەیوەندییا کۆمەلایەتی د ناڤبەرا گوهدار و ئاخڤتنکەریدا دیاربکەت.

(لیڤنسن) نیشانکارێن جڤاکی گرێدانە ب ڕۆکارێن ڕستەییێڤە، کو ب ڕێکا ڕوویدانێن دیارکری ب حالەتێن جڤاکیڤە دهێنە دەستنیشانکرن، ئەوێن کردەیێن ئاخڤتنێ تێدا ب دەستڤەدهێن. هەروەسا ئەڤ دەربڕینە گرێدانە ب ڕۆکارێن پێکهاتا زمانیڤە ئەوێن ب کۆدکرنا کیانێن جڤاکی یێن پشکداران یان

پەیوەندییا جڤاکییا د ناڤبەرا لایەنێن ئاخڤتنێدا ڕادبیت. هەر چەندە گەلەك ڕوکار بۆ بکارهینانا زمانی هەنە، کو پشتبەستنیٚ ل سەر ئەڤان پەیوەندییان دکەن، بەلیٚ ب تنی ئەوان بکارهینانان پەیوەندی ب نیشانکارێن جڤاکیڤە هەیە، ئەوێن ب جهناڤێن ڕێزگرتن و ناسناڤان دهێنە ناڤکرن .(Levinson,1983, 89)

(مانینگ) بۆ هندیٚ دچیت، کو نیشانکارێن جڤاکی دیاردەیەکە و ژ چەند کۆژییێن جیاوازڤە دهێتە تەماشەکرن، ئەوژی ژ لاییٚ جۆریڤە (کوالیتییێڤە). هەروەسا ئەو بۆ هندیٚ دچیت، کو نیشانکارێن جڤاکی ل دویڤ دەوروبەریٚ جڤاکی، ڕەوشەنبیری دهێتە شرۆڤەکرن (Manning,2001,55).(جازکزولت)دبێژیت: نیشانکارێن جڤاکی گرێداینە ب پەیوەندییێن جڤاکی د ناڤبەرا (هەڤپشکێن ئاخڤتنیٚ) و (حالەتیٚ ئەوانییٚ جڤاکی) و (پەیوەندییا بابەتیٚ ئاخڤتن)ێدا و ئەو پەیوەندییا پەیوەندی ب نیشانکارێن جڤاکیڤە هەی، بریتییە ژ پەیوەندییێن د ناڤبەرا ئاخڤتنکەر و گوهداری و هەڤپشکێن دییێن ئاخڤتنێدا. هەروەسا ئاخڤتنکەری و ئەو تشتیٚ ل سەر دئاخڤیت، ئەڤجا ئەو بابەتێن ڕێزمانی یێن بۆ نیشانکارێن جڤاکی بکاردهێن، بریتینە ژ (جهناڤێن ڕێزگرتن و ناسناڤ و پەیڤێن خزماتی و تەشریفاتان (Jaszczolt,2002,97). ژ ئەڤان پێناسەیان دیاردبیت، کو نیشانکارێن جڤاکی ئەو کەرەستە و دەربڕینن، کو ڕادبن ب دیارکرنا پەیوەندییێن جڤاکی د ناڤبەرا هەڤپشکێن ئاخڤتنێدا و ب ئاشکەرایی یان ب نەئاشکەرایی ئاماژەییٚ ددەنە خزماتی و ڕۆل و پلەیا جڤاکییا بەشدارێن ئاخڤتنیٚ.

1-4-جۆرێن نیشانکارێن جڤاکی:

(لیڤنسن) ئاماژەیێ ب دوو جۆرین نیشانکارێن جڤاکی ددەت، کو دشیاندایە د ناڤ زمانیدا ب دەستڤە بهێن. ئەوژی ئەڤێن ل خوارێنە:

أ-نیشانکارێن جڤاکییێن پەیوەندیدار(relational):

دەربڕینێن ئەڤی جۆری ئاماژەیێ ب هندەك سیماییێن جڤاکی ددەن و ب ڤەگوهاستنا زانیارییێن پەیوەندیدار ڕادبیت و ئەڤەژی چێدبیت د ناڤبەرا:

1-ئاخڤتنکەر و ژێدەریدا بیت.(وەکو: مەزنکرنا ژێدەری)

2-ئاخڤتنکەر و گوهداریدا بیت.(وەکو مەزنکرنا گوهداری)

3-ئاخڤتنکەر و بینەریدا بیت. (وەکو مەزنکرنا بینەری یان جەماوەری)

4-ئاخڤتنکەر و جهیدا بیت.(وەکو ئاستێن فەرمی)(Levinson,1983, 90)

(لیڤنسن) هەولددەت نموونەیان بۆ ئەڤان خالێن ل سەری دهینیت. ئەوژی ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیارکری:

-خالا(1): بریتییە ژ (ناسناڤ) و (جهناڤێن ڕێزگرتنێ). کو چێدبیت ژێدەر هەر گوهدار بیت(مەزنکرنا کۆمێ بۆ کەسێ سێیێ ژی دزڤریت)

-خالا(2): ئەڤە ل هەمی پارچەیێن جیهانێ دهێتە دیتن، بەلێ مەزنکرنا گوهداری زێدەتر ل دەولەتێن باشوورێ ڕوژهەلاتێ ئاسیا دهێتە دیتن.

-خالا(3): ب دیتنا(لیڤنسن)ی نموونەیێن ئەوێ کێمترن ژ هەر دووکێن دی و د زمانێ یابانیدا نموونە بۆ ئەڤی جۆری گەلەك هەنە.

-خالا(4): ئەڤەژی هەر شێوازەکێ فەرمی ب خۆڤەدگریت، کو ڕێزگرتن و دەربڕینێ ژ پەیوەندییێن جڤاکی بکەت(Levinson,2011, 207).

ب-نیشانکارێن جڤاکییێن ڕەها(absolute):

نیشانکارێن جڤاکییێن ڕەها ئەوان شێوەیێن ڕێپێدای بۆ دوو جۆرێن دەستنیشانکری یێن هەڤپشکێن ئاخڤتنێ د کردەیێن ئاخڤتنێدا ب خۆڤە دگریت. ئەوژی بریتینە ژ:

1-ئاخڤتنکەرێ ڕێپێدای.

2-گوهدارێ ڕێپێدای(Levinson,1983, 90).

(ليڤنسن) د شرۆڤەکرنا نیشانکارێن جڤاکییێن ڕەهادا بۆ هندێ دچیت، کو هندەك فۆڕمێن دیارکری بۆ جۆرێن دیارکری یێن ئاخڤتنکەران هەنە، کو ئەوژی ب کەسێن خودان دەستهەلاتدار دهێنە ناڤکرن. بۆ نموونە هندەك فۆرمێن دیارکری بۆ هندەك کەسێن دیارکری دهێنە بکارهینان و ڕێپێ دهێتە دان. وەکو: بەرێز سەرۆك، شکۆمەند، ئەزبەنی...هتد(Levinson,2011, 207).

ئانکو د نیشانکارێن جڤاکییێن ڕەهادا هندەك فۆرم و دەربڕینێن دەستنیشانکری و ڕەها بۆ ئاخڤتنکەران هەنە و هندەك فۆڕم و دەربڕینێن دەستنیشانکری و ڕەها بۆ گوهداران هەنە. وەکو ئاخڤتنا ژ کەسەکێ پاشا یان خودان دەستهەلات دهێتە گوتن یان ئاخڤتنا بۆ کەسەکێ پاشا یان خودان دەستهەلات دهێتە ئاڕاستەکرن. وەکو:

-هێژایان...(ژ کەسێ پاشا یان خودان دەستهەلات)

-شکۆمەند... یان بەرێز سەرۆك.....یان ڕێزدار.....(ئاخڤتنا بۆ کەسێ پاشا یان خودان دەستهەلات دهێتە پێشکێشکرن).

نیشانکارێن جڤاکییێن ڕەها دیسان ئەوان فۆرم و دەربڕینێن ڕێزگرتنێ ژی ب خۆڤەدگریت ئەوێن ژ لایێ ڕەگەزێن نێر و مێڤە دهێنە بکارهینان، کو هەر ڕەگەزەکی فۆڕمەك و دەربڕینەکا تایبەت هەیە و ژ لایێ ئەوی یان ئەوێڤە دهێتە بکارهینان. بۆ نموونە: ڕەگەزی مێ د زمانێ کوریدا ل گۆڤەرا بەهدینی دەربڕینا (ئەز خودام) بۆ ڕێزگرتنێ بکاردهینیت و ڕەگەزی نێر دەربڕینا(ئەز خودام) بکارناهینیت، بەلکو ل جهێ ئەوی بۆ ڕیزگرتنێ دەربڕینا(ئەز خولام) بکاردهینیت.

1-5-مودێلا (فیلمۆر)ی بۆ نیشانکارێن جڤاکی:

ب دیتنا (فیلمۆر)ی نیشانکارێن جڤاکی، ئەڤان دیاردەیێن زمانییێن ل خوارێ ب خۆڤە دگریت :

1-نیشانکارێن جڤاکی ئامرازن بۆ نیاسینا کەسان. وەکو جهناڤێن کەسی.

2–نیشانکارێن جڤاکی ئاستێن ئاخڤتنێ ژێکجوداکەت. وەکو ئاخڤتنا فەرمی و ئاخڤتنا نەفەرمی . وەکو بکارهینانا پەیڤ و دەربڕینێن ڕێزگرتنێ و مەزنکرنێ بۆ شێوازێ فەرمی هتد. ئانکو نیشانکارین جڤاکی جوداهییێ د ئاخڤتنێدا ب جۆرێن جیاوازڤە دکەت، ئەوێن پشتبەستنێ دکەنە سەر تایبەتمەندییێن هەڤپشکێن ئاخڤتنێ د یاساییێن ئاخڤتنێدا.

3–نیشانکارێن جڤاکی ڕێکەکە کو زاراڤێن جیاواز تێدا دهێنە بکارهینان. وەکو: (ناسناڤ، ئەدرێس، پەیڤێن خزمایەتی، پیشە... هتد) ژ لایێ شێوەیێ بکارهینانێڤە ل دویڤ ئەوان پەیوەندییێن د ناڤبەرا ئاخڤتنکەری و گوهداری و جەماوەریدا و ئەو کەسێ ئاماژە پێ هاتییە دان، کو ئەڤە ب کارێن جڤاکی دهێتە هژمارتن ، وەك شکاندن، سلاڤکرن، و دەربڕین ژ سوپاسیدارییێ.

4–ئامرازێن ئاماژەکرنێ (هەڤالناڤ و حهناڤێن ئاماژێ)، کو چێدبن ل گەل کار و کریارێن جڤاکی بهێن. بۆ نموونە: ئەواهە دچیت[1].

5–نیشانکارێن جڤاکی ئامرازێن زمانینە، کو هاریکارییا ئاخڤتنکەری بۆ دروستکرن و پاراستنا پەیوەندییێ ل گەل وەرگری (گوهداری) دکەن و ئەو ئامرازێن کو پەیوەندییا کۆمەلایەتی د ناڤبەرا ئاخڤتنکەری و گوهداریدا دیاردکەن(Fillmore,1975,76).

ژ ئەڤا بوری بۆ مە دیاردبیت، کو زاراڤێ (Socail Daixis) ئەوێ (فیلمۆر)ی ل سالێن (1971 – 1975) بکارهینای، گەلەك دیاردەیان ب خۆڤە دگریت، بەلێ (لیڤنسن) ئەڤی زاراڤی ب ئەوان لایەنێ زمانیڤە گرێدەدەت، ئەوێن

---

[1] ئامرازێن ئاماژێ دشیاندایە وەکو نیشانکارێن جڤاکی بهژمێرین، ئەوژی ئەگەر ئاماژەیێ ب جهەکی بهێتە کرن، ب ڕێکا (this: ئەڤە، that: ئەوا/ێهە) بۆ نموونە ئاماژەکرن ب نەخۆشخانەیەکا نێزیك ب ڕێکا ئامرازێ (ئەوا/ێهە)یێ دویر. وەکو (ئەو جهێهە ب ڕاستی ئەز هەست ب نەساخییێ ژێ دکەم.) ل ڤێرێ ئاخڤتنکەر نەریتی دبەزینیت ب ڕێکا بکارهینانا ئامرازێ(ئەو...ێهە) یێ دویر بۆ جهەکێ نێزیك، ئەڤەژی ب مەبەستا ب دەستڤەهینانا ئارمانجێن جڤاکی و دەروونییە بۆ دەربڕینا نەڤیانا و کەربا ئەوی بۆ جهێ د ناڤ ڕستێدا ئاماژە پێدای(Thaxoon,A,Y,1998,13).

تەکەزیێ دکەنە سەر ناسنامێن جڤاکی یێن هەڤپشکێن ئاخڤتنێ د ڕوویدانا ئاخڤتنێدا یان ل سەر ئەو پەیوەندییێن د ناڤبەرا ئەواندا هەی، یان پەیوەندییێن د ناڤبەرا ئەوان و یێن دیدا هەین، هەروەسا دشیاندایە لایەنێن دییێن جیاوازێن زمانی ئەوێن پەیوەندی ب پەیوەندییێن جڤاکیڤە هەین ب خوڤە بگریت (Levinson,1979,20).

1-6-نیشانکارێن جڤاکی و دەوروبەر: Social deixis and context

دەوروبەر گەلەك گرنگە بۆ بکارهینانا زمانی و ڕەفتاریێ جڤاکی. دەوربەر نە ب تنێ بۆ کەسان و باگرەوەندیێ جڤاکییێ گونجایە، بەلکو بۆ هەلکەڤت و هەلویستێن دیارکری ژی یێ گونجایە. ب واتایەکا دی زمان نە ب تنێ ل دویڤ سیمایێن جڤاکییێن ئاخڤتنکەری دهێتە گوهۆڕین، بەلکو ل دویڤ دەوروبەریێ جڤاکی ژی ئەویێ ئاخڤتنکەر تێدا دهێتە گوهۆڕین.(Levinson,1979,54)

بەرچاڤ وەرگرتنا واتایا پراگماتیکی یا ئاخڤتنێ، (هەڤپشکێن ئاخڤتنێ) ژ گەلەك کێشە و گرفتێن تێگەهشتنێ ڕزگاردکەت. بۆ نموونە ئاخڤتنکەر زۆر جاران ژ ئەنجامێ کاروبارێن ڕۆژانە هندەك ئاماژە و دەربڕینا ئاراستەی کەسێ بەرانبەر دکەت بێیکو گرنگییێ ب بواریێ سیمانتیکی بدەن، ئەڤ چەندە گوهداری نەچار دکەت، کو هندەك کەرەستەیێن دی بکاربهینیت بۆ تێگەهشتنا ئەوان دەربڕین و ئامارەیێن ئاخڤتنکەری ئاڕاستەی ئەوی کرین، ئەڤەژی پشتبەستنێ ب دەوروبەری و ئەو کەرەستێن د ناڤ دەوروبەریدا هەین دکەت. وەکو دەوروبەریێ جڤاکی، کەلتوور، ڕەوشەنبیری، ... هتد (هۆگر مەحموود فەرەج ، 2000، 140-141).

(لیڤنسن) تەکەزیێ ل هندێ دکەت، ئێك ژ ڕێکێن گەلەك دیار ئەوا پەیوەندییێ د ناڤبەرا زمان و دەوربەریدا د ناڤ پێکهاتا زماناندا پەیدادکەت، ئەوژی نیشانکارن، بەلێ نیشانکارێن جڤاکی ژ ئەڤی ئالیڤە دگرنگترن و نیشانکارێن جڤاکی ئامارەیێ ب ڕۆلێن جڤاکی دکەن، ئەوێن ئاخڤتنکەر د ناڤ

ڕوویدانا ئاخڤتنێدا دگێرن و ئەڤ نیشانکارێن جڤاکی هەر ئێك ئاخڤتنکەر و گوهدار و پەیڤێن ڕێز و مەزنکرنێ ب خۆڤە دگرن (Levinson,1979,54).

هەر وەکو یا دیارە کو نیشانکارێن جڤاکی پلەوپایەیا ئاخڤتنکەری یا جڤاکی دیاردکەن، بەلێ ئەڤ جۆرە نیشانکارە جهێ تێگەهشتنێ نینن، ئەگەر دەوروبەرێ تێدا بکاردهێت، نەهێتە زانین(Yule,1996,9) . د ئەڤان جۆرە نیشانکاراندا دەوروبەرێ جڤاکی ل بەرچاڤ دهێتە وەرگرتن، ئانکو ل بەرچاڤ وەرگرتنا پلا جڤاکی (بنەمال، ئایین، نەتەوە، ژی، ڕەگەز، ئاستێ ڕەوشەنبیری، خزمایەتی، ... هتد) ئەڤان هەمییان کارتێکرنا خۆ ل سەر دیارکرنا جۆرێ پەیوەندییێ د ناڤبەرا ئاخڤتنکەری و گوهداریدا هەیە (Verschueven,J, 1999, 91) . هەروەسا هندەك نیشانکار ژی دشێن دەوروبەرێ جڤاکی دیاربکەن، ئانکو تەنها دەوروبەر ژێدەرێ نیشانکاران دیارناکەن، بەلکو بەروڤاژی ژی دروستە. بۆ نموونە د زمانێ بریتانیدا بکارهینانا نیشانکارێ (Lady) ئاماژەیە بۆ چینا بلندا جڤاکی، ئانکو ئاماژەیە بۆ ئەوان خانم و ئافرەتێن چینا بلندا جڤاکی و پەیڤا (woman) ئاماژەیە بۆ چینا ئاساییا جڤاکی (احمد مختار عمر ، 1982، 71).

ل دەمێ مرۆڤ ل گەل کەسێن دەوروبەر دئاخڤیت و ل ژێر بارێن جڤاکییێن جیاواز دئاخڤیت، ئەڤە بۆ مە جۆر و شێوازێ ئاخڤتنێ دەستنیشاندکەت، ئەوێ ئاخڤتنکەر بکاردهینیت (هادی نهر، 1998، 163). بۆ نموونە ئەو ناسناڤێن جڤاکی ئەوێن بۆ هەڤالان دهێنە بکارهینان (جانێ، سیسێ، خوینساریێ، ...هتد) ئەڤ ناسناڤە گەلەك جیاوازن ژ ئەوان ناسناڤێن ل گەل کەسێن خودان پلەیەکا جڤاکی یا بلند دهێنە بکارهینان. وەکو (بەرێز، ڕێزدار، ئەزبەنی، خانم، ...هتد).

پێدڤییە ئەو چەندە بهێتە گوتن، د هەر دەوروبەرەکیدا دوو جۆرە پەیوەندی هەنە. ئەوژی (هێز و هەڤکاری)[1] نە و ئەڤە ل دویڤ ئاستێ جڤاکی دهێتە دەستنیشانکرن، ئانکو ل گەل هەر ئاستەکی شێوازەکێ ئاخڤتنێ یێ تایبەت ل دویڤ دەوروبەری دهێتە بکارهینان (Nahbakhsh,G,-,253). بۆ نموونە:

-بەلێ گەورەم؟

هەر وەکو د ئەڤێ ڕستەیا بووریدا دیاردبیت، کو ئاخڤتنکەر یێ ژێر دەستە و گوهدار کەسەکێ خودان شیانە.

-جانێ تۆ بۆچی دوهی نەهاتبووی زانکۆیێ ؟

د ئەڤێ نموونەیا بووریدا دیاردبیت کو، ئاخڤتنکەر و گوهدار دئێك ئاستێن جڤاکیدانە.

1-7-نیشانکارێن جڤاکی و زمانڤانییا جڤاکی:

پەیوەندییا نیشانکارێن جڤاکی و زمانڤانییا جڤاکی د شیاندایە د ئەڤان بوارێن ل خوارێدا پتر ڕوهنبکەین:

1-7-1 – دەوروبەرێ پراگماتیکی (پراگماتیکبوون):

د زمانڤانییا جڤاکیدا پێکهاتا زمانی دکەڤیتە د ناڤ دەوروبەریدا و شێواز و کەلتوور و ڕێزگرتن و دابونەریتان ل بەرچاڤ وەردگریت، ئەڤ چەندە ب خالەکا گرنگا پراگماتیکێ دهێتە هژمارتن (شێرزاد سەبری عەلی،2014، 133). کەواتە زمانڤانییا جڤاکی د بوارەکێ پراگماتیکیدا کاردکەت، نیشانکارێن جڤاکی د ناڤ خۆدا ژ هەر واتایەکێ ڤالانە ، هەر چەندە ئاماژەیێ ددەنە ژێدەرەکی، بەلێ ئەو ژێدەر یێ جێگیر نینە و واتایێ دیارناکەت، ب تنێ ئەگەر د

---

[1] هێز: ئانکو کارتێکرن و کونترۆلکرنە ل سەر ڕەفتارێن کەسی، بەلی (هەڤکاری): پلەیا نێزیکبوونییە د ناڤبەرا هەڤپشکێن ئاخڤتنێدا، ئانکو دیاربوونا هندەك سیما و ئەنجامێن هەڤپشکە د ناڤبەرا ئەواندا.

دەوروبەریدا نەبیت (بادیس لهویمل،2014، 34- 35). کەواتە پێدڤییە دەوروبەرێ پراگماتیکی بهێتە دیارکرن. بۆ نموونە:

ئەو شێوازێ زمانی ئەوێ ئاخڤتنکەر بکاردهینیت، ل دویڤ دەوروبەرێ ئاخڤتنێ دهێتە گوهۆڕین. وەکو ئەو شێوازێ ئاخڤتنکەر ل گەل هەڤالان دئاخڤیت شێوازەکێ گالتە و ترانەیی تێدایە، بەلێ ئەو شێوازێ ئاخڤتنکەر ل گەل دانعەمران دئاخڤیت، شێوازەکێ ڕێزگرتنێ تێدایە، کەواتە دەوروبەر شێوازێ ئاخڤتنێ دەستنیشاندکەت. دیسان دەوروبەر واتا نیشانکاران ژی دیاردکەت. وەکو:

-سپێدە باش ئەفەندی.

ئەگەر ئەڤ ڕستەیا بووری، فەرمانبەر بێژیتە ڕێڤەبەری، نیشانکار (ئەڤەندی) بۆ ڕێزگرتنێ هاتییە بکارهینان، بەلێ ئەگەر ڕێڤەبەر بێژیتە فەرمانبەری، ئەڤ نیشانکارە دێ بۆ گالتە و سڤکایەتیپێکرنێ هێت، ب مەرەما هندێ کو گیروبوویە بۆ کاری.

1-7-2-پەیوەندییێن جڤاکی social relation ships

زمانڤانییا جڤاکی ڤەکۆلینا زمانی ژ لایێ پەیوەندییا ئەوێ ب جڤاکیڤە دکەت، واتە کاریگەرییا هۆکارێن جڤاکی ل سەر زمانی چەوایە؟ وەکە ڕەگەز، ئاستێ خواندنێ، پەیوەندییێن خزمایەتی، جهـ و دەم (شێرزاد سەبری و عەبدولسەلام نەجمەدین،2011، 22) ب هەمان شێوە نیشانکارێن جڤاکی ل دویڤ ئاستێ ڕەوشەنبیری، ڕەگەز، پەیوەندییێن خزمایەتی، کار و پیشەیی، ...هتد دهێنە بکارهینان. بۆ نموونە:

د شیاندایە بێژین زمانڤانییا جڤاکی، شێوازێن زمانی ل دویڤ پەیوەندییێن جڤاکی پۆل پۆل دکەت. وەکو:

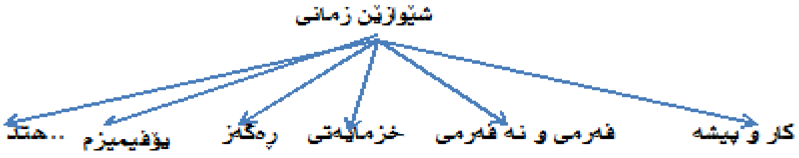

هەر پۆلەك ژ ئەڤان پۆلان نیشانکارێن تایبەت بکاردهینن، کو ل دویڤ ئەو دەوروبەرێ د ناڤبەرا ئاخڤتنکەری و گوهداریدا دگونجیت. وەکو نیشانکارێن:

– (پەیڤێن پیشەیی): (دکتۆر، هۆستا، مامۆستا،...هتد)

پەیڤێن فەرمی و نەفەرمی :(ڕێزدار، برا)

ڕەگەز:1 مێ (ئەز قوربان)

2نێر (ئەز گوری)

3-7-1 – هەڤپشکێن ئاخڤتنێ:

زمانڤانییا جڤاکی ب دیارکرنا کاریگەرییا پەیوەندییێن جڤاکی د ناڤبەرا هەڤپشکێن ئاخڤتنێدا و بابەتێ ئاخڤتن ل سەر دهێتەکرن و پلەیا هەر ئێك ژ ئاخڤتنکەری و گوهداری و ڕەگەزی ئەوان و کاریگەرییا دەوروبەرێ زمانی د هەلبژارتنا سیماییێن زمانی و هەمە جۆرێن ئەوێدا ڕادبیت (محمود أحمد نحلة، 2002، 10 – 11) کو ئەڤ چەندە ب ئەرکێ سەرەکییێ نیشانکارێن جڤاکی دهێتە هژمارتن. هەر وەکو زمانڤان (ماسیو) دبێژیت: نیشانکارێن جڤاکی پلەوپایەیا ئاخڤتنکەری یا جڤاکی ڕەنگڤەددەت و پەیوەندییێن د ناڤبەرا ئاخڤتنکەری و گوهداری یان هەر کەسەکێ دیدا دیاردکەت، کا ئەرێ ئەو پەیوەندییە، پەیوەندییەکا خزمایەتییە، فەرمییە، ڕێزگرتنە،...هتد (شێرزاد سەبری عەلی ،2014، 176). بۆ نموونە:

1–کەرەمکە بەرێز هەژار ....

2–کەرەمکە خال هەژار...............

3–کەرەمکە هەژار......................

د ئەڤان نموونەیێن بووریدا، دیاردبیت کا چ جۆرە پەیوەندی د ناڤبەرا ئاخڤتنکەری و گوهداریدایە.

نموونەیا (1) پەیوەندییەکا ڕێزگرتنێیە.

نموونەیا (2) پەیوەندییەکا خزمایەتییە.

نموونەیا (3) پەیوەندییەکا هاوکارییە.

پشکا دوویٚ

دەربڕین و بیاڤێن نیشانکارێن جڤاکی

2-1-دەربڕین و مەودایێ نیشانکارێن جڤاکی:

2-1-1-دەربڕینێن نیشانکارێن جڤاکی:

مەبەست ژ ئەڤان دەربڕینان بریتییە ژ مەودایێ دیاردەیێ، کو پەیڤێن مەزنکرن و ڕێزگرتن و ناسناڤ و جهناڤێن کەسی...هتد ب خوڤە دگریت(Fillmore,1971,219).

2-1-2-مەودا و ڕەهەندێن دەربڕینێن نیشانکارێن جڤاکی:

ئەڤ دەربڕینە بریتینە ژ یەکەیێن زمانییێن سەرەکی د ناڤ هندەک ئاخڤتن و گوتاراندا، کو ئەڤان ژی تایبەتمەندییێن فۆڕمی بۆ گوتنێ هەنە، کو دشیاندایە ب ڕێکا زانینا هندەک تایبەتمەندییێن دەستنیشانکری بۆ کریارا پەیوەندیکرنێ بهێنە دیارکرن و شرۆڤەکرن، کو ئەوژی خودان ڕۆلێن جڤاکینە(Fillmore,1971,219).

ئەو دەستەیێن تەقلیدی بۆ دەربڕین و کەرەستەیێن نیشانکاران یێن تایبەت ب دەم و جه و کەسانڤە د شیاندایە ب شێوەکێ تەقلیدی بهێنە بەرهەڤکرن، داکو دەستەیا دەربڕین و کەرەستێن نیشانکارێن جڤاکی ژی ب خوڤە بگریت و ئەڤەژی بریتییە ژ ڤەکۆلینا هندەک دیمەنێن ڕستەیان ئەوێن ب ڕێکا ڕوویدانێن دیارکری بۆ بارودۆخێ جڤاکی دهێنە ڕەنگڤەدان یان دهێنە دەستنیشانکرن، ئەوا کردەیا ئاخڤتنێ تێدا ڕوویددەت (Lyons,J,1968, 80). ئەڤەژی ب دوو شێوەیان پەیدادبیت:

أ-ئەو پێشنیارا دبێژیت، کو پەیڤ و دەربڕینێن مەزنکرنێ(هۆنریفکس) و دیاردێن پەیوەندیدار، وەکو بەشەک ژ سیستەمێ نیشانکاری بۆ زمانێن

سروشتی دهێته هژمارتن، کو ئەڤێ گەلەك سیماییێن دیار هەنە. بۆ نموونه پەیڤا (وەرە: come) ب تنێ، دەربڕینەکا جەختکری ل دۆر ئاڕاستەیا لڤینا جهێ ئاخڤتنکەری و گوهداری دروستدکەت، ژبەر هندێ جهناڤێ ژ جۆرێ (Vous) ئانکو(V) ب تنێ دەربڕینەکا جەختکری ل دۆر پلەیا ڤەبڕ یا گوهداری بەرانبەر پلەیا ئاخڤتکەری دروستدکەت.

ب-شرۆڤەکرن ل دویڤ نیشانکارێن بۆ پەیڤێن مەزنکرنێ و دیاردەییێن پەیوەندیدار ب شێوەکێ دروست ب کۆت و بەندانڤە گرێدایینە. ئەڤجا هەر جۆرەك ژ مەزنکرنان یان ئەوێن وەکهەڤ بۆ، دڤێت د ناڤ هندەك لایەنێن ڕوویدانێن ئاخڤتنێدا دروستبن(Levinson,2011,207).

پێدڤییه ئاماژەیێ ب ئەوێ چەندێ بدەین، کو نیشانکارێن جڤاکییێن پشکدارێن ئاخڤتنێ د ئالوگۆڕکرنا ئاخڤتێدا ل سەر دوو مەودا و ڕەهەندان دهێنه دەستنیشانکرن. ئەوژی(پله و پایه و خزماتی)نە. نموونه بۆ جوداهییا جڤاکی، ئەوژی جودابوونه د ناڤبەرا (tu) و (du) د فەرەنسییێدا و (du) و (sie) د ئەلمانییێدا. جهناڤێ ئێکێ د هەر دوو زمانادا ئاماژەیێ ب هندێ ددەت، کو گوهدار پلەیا ئەوی یا جڤاکی کێمترە یان د چارچۆڤێ خزمایەتییێدا یێ نێزیکه، بەلێ جهناڤێ دوویێ د هەر دوو زماناندا ژ ئالییەکێ دیڤە ئاماژەیێ ب هندێ ددەت، کو گوهدار پلەو پایەیا ئەوی یا مەزنترە یان ل سەر پیڤەرەکێ بلندترە(Al Aubali,2015,122) . د زمانێ کوردیدا چ جهناڤێن سەربەخۆ نینن، کو بشێن ڕەهەندێ جڤاکی یان جواکرنا جڤاکی یێن هەڤپشکێن ئاخڤتنێ دیاربکەن، بەلێ ل گەل هندێ بکارهینانا نیشانکارێن:(خانم، خاتین، بەرێز، ئەزبەنی، جەناب...هتد) دشێن جوداهییا جڤاکی د ناڤبەرا هەڤپشکێن ئاخڤتنێدا دیاربکەن. هەروەسا د زمانێ کوردیدا پەیڤێن (ئەندازیار، دکتۆر، سەرۆك و پەیڤێن خزماتییێ:(مام، خال، باب، ...هتد) و جهناڤێن کۆم ل جهێن یێن تاك...) وەك نیشانکار بکاردهێن، چونکی پەیڤێن ڕیزگرتن و مەزنکرنێنه و جوداهییا جڤاکی تێدا ڕەنگڤەددەن.

2-2-بیاڤێن نیشانکارێن جڤاکی:

نیشانکارێن جڤاکی ل دویڤ چەند بیاڤ و بوارەکان کاردکەت و ب ئەڤان بواران د شیاندایە نیشانکارێن جڤاکی بهێنە پۆلینکرن و ب دەستڤە دهێن، ئەوژی ئەڤەنە:

2-2-1-پەیڤێن مەزنکرنێ(هۆنریفکس Honorifics -و ڕێزگرتنێ politeness):

هۆنریفکس ئانکو مەزنکرن شێوازەکێ لێکسیکی یان یێ ڕێزمانییێ دیارە، کو ب شێوەیەکێ بەربەلاڤ بۆ دەربڕینا ڕێزێ بەرانبەر ئاخڤتنکەری یان گوهداری دهێتە بکارهینان (سەلام ناوخۆش بەکر، 2004 ، 54). یان گرۆپەکە ژ شێوازێن ڕێزگرتنی یان شێوازەکێ مەزنکرنێیە د زمانەکیدا، کو تێدا ئاستێن جیاواز یێن دەربڕینێ ژ مەزنکرن و ڕێزگرتنا ئاخڤتنکەری بۆ گوهداری دیاردبیت، ب تایبەتی جوداهییا پلەیا جڤاکی د ناڤبەرا ئەواندا(رمزي منير بعلبكي، 1990، 229-230).

هۆنریفکس یان مەزنکرن شێوازەکێ ئالۆزە و بریتییە ژ کارهینانا پەیڤ و کەرەستێن تایبەت پێخەمەت دیارکرنا بارودۆخێ ڕاستەقینە یێ هەڤپشکێن ئاخڤتنێ د ناڤ ئاخڤتنێدا. بۆ نموونە بکارهینانا دەربڕینا (ئەو سەرۆك) واتایا ئەوێ دهێتە دیارکرن ل دویڤ ئەوی وەلاتی ئاخڤتن ل سەر دهێتە کرن و ژبەرکو گەلەك سەرۆك ل جیهانێ هەنە، ئەڤجا جهێ ئاخڤتنکەری زانیارییێن زێدەتر ددەت ژبۆ دیارکرنا ناسنامەیا سەرۆکی (Dylgjeri& Kazezi,2013,95).

پەیڤێن هۆنریفکس ئانکو مەزنکرنێ د ناڤا خۆدا تێگەهێ ڕێزگتنێ دگەهینن، چونکی مەزنکرن ئەوە تۆ بهایی بدەیە کەسەکی و ئەڤەژی ڕێزگرتنێ ڕەنگڤەددەن، لەورا دێ هەر د بن ناڤێ پەیڤێن ڕێزگرتنێدا بەحسکەین.

ڕێزگرتن تایبەتمەندییەکا زمانییە، ئاخڤتنکەر و گوهدار زێدەتر د ئاخڤتنێدا بکارهینن. ڕێزگرتن وەکو دیاردەیەکا زمانی ل دەڤ هەمی نەتەوە و جڤاکان هەیە، بەلێ ژ جڤاکەکی بۆ جڤاکەکێ دی جیاوازە، چونکی هەر جڤاکەك خودان

کەلتوور و ڕەوشەنبیرییەکا تایبەتە. د زمانێ کوردیدا نیشانکارێن جڤاکی و پەیڤێن ڕێزگرتنێ زۆر جاران دچنە دبن بوارێ پۆلێن ئاخڤتنێ (بەشێن ئاخڤتنێ)دا و پڕۆسێسا ناڤلێکرنا ناڤێ مرۆڤی وەك ناڤەکێ تایبەت بکاردهێت (دیار عەلی و تالیب حسێن، 2018، 56). ئانکو پەیڤێن ڕێزگرتنێ د شیاندایە ببنە (ناڤ، جهناڤ، هەڤالناڤ، ...هتد). بۆ نموونە:

–خاتین نەسرین وەرە.

–هوین مامۆستایێن زیرەکن.

–خاتینا من وەرە.

د ڕستەیا (1) دا پەیڤا (خاتین) دبیتە نیشانکارەکێ ڕێزگرتنێ و دچیتە بن پۆلا (هەڤالناڤی)دا. د ڕستەیا (2) دا، جهناڤێ (هوین) دبیتە نیشانکارەکێ ڕێزگرتنێ و دچیتە ل بن پۆلا (جهناڤان)ڤە و د ڕستەیا (3)دا، پەیڤا (خاتین) جهێ ناڤەکی هاتییە و دچیتە د بن پۆلا (ناڤی)دا.

پڕۆسێسا ڕێزگرتنێ بکارهینانا هندەك پەیڤێن گونجایە د ئاخڤتنێدا ل دویڤ دەوروبەری (context) بۆ ڕێزگرتنا ئامادەبوویان یان ئامادەنەبوویان.

هەر وەکو ئەو نیشانکارێن بۆ ڕێزگرتنا ئافرەتێ دهێنە بکارهینان د ناڤ زمان و جڤاکێ کوردیدا، جیاوازن ژ نیشانکارێن تایبەت ب ڕێزگرتنا زەلامیڤە. ئەو نیشانکارێن تایبەت بۆ ئافرەتێ دهێنە بکارهینان. وەکو: (خاتین، خان، خانم، شاهژن، هەڤژین، بهادار،... هتد):

–شاهژنا کوردستانێ ... .

–خانما نەسرین ... .

–نەرمین خان ... .

د ئەڤان نموونەیێن بوریدا پەیڤێن (شاهژن، خانم، خان) بۆ ڕێزگرتنا ئافرەتێ هاتینە بکارهینان، کو دشیاندایە بەری ناڤێ تایبەت یان پشتی ناڤی بهێن.

د دەمەکیدا، ئەو نیشانکارێن بۆ ڕێزکرتنا ڕەگەزێ نێر (زەلامی) دهێنە بکارهینان ئەڤەنە: (هێژا، ڕێزدار، بەرێز، کاك،... هتد):

–بەرێز ئازاد ... .

-ڕێزدار جەلال ... .

هەروەسا هندەك نیشانكار هەنە، بۆ ڕێزگرتنا هەر دوو ڕەگەزان دهێنە بكارهینان. هەر وەكو (جەنابێ) بۆ نموونە:

دێ شێم جەنابێ تە نیاسم؟

د ئەڤێ ڕستەیا بووریدا نیشانكار (جەناب) د شیاندایە جارەكێ بۆ ئافرەتێ و جارەكێ بۆ زەلامی بهێتە بكارهینان، ئانكو جارەكێ (نەسرین) بەرسڤێ بدەت، جارەكێ (ئازاد) بەرسڤێ بدەت.

پێدڤییە ئاماژەیێ ب هندێ ژی بدەین، كو بۆ زارۆكان هیچ نیشانكارێن تایبەت بۆ ڕێزگرتنێ نینن (بیتر ارنست، 2014، 88). كەواتە د زمانێ كوردیدا نیشانكارێن تایبەت بۆ ڕێزگرتنا زارۆكی ناهێنە بكارهینان، بەلێ هندەك جاران بۆ خۆشتڤیاتی و گرنگیپێدانا زارۆكی هندەك ژ نیشانكارێن ڕێزگرتنێ یێن تایبەت ب زەلام و ئافرەتانڤە بۆ ئەوان بكاردهێن. بۆ نموونە:

-خاتینا بچویك ... .

-ڕێزدارێ بچویك ... .

هەر وەكو د ئەڤان نموونەیێن بووریدا دیاربووی، كو د شیاندایە پەیڤێن تایبەت بۆ ڕێزگرتنا كەسێن پێگەهشتی بۆ زارۆكان ژی بكاربهینن، بەلێ ب مەبەستا خۆشتڤییایەتی، نەكو ڕێزگرتنێ.

هندەك جاران پتر ژ نیشاكارەكی بۆ مەبەستا ڕێزگرتنەكا پتر دهێنە بكارهینان. بۆ نموونە:

-جەنابێ كاك سەرۆك مسعود بارزانی گوتارەك پێشكێشكر. (جەناب، سەرۆك ، كاك)

-نەسرین خانمەكا ڕێزدارە. (خانم، ڕێزدار)

د ناڤ هەر جڤاكەكیدا هندەك پەیڤ هەنە، كو ل دویڤ ڕێنماییێن ئایینی، دابونەریتێن جڤاكی،.. هتد، ناهێنە گوتن، ئەوژی پەیڤێن (تابۆ – المحڤوره) نە(بیتر ارنست، 2014، 91).

زمانێ كوردی ژی ژ ئەوان زمانایە، كو ب مشەیی پەیڤێن تابۆ تێدا هەنە، بەلێ ل جهێ ئەڤان پەیڤێن تابۆ هندەك پەیڤێن جوان و خۆش بكاردهینن، كو

دەربڕینێ ژ نیشانکارێن تایبەت ب ڕێزگرتنێڤە دکەن، ئەوژی ب یۆفیمیزم دهێنە نیاسین. بۆ نموونە:

-ژنا من هات.

ژبۆ ڕێزگرتنا ئافرەتێ دشیاندایە ل جهێ پەیڤا (ژن) پەیڤا (هەڤژین) بکاربهێت، کەواتە ل دویڤ کەلتووریێ کوردان، جهێ بێڕێزیییێیە پەیڤێن تابۆ بکاربهێن. وەکو د نموونەیا بووریدا دیاردبیت.

پێدڤییە ئاماژە ب هندێ بدەین، کا ئەرێ نیشانکارێن ڕێزگرتنێ بۆ کێ یان کیژ ژێدەری دزڤڕن؟ ژبەرکو ب شێوەیەکێ گشتی دوو دۆخێن ئاخڤتنێ هەنە، ئەوژی (ڕاستەوخۆ، نەڕاستەوخۆ)نە، کو پێدڤییە جوداهییێ د ناڤبەرا ئەڤان هەردوو دۆخاندا بکەین.

1-دۆخێ ڕاستەوخۆ: ئەو نیشانکارن ئەوێن پشتبەستنێ دکەنە سەر کەسێ ئاخڤتن بۆ دهێتە ئاراستەکرن، ئانکو بۆ کەسێ بەرانبەر دهێتە گوتن. وەکو:

ئاخڤتنکەر: بەرێز، ئەرێ دلێر یێ ئامادەیە؟

-گوهدار: بەلێ یێ ئامادەیە.

د ئەڤێ نموونەیا سەریدا دیاردبیت کو نیشانکارێ ڕێزگرتنێ (بەرێز) بۆ گوهداری یێ هاتییە بکارهینان، نەك بۆ (دلێر)ی. ئانکو ئەڤ نیشانکارە ب شێوەیەکێ ڕاستەوخۆ بۆ کەسێ بەرانبەر هاتییە بکارهینان.

2-دۆخێ نەڕاستەوخۆ: ئەو نیشانکارن ئەوێن پشتبەستنێ دکەنە سەر کەسێ مەبەستدار، ئانکو نە کەسێ بەرانبەر. وەکو:

-ئاخڤتنکەر: هێ تۆ، بەرێز دلێر یێ ئامادەیە؟

-گوهدار: بەلێ یێ ئامادەیە.

د ئەڤێ نموونەیا سەریدا دیاردبیت کو نیشانکارێ ڕێزگرتنێ (بەرێز) بۆ گوهداری نەهاتییە بکارهینان، بەلکو بۆ (دلێر)ی هاتییە بکارهینان.

2-2-2-ناسناڤ nicknames

ناسناڤ د فەرهەنگا زمانیدا وەسا هاتییە پێناسەکرن، ئەو پەیڤن کو ل سەر ناڤەکی یان ل کەسەکی یان ل سەر هەر تشتەکی دهێنە دانان بۆ پتر دیارکرنا ئەوی. د ئەڤی بواریدا کریستال دبێژیت: "ناسناڤ ئەو ناڤێ سەرباریێ نەفەرمییە کو بۆ کەسی یان تشتی دهێتە دان... ناسناڤ چێدبیت یێ خۆش بیت(دەولەمەند و دلێ شێری) یان یێ خۆش نەبیت(ئاسنگەریێ قەلەو، پێتییێ ناڤچاڤ برین) و ئەڤ پراکتیککرنە نە ب تنێ بۆ مرۆڤانە، بەلکو بۆ جهان ژی دهێت(برکا مێلاکیێ)، هەروەسا هەمی جۆرێن بابەت و ئافڕاندنێ. وەك(بیتهۆڤنێ گوندی) " (Crystal, An Ency…,1992,266) .

نیشانکارێن جڤاکی د هەبوونا خۆدا ب چەندین شێوازان دەردکەڤن، ئێك ژ ئەوان شێوازان (ناسناڤ)ە ، ناسناڤ بەشەکە ژ پڕۆسێسا ناڤلێکرنێ ل دویڤ (سیما، پیشە، ڕوویدان،... هتد)، کو د چارچۆڤێ کردەیەکا درێژدا ب ڤیان یان بێ ڤیانا خودان ناسناڤی ل سەر دهێتە دانان(دیار عەلی و تالیب حسێن، 2018، 5). ئەو ناڤ دبیتە ناڤەك بیت کو ژ لایێ جڤاك، خێزان، هەڤال و هۆگرێن مرۆڤیڤە ل سەر مرۆڤی هاتبیتە بکارهینان، کەواتە دبیتە ناڤەکێ نەفەرمی. وەکو:

-ئازاد مەلا،

-بەدرخان بەگ،

-دلێر قەساب،

-عەلیکێ بەتێ،

-دینداریێ سەرگامێش،

-خالد فیتەر،

د ئەڤان نموونەیاندا پەیڤێن (مەلا ، بەگ، قەساب، بەتێ، سەرگامێش، فیتەر) دبنە ناسناڤ بۆ ناڤێن (ئازاد ، بەدرخان، دلێر، عەلی، دیندار، خالد). هەروەسا هندەك ناسناڤ ژ نەوەکی بۆ نەوەیەکێ دی دمینن و ب بوورینا دەمی دبنە

ناسناڤێن بنەمالێ یان هۆزێ یان ژی ژ کار و پیشەیێ کەسەکی بۆ نەوەیێن دویڤدا دمینین.

ناسناڤان سێ بکارهینان هەنە، ئەوژی بریتینە ژ:

1-بۆ ئامارژەکرنێ، ئەڤەژی ب تنێ بۆ کەسێ سێیێ تاکە. وەکو: مامۆستا نەهات.

2-بۆ گازیکرن و بانگەهشتنێ، کو ئاخڤتنکەر و گوهدار لێك دویرن. وەکو: پسمام(ئامۆزا) وەرە.

3-بۆ ئاخڤتن و دوواندنێ، کو ئاخڤتنکەر و گوهدار لێك نێزیکن. وەکو: کاك عەلی هۆسا نابیت(عەبدولواحید موشیر دزەیی، 2011، 111).

ب شێوەکێ گشتێ ناسناڤ دبنە چەند جۆرەك. وەکو:

1-ناسناڤێن جڤاکی: (ئاغا، پاشا، بەگ، ڕهسپی...هتد) وەکو:(شێردل ئاغا...هتد).

2-ناسناڤێن بنەمال و عەشیرەتێ: (کوچەر، سلێڤانەیی، دۆسکی، بەرواری، مزویری، دهۆکی... هتد) وەکو: (دلێر دهۆکی...هتد).

3-ناسناڤێن پیشەیی: (سەفار، نەجار، چایچی ، ... هتد) وەکو: (دیار چایچی...هتد).

4-ناسناڤێن نازکرن و ڤیاندەربڕینێ:(سیسێ، بۆزۆ، زیزۆ، پاشا، خیتۆ ...هتد). د ناڤ گەلەك زماناندا دیاردەیەك هەیە ب ناڤێ(pen name، اسم مستعار)، ناڤێ خوازتی، کو ئەڤێ دیاردێ جهێ خۆ د ناڤ زمانێ کوردیژیدا گرتییە، ناڤێ خوازتی ئەو ناڤە یان ئەو ناسناڤە کۆ (نڤێسەر و هۆزانڤان...هتد) ل جهێ ناڤێ خۆ یێ ڕاستەقینە بکاردهینیت. بۆ نموونە: (نالێ، خانی، وەفایی، جگەرخوین،... هتد) کو ئەڤ دیاردە ب مشەیی د ناڤ زمانێ کوردیدا دهێتە بکارهینان و ب تایبەتی د بوارێ ئەدەبیاتێدا.

(لیڤنسن) ناسناڤی دکەتە د بیاڤێ هۆنریفکسێدا، چونکی بکارهینانا ناسناڤان ڕێز و مەزنکرنا کەسی بەرانبەرە و پەیوەندییێ د ناڤبەرا ئاخڤتنکەر و ژێدەریدا نیشاندەت(Levinson,2011, 207).

ناسناڤ دچنه د ناڤ نیشانکارێن جڤاکیدا، چونکی ناسناڤ پشتبەستنێ ب پەیوەندییا جڤاکی دکەت و ب کۆدکرنا پەیوەندییا جڤاکی د ناڤبەرا ئێك ژ پشکداران و کەسێ ئاماژە پێکریدا ڕادبیت (Al-Sulaimaan,2010,337).

ئانکو ناسناڤ پلەیا جڤاکی یا کەسی ڕەنگڤەددەت و پەیوەندییا جڤاك یا گوهداری نیشانددەت، ئەڤە ژ لایەکیڤە و ژ لایەکێ دیڤە ناسناڤێن ل سەر مرۆڤان دهێنە بکارهینان، پێدڤی ب دەوروبەرێن گونجاینە، چونکی دشیاندا نینە هەمی ناسناڤ ل سەر هەمی جۆرێن کەسان بهینە بکارهینان . وەکو:

–ئازاد بەگ هات.

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ناسناڤێ (بەگ) پلەیا جڤاکییا ئازادی نیشانددەت، کو ب سەر چینەکا جڤاکییا بەرز و بلندە و دەوروبەرەکێ تایبەت بۆ بکارهینانا خۆ دڤێت.

–سیسۆ وەرە.

ناسناڤێ (سیسۆ) ئاخڤتنکەر دشێت ل سەر کەسەکێ ئاسایی و د ئاستەکێ کێمتر یان هەمان ئاستێ خۆ یێ جڤاکیدا بکاربهینیت، کەواتە ئەڤی ناسناڤی ژی دەوروبەرێ خۆ یێ تایبەت دڤێت.

3-2-2- پەیڤێن خزمایەتی kinship

(کریستال) پەیڤێن خزمایەتی (kinsipid terms) ب ئەڤی شێوەیی ددەتە دیارکرن، کو کۆمەلە پەیڤێن واتادارن و د ناڤ زمانیدا دهێنە بکارهینان بۆ ئەنجامدانا دەربڕینێ ژ ئەوێ پەیوەندییا د ناڤبەرا تاکە کەسی ل گەل خێزانێدا، کەواتە ئەو ب خۆ ئاماژەیە بۆ خێزانێ (crystal,1992,191).نیشانکارێن جڤاکی بوارەکێ بەرفرەهە و گەلەك لایەن و پەیوەندییان ب خۆڤە دگرن، ئێك ژ ئەوان پەیوەندییان پەیوەندییێن خزمایەتییە، کو خزمایەتی بریتییە ژ پەیوەندییەکا خێزانی، کو (پالمەر) پەیوەندییێن خزمایەتی ب ڕێکا (دارا خێزانێ– Family tree) دیاردکەت، ئەڤ پەیوەندییە ل سەر دوو جۆرێن پەیوەندییان دروستدبیت، ئەوژی پەیوەندییا دایك و بابان ل گەل زارۆکان و

پەیوەندییا هەڤژین و هەڤژینێیە، کو د ناڤ زۆربەیا جڤاکاندا ئەڤ پەیوەندییە هەنە، کو پەیوەندییا دایك و بابی ل گەل زارۆکان ب پەیوەندییا خوینێ consanguine دهێتە ناڤکرن و پەیوەندییا دووێ ب پەیوەندییا ژن خواستنێ mearning دهێتە نیاسین(سەلام ناوخۆش بەکر،2004، 83). کو دیارە خێزان بنیاتێ هەر جڤاکەکییە. د زمانێ کوردیدا د چارچۆڤێ پەیوەندییێن خزمایەتیدا گەلەك نیشانکاران دهێنە بکارهینان، کو ئەڤ نیشانکارە ئاماژەیێ ددەنە ئەوێ پەیوەندییا کەسی ب کەسەکێ دیڤە ژ لایێ خزمایەتیڤە. بۆ نموونە د زمانێ کوردیدا پەیڤێن خزماتییێ: (باپیر، داپیر، دایك، باب، خال، خالەت، مام، مەت، دوتمام، ژنبرا، ژنمام ... هتد) دبنە نیشانکارێن جڤاکی و دەربڕینێ ژ پەیوەندییێن جڤاکی دکەن. زمانێ کوردی زمانەکێ دەولەمەندە ب پەیڤێن خزمایەتییێ و دشیاندایە ل گەل زمانێ ئنگلیزی بەراوردبکەین، کو زمانێ کوردی گەلەك ژ زمانێ ئینگلیزی دەولەمەندترە، ژبەرکو د زمانێ کوردیدا بەرانبەر هەر پەیوەندییەکا خێزانی نیشانکارەك هەیە، بەلێ د زمانێ ئنگلیزیدا ب هەمان شێوە نینە. بۆ نموونە: د زمانێ کوردیدا بەرانبەر پەیوەندییا برایێ بابێ نیشانکارێ (مام) دهێتە بکارهینان و بەرانبەر برایێ دایکێ (خال) دهێتە بکارهینان، بەلێ د زمانێ ئنگلیزیدا، ب هەمان شێوە نینە. وەکو:

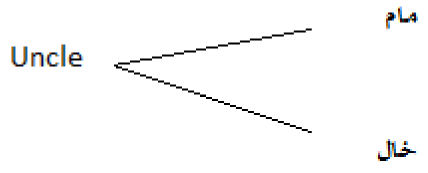

د زمانێ ئنگلیزییدا نیشانکارێ cousin بەرانبەر پتر ژ (8) پەیڤێن خزمایەتی دهێتە بکارهینان، ئەڤە دبیتە ئەگەرێ هندێ، کو زمانێ کوردی بۆ پەیڤێن خزمایەتی دەولەمەندتربببیت، ب ئەڤی شێوەیێ ل خوارێ:

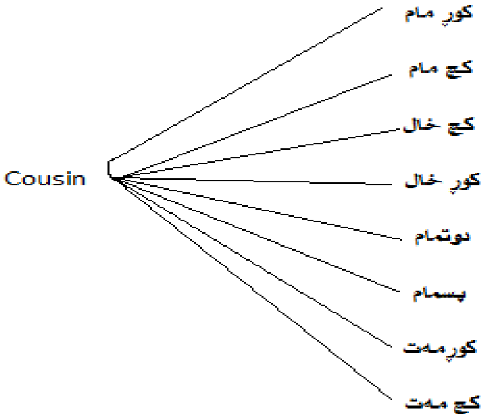

هەرچەندە ئەڤ دیاردە د ناڤ زمانێ کوردیژیدا هەیە، بەلێ ب ڕادەیەکا کێمتر ژ زمانێ ئنگلیزی، بۆ نموونە بەرانبەر پەیوەندییا خویشکا ژنکێ و خویشکا زەلامی نیشانکارێ (دش) دهێتە بکارهینان.

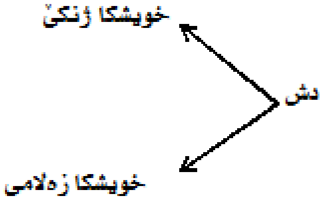

پێدڤییە بێژین، کو هندەك جاران ئەڤ نیشانکارە نە ب تنێ بۆ خزمایەتییێ، بەلکو بۆ ڕێزگرتنێ ژی دهێنە بکارهینان. بۆ نموونە:

–برا ئەڤ پێنڤیسە ب چەندێیە؟

–مام/ خال ئەڤ پێنڤیسە ب چەندێیە؟

وەکو د ئەڤان نموونەیێن بووریدا، دیاردبیت، کو (مام، خال، برا) نەکو بۆ پەیوەندییێن خزمایەتینە، بەلکو بۆ ڕێزگرتنا ئەوی کەسی هاتینە بکارهینان.

پەیڤێن خزماتییێ دبنە نیشانکارێن جڤاکی، چونکی پەیڤێن خزماتییێ وەکو ناسناڤان پلەیا جڤاکییا کەسی و پەیوەندییا جڤاك یا گوهداری نیشانددەت، ئەڤە ژ لایەکیڤە و ژ لایەکێ دیڤە ئەڤ نیشانکارە ل دویڤ دەوروبەری دشێن بۆ مەبەستا ڕێزگرتن و پایە بەرزییێ بکاربهێن. وەکو:

-مام کەرەمکە.

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا نیشانکارێ (مام)، کو پەیڤەکا خزماتییێیە. ئەڤ نیشانکارە پلەیا جڤاکییا ئەوی کەسی نیشانددەت، کو دەربڕینێ ژ نێزیکبوونا ئەوی کەسی دکەت بۆ ئاخڤتنکەری ژ لایێ خزماتییێڤە ئەڤە ژ لایەکێڤە و ژلایەکێ دیڤە ئەڤ نیشانکارە ل دویڤ دەوروبەری د شیاندایە بۆ مەبەستا ڕێزگرتن و پایەیا ئەوی کەسی بهێتە بکارهینان.

-برا ئەز یێ ل هیڤییا تەمە.

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا نیشانکارێ (برا) ژی وەکو نیشانکارێ (مام)، کو پەیڤەکا خزماتییێیە. ئەڤ نیشانکارە پلەیا جڤاکییا ئەوی کەسی نیشانددەت، کو ژ لایێ خزماتییێڤە گەلەك نێزیکی ئاخڤتنکەرییە و ژ (مام)ی نێزیکترە بۆ ئاخڤتنکەری ئەگەر ل گەل ئێك بهێنە بەراوردکرن، ئەڤە ژ لایەکێڤە و ژ لایەکێ دیڤە ئەڤ نیشانکارە ل دویڤ دەوروبەری دشێت بۆ مەبەستا ڕێزگرتنێ بکاربهێت.

2-2-4- جهناڤ pronouns:

باشترین دیاردەیا بەربەلاڤ بۆ نیشانکارێن جڤاکی، ئەوژی دیاردەیا جهناڤێن(T/V) و ئەڤە دیاردەیەکا جیهانییە د زمانێن جیهانێدا.

جهناڤ د ناڤ زمانیدا گرۆپەکا بچویکە و سنووردارە ژ بەشێن ئاخڤتنێ (پۆلێن ئاخڤتنێ) بەلێ د هەمان دەمدا ئەرکەکێ گرنگ د ناڤ پرۆسێسا پەیوەندیکرنێدا دبینیت، ژبەر هندێ ژی ب مشەیی و پتر ژ هەر بەشەکێ دییێ ئاخڤتنێ دهێتە بکارهینان. جهناڤێن کەسی وەکو نیشانکارێن جڤاکی دهێنە بکارهینان و ئەڤ جهناڤە ڕاستەقینە نە، ئەگەر ژێدەرێ ئەوان بهێتە دەستنیشانکرن (farrokhpey,1997,323). (ئیمێل) ی پەیوەندییەکا بهێز د ناڤبەرا جهناڤان و دەوروبەرێ ئاخڤتنێدا گرێدا Emile,1966,289)). ژ بەرکو ئەگەر دەوروبەرێ ئاخڤتنێ یان ئەوێ گوتار (تێکست) تێدا دهێتە گوتن ل دەڤ هەڤپشکێن ئاخڤتنێ یێ ڕوهن و ئاشکەرا نەبیت ل ئەوی دەمی

هەڤپشکێن ئاخڤتنێ ل هەڤدوو ناگەهن و ئاخڤتنا ئەوان دێ بیتە دەربڕینەکا تەمومژ. باشترین نموونە بۆ بکارهینانا جهناڤان وەکو نیشانکارێن جڤاکی، دیاردا جهناڤێن (T/V) بیە، کو ئەڤ دیاردە د ناڤ هەمی زمانێن ئەوروٚپی و تاڕادەیەکێ هەمی جیهانێدا دهێتە بکارهینان، ئەوژی پیتا (T) کورتییا پەیڤا لاتینی (Tu) بیە، ئانکو جهناڤێ کەسێ دوویێ تاك و پیتا (V) کورتییا پەیڤا لاتینی (Vous)، کو جهناڤێ کەسێ دوویێ کۆمە، کو جهناڤێ کەسێ دوویێ تاك بۆ دەورووبەرەکێ نەفەرمی دهێتە بکارهینان. وەکو گفتوگۆ و دانوستاندنا مرۆڤی ل گەل هەڤالان، بەلێ جهناڤێ کەسێ دوویێ کۆم (Vous) بو دەورووبەرێن فەرمی و ڕێزگرتنێ دهێتە بکارهینان . (foley,1997,314) ل سالا (1960) جهناڤێن کەسی (T/V) وەکو نیشانکارێن جڤاکی هاتینە بکارهینان، هەروەسا ئەڤان جهناڤان پەیوەندی ب دوو ڕەهەنداڤە هەیە. ئەوژی (هێز – power) و (هەڤکاری– solidarity) (1) نە، پەیوەندییەکا دی ل سەر ئەڤان پەیوەندییان دهێتە زێدەکرن، ئەوژی ژێر ئاستێ هەڤکارییێدایە، ئەوژی (ژێردەست)بیە. ل دویڤ ئەڤان ڕەهەندان جهناڤ ژی دهێنە دابەشکرن و بکارهینان. د ئەڤی باریدا ئاخڤتنکەر یێ دەستهەلاتدارە یان هەڤکارە یان ژی ژێردەستە بەرانبەر گوهداری، ئانکو بکارهینانا جهناڤێن کەسی دمینیتە ل سەر ئەڤان ڕەهەندێن جڤاکی(Nahbakhsh,-,253) . جڤاکێ کوردان ئێك ژ ئەوان جڤاکایە، کو جهناڤان ب شێوەکێ مۆرفۆلۆجی ل دویڤ کەس و ژمارەیێ بکاردهینیت، بەلێ ئەگەر کەسێ ژێردەست ل گەل کەسەکێ دەستهەلاتدار بئاخڤیت، جهناڤ وەکو یەکەیەکا پراگماتیکی دهێتە بکارهیینان، کو ڕەهەندێ

---

(1) (براون و چیلمان) کەسێن ئێکێ بوون، کو دانوستاندنا (V/T) ل دویڤ دوو ڕەهەندان کرین:

أ–ڕەهەندێ هێزێ: ئەڤە هێزێ ل سەر کەسەکێ دی ب خۆڤە دگریت و ئەڤە شیانا کونترۆلێ یان کاریگەرییێ ل سەر ڕەفتارێ کەسی ب خۆڤە دگریت.

ب–ڕەهەندێ هەڤکاری: ئەڤە پلەیا خزماتییێ د ناڤبەرا تەوەراندا، هەروەسا هەبوونا خالێن وەکهەڤ و ب کێمیڤە جەختکرن ل سەر هەبوونا هندەك پەیوەندییێن هەڤپشك د ناڤبەرا دوو تەوەراندا ب خۆڤە دگریت(**foley,1997,314**).

ڕێزگرتنێ بەرانبەر گوهداری دیاردکەت. بۆ نموونە: ئەگەر ئاخڤتنکەر خودان دەستهەلات و پلەوپایەکا جڤاکی یا بەرزبیت دشیاندایە جهناڤێ کەسێ دوویێ تاك بەرانبەر گوهداری بکاربهینیت و بەروڤاژی، ئەگەر گوهدار یێ ژێردەست بیت ب جهناڤێ کەسێ دوویێ کۆم بەرسڤددەت، ل جهێ جهناڤێ کەسێ دوویێ تاك. وەکو:

-تۆ قوتابییەکا خۆشتڤی.

-هوین ژی هەروەسا مامۆستانە.

وەکو د ئەڤان نموونەیێن بوریدا دیاردبیت، کو پلەیا مامۆستایی ژ پلەیا قوتابی بلندترە، ئەڤجا جهناڤێ کەسێ دوویێ کۆم "هوین" ل جهێ جهناڤێ کەسێ دوویێ تاك هاتییە بکارهینان، کو دەربڕینێ ژ ڕێزگرتن و پلە و پایەیا گوهداری دکەت، کو مامۆستایە. ئانکو د شیاندایە بێژین ئەگەر کەسەك خودان پلەوپایەکا جڤاکییا بلندبیت یان ژی خودان تەمەنەکێ مەزن بیت، ئەڤجا ئاخڤتنکەربیت یان گوهداربیت یان نەئامادەبووی بیت، ل دەمێ ئاماژە پێ دهێتە دان بۆ ڕێزگرتنێ جهناڤ ب شێوەکی نەئاسایی دهێتە بکارهینان، ئانکو بەرانبەر کەسێ "تاك" کەسێ "کۆم" دهێتە بکارهینان.

2-3-نیشانکارێن جڤاکی و مەبەست:

بکارهینانا زمانی و بەرجەستەکرنا ئەوی د پڕۆسێسا ئاخڤتنێدا ئێك ژ ئارمانجێن گرنگ و هەڕە سەرەکییێن ڤەکۆلینێن پراگماتیکییە، واتە بکارهینانا زمانی د دەوروبەرەکیدا بۆ گەهاندنا واتا و مەبەستەکێیە، ئانکو مەبەست نواندنەکا ئەپستراکییە ل دویڤ هەلویستێ زیندی یێ گوتنێ دهێتە ڕوهنکرن، کو ل دەمێ ئاماژەیێ دکەنە تشتەکێ دبیتە کەتوارەك، کو پشکدارێن ئاخڤتنێ ئێکسەر هەستپێ دکەن (H.G.widdowson,2007,26).

مەبەست تێگەهێ کردەییە، ڕولەکێ گرنگ د ناڤ زانستێ زمانی و پراگماتیکێدا دبینیت. هەروەسا گەلەك جاران هەتا ئاخڤتنکەر و گوهدار ب تەمامی ل ئێك و دوو بگەهن، پێدڤینە مەبەستا ئێك و دوو شرۆڤەبکەن(بادیس لهویمل، 2014، 36). ئەڤ نیشانکارێن جڤاکی، کو بوارەکێ هەڤپشکە د ناڤبەرا زمانڤانییا جڤاکی و پراگماتیکێدا (محمود احمد نحله، 2002، 19).

گەلەك جاران ئەڤ نیشانکارە بۆ مەبەستا خۆیا سەرەکی ناهێتە بکارهینان، بەلکو مەبەستەکا دی ل پشترا هەیە، کو پێدڤی ب شرۆڤەکرنا هزرا ئاخڤتنکەر و گوهداری دبن، هەتاکو واتا و مەبەستا ئەوان یا دروست ب دەستڤە بهێت. هەروەسا نیشانکاریێ جڤاکی، چەند پەیوەندیەکێن جڤاکی ب خۆڤە دگرن، ژ ئەوان پەیوەندییان ژی (ڕێزگرتن، خزمایەتی، کار و پیشە،... هتد)نە .(Levinson,1983,90) .ئەڤجا ل ڤێریێ د شیاندایە بێژین، ئەو نیشانکارێن بۆ مەبەستا ڕێزگرتنێ دهێنە گوتن ل دویڤ دەوروبەریێ گوتنێ، مەبەستا خۆیا سەرەکی بگوهۆڕن و بۆ مەبەستاکا دی بهێنە بکارهینان، ئانکو ل ڤێریێ مەبەستا ڤەشارتی یان پراگماتیکی دروستدبیت. بۆ نموونە:

–خال ئەڤ پەرتووکە ب چەندێیە؟

(خال) نیشانکارەکێ جڤاکییە، مەبەست ژێ دیارکرنا پەیوەندییا خزمایەتییە، بەلێ د ئەڤێ نموونەیا بووریدا پەیڤا (خال) ب مەبەستەکا دی هاتییە بکارهینان، ئەوژی ب مەبەستا ڕێزگرتنێیە.

–ئەڤە ئاغا هات.

(ئاغا) ناسناڤەکێ جڤاکییە، د جڤاکێ کورداندا ئاماژە ددەتە کەسەکێ پایەبلند، بەلێ د ئەڤێ نموونەیا بوریدا دبیت مەبەستا ئاخڤتنکەری (ئاغا) نەبیت، بەلکو کەسەکێ ئاسایی بیت، یان هەڤالێ ئەوی بیت یان مەبەستا ئەوی مرۆڤەکێ تەمبەل بیت.

–سپێدە باش بەرێز.

(بەرێز) نیشانکارەکێ جڤاکییە، ب مەبەستا ڕێزگرتنێ دهێتە بکارهینان، بەلێ ل دویڤ نموونەیا بووری، ئەگەر ڕێڤەبەر بێژیتە فەرمانبەری دێ مەبەستا خۆ گوهۆڕیت و دێ ب مەبەستا سڤکایەتیپێکرن هێت، کو ئەوژی دبیت گیروبیت، لەورا ئەڤ نیشانکارە بۆ بکارهینابیت.

ل دوماهیکێ پێدڤییە بێژین، کو نیشانکار ب گشتی و نیشانکارێن جڤاکی ب تایبەتی، ئەو پێکهاتا زمانییە کو ژێدەریێ ئەویێ دهێتە گوهۆڕین ل دویڤ گوهۆڕینا دەوروبەریێ ئاخڤتنێ و مەبەستێ (حافظ اسماعیل علوي، 2011،

441). ئانكو نيشانكارێن جڤاكی ئێك ژ ئەوان بابەتانە یێن كو تێگەهێ خۆ ب دەوروبەرێ جڤاكیڤە گرێدای بۆ گەهاندنا واتا و مەبەستەكێ. بۆ نموونە:

-ئەفەندی هاتییە یان نە؟

-بەرێز یێ ئامادەیە.

ئەڤ ڕستەیێن بوری، دێ بۆ گوهداری تەمومژ بن، ئەگەر ئەو دەوروبەرێ ئەڤ ڕستە تێدا هاتینە گوتن، ل دەڤ گوهداری یێ ئاشكەرانەبیت، كەواتە ئەگەر دەوروبەر نەبیت، گوهدار نزانیت كا (بەرێز) یان (ئەفەندی) كینە؟ و ب چ مەبەست هاتینە بكارهینان، ئایا واتا فەرهەنگی هلگرتینە یان واتایەكا پراگماتی هەنە؟

-ئەنجام

پشتی ڤەکۆلینا مە ب دوماهیك هاتی، ئەم گەهشتینە ئەڤان ئەنجامێن ل خوارێ دیارکری:

1-دەوروبەر بنەمایەکێ گرنگە د ڕوهنکرنا نیشانکارێن جڤاکیدا و خالەکا ڤەبڕە د ناڤبەرا واتایا سیمانتیکی و پراگماتیکییا نیشانکارێن جڤاکیدا.

2-نیشانکارێن جڤاکی پلە و پایەیا هەر ئێك ژ ئاخڤتنکەر و گوهدار و ئامادەنەبوویی دیاردکەت ل دویڤ ڕەهەندێن جڤاکی (هێز و توانا و ژێردەست)، ب ئەڤێ چەندێ نیشانکارێن جڤاکی پێدڤی ب دەوروبەرێ پڕاگماتیکی هەیە.

3-سەرەڕای هندێ کو نیشانکارێن جڤاکی بوارەکە ژ بوارێن پراگماتیکی، بەلێ هندەك جاران تێکەلی زانستێ زمانڤانییا جڤاکی ژی دبیت، ئانکو د کارهێنانا خودا مفای ژ بیاڤێن زمانڤانییا جڤاکی وەردگریت.

4-نیشانکارێن پراگماتیکی ل دویڤ چەند بیاڤەکان کاردکەت و دهێتە دەستنیشانکرن. ئەوژی ئەڤەنە:(ڕێزگرتن و هۆنریفکس ، ناسناڤ، پەیڤێن خزماتییێ، جهناڤ).

5-مەبەست خالەکا سەرەکییە ژبۆ هندێ کو تەمومژی د نیشانکارێن جڤاکیدا نەمینیت و واتا و تێگەهێ ئەوان بۆ واتایەکا دەستنیشانکری بگوهۆڕیت و ب ئەڤێ چەندێ نیشانکارێن جڤاکی دچنە د ناڤ پراگماتیکێدا.

لیستا ژێدەران

1– **ب زمانێ کوردی:**

– دیار عەلی، تالیب حسێن، پڕاگماتیکی نیشان و ئادرێس لە زمانی کوردیدا، گۆڤارا زانستێن مرۆڤایەتی یا زانکۆیا زاخۆ، بەرپەند(6)، ژ(1)، بەرگ(1)، 2018.

–سەلام ناوخۆش بەکر، زمانناسی و هەندێ بابەتی زمانناسیی کوردی، کۆمەلە لێکۆڵینەوەیەکی زمانناسی یە، بڵاوکراوەکانی کتێبفرۆشی سۆران، هەولێر، 2004.

– شێرزاد سەبری عەلی، پراگماتیك، چاپی یەکەم، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، 2014.

– ———— و عەبدولسەلام نەجمەدین، زمانڤانییا کارەکی، چاپا ئێکێ، چاپخانا حاجی هاشم، هەولێر، ژ وەشانێن دەزگەهێ سپیرێز، دهۆك، 2011.

-– عەبدولواحید موشیر دزەیی، زانستی پراگماتیك، چاپی یەکەم، چاپخانەی پاك، هەولێر، 2011.

– نیڕار سلێمان عەبدولرەحمان، جهناڤ ژ لایێ نیشانکارانڤە، ناما ماستەرێ، کۆلیژا ئادابێ، زانکۆیا دهۆك، 2011.

– هۆگر مەحموود فەرەج، پراگماتیك و واتای نیشانەکان، نامەی دکتۆرا، کۆلیژی زمان، زانکۆی سلێمانی، 2000.

2–**ب زمانێ عەرەبی:**

 احمد مختار عمر، علم الدلالة، كلية دار العلوم، جامعة القاهرة، الطبعة الاولي، 1985.

 باديس لهويمل، مظاهر التداولية في مفتاح للعلوم السكاكي، الطبعةالاولي، عالم الكتب الجديدة، الادردن، 2014.

 بيتر ارنست، علم اللغة البراجماتي، ترجمة: سعيد حسن بحيري، الطبعة الاولي، دار زهراء الشرق للنشر والتوزيع، القاهرة، 2014.

 جواد ختام، التداولية واصولها واتجاهاتها، دار كنوز المعرفة للنشر والتوزيع، الطبعة الاولي، 2016.

 حافظ اسماعيل علوي، التداوليات علم استعمال اللغة، الطبعة الاولي، عالم الكتب الحديث للنشر والتوزيع، 2010.

– رمزي منير بعلبكي، معجم المصطلحات اللغوية، الطبعة الاولى، دار العلم للملايين، بيروت، 1990.

 محمد احمد نحلة، افاق جديدة في البحث اللغوي المعاصر، كلية الاداب، جامعة الاسكندرية، 2002.

 محمد حسن عبدالعزيز، علم اللغة الاجتماعي، مكتبة الادب للطباعة والنشر والتوزيع، 2009.

 مجيد الماشطة و أمجد الركابي ، مسرد التداولية، دار رضوان للنشر والتوزيع، الطبعة الاولي، عمان، 2018.

 هادي نهر، اللسانيات الاجتماعية عند العرب، دار الامل للنشر والتوزيع، الطبعة الاولي، 1998.

3–ب زمانیٚ ئینگلیزی:

-Al Aubali. F.A, Deixis in Arabic and English: A Contrastive Approach. International Journal of Applied Linguistics & English LiteraturevISSN 2200-3592 (Print), ISSN 2200-3452 (Online)vVol. 4 No. 4; July 2015.

-Al-Sulaimaan.M.M, Semantics and Pragmatics, first edition, Maktab Al-Ula, Mosul, 2010.

-Charle. J. fillomore, Lectures on deixis, university of California, Berkeley, 1995.

-Crystal. D, Adictionary of Linguistics and Phonetics, 3ed, Basl, Blackwell,1992.

-Crystal.D, An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages,Blackwell ,1992.

- Dylgjeri. A & Kazezi. L, Deixis in modern Linguistics and Outside, Academic Journal of Interdisciplinary Studies published by MCSER-CEMAS-SAPIENZA University of Rome, Vol 2, No 4, May, 2013.

- Emile. B, Problems de linguistics General, vol1, galliards publishing, 1966.
- Farrokhpey . M , language , fourth edition ,Azmon , Tehran , 1997.
- Fillmore, C,J, Towerds a theory of deixis, The PCCLLU papers(Depatment of Linguistics, Univesity of Hawaii), 1971.
- Fillmore, C,J,Santa Cruz Lectures on Deixis, Mimeo, India Universty Linguistics club, 1975.
-Foley. W, Anthropological Linguistics: An Introduction, oxford: basil black well, 1997.
-Friedrich. P, studies in the Kinship terminology of the indo – European language, vol 56, 1980.
-Fromkin. Vand rod man. R, An introduction to language, Havcourt Bvace – College Publishers, 1998.
-Gerorge ywe, Pragmatics, oxford university prees, 1996.
-Gustily. D, A dictionary of linguistics and phonetic, Cambridge under sity, 1991.
-H. G. widdowson, Oxford in in introductions to language study, 2007.
-Jaszczolt, K.M, Semantics and Pragmatics: Meaning in Language and Discourse, London: Longman, 2002.
-Leech, G, N, Principles of Pragmatics, London Long man, 1983.
-Levinsons, Stephen C, pragmatics and social deixis in chiarello proceeding of the fifth anual meeting of the Berkeley linguistics, 1979.
-Levinsons, Stephen C, pragmatics, Cambridge university press, 1983.
- Levinson ,Stephen C, Pragmatics and Social Deixis: Reclaiming the Notion of Conventional Implicature,2011.
-Lyons. J, An introduction to theoretical linguistics, Cambridge university prees, 1968. -Manning, Social deixis anthropligical linguistics, 2001.

-Nahbakhsh,G, moving beyond T.v pronouns of power and Soldarity, university of Glasgow.

-Pratiwi, S, Person Dixis in English Translation of Summarized Sahih Al-Bukhari Hadith in the Book of Al-Salat, 2018.

-Stapleton.A, deixis in modern linguistics, Vol 9.

-Trask, R.L, A dictionrary of Grammatical Terms in linguistics. London, 1998.

-Verchuerne.J, understanding pragmatics, university of Antwerp, 1999.

Yule. G,The study of language, Campridg, Campridge University Press,1996. –

التعين الاجتماعي في كلام منطقة بهدينان

حسب موديل(فيلمور)

الملخص

التعين الأجتماعي يختص بالعلاقات الاجتماعية بين المشاركين في الحديث و منزلتهم و علاقتهم بموضوع الحديث . يحاول هذا البحث دراسة كيفية استخدام التعين الأجتماعي في كلام منطقة بهدينان. هذا البحث بعنوان: (التعين الأجتماعي في كلام منطقة بهدينان، حسب موديل (فيلمور)). الهدف الرئيسي منه هو معرفة التعين الأجتماعي و مجالاته و كيف يمكن دراسته من الناحية تداولياَ. يتكون هذا البحث من فصلين، الفصل الأول بعنوان:(التعين و التعين الأجتماعي) يتطرق هذا الفصل بشكل عام الى دراسة التعين الأجتماعي من ناحية مفهومه و خصائصه و أنواعه و علاقاته. أما الفصل الثاني فهو تحت عنوان:(التعابير و مجالات التعين الأجتماعي)، هذا الفصل يهدف الى معرفة و تحديد التعابير و مجالات التعين الأجتماعي بشكل طبقا لنموذج (فيلمور) و هذا النموذج يربط التعين الأجتماعي بمجالات تعابير التقدير و التشريفات و الألقاب و تعابير القرابة و الضمائر الشخصية.

كلمات المفاتيح: التعين الأجتماعي، تعابير التقدير و التشريفات، الألقاب، تعابير القرابة، الضمائر الشخصية .

Social deixis in speech of Bahdinan area according to Fillmore Model

Abstract

Social deixis concerns social relationships between participants, their status and relations to the topic of discourse .The present research aims at investigating the use of Social deixis in speech of Bahdinan area according to (Fillmore 1975: 39) Model. The research entitled "Social deixis in Speech of Bahdinan area "tries to explain the notion of Social deixis, its fields, and how to study it pragmatically.The research consists of two chapters. The first one is "Deixis and Social deixis" and it deals with the idea, characteristics, types and relationships of Social deixis. The second one is " Deixis and fields of Social deixis " and it deals with the Deictic items and fields of Social deixis according to Fillmore(1975)and this model connects the Social deixis with appreciation expressions , honorifics, .nicknames , kinship terms, and personal pronouns

Key Words: Social Deixis, Appreciation Expressions, Honorifics, Nicknames, Kinship Trms, and Personal Pronouns

ڤەکۆلینا پێنجێ

ڕێزگرتن و ڕەهەندێن تێگەهشتنا ئەوێ

1-1-بنەڕەتێ ڕێزگرتنێ/ ڕهوریشالێن ڕێزگرتێ:

ڕێزگرتن د بنەڕەتدا پرۆسێسەکە کو د ناڤ جڤاکیدا دروستدبیت. تاکەکەسێن پێگەهشتی د ناڤ هەر جڤاکەکیدا چاوابیا سەردەریکرنا ب ڕێز و ب شێوەیەکێ زمانی ژێ فێردبن. ل ڤێرێ دیاردبیت کو ڕێزگرتن وەکو هەبوونێن غەریزەکا مرۆڤایەتی ناهێتە بەرهەمهینان، بەلکو دیاردەکە ب رێکا پرۆسێسێن ڕەوشەنبیری و جڤاکی و میژوویی دهێتە دروستکرن. ئەڤجا ئەندامێن پێگەهشتی د هەر جڤاکەکیدا فێری هندێ دبن کا چاوا سەرەدەرییێ ب شێوەیەکی ڕێزدار ئەنجامبدەن(shahrokhi and Bidabad,2013, 17).

ژ ئالییێ میژوویيڤە ڕهوریشالێن پەیڤا "polite" د شیاندایە ل چەرخێ (15) بهیتە دیتن، بەلێ ل گەل هندێ ژی ئەڤ زاراڤە ژ زمانێ لاتینی یێ سەردەمێ چەرخێن ناڤین یێن درەنگ یێ هاتییە دارشتن کو ب واتایا (ب زۆریی ژێ ستاند و ب جهھینان) دهات. زاراڤێ"polite" هەڤواتا بوو بۆ تێگەهێن وەکو(سەقاکری و پاقژکری) ل دەمێ خەلکی گرنگی ب ئەڤی لایەنی ددا(shahrokhi and Bidabad,2013, 18).

ل چەرخێ (17) پێناسەیا کەسی ڕێزدار ب ئەوێ چەندێ دهاتە کرن کو ئەو کەسە ئەوێ خودان ڕەفتارەکێ سەقاکری و بهابلند(shahrokhi and Bidabad,2013, 18).

ل سەردەمێ ڕێنیسانێ نە ب تنێ تاکەکەسێن چینا بەرز و بلند گرنگی ب(باشکرنا ڕەوشتێ جڤاکی و زیرەکییا ئاخڤتنێ ل گەل جڤاکی پێشکەڤتی)ددا، بەلکو گشت خەلکی گرنگی پێددا. ئەڤەژی ژبەر هندێ بوو کو تاکەکەسی گرنگی ب تاکەکەسان ددا داکو پەیوەندییێن جڤاکی بهێنە پاراستن و هەڤسەنگی د ناڤبەرا ئەواندا بهێتە ئەنجامدان. زێدەباری هندێ کو دڤێت

پێگیریبوون و ئەرکێن ئالوگۆڕ د ناڤبەرا تاکەکەساندا ژ هەمی ئالییێن ژیانیڤە بهێنە دیارکرن(shahrokhi and Bidabad,2013, 18).

ل سەر دەمێ نوکە ڤەکۆلینا ڕێزگرتنێ و زاراڤێ ئەوێ د گەلەك بیاڤێن زمانڤانیدا ڤەکۆلین ل سەر دهێتە ئەنجامدان:

1-شرۆڤەکرنا گوتارێ: تەکەزێ ل سەر چاوایيا بکارهینانا ستراتیجییەتێن ڕێزگرتنێ یێ بکارهاتی د ناڤ گوتارێدا دکەت، ژبۆ هندێ داکو ڕادەیێ کاریگەری و ڕازیکرنا گوتارێ ل سەر وەرگری(جەماوەری) بهێتە دیارکرن.

2-پراگماتیك: ئەڤە گرنگییێ ب ڕێزگرتنێ وەکو کریارەکا ب مەبەست ددت و ژ لایێ ڕەهەندێن پراگماتیکیڤە کریارا ڕێزگرتنێ شرۆڤەدکەت. هەر وەکو ل دەمێ ڕێزگرتن و وەکو کریار و مەستەکا نەڕاستەوخۆ یا ئاخڤتێ بهێتە دیارکرن. بۆ نموونە د ئەڤێ ڕستەیێدا(ما تۆ یێ هندێ ئاخڤتنا تە بهێتە شکاندن) د ئەڤێ ڕستەیێدا ڕێزگرتن کریارەکا نەڕاستەوخۆییا ئاخڤتنێیە تێدا دیاردبیت، ئەوژی ب ڕێکا دەوروبەری. دیسان شرۆڤەکرنا ڕێزگرتنێ ل دەمێ ژ لایێ هەر بیاڤەکێ پراگماتیکێڤە بهێتە شرۆڤەکرن دێ شرۆڤەکرنا ڕێزگرتنێ ل ئەوی دەمی د ناڤ چارچۆڤێ پراگماتیکێدا بیت. وەکو شرۆڤەکرنا ڕێزگرتنێ د ناڤ بنەماییێن هاریکارییێ و ل دەمێ بنەمایێ هاریکارییێ دبەرزینیت. د ئەڤی بیاڤیدا دهێتە گوتن" بنەمایێ ڕێزگرتنێ د ئاخڤتنێدا زۆربەیا جاران بەرۆڤاژی بەرچاڤکرنا بنەمایێ هاریکارییێیە، ئەڤەژی دبیتە ئەگەر (بەشدارێ ئاخڤتنێ) بنەمایێ هاریکارییێ بەزینیت(شاهر الحسن، 2001، 174). هەر وەکو د ئەڤێ نموونەیا ل خوارێدا دیاردبیت:

أ- ئاخڤتنکەر: وەرە بچین، پاچان بخوین.

ب- گوهدار: زۆرسوپاس، من فشارا خوینێ یا هەی.

د ڕستەیا (ب)دا، گوهداری ب ڕێزڤە بنەمایێ هاریکارییێ بەزاندییە، چونکی (ب) ل جهێ هندێ بێژیت، ئەز نەشێم بهێم، ئەوی وەسا بۆ (أ) دیارکرییە کو خوارنا پاچەیان دێ کاریگەرییێ ل تەندروسییا ئەوی کەت(شێرزاد سەبری عەلی، 2014، 193-194).

3–زمانڤانییا جڤاکی: ڕێزگرتن ب خۆ د بنەڕەتدا بابەتەکێ زمانڤانییا جڤاکییە، چونکی ڤەکۆلینا ئەوێ گرێدای زمانی و یاسایێن جڤاکی و شێوازێن ئاخڤتنێ یێن چینێن جڤاکی و کەلتوور و نەریتێن مللەتانە و د ناڤ جڤاکیدا ڤەکۆلین لێ دهێتە کرن. ل ڤێرێ دێ هەول هێتە دان، بەحسێ ڕێزگرتنێ د ناڤ شێوازێ فەرمی و نەفەرمیدا بهێتە کرن.

بۆ نموونە:

أ . شێوازێ فەرمییێ ڕێزگرتنێ: ئەڤە د ناڤبەرا کەسێن دویراتییا جڤاکی د ناڤبەرا ئەواندا هەی دهێتە بکارهینان. ئانکو هەڤال و برا و خویشك و هەڤالێن ڕۆژانە نینن. وەکو:

. بەرێز چەوانی، بازارێ ئەڤرۆ ل کیڤەیە؟

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا دیاردبیت کو شێوازەکێ فەرمییێ ڕێزگرتنێ هاتییە بکارهینان، چونکی وەسا دیارە ئاخڤتنکەر گوهداری نانیاسیت و ل دەمێ پرسیارا جهەکی ژێ کری هەولدایە پەنایێ ببەتە بەر شێواز یان ئاستێ فەرمییێ ڕێزگرتنێ ئەوژی ب ڕێکا بکارهینانا پەیڤا (بەرێز) کو دەربڕینێ ژ ڕێزگرتنێ دکەت.

ب . شێوازێ نەفەرمییێ ڕێزگرتنێ: ئەڤە د ناڤبەرا کەسێن نێزیکی ئێکدا دهێتە بکارهینان چ هەڤال بن یان خویشك و برا بن یان هەتا د ناڤبەرا هەڤژین و هەڤژینا ئەویدا.. د ڤێرێدا شێوازەك یان زمانەکێ ڕاستەوخۆیێ نەفەرمی دهێتە بکارهینان، هەر چەندە ڕێزگرتن تێدا هەیە، بەلێ یا گونجای نینە ئەو پەیڤ و دەربڕین ل گەل کەسێن بیانی یان ئەوێن پەیوەندییەکا دویرا جڤاکی د ناڤبەرا ئەواندا هەبیت. نموونە بۆ شێوازێ نەفەرمییێ ڕێزگرتنێ:

أ . 1 . هەڤژین: تۆ ئەڤرۆ مێهڤاندارا منی؟

2 . هەڤژینا ئەوی: بلا دلێ من.

د بەرسڤدانا (أ . 2) دا دیاردبیت کو ئەو ڕێزگرتنا هاتییە بکارهینان ب ڕێکا دەربڕینا (دلێ من) دەربڕینێ ژ ئاستەکێ نەفەرمی یێ ڕێزگرتنێ دکەت، چونکی گوهدار نەشێت ئەوێ دەربڕینێ ل گەل کەسەکی بکاربهینیت کو پەیوەندیەکا دویرا جڤاکی د ناڤبەرا ئەواندا هەبیت(نیوار جەمیل نوری، 2021، 40–41).

1-2-چەمکێ ڕێزگرتنێ:

ڕێزگرتن ئێکە ژ زاراڤێن بەرنیاس ژ لایێ ڕەوشەنبیریڤە، کو ل دەمێ کارلێکرنێ د ناڤبەرا کەساندا پێدڤی ب وەسفکرن و سالۆخکرنەکا هویر هەیە و ئەڤەژی ئەوێ چەندێ دگەهینیت، کو ڕێزگرتنا ئەرێنی و نەرێنی هەیە و پەیدادبیت. مەبەست ژ ڕێزگرتنا ئەرێنی ئەوە لێگەڕیان ل پەیوەندییەکا ئەرێنی د ناڤبەرا هەڤپشکێن ئاخڤتنیدا بهێتە کرن ب مەبەستا پەیداکرنا ڤیان و نێزیکییێ، بەلێ مەبەست ژ ڕێزگرتنا نەرێنی ئەوە، کو کردەیا ئاخڤتنێ یا نەڕاستەوخۆ ژبۆ ڕێزگرتنا مافێ کەسەکی بهێتە بکارهینان، کو ئەو ب ئازادی سەردەرییێ ل گەل بکەت و تێبگەهیت(Allam, & Monatzeri, 2011,3).

تێگەهێ ڕێزگرتنێ ب شێوەیەکێ دیار یی تەمومژە . دیسان بیاڤێ ئەوێ ب شێویەکێ کارەکی یێ ب زەحمەتە. هەروەسا جهێ دانوستاندنییە، چونکی هەر چەندە ڕەوشەنبیری و کەلتوورێن جودا ب شێوەیەکێ گشتی د پشکدارن د بنەماییێن سەرەکی یێن هەڤپشکێن ڕێزگرتنێدا، بەلێ د ڕێك و شێواز و پێشکێشکرن و بنەماییێن لاوەکیدا دژێکجودانە.

(لیچ) دبینیت کو ڕێزگرتن دویرکەڤتنەکا ستراتیجییە ژ ململانێ و د شیاندایە ژ ئالییێ پلەیا ڕەنجێ مەزاختیڤە ژبۆ دویرکەڤتن ژ حالەتێ ململانێ بهێتە پیڤان (leech,1980,19).

ب دیتنا (مەی) ڕێزگرتن میکانزمەکا پراگماتیکییە کو تێدا کۆمەکا پێکهاتەیان پێکڤە کاردکەت، ئەوژی ل دویڤ گرنگیپێدانا ئاخڤتنکەری دمینیت داکو پەیوەندیکرنا خۆ ب جهبهینیت(mey,1993,23).

ب دیتنا (کوماری) ڕێزگرتن ڕێکەك یان ستراتیجییەتەکا دبلۆماسییە بۆ پەیوەندکرنێ(kummer,2005,325).

د شیاندایە تەماشەی ڕێزگرتنێ وەکو تێگەهەگێ جێگیر بکەین. هەر وەکو بێژین: ڕەفتارەکێ جڤاکییێ ڕێزدار، ڕێورەسمێن تێکەلییێ ل دویڤ شارتانیەتەکا دیارکری. هەروەسا دشیاندایە هندەك ژ بنەماییێن گشتی یێن هەمەجۆر بۆ ڕێزگرتنی د کارلێکرنەکا جڤاکیدا د ناڤ جارچۆڤەیێ شارتانیەتەکا

دیارکریدا دەستنیشانبکەین. هەر وەکو ئەڤ بنەمایە پێکهاتیبن ژ هندێ، کو دبیتە پشکدار یێ ئەزمانخۆش بیت و یێ جامێر و خۆشکاندی و سۆزدار بیت ل گەل کەسان(مجيد الماشطة و أمجد الركابي، 2018، 105).

پێدڤییە ئەوێ چەندێ بێژین، کو زاراڤێ (ڕووی–Face) **پەیوەندی ب زاراڤی ڕێزگرتنێڤە هەیە، ب ئەوێ وەسفێ کو(ڕووی) پەیڤەکا تەکنیکییە و مەبەست پێ وێنەیێ کەسایەتییە ل دەڤ ئاخڤتنکەری، کو ئاماژەیێ ب هەستێ سۆزداری و جڤاکییێ** (ئەز–الانا)**ێ ددەت، ئەوێ کو هەر کەسەکێ هەی و پێشبینی ب ئەوێ چەندێ ژی دهێتە کرن، کو کەسێن دی ژی تێبگەهن. ئەڤجا ب ڕێکا تێگەهشتنا پەیڤا** (ڕووی) **دشیاندایە پێناسەیا** (ڕێزگرتن)**ی د کارلێکرنێدا بکەین، کو ئەو ڕێکا بکارهاتییە ژبۆ دیارکرنا تێگەهشتنا کەسێ دی بۆ ئەڤی وێنەیێ کەسایەتییێ و د ئەڤی بواریدا دشیاندایە ڕێزگرتن د حالەتێن دویراتی و خزماتییا جڤاکیدا ب دەستڤە بهێت**(مجيد الماشطة و أمجد الركابي، 2018، 105). **هەر د ئەڤی بواریدا** (تروسبۆرگ) **د پێناسەکرنا ڕێزگرتنێدا دبێژیت: ڕێزگرتن ئارەزوویە بۆ پارازتن و زیرەڤانێکرنا وێنەیێ ڕووی**(Trosborg,1995,19).

ب دیتنا (تروگولت و داشەر)**ی گەلەك ڕێك بۆ دەربڕینا ڕێزگرتنێ هەنە. ئێك ژ ئەوان یاسایێن ئاخڤتنێ ب خۆڤە دگریت و یا دی دبینیت، کو ڕێزگرتن بریتییە ژ ستراتیجیەتێن گەردوونی، کو کردەیا هەڕەشەدار بۆ ڕووی ناهێلیت**(Traugott & Dasher, 2002,228).

(**روبین لاکوف**) **ئاماژەیێ ب هندێ ددەت، کو پێدڤییە یاسایێن ڕێزگرتنێ ل دەمێ ئاخڤتنێ ل بەرچاڤ بهێنە وەرگرتن و ئەوی بنەمایێ ڕێزگرتنێ دابەشی سێ یاسایان کرییە. ئەوژی ئەڤەنە:**

1–**یاسایێ پاقژی و پاکییێ: ناڤەرۆکا ئەوێ ئەوە، خۆ ل سەر گوهداری نەسەپینە.**

2–**یاسایێ گوماندەربڕینێ: ناڤەرۆکا ئەوێ ئەوە، وە ل گوهداری بکە، کو ئەو ب خۆ ب هەلبژارتنێ ڕابیت.**

3–یاسایێ ڤیانێ: ناڤەرۆکا ئەوێ ئەوە، ڤیانا خۆ بۆ گوهداری دیاربکە(سامیة بن یامنة، 2019، 243).

دیارکرنا تێگەهشتنا وێنەیێ خویەتییێ ئەوێ دی، ل دەمێ ئەوێ دی ژلایێ جڤاکیڤە یێ دویربیت، باراپتر وەسفکرن ل گەل ب پەیڤ و دەربڕینێن ڕێزگرتن و حورمەتگرتنێ دهێتە ئەنجامدان، بەلێ دیارکرنا تێگەهشتنا هەڤئاست، ل دەمێ ئەوێ دی ژلایێ جڤاکیڤە یێ نیزیك بیت، ل ڤێرێ باراپتر وەسفکرن ب پەیڤێن هەڤالینی یان هەڤالینییەکا نێزیك یان ڤیانێ دهێتە ئەنجامدان. دشیاندایە جۆرێ ئێکێ بهێتە نواندنا ب ڕێکا پرسیارا قوتابی ئاڕاستەی مامۆستایێ خۆ بکەت و نواندنا جۆرێ دووێ ب ئەوێ چەندێ بکەین، کو ئاڕاستەی هەمان مامۆستای ژلایێ هەڤالەکێ ئەویڤە بهێتە کرن(مجید الماشطة و أمجد الركابي، 2018، 105). وەکو:

–ببورە مامۆستا نەوزاد، دێ شێم پرسیارەکێ بکەم؟

– چەوانی نەوزاد، من پرسیارەکا هەی؟

ژ ئەڤێ چەندێ هەمییێ دیاردبیت کو گەلەك جۆرێن ڕێزگرتنێ هەنە کو پەیوەندی ب گریمانەیا دویراتی یان خزماتییا جڤاکی یێن ریژەیڤە هەیە(مجید الماشطة و أمجد الركابي، 2018، 105).

1–3–ڕێزگرتن وەکو ڕەفتارەکێ جڤاکییێ گونجای:

ڕێکا جیهانی ژبۆ سەرەدەریکرنێ ل گەل ڕێزگرتنێ ئەوژی ژ کوژێ گونجانا جڤاکیڤەیە کو ڕێزگرتن دیارکرن یان هەبوونا ڕەوشتەکێ پاقژە و ڕەچاڤکرنا تاکەسێن دییە یان ڕەفتارێ جڤاکییێ دروستە. گەلەك ژ زانایێن زماناڤانییا جڤاکی هەلگرێ ئەڤێ هزرێنە. بۆ نموونە (لاکۆف) دبێژیت: هەتا تۆ یێ ب ڕێز و ڕێزداری، ئەوی تشتی بێژە کو ژ لایێ جڤاکیڤە یێ دروست و یێ بها بیت(Lakoff,1975,53). **دیسان(ئادیگبیجا) دبێژیت: ڕێزگرتن گرێدای ئەوان هەلویستانە ئەوێن تاکەکەس تێدا ب شێوەیەکێ پەسەند ژ لایێ جڤاکی و ڕەوشەنبیری و سەرنجراکێشانێڤە بۆ گوهداری هەلسەکەڤتێ**

دکەت(Adegbija,1989,58). (براون و لیڤنسن) دبیژن: ریزگرتن گوتن و ئەنجامدانا تشتانە ب ریکەکا هۆسا کو هەستێن تاکەکەسان ب بەرچاڤ وەربگریت(Brown and Levinson,1987,114). هەروەسا(ئاید) دبینیت: ڕێزگرتن زاراڤەکە کو گرێدای ڕەفتاری و ڕەفتار ئەویێ ب خۆڤە دگریت، بێیکو تێکدانێ د پەیوەندیکرنێدا دروستبکەت(Ide,1998,7). هەر د هەمان بواریدا(فراسەر و نولێن) دبێژن: هەتاکو مرۆڤ یێ برێز بیت، واتایا ئەوی ئەوە کو پێگیربیت ب یاسایێن ئەویێ پەیوەندییا د ناڤبەرا ئەواندا هەی و ئاخڤتنکەر ل ئەوی دەمی بێرێزدبیت ب تنێ ل دەمی ب بەزاندنا ئێك یان پتر ژ مەرجێن پێڤەپابەند ڕادبیت(Fraser and nolen, 1981,96).

بابەتێ هەڤپشك بۆ ڕێزگرتنێ ئەوە کو ڕێزگرتن ڕەفتارەکێ جڤاکییێ گونجایە و ئەڤ دیتنە ژ لاییێ (مییر)ێڤە هاتییە گەنگەشەکرن کو جەخت ل هندێ کرییە کو ئەڤێ پیناسەیێ سیمایەك هەیە ئەوژی دویرکەڤتنە ژ گرفت و ئاریشەیێن گرێدای ب حسابێن هەڤدژڤە ل گەل ڕێزگرتنێ و د هەمان دەمدا مفای ژ دەستهەلاتێن جیهانی بۆ پرۆسێسا ڕێز و ڕێزگرتنێ دبینیت و گەلەك زمانڤان ئەڤێ بۆچوونێ پەسەند دکەن(meier,1995,381-382).

1-4-جۆرێن ڕێزگرتنێ:

(لاکۆف) سێ جۆران بۆ ڕێزگرتنێ دیاردکەت. ئەوژی ئەڤێن ل خوارێنە:

1-ڕێزگرتنا دویراتییێ-Distance politeness : ئاماژەیێ ددەتە ئێك ژ ستراتیجییەتێن مرۆڤێ شارستانی. ڕێزگرتنا مرۆڤێن دویر و نەنیاس یەکسانییێ د ناڤبەرا پشکداراندا دروستدکەت. ئەڤە بۆ ماوەیەکێ گەلەك درێژ د ناڤ چینێن ناڤەڕاست و بلنددا ل پتریا ئەورۆپا نموونەیەکا دیاربوو.

2-ڕێزگرتنا خاترگرتنێ-Deferential Politeness: چێدبیت د کەلتوورەکێدا بهێتە وەرگرتن کو خۆ ژ مەترسییا ململانێ دویربێخیت. د شیاندایە ژ ململانێ بهێتە دویرئێخستن ئەگەر ئێك ژ پشکداران وەسا دیت کو هەر تشتەکێ بێژیت و هەر تشتەکێ د دانوستاندێدا مەبەست بیت بۆ کەسێ

بەرانبەر دزڤریت. ڕێزگرتنا خاترگرتنێ گریمانەیا خاترگرتنا کەسی دکەت. ئەڤ ڕێزگرتنە سیمایەکە ژ سیماییێن پتریا جڤاکێن ئاسیایێ. د پتریا جڤاکاندا مودێلەکێ پەسەندکرییێ کارلێکرنێیە بۆ ئافرەتان ل دەمێ دانوستاندنێ ل گەل زەلامان دکەن.

3-ڕێزگرتنا هەڤالینییێ-Camaraderie : ئەڤ جۆرە نیشانددەت کو کارلێکرن و پەیوەندیکرن، هزرێن جڤاکییێن ئەرێنییە و ئاشکەراییبوونا ئاخڤتنخۆشییێ بەرچاڤترین نیشانەیا ڕێزگرتنێیە. ل دویڤ سیستەمێ هەڤالینییێ ئاشکەراییبوون بەرچاڤترین سیمایی مجامەلییە. ل دویڤ سیستەمێ هەڤالینییێ پێدڤییە مرۆڤ یێ ئاشکەرا و یێ ڕوویخۆش بیت. هەروەسا یێ سەرنجراکێش و خۆشڤی بیت(Mansoor,2018,170).

5-1-ڕێزگرتن د ناڤ پسپۆرییێن ژێکجودادا:

د ڕاستیدا ڕێزگرتن ب هندەك پسپۆرییێن بەرچاڤ و تەمامکەر بۆ ئێك گرێدایە. د ئەڤی بواریدا(لیچ) دبێژیت: ڕێزگرتن یا گرێدای نینە ب ئەوێ ئاخڤتنێڤە ئەوا ژدەرڤەی دەوروبەرێ بکارهینانا ئەوێڤە بیت، بەلکو پابەندە ب ئاستێ سەرڤە یێ ئاخڤتنێڤە(leech,1996,108). (حاتم و موسون) دبێژن ڕێزگرتن دیاردەیەکا گرنگە د ڤەکۆلینا پراگماتیك و واتاییێدا. دیسان ب زمانڤانییا جڤاکی ژیڤە گرێدایە، ل سەر ئەوی بنەڕەتی کو ڕێزگرتنێ پاشماوەییێن جڤاکی د کارلێکرنێدا هەنە. وەکو باشکرن و خورتکرنا پەیوەندییێن جڤاکی و پاراستنا ئەوان پەیوەندییان(hatim and moson,1907,79). هەروەسا (سوماس) دیاردکەت کو ڕێزگرتن یان ئەزمانخۆشی ژبۆ دروستکرنا هەڤسەنگییا جڤاکی د کارلێکرنا جڤاکیدا دهێنە بکارهینان. ئەو جوداهییێ د ناڤبەرا ڕێزگرتن(politness) و ئیحترام(respect)ێدا کرییە. ئەوی تێبینییا هندێ کر کو ڕێزگرتن تێگەهێ ئیحتیرامێ ب خۆڤە دگریت. هەر چەندە پەیوەندی د ناڤبەرا ئەواندا هەیە، بەلێ ژێکجودا ژینە(Thomas,1995,158).

ئەو دبێژیت: ئیحتیرام ئاماژەیێ ب تەقدیرێ ددەت ئەوێ بۆ تاکەکەسان دهێتە دیارکرن ب حوکمێ پلەوپایەیا ئەوان یا بلند و دانعەمرییا ئەوان...هتد، بەلێ ڕێزگرتن دابێشەیا گشتییە بێی بەرچاڤوەرگرتنا ئەوان پیڤەران بکاردهێت، بەلکو یا گشتییە و بۆ پلەوپاییێن نزم و بلند و هەمی تەمەنان دهێتە بکارهینان. د شیاندایە ڕێزگرتن و ئیحتیرام هەر دووك ب ڕێکا ڕەفتارێ جڤاکییێ گشتی بهێنە دیارکرن(Thomas,1995,158). هەر د ئەڤی بواریدا (هدسن) دبیژیت: ئیحتیرام گریدایە بکارهینانا زاراڤێن ناڤونیشانی یان بکارهینانا جهناڤێن تاك/کۆم د هندەك زمانان‌دا(Hudson,1996,128).

هندەك ڤەکۆلەرێن دیاردەیا ڕێزگرتنێ، ئەڤێ دیاردەیێ بکارهینانا زمانیڤە (ڕێکا بکارهینانا زمانی–register) ئانکو ب شێوازێ ئاخڤتنێڤە گرێددەن، ئەوژی د هەلکەڤتەکا دیارکریدا. د ئەڤی بواریدا(لاینز)دبینیت کو ڕێزگرتن جۆراوجۆرییەکە ئەوژی دمینیتە ل دویڤ دەوروبەرێ جڤاکی(lyons,1979,584).

(چیپێن) دیاردکەت کو ڕێزگرتن دیاردەیەکە کو خودان پالدەرێن کارلێکرنێنە، ژبەرکو ئەو ب شێوەیەکی ڕاستەوخۆ یا ئاڕاستەکری نینە بۆ ب جهھینانا ئارمانجا پەیوەندیکرنێ، بەلکو ب پاراستنا پەیوەندیکرنا جڤاکی ڕادبیت(cheepem,2000,295).

ژبلی پراگماتیك و زمانڤانییا جڤاکی کو هەر دووك سەردەرییێ ل گەل ڕێزگرتنێ دکەن. دیسان شرۆڤەکرنا گوتارێ ژی گرنگییێ ب ئەڤێ دیاردەییێ ددەت، لەوا د شیاندایە بهێتە گوتن کو ڕێزگرتن دیاردەکا پراگماتیکی جڤاکییە کو هەر پراگماتیك و زمانڤانییا جڤاکی و شرۆڤەکرنا گوتارێ گرنگییێ پێددەن.

1–6–دابەشکرنێن (فراسەر)ی بۆ ڕێزگرتنێ:

(فراسەر–1990) پۆلینکرنەکا چارقۆلی بۆ ڕێزگرتنێ پێشکێشدکەت. ئەوژی ئەڤەنە(Fraser,1990,):

1-6-1-دیتنا جڤاکی بۆ ڕێزگرتنێ:

دیتنا جڤاکی بۆ ڕێزگرتنێ پیڤەر و یاساییێن جڤاکی و ڕەفتاری ئەوێن د جڤاکەکێ دیارکریدا ڕوویددەن ڕەنگڤەددەت و پێدڤییە ل سەر تاکەکەسی تێبینییا ئەوان بکەت، ل دەمێ بڤێت یێ خودان ڕێز بیت. ئانکو کەسەك ڕەوشتێ باش نیشانبدەت. ئەڤ ڕێزگرتنە ب شێوەیەکێ مەزن ب شێوازێ ئاخڤتنێڤە یێ گرێدایە. باراپتر دبێژنە ئەڤی جۆرێ ڕێزگرتنێ ناڤێ(ڕەچاڤکرن یان ئیحتیرام).

(فراسەر) دبێژیت: ڕێزگرتن ژ گۆشە نێرینا جڤاکیڤە د ناڤ سیتەمێ زمانان‌دا هەیە کو د ئاستێن جیاوازدا هەیە. هەروەسا د دویراتییا جڤاکی و مجامەلە و دەربڕینا خۆگونجان و ڤیانێدا دیاردبیت . هەر وەکو ل دەمێ جهناڤێن کۆم ل جهێ یێن تاك بکاردهێن. وەکو: (هوین/تۆ)، (ئەم/ئەز) یان ل دەمێ ناسناڤ بهێنە بکارهینان. وەکو:(دکتۆر، مامۆستا، ئەندازیار...هتد) یان پەیڤ و هەڤالناڤێن ڕێزگرتنێ د ناڤ ئاخڤتنێدا بکاردهێن. وەکو:(بەرێز، ڕێزدار، ماقویل،...هتد).

(هۆس) دبێژیت: ڕێزگرتن گرۆپەکە ژ شێوازێن بەرمەجەکری کو پێشوەخت وەکو نەریتەکێ جڤاکی هەنە کو ب شێوەیەکێ بەرفرەھ دبیتە ئەرکێ جڤاکییێ ڕێزگرتنێ (house,1998,55).

گۆشە نێرینا پیڤەری جڤاکی بۆ ڕێزگرتنێ ئاماژەیێ ب دیتنا پیڤەری بۆ ڕێزگرتنێ ددەت و وەسا دبینیت کو ڕێزگرتن پیڤەرێن جڤاکینە بۆ ڕەفتاری د ناڤ جڤاکیدا، بەلێ ل گەل هندێ دیتنەکا توندرەو هەیە کو جەختێ ل هندێ دکەت کو ڕاڤەکرنا ڕێزگرتنێ ئەو ئارەزوویە کو مرۆڤ ل گەل کەسانێن دی یێ ب کەیف بیت و دبێژیت ڕێزگرتنێ چ جھ د پراگماتیکیدا نینە (Thomas,1995,150).

بەلێ ل گەل هندێ دیتنەکا دی بۆ ڕێزگرتنێ هەیە کو دبینیت ڕێزگرتن یا هەڤچەشنە ل گەل دیتنەکا دی کو دبێژینێ (ژێکجوداکرنا ڕێزگرتنێ) کو بنەڕەتە بۆ سیستەمێن ڕێزگرتنێ د ناڤ ڕەوشەنبیرییێن وەلاتندا هاتییە پێشبینیکرن.

گۆشه نێڕینا پیڤەری جڤاکی بۆ ڕێزگرتنێ گریمانەیا پیڤەرێن جڤاکی یێن وەکهەڤ بۆ ژێکجوداکرنا ڕێزگرتنێ دکەت و د ئەڤی بواریدا ئەڤێ ڕیچکەیێ جهەك یێ د پراگماتیکیدا هەی.

1-6-2-گۆشه نێڕینا مەبەستا دانوستاندنێ:

ئەڤە دیتنەکا دییە کو (فراسەر و نولێن)ی پێشنیازکرییە کو ئەڤە ب ڕایا گشتی بۆ رێزگرتنێ دهێته دانان، ژبەرکو ئەڤە ڕێزگرتنێ دئێخیته د بیاڤێ مەرجێن دروستکرنا دانوستاندنێدا ئەوا د ناڤبەرا هەڤپشکێن ئاخڤتنێدا کو د ناڤ دانوستاندنێدا دروستدبیت. ل ڤێری وەسا تەماشەی ڕێزگرتنێ وەکو بکارهینانا زمانی ب شیوەیەکێ گونجای دهێته کرن. د ئەڤێ دیتنێدا (فراسەر) کو ڕێزگرتنێ ب ڕێکەکا وەکهەڤ بۆ تێگەهی ڕەفتاری یێ (وات)ی دبینیت. ئانکو تێگەهێ ڕەفتاریێ سیاسی کو پێدڤییە ل سەر تاکەکەسی هەڤسەنگییێ د پەیوەندیێدا ببپارێزیت(Boubendir,2012,8). ل ڤێری(فراسەر) دبینیت کو ڕێزگرتن کریارەکا کارئەنجامدانێیە، ئەوژی ل دویڤ مەرج و بڕیارێن نوکه بۆ ئەنجامدانا دانوستاندنێ دمینیت(fraser,1990,233).

ب واتایەکا دی هەلبژارتنا کەسی بۆ ستراتیجییەتان، پشتبەستنێ ل سەر ماف و پێگیرییان دکەت(tracy,1990,216). ئەڤ ڕێچکەیا گشتی و دیتنا ئەوی بۆ ڕێزگرتنی تا ڕادەیەکی ب شێوەیەکی گونجای هەمان بکارهینانا زمانییە. د شیاندایە ئەڤی هەلویستی وەکو خالەکا بهێز و لاواز بدانین. خالا هێزا ئەوێ د هندێدایە کو شیانا ئەوی یا پراکتیکرنێ یا جیهانییە، بەلێ د هەمان دەمدا زانیارییێن تەڤگر ژبۆ چارەسەرکرنا ئالۆزییێن دیاردەیا ڕێزگرتنێ ب شیوەیەکی گونجای پێشکێشناکەت.

خالەکا دییا بهێز ئەوژی پێشئێخستنا تێگەهێ پرۆسێسا گەهاندنێیە، ئەوژی نەوەکو کیانەکێ جێگیر، بەلکو وەکو تێگەهەکێ دینامیکی کو دشێت ل گەل پێشکەڤتنا کارلێکرنێ بهێته گوهۆڕین.

ئەڤ گۆشە نێڕینا دانوستاندنێ پشتبەستنێ ل سەر بنەمایێ هاریکارییێ یێ (گرایس–1975)ی دکەت کو ئەوی بانگەوازییا هندێ کر کو هەڤشکێن ئاخڤتنێ کەسێن ژێرمەندن د گەلەك تشتاندا د وەکهەڤن کو ب پلەیا ئێکی گرنگییێ ب پەیوەندییا کارا و ئەکتیڤ بۆ گەهاندنا پەیامی دکەن. (گرایس)ی پیشنیازا بنەمایێ هاریکارییێ کر . ئەوژی ئەوە تاکەکەس دڤێت ئەوی تشتی بێژیت ئەوێ کو پیدڤییە بێژیت، ئەوژی ل دەمێ سەر ئەوی پێدڤی بیت، ئەوی تشتی بێژیت(Grice,1975,45).

بنەمایێ هاریکارییێ بنەمایەکێ دانوستاندنێیە، ئەوێ چەندێ دیاردکەت کو پشکدارێن ئاخڤتنی ژ ئالییێ مەبەستا پەسەند یان ئاڕاستەیێ پەسەند یێ دانوستاندنێڤە پێشبینییا هندێ دکەن کو هەر پشکدارەکێ ئاخڤتنێ بەشدارییێ د دانوستاندنێدا بکەت، هەر وەکو ئەوا داخوازکری بیت(Grice,1975,45). بۆ نموونە:

أ–تۆ حەز ژ پارتا خۆ دکەی؟

ب–بەلێ. (بەشداری هەر وەکو ئەوا داخوازکرییە).

پ–ئەز حەز کوردستانێ دکەم. (بەشداری هەر وەکو ئەوا داخوازکری نینە، بەلکو ب ڕێکا دەوروبەری مەبەستا (پ)ی دیاردبیت کو حەز ژێ ناکەت).

1–6–3–گۆشە نێڕینا بنەمایێ دانوستاندنێ د ڕێزگرتنێدا:

1–6–3–1–ڕوبن لاکۆف:

(ڕوبن لاکۆف–1973) و (لیچ–1983) پشتەڤانێن سەرەکینە بۆ ئەڤی دیتنی. ئەوان کاری خۆ ل سەر بنەمایێ هاریکارییێ یێ (گرایس–1975) [1]ی

---

(1) بنەمایێ هاریکارییێ یێ گرایسی یێ ئاڕاستەکرییە بۆ خزمەتا لایەنێ ڕاگەهاندنی ژ ئاخڤتنێ، بەلێ ئەو لایەنێ ئەدب و ڕێزێ ب بەرچاڤوەرناگریت، گرایسی دیارکر کو هندەك بنەمایێن دی هەنە:(جوانکاری، جڤاکی، ڕەوشتی) کو د ناڤبەرا ئاخڤتنکەراندا بکاردهێن، بەلێ ئەڤ نابنە ئەگەر کو لایەنێ ئەدەب و ڕێزێ نەهێتە پشتگوه هاڤێتن، ئەوژی ژبەر ئەڤان ئەگەران:

دانان. (لاكۆف) ب بەرفرەهكرنا كاریٚ گرایسی ڕابوو و گەنگەشەیا پیٚدڤییاتییا هەر ئێك ژ بنەمایێ ڕێزگرتن و بنەمایێ هاریكارییێ كر(Lakoff,1973,303).

بنەمایێ ڕێزگرتنێ ژبۆ چارەسەكرنا ئارمانجێن هلاویستی. هەروەسا بۆ كێمكرنا تێكدانێ د كارلێكرنا كەسیدا بكاردهێت.

لاكۆف ئێكەم كەسە بنەمایێ ڕێزگرتنێ د پراگماتیكا ڕۆژئاڤایی یا نویدا پێشكێشكری. ئەوژی ل سالا 1973ز بوو(بهاء الدين محمد مزيد، 2010، 57).

ڤەكۆلەرا فەرەنسی(ڕوبن لاكۆف)ێ ژ دانوستاندنا گرایسی ئەوا بێ بەحس ل ئەدەب و ڕێزێ بكەت دەستپێكر كو پێدڤیبوو د ناڤ كارلێكرنێن ئاخڤتنیدا باسكر لێكربا. كو ڕوبن لاكۆفێ بەحس ل ئەدەب و ڕێزێ د ڤەگۆلینا خۆدا كر. لاكۆفێ بەحس ڕێزگرتن كرییە. ئەوێ گرنگییەكا زێدە ب دیمەنێن ڕێزگرتنێ یێن ل گەل كارلێكرنێن ئاخڤتنێ یێن د ناڤبەرا ئاخڤتنكەری و گوهداریدا هەین دا. ئەڤ كارلێكرنە هۆكارێن ناڤخۆیی و دەرەكی كارتێكرنێ لێ دكەن. هۆكارێن دەرەكی وەكو دویراتییا جڤاكی د ناڤبەرا ئاخڤتنكەراندا، كو ل ڤێرێ د ناڤ ڕەوشت و تیتال و دابونەریتێن ڕەوشەنبیری یێن بەربەلاڤدا، تەمەن و پلەوپایە...هتد كاریگەرییێ لێ دكەن. دیسان هۆكارێن ناڤخۆیی ژی كاریگەرییێ ل ئەوێ كارلێكرنێ دكەن. ژبەركو پەیوەندی ب بڕەیا نەڤیانێ و پلەیا هەڤالینییێڤە هەیە. ئەڤجا ئەڤە دبیتە ئەگەر كو كارلێكرن ب كێم و زیدەییێ كاریگەر دبیت. ئەوژی ب ڕێكا ئالوگۆڕكرنا ئاخڤتنێ(جواد ختام، 2016، 106).

أ–ئەوی بەحس ل لایەنێ ئەدەب و ڕێزێ نەكر، بەلكو گرنگی ب سالۆخكرنا لایەنێ جوانكاری و جڤاكی دا.

ب–ئەو دیارنەكربوو چاوا بنەمایێن ئەدەب و ڕێزێ بهێنە دانان.

ج–ئەوی خۆ تێنەگەهاندن كو لایەنێ ئەدەب و ڕێزێ كو ئەو بنەڕەتە ژبۆ دەركەڤتنا دەربڕینان ژبۆ ب دەستخۆڤە هینانا واتایێن ڕاستەقینە یان ڕاستەوخۆ(جواد ختام، 2016، 105).

ئەگەر یا گونجای بیت تەماشەی دیاردەیا ڕێزگرتنێ ب وەسفا بەرجەستەکرنا ئەوێ بۆ ڕەفتارێ جڤاکی یێ خودان ڕێز د ڕەوشەنبیرییەکێدا بهێتە کرن، دیسان د شیاندایە کۆمەکا بنەمایان بهێنە هژمارتن کو دبنە ئەگەر تاکەکەس د ڕەوشەنبیرییەکا دەستنیشانکریدا یێ خودان ڕێز بیت(جواد ختام، 2016، 107).

(لاکۆف)ێ جەخت ل هندێ کر کو ئاخڤتنکەر د ئالوگۆڕییێن خۆ یێن ئاخڤتنێدا د ڕژدن ژبۆ پێگیریکرنێ ب ڕێژەیەکا مەزن ژ ڕێزگرتنێ. هەروەسا دویرکەڤتن ژ دوژمنکارییێ. بنەمایێ ڕێزگرتنێ ل دەڤ لاکۆفێ ژ دوو یاسایان پێکدهێت. ئەوژی:یاسایا ئێکێ: یێ/یا ڕوهن و ئاشکەرا ببە. یاسایا دوویێ: یێ/یا خودان ڕێز ببە. یاسایا ئێکی ژ بنەمایێ هاریکارییێ هاتییە، ئەوژی ژ هەر چار بنەماییێن ئەوێ یێن لاوەکی کو لاکوفێ جەخت ل هندێ کر کو د ناڤ جەوهەرێ خۆدا ئاماژەیێ ب ڕیزگرتنێ ددەت. ئەڤجا تێکەلبوونا تاکەکەسان د کارلێکرنێن خۆ یێن ئاخڤتنێدا کو ئەوان نەچاردکەت کو پەیاما ئەوان، هەلگرا دوماهیکەکا ئەرێنی بیت کو ئەڤە ڕێزگرتنێ ب کۆمەکا ئادابان ل سەر ئەوان دسەپینیت کو لاکۆڤێ د یاسایا دوویێدا دەستنیشانکرینە و ئەو یاسا ژ سێ بنەما یان یاسییێن لقی پێکدهێت(جواد ختام، 2016، 107). ئەوژی ئەڤەنە:

1 . خۆ نەسەپینە (بنەمایێ پاکی و باشییێ): پێدڤییە ئاخڤتنکەر دویراتییا د ناڤبەرا خۆ و گوهداریدا بپارێزیت و ب زۆریی ئاخڤتن و کریارێن خۆ ل سەر گوهداری نەسەپینیت و خۆ ژ داخوازییێن ڕاستەوخۆ دویر بێخیت و تایبەتمەندی و ئارەزوییێن گوهداری ل بەر چاڤ وەربگریت. وەکو:

1 . أ . من تەلەفۆنا خۆ یا ژبیرکری، من دڤیا پەیوەندییێ ب مالا خۆ بکەم.

ب . کەرەمکە، تەلەفۆن تەلەفۆنا تەیە، ب یا من بکە.

د (1 . ب) دا تایبەتمەندی و ئارەزوویا (1 . أ) بەرچاڤ وەرگرتییە و شێوازەکێ ڕێزگرتنێ بەرانبەر داخوازییا نەراستەوخۆیا (1 . أ) بکارهینایە.

2 . هەلبژاتنان پێشکێشبکە (بنەمایێ هەلبژارتنێ): ئانکو گوهداری مافێ هەلبژارتنێ د ناڤبەرا ڕەتکرن و پەسەندکرنێدا هەبیت، ئانکو پێدڤییە ئاخڤتنکەر شێوازێ پرسیاری ددانوستاندنێدا بکاربهینیت، داکو بوارێ

هەلبژارتنیَ د دانا بڕیاراندا بۆ گوهداری یێ ڤەکری بیت، ئانکو پێدڤییە ئاخڤتنکەر ب ڕێکا شێوازێ فرمانێن ڕاستەوخۆ گوهداری ب ئەنجامدانا کریاران نەچار نەکەت.وەکو:

. پەرتووکا خۆ ب دەڤ من.

ل جهێ ئەڤێ داخوازییا ڕاستەوخۆ ئاخڤتنکەر ب شێوەیەکێ نەڕاستەوخۆ دشێت بێژیت:

–ئەرێ دەستیری هەیە، ئەز پەرتووکا تە بخوینم؟

جوداهییا د ناڤبەرا ئەڤان هەردوو ڕستەیاندا ئەوە، کو د ڕستەیا دوویێدا نەرماتی و ڕێزگرتن سەبارەت شێوازێ داخوازیێ پێڤە دیارە و هەردوو مەرجێن پاکی و هەلبژارتنێ ل سەر پراکتیکدبن.

3 . هەستەکێ باش دروستبکە (بنەمایێ خۆ نێزیککرنێ): ئەڤ بنەمایە بۆ ب دەستڤەهینانا گرنگییا گوهداری بکاردهێت و ئەڤ چەندە ب ڕێکا شێوازێن خۆ کێمکرنا ئاخڤتنکەری ب دەستڤە دهێت و ئەڤەژی خۆشییێ و ئارامییێ و پشتراستییێ ل دەڤ گوهداری دروست دکەت. وەکو:

–برا کێلویا سێڤان ب چەندیێە؟

–هێژا تە چ ئافرەت ل ڤێرێ نەدیتینە.

د ئەڤان نموونەیاندا ئاخڤتنکەری گوهدار مەزن دانایە و ڕێزگرتن بەرامبەر دەربرییە ئەوژی ب ڕێکا پەیڤێن (برا، هێژا)(نیوار جەمیل نوری، 2021، 43-44)، (جواد ختام، 2016، 107-108).

2-3-6-1-براون و لیڤنسن:

براون و لیڤنسونی ب بەرفرەهی تێگەهێ ڕێزگرتنێ و بکارهینانا ئەوێ ب چارچۆڤەکی بەرفرەه بەحسکرینە. ئەوان دان ب هندی هینایە کو ئالوگۆڕییا ئاخڤتنێ گریمانەیا هەبوونا بڕەیەکا گرنگ ژ توندوتیژی و دوژمنکارییێ دکەت. ئەڤەژی ژ ئەنجامێ دیتنێن جودا پەیدابوویە. بەلێ ڕێزگرتن ئەڤی چەندێ د ناڤبەرا ئاخڤتنکەراندا کێم دکەت(جودا ختام، 2016، 109-110).

ژبۆ شرۆڤەکرنا دیاردەیا ڕێزگرتنێ هەر دوو ڤەکۆلەران هەر دوو زاراڤێن: ڕووی و مەعقولیەتی بەرهەمهینان. مەبەست ژ زاراڤی ڕووی–face ئاماژەیێ ددەتە هەستێن تاکەکەسی یان وێنەیێ تاکەکەسی و یێ گشتییە کو ئاخڤتنکەر هەولددەت بەلاڤبکەت، ئەوژی د ناڤ تەڤنێ جڤاکییێ پێڤە گرێدای. ڕوی ئەو وێنەیە ئەوێ د شیاندا بهێتە خەزنکرن یان بهێتە پاراستن یان باشکرنا ئەوێ، ئەوژی ب پشتبەستن ب ڕێکا سەرەدەریکرنێ ل گەل ڕووی و ئەڤ سەرەدەریکرنە دابەشدبیتە سەر کریارا تێکچوونا ڕۆخساری–face-threatening act و کریارا پاراستنا ڕوی–face saving act. دیسان ئەوان دیارکرییە کو ڕوی دوو دیمەن هەنە. ئەوژی ڕوویێ ئەرێنی و ڕوویێ نەرێنینە. ڕوویێ ئەرێنی بریتییە ژ ڕەنگڤەدانا ڕەنجا ئاخڤتنکەری ژبۆ ب دەستڤەهینانا ڕێزا کەسان و ڕێزگرتن و ڕزامەندییا ئەوان. ب واتایەکا دی بریتییە ژ پێدڤیبوونی بۆ پەیوەندیکرنێ ل گەل کەسێن دی، بەلێ ڕوویێ نەرێنی هەڤواتایە بۆ پێدڤیبوونا ب سەربەخۆیی و سەرەدەریکرنێ ب شێوەیەکێ ئازاد دویر ژ هەر کەرب و کینەکێ کو کەسێن دی بسەپینن. ب واتایەکا دی ڕوویێ نەرێنی گرێدایە ب پێدڤیبوونا ئاخڤتنکەری ب ئازادیی و سەربەخۆییێ. ئەڤجا تێگەهی ڕوویی پەیوەندییەکا بهێز ل گەل دویراتییا جڤاکی د ناڤبەرا ئاخڤتنکەراندا هەیە(جودا ختام، 2016، 110).

براون و لێڤنسنی دیارکر کو ڕوی بەرهنگاری تێکچوونی دبیت و ئەڤ تێکچوونە گرێدایە ب دویراتییا جڤاکیڤە د ناڤبەرا ئاخڤتنکەر و گوهداریدا. دیسان گرێدایە ب پلەیا ئاخڤتنکەریڤە. ل دوماهییێ ڕەوشەنبیری خۆ دسەپینن. بەلێ ڕێزگرتن دهێتە د ناڤ پەیوەندیکرنیدا ل سەر ئەوی بنەڕەتی کریارا چاکسازی و هەڤسەنگییە ل دەمێ ڕوی بەرهەنگاری تێکچوونی دبیت. براون و لێڤنسنی پێنج پلان یان ئاڕاستەیێن گشتی پێشنیازکرن کو گرێدای پلەیا تێکچوونا ڕووینە. ئەوژی ئەڤەنە(جودا ختام، 2016، 111–112):

1–ستراتیجییەتا ئێکێ: چ تشتەکی نابێژیت–say nothing: د هندەك بارودۆخێن دانوستاندنێ یێن دیارکریدا چ نەگوتن دەربڕینترە ژ گوتن و دەربڕینێ.

2-ستراتيجييەتا دوویێ: خۆ قەدەغە ژ ئاخڤتنێ بکەت-off record: ل دەمێ ئاخڤتنکەر نەئاخڤیت و ب تنی ل جهی ئاخڤتنێ ئاماژە و دەربڕینین لەشی بکاربهینیت.

3-ستراتیجییەتا سێیێ: دەربڕینا ئاشکەرا- blad on record: ل ڤێرێ پێدڤییاتییێن مرۆڤی ب شێوەیەکێ ڕاستەوخۆ دهێنە دەربرین. وەکو: بێزەحمەت هەرە.

4-ستراتیجییەتا چارێ: کریارا پاراستنا ڕووی: د ستراتیجییەتا ئەرێنیدا ئاخڤتنکەر یێ پێگیرە ب پاراستنا ڕووی ل دەمی داخوازییەکێ ب ڕێکەکا دلۆڤان و برێز پێشکیشدکەت. (هیڤیدکەم پێنڤیسێ خۆ بدە ڤ من.)

5-ستراتیجییەتا پێنجێ: کریارا پاراستنا ڕوویێ نەرێنی: دڤێرێدا زێدەبیژی د دلۆڤانی و ڕێزگرتنێدا نینە، ل دەمێ ئاخڤتکەر داخوازییەکێ دکەت. وەکو: (تۆ پێنڤێسێ خۆ نادەیە ڤ من.)

سەبارەت مەعقولیەتێ-rationality مەبەست پێ هەبوونێن زەینی یێن تایبەتن ئەوین ئاخڤتنکەر ل دەمی کارلێکرنێن ئاخڤتنێ پێ ڕادبن. ئەڤ هەبوونە کو پێدڤییە گونجاندنێ د ناڤبەرا ڕێکا هزرکرنێ و ئارمانجاندا ب دەستڤە بهینیت. مەعقولیەت د شیانا زەینیدا دیاردبیت، ئەوژی د ئاڕاستەکرنا واتایێن هەمەجۆرێن خودان ئاڕاستەیەکا ئەرێنیدا. دیسان ب هەلبژارتنا واتایا گەلەك گونجای بۆ ئارمانجێن داخوازکری ڕادبیت(جودا ختام، 2016، 111).

ل گەل ئەڤی چەندا سەری چەند رەخنەیەك ژ لایی زمانڤانانڤە بۆ دیاردەیا ریزگرتنی ل دەڤ براون و لڤنسنی هاتنە گرتن. ئەوژی ئەڤەنە:

1-گەلەك زمانڤان ب گومان کەڤتن ل سەر جوداکرنا د ناڤبەرا ڕێزگرتنا ئەرێنی و ڕێزگرتنا نەرێنیدا ئەوا براون و لیڤنسنی ئەنجامدای. ئەرێ ل ڤێرێ پرسیار ئەوە، ئەرێ د هەر کریارەکا ئاخڤتنێدا تێکچوونا ڕۆخساری(ڕووی) هەیە؟ ئەرێ بۆ هەر پرۆسەیەکا دانوستاندنێ و کارلێکرنا ئاخڤتنێ ما یا پێدڤی نینە پێگیری ب بنەمایێ ڕێزگرتنێ بهێتە بەستن؟

2-پشتبەستنێ ل سەر کەلتووری ڕۆژئاڤایی دکەت و کەلتوورێن دی بەرچاڤ وەرناگرن.

3–براون و لێڤنسن بنەمایێ ڕێزگرتنێ وەکو بنەمایەکێ جیهانی دبینن و جوداهییێن د ناڤبەرا کەلتووراندا بەرچاڤوەرناگرن(جودا ختام، 2016، 113).

1–6–3–3– ڕوبن جیوفری لیچ:

(لیچ) بنەمایێ ڕێزگرتنێ وەکو ڕێکەکا گشتی ژبۆ کێمکرنا دەربڕینێ ژ بۆچوونێن بێرێز دیاردکەت(نیوار جەمیل نوری، 2021، 44). هەر دەربڕینەك ل دەمێ یا برێز نەبیت، بێگومان دێ یا بێرێز و بۆ نەهێلانا بێرێزییێ، ڕێزگرتن ڕۆلەکێ دیار و ئاشکەرا تێدا دبینیت.

ڕێچکەیا زمانی یا لیچی بۆ دیاردەیا ڕێزگرتنێ بۆ هندێ بوو ژبۆ دانانا نموونەیەکا پراگماتیکییا گشتی یا خودان ڕەهەنەکی گوتاری کو ب ڕەچاڤکرنا چاواییا بکارهینانا زمانی د پەیوەندیکرنیدا ڕادبیت. ب دیتنا لیچی ڕێزگرتن بریتییە ژ جۆرێن جیاوازێن ڕەفتاری کو باشترین مفایان بۆ ئاخڤتنکەری و گوهداری پێکڤە ب دەستڤە دهینیت، ئەوژی بۆ ئەڤێ چەندێ هەر دووك(ئاخڤتنکەر و گوهدار) کێمترین ڕەنجێ دمەزیخن. لیچی پیشنیازا جیاوازییێ د ناڤبەرا دوو سیستەمێن گوتارێدا کر. یا ئێکێ دەقییە–textual و یا دی تاکەکەسییە–interpersonal. گوتارا دەقی بنەمایێ سڤکاتییێ پێکدهیت و بنەمایێ سڤکاتییێ ژی ژ بنمایێن لقی پێکدهێت کو بریتینە ژ: بنەمایێ زەلالییێ–clarity و بەمایێ ئابووری–Ecomomy و بنەمایێ دەربڕینی–Expressivity بەلێ گوتارا تاکەکەسی ئەوژی ژ بنەمایێ هاریکارییێ و بنەمایێ ڕێزگرتنێ پێکدهێت. بنمایێ هاریکارییێ بریتییە ژ بنەمایێن: (چاوایی، چەندی، گونجان، شیوازی) (جواد ختام، 2016، 114). بنەمایێ ڕێزگرتنێ ژی ژ ئەڤان بنەمایێن ل خوارێ پێکدهێت:

1 . یاسایێ ڕەهوانییا ئاخڤتنێ–tact: ئەڤ یاسایە ل سەر خالان کاردکەت:

أ–کێمکرنا شەقیبوونا کەسێن دی.

ب–زێدەکرنا مفادارییا کەسێن دی.

2 . یاسایێ مەردینی(قەدرگرتنی)–generosity: ئەڤ یاسایە ل سەر ئەڤان بنەمایان کاردکەت.

أ . ئاخڤتنکەر ب ڕێژەیەکا کێم یێ مفادار بیت.

ب . گوهدار ب ڕێژەیەکا زۆرییێ مفادار بیت.

3 . یاسایا پەسەندکرن (ژی ڕازیبوونێ)–approbation: ئەڤ یاسایە ئەڤان بنەمایان ب خۆڤە دگریت:

أ . کەسانێن بەرانبەر کێم نەکەت.

ب . پەسن و سەنایا کەسانێن بەرانبەر بکەت.

4 . یاسایا خۆ کێمکرنێ–moesty: بنەمایێن ئەڤێ یاسایێ ئەڤەنە:

أ . ئاخڤتنکەر گەلەك کێم پەسنا کەسایەتییا خۆ بکەت.

ب . ئاخڤتنکەر لوم و سەرزەنشکرنا ل کەسایەتییا خۆ بکەت.

5 . یاسایا ڕێککەڤتنێ–agreement: ئەڤ یاسایە ئەڤان بنەمایان ب خۆڤە دگریت:

أ –ڕێککەڤتنێ زێدەبکە.

ب–دووبەرەکییێ ل گەل کەسان کێمبکە.

6 . یاسایا دلۆڤانی–sympathy: بنەمایێن ئەڤی یاسای ئەڤەنە:

أ –دلۆڤانییێ ل گەل کەسان زێدەبکە.

ب–کەیف هاتن ب نەهامەتییێ ل گەل کەسان کێمبکە(Leech,1983,131-138).

ئەو یاسایێن (لیچ)ی بۆ بنەمایێن ڕێزگرتنێ دیارکرین، د شیاندایە د ئەڤێ نموونەیا ل خوارێدا بهێنە نیشاندان:

–ژبەر بهایێ تە هەی، تۆ ژ هەژی هەر تشتەکی.

1–یاسایێ ڕەهوانییا ئاخڤتنێ: د ئەڤێ نموونەیێدا ڕەهوانییا زمانی هەیە و ب ڕێکا نیشاندانا بهایێ ئەوی دیارکرییە.

2–یاسایێ مەردینییێ: د ئەڤێ نموونەیێدا ژبەر ئەوێ مەردینییا ئاخڤتنکەری هەی،ئاخڤتنکەری گوهدار ب کەسێ مفادارتر نیشاندایە.

3-یاسایێ ژێ ڕازیبوونێ: ئاخفتنکەری پەسنا گوهداری کرییە، چونکی وەسا دیارکرییە کو ئەو هەژی هەر تشتەکییە.

4-یاسایێ خۆکێمکرنێ: ئاخفتنکەر بهایێ گوهداری پتر ژ یێ خۆ دیتییە.

5-یاسایێ ڕێککەفتنێ: ئاخفتنکەری ڕێککەفتنا خۆ بۆ گوهداری نیشاندایە، چونکی ڕێککەفتنا خۆ بۆ هەر تشتەکی بۆ دیارکرییە.

6-یاسایێ دلۆڤانییێ: ئاخفتنکەری ڤیانا خۆ بۆ گوهداری دەربڕییە. ب ڕێکا دەربڕینێن: (بهایێ تە، ژ هەژی).

نموونەیا ڕێزگرتنێ ل دەڤ لیچی ل سەر دووانییا جەوهەری یا چارچۆڤێ ئەوێ ل دۆر ڕەنج -مفای: cost-benefit هاتییە دان. ئەڤ دووانییە ژ لایەنێن ئاخفتنێ: ئاخفتنکەر و گوهداری یا جودا نینە. ڕێزگرتن پێدڤی ب کێمکرنا ڕەنجێ و زێدەکرنا مفایە بۆ پترترین ئاست ل دەڤ ئاخفتنکەری یان گوهداری (جواد ختام، 2016، 115).

لیچی دیارکر کو ئارمانجا دیار یا بنەمایێ ڕێزگرتنێ ئەوە کو ب نواندنا پاراستنا هەستێن کۆمی د ناڤ گرۆپێ جڤاکیدا ڕادبیت، ژبەرکو ئەڤ بنەمایە ب کونترۆلکرنا هەڤسەنگییێن جڤاکی و پێکڤەگریدانێن ڕاستگۆیی کو دەربڕینێن هەڤکاری ل گەل بن ڕادبیت. ژ ئەڤی ڕوانگەهیڤە لیچی دیارکر کو دەربڕینێن بەرجستەکری د کارلێکرنێن ئاخفتنێدا، دەرئێخستنا پلەیێن جودایە ژ ڕێزگرتنێ کو بۆ ئەرکێن ئەنجامدانێ دابەشکر. ئەوژی بریتینە ژ ئەرکێ هەڤڕکی و ئەرکێ گونجانێ و ئەرکێ ململانێ و ئەرکێ هەڤکارییێینە(جواد ختام، 2016، 115-116).

ل ڤێرێ لیچ دیاردکەت کو بنەمایێ ڕێزگرتنێ ب ڕاڤەکرنا گەلەك ژ هەلبژارتنێن ڕەوانبیژی ڕادبیت. ئەڤ هەلبژارتنە ب ڕێکا نەڕەحەتییا د ناڤبەرا ئارمانجێن پەیوەندیکرن و ئارمانجێن جڤاکیدا دروستدبیت. دیسان لچ چار شێوەیێن سەرەدەریکرنێ بۆ ئەڤێ نەڕەحەتییێ پیشنیازدکەت کو ل دویڤ ئەوان د شیاندایە کریارێن ئاخفتنێ بهێنە دابەشکرن بۆ:

1–هەڤرکی–comoetitive: د ڤێرێدا ئارمانجا پەیوەندیکرنێ و ئارمانجا جڤاکی هەڤڕکییێ ل گەل ئیك دکەن، بەلێ دبیت هەڤڕکی کیژ ژ ئەوان نەکەتە قوربانی. هەر وەکو د داخوازی و فەرمانێدا دهێتە دیتن.
2–هەڤکاری–collaborative: ل ڤێرێ ئارمانجا پەیوەندیکرنێ کارتێکرنەکا دیار ل سەر ئارمانجا جڤاکی نینە. وەکو د ڕاگەهاندن و ڕاپۆرتدانێدا هەی. ئەوژی ل دەمێ هەر ئێك ژ ئەوان پەیوەندییەکا بهێز ب ئاخڤتنکەری یان گوهداریڤە نەبیت.
3–خۆشحالی–convivial: ل ڤێرێ گونجان و پەیوەندی د ناڤبەرا ئارمانجا پەیوەندیکرن و ئارمانجا جڤاکیدا هەیە. هەر وەکو د سوپاسیکرن و پیرۆزباهیکرن و سلاڤکرنێدا هەیە.
4– ململانێ–conflictive: ل ڤێرێ ململانێیەکا بهێز د ناڤبەرا هەر دوو ئارمانجێن پەیوەندیکرن و جڤاکیدا هەیە. هەر وەکو د ئاڕاستەکرنا توهمەتان و ئەگەر و فهێتییێدا(اهانه) دیاردبیت(بهاء الدين محمد مزيد، 2010، 61).
ژ هەژییە بهێتە گوتن کو تیۆرا ڕێزگرتنێ یا جویفری لیچی(1983) کو ب ڕێکا ئەوێ ڕەوانبیژییا پراگماتیکی پەیدابوو. ئەڤ تیۆرە ل سەر بنەڕەتێ ژێکجودانا واتاسازی و پراگماتیکی هاتییە دانان کو واتاسازی یا سنووردارە، ئەوژی واتایا هۆشەکییە–sense، بەلێ کاریگەری یان هێزا کریارا ئاخڤتنێ–force کو پراگماتیك پێ کاردکەت(بهاء الدين محمد مزيد، 2010، 60).

1–6–4–گۆشە نێڕینا پاراستنا ڕووی(ڕۆخساری):

ئەڤ گۆشە نێڕینە تەکەزێ ل ئارەزوویێن پشکداران د کارلێکرنەکا دیارکریدا دکەت، ل جهێ هندێ کو تەکەزێ ل سەر کارلێکرنێ ب گشتی یان نەریتێن جڤاکی بکەت.
ڕووی(ڕۆخسار–face) ئەو تشتە ئەوێ ب ڕێکا سۆزدانێ ب دەستڤەدهێت و د شیاندایە بهێتە ژدەستدان و سەخبێریکرن و باشکرن و پێدڤییە ب بەردەوام ل دەمێ کارلێکرنێ گرنگی پێ بهێتەدان(Brown & Levinson,1987,66).

(براون و ليڤنسن)ى تيۆرا خۆ يا تايبەت ل سەر ڕێزگرتنێ ل سەر ئەوێ چەندێ ئاڤاكر كو گەلەك ژ كريارێن ئاخڤتنێ د ناڤكەرۆكا خۆدا ڕووى يان ڕۆخسارى تێكدبەن. ل ڤێرێ كريارێن ئاخڤتنێ كو پالپشتييا ڕوويێ ئاخڤتنكەرى ناگرن. هەروەسا پێدڤيياتييێن گوهدارى ژى بەرچاڤوەرناگرن.

(براون و ليڤنسن) وەكو خالەكا دەستپێكرنێ بۆ تيۆرا خۆ ب گرێدانا سێ تێگەهان ڕابوون. ئەوژى ئەڤەنە:

1-گۆشە نێڕينا پەيوەنديكرنێ وەكو چالاكييەكا عەقلانى.

2-بنەمايێ هاريكارييێ يێ (گرايس)ى و بنەمايێ دانوستاندنێ(Brown & Levinson,1987,63).

3-تێگەهێ (گۆفمان)ى بۆ ڕووى ئانكو وێنەيێ خودى يێ گشتى، ئەوێ هەر تاكەكەس د ناڤ جڤاكيدا بۆ خۆ دڤێت(Goffman,1967,61).

ب ئەڤى چەندێ ئاخڤتنكەران ب عەقلانيەتى خۆشە، چونكى ئەو دزانن كو ئەو ريكەكا دياركرييا هويرە بۆ هزركرنى ژ ئارمانجان بەرڤ ئالاڤانڤە كو ژ هەژى ئەوان ئارمانجانە(Brown & Levinson,1987,63).

ل دويڤ بنەمايێ هاريكارييێ خەلك ل سەر ئەوى گريمانەيێ كاردكەن كو دانوستاندنا ئاسايى ئەو سيما هەنە كو لادان ژ شيانا عەقلانى -بێى چ ئەگەر- تێدا نينن كو پێرابوونێن ڕێزگرتنێ و ڕووى ئەون ئەڤان لادانان پێشكێشدكەن(Brown & Levinson,1987,5).

ل دويڤ (هاوس)ى كو لادان د بنەماييێن (گرايس)يدا ئەون كو دبنە ئەگەرێ بكارهينان ستراتيجييەتان ژبۆ بەرهەنگاربوونێ بۆ ئەوا ب ناڤێ كريارا تێكچوونا ڕۆخسارى دهێتە ناڤكرن(House,1998,57). وەكو:

أ-شيلان مامۆستايەكا چاوايە؟

ب-شێلان زيرەكترين مامۆستايە ل دهۆكێ.

د دانوستان ل سەريدا(ب) بنەمايێ هاريكارييێ(چاوايى) بەزاندييە(لادايە) و زێدەبێژى وەكو ستراتيجييەتەكا ڕێزگرتنێ بكارهينايە، داكو كريارا تێكدانا ڕووى نەهێليت، لەورا پەنا بۆ بەر پلەيا پالا يا زێدەبێژى(زيرەكترين مامۆستا) بريە.

ل دەمی بکارهینانا ستراتجییەتێن ڕێزگرتنێ، ئاخڤتنکەر هەر ئێك ژ پەیاما سەرەکی و پەیاما هەلگرا ڕێزدارییێ کو ئەڤەژی حالەتێ ڤەشارتییە بۆ دانوستاندنێ(دەرکەڤتەیێن ئاخڤتنێ) ڤەدگوهێزیت. وەکو:

أ-شیلان چاوایە.

ب-ئەو ڕوناهییە د مالا مەدا.

د نموونەیا(ب) ڕێزگرتن ب ڕێکا دەرکەڤتەیا ئاخڤتنێ(لادانا بنەمایێ هاریکارییێ) ب دەستڤەهاتییە کو تێدا پەنا بۆ میتافۆرێ هاتییە، ئەوژی ب ڕێکا پەیڤا (ڕوناهی) کو ل جهێ (شیلان)ێ هاتییە بکارهینان.

1-7-ئەرکێن ڕێزگرتنێ:

ڕێزگرتنێ چەند ئەرك هەنە. ئەڤێن ل خوارێ هندەك ژ ئەوانانە:

1-بهێزکرنا پەیوەندییان: بکارهینانا ڕێزگرتن و ستراتیجییەتێن ئەوێ د زمانیدا دبیتە ئەگەرێ هندێ کو پەیوەندی د ناڤبەرا هەڤپشکێن ئاخڤتنێدا خۆش و موکم ببنن و پەنا برن بۆ بێرێزییێ پرۆسێسەکا بەرۆڤاژی پەیدادبیت.

2-زێدەکرنا قەدر و بهایێ مرۆڤی: ڕێزگرتن قدەر و بهایێ مرۆڤی زێدەدکەت و مرۆڤی د چاڤێ هەڤپشکێ ئەوییێ ئاخڤتنکەردا زێدەدکەت و ل دەمێ بێرێزی د ئاخڤتنێدا هەبیت، ژ قەدر و بهایێ مرۆڤی کێمدکەت.

3-ڤەگوهاستنا نیازێ: ڕێزگرتن نیازا ئاخڤتنکەری نیشانددەت کو ڕەنگڤەدانا ئەرێنییا هزر و دیتنا ئاخڤتنکەرییە بەرانبەر تشت و ڕوویدان و مرۆڤان و ل دەمێ بێرێزی بکاردهێت، نیازا ئاخڤتنکەری بەرەڤ ڕەنگڤەدانا لایەنێ نەرێنی شۆڕدبیت.

4-شیانا بکارهینانێ: ڕێزگرتن وەکو ستراتیجییەتا شیانا بکارهینانا زمانییە ل دەڤ بکارهینەرێ ئەوێ ل دەمێ ب پرۆسێسا پەیوەندکرنێ ڕادبیت و ئەڤ شیانە ژی ل دەڤ هەمی مرۆڤان نینە و ژ لایەکێ دیڤە ل دەڤ هەمییان وەکو ئێك ژی نینە. ئەڤجا ل دەمێ ڕێزگرتن بەرەڤ بێرێزییێڤە دچیت، ل ئەوی دەمی شیانێن ڕێزگرتنێ ل دەڤ بکارهینەرێ ئەوێ کێمدبیت.

5-پرۆسێسا کاریگەری و ڕازیکرنێ: ڕێزگرتن د د زمانیدا ب گشتی و ئاخڤتنێدا ب تایبەتی بۆ مەبەستا کاریگەری و ڕازیکرنا گوهداری بکاردهێت، داکو بشێت کاریگەرییێ ل دەروونێ گوهداری بکەت و د ئەنجامدا ئەوی ب هزرا خۆ ڕازیبکەت. ئەڤجا ل دەمێ بێرێزی بکاردهێت، کاریگەری و ڕازیکرن ژی نامینن.

6-نەهێلانا نەخۆشی و زیانگەهاندنێ: ڕێزگرتنێ نەخۆشییێ د ناڤبەرا هەڤپشکێن ئاخڤتنێدا ناهێلیت و دبیتە ئەگەر کو زیانگەهاندنا ئاخڤتنێ ل سەر گوهداری نەمینیت، بەرۆڤاژی بێرێزییێ نەخۆشی و زیانگەهاندنێ دگەهینیتە گوهداری.

7-مجامەلەکرن: ڕێزگرتن مجامەلەکرنا گوهدارییە، ژبەرکو پەسنا ئاخڤتکەری دکەت و ئاخڤتنکەر هەولددەت گوهداری وەسا نیشانبدەت کو ل دەڤ ئەوی گەلەکە، ئەڤجا بێرێزی هێرشکرنە بۆ سەر هەستێن گوهداری.

8-ڕاگرتنا هەڤسەنگییا جڤاکی: ڕێزگرتن ناهێلیت گوهدار هەستێن نێگەتیڤ بەرانبەر ئاخڤتنکەری بکەت، ئەڤەژی هەڤسەنگییێ د ناڤبەرا ئەواندا ڕادگریت، بەرۆڤاژی ژی دروستە.

1-8-کریارێن ئاخڤتنێ و پەیوەندییا ئەوان ب تێگەهێ ڕێزگرتنیڤە:

وەك ئاشکەرا دوو جۆرێن کریارێن ئاخڤتنێ-Speech Acts هەنە. ئەوژی: کریارێن ئاخڤتنێ یێن ڕاستەوخۆ و کریارێن ئاخڤتنێ یێن نەراستەوخۆنە. ئەڤجا کریارێن ئاخڤتنێ یێن ڕاستەوخۆ ئەو کریارن ئەوێن ئەوێن ب شێوەیەکێ ڕاستەوخۆ دەربڕینێ ژ هێزا خۆ یا ئەنجامدانێ دکەن. بۆ نموونە ل دەمێ ئاخڤتنکەر پێدڤی ب زانیارییان دبیت و ب ڕاستەوخۆیی پرسیار ژ گوهداری دکەت کو بۆ ئەوی پێشکێشبکەت یان بدەتە ئەوی (Searle,1975,60). وەکو:

ئەرێ کی دوهی هاتبوو زانکۆیێ؟

بەلێ کریارێن ئاخڤتنێ یێن نەراستەوخۆ ئەو حالەتن ئەوێن هێزا ئەنجامدانێ ب شێوەیەکێ نەراستەوخۆ جێبەجێدکەن، ئەوژی ب رێکا نواندنەکا دی(Searle,1975,60).

(یۆل) ئەڤێ نموونەیێ بۆ کریارێن ئاخڤتنێ یێن نەراستەوخۆ دهینیت:

-ئەرێ تۆ دشێی خۆیێ دەربازبکەی؟

ل ڤێرێ گوهدار ناگەڤیتە د گومانێدا ل دۆر شیانێن ئاخڤتنکەری یێن دانوستاندنێ، بەلێ گوهدار دێ ل ئاخڤتنێ گەهیت کو ئەو داخوازییە و دێ ئێکسەر داخوازییێ وەرگریت(Yule,1996,133).

(سێریل) جوداهییێ د ناڤبەرا (کاریگەرییێن ب دەستڤەهاتی ب کریارێن ئاخڤتنێ یێن نەراستەوخۆ و ئەنجامێن گشتی یێن کریارین ئاخڤتن)ێدا دکەت(Searle,1969,60).

(سوماس) تایبەتمەندییێن کریارێن ئاخڤتنێ یێن نەراستەوخۆ دیاردکەت کو ئەڤەنە:

1-نەراستەوخۆیی د حالەتێ رێکنەڤتنێ د ناڤبەرا واتایا راستەوخۆ و ڤەشارتیدا ب دەستڤەدهێت.

2-نەراستەوخۆیی دیاردەیەکا جیهانییە ئەوژی ل دەمێ ڤیانا هینانا پێشا بکارهینانا ئەوان ل سەر کریارێن ئاخڤتنێ یین راستەوخۆ هەبیت.

3-پراگماتیك ب تنێ ڤەکۆلینێ ل نەراستەوخۆییا مەبەستدار ددەت، بەلێ هەمی کریارێن ئاخڤتنێ یین نەراستەوخۆ، کریارێن مەبەستدار نینن کو هندەك ژ ئەڤان کریاران بەرهەمێ نەگونجانا زمانینە(Thomas, 1985,118-124).

1- کریارێن ئاخڤتنێ یێن راستەوخۆ:

د ڤێرێدا ب راستەوخۆیی ب رێکا فۆرم و پەیڤێن رێزگرتنێ دەربرین ژ رێزگرتنێ د ناڤ کریارێن ئاخڤتنێ یێن راستەوخۆدا بکاردهێت. وەکو:

-رێزدار دێ کەنگی هێی؟(ب رێکا پەیڤا رێزدار رێزگرتن هاتییە نیشاندان)

-بەرێز ب خاترا تە. (ب رێکا پەیڤا بەرێز رێزگرتن هاتییە نیشاندان)

-خاتین وەرە.((ب رێکا پەیڤا خاتین رێزگرتن هاتییە نیشاندان)

2-کریارێن ئاخڤتنێ یێن نەراستەوخۆ:

(ليچ) دیاردكەت و دبێژیت: هەر چەندە كریارێن ئاخڤتنێ یێن نەراستەوخۆ د حالەتێن دیێن بێرێزدا بكاردهێت، بەلێ (ليچ) دیاردكەت كو ستراتیجییەتێن نەراستەوخۆ دهینە بكارهنان ژبۆ دروستكرنا گرنگیپێدانێ ژبۆ گەهشتنا ئارمانجێن جودا د كاریگەرییێدا یان ژبۆ زێدەكرنا هێزا پەیامێ ئەواكو هاتییە ئاڕاستەكرن كو ب شێوەیەكێ بنەڕەتی ب ستراتیجییەتێن ڕێزگرتنیڤە گرێدایە(Leech,1980,143).

ئەڤ كریارە ئەو ئالاڤن كو ب شێوەیەكێ سەرەكی بۆ دەربڕینێ ژ ڕێزگرتنێ دهێنە بكارهینان، ئەوژی ژبۆ هندێ داكو ژ لایەنێن نەخۆش و نە ڤیایی(غير مرغوب) د پەیامێدا بهێنە دویرئێخستن، ئەوا كو دەربڕینێ ژ داخوازی و فەرمان و لومەیان...هتد دكەت. ئانكو داكو ژ هەستیارییا ئاخڤتنێ یا ڕاستەوخۆ ل گەل گوهداری دویربكەڤیت. بۆ نموونە:

"دەستت دەگاتە قەڵەمەكە؟

ئەم ڕستەیە داخوازییە، واتە (قەڵەمەكەم بدێ)، بەڵام بە شێوەی پرسیار دەربڕاوە بۆ نیشاندانی ڕێز"(عەبدولواحید مشیر دزەیی، 2009، 127).

–ترۆمبێل دێ مە هێلیت.

ئەڤ ڕستەیە فەرمانە(ڕاببە دابچین)، بەلێ ب شێوەیەكێ ڕاگەهاندن دەربڕییە ژبەر نیشاندنا ڕێزێ.

–بوو سەعەت 12 شەڤێ.

ئەڤ ڕستەیە فەرمانە(ڕاببە درەنگە)، بەلێ ب شێوەیەكێ ڕاگەهاندن دەربڕییە ژبەر نیشاندنا ڕێزێ.

1-9–ڕێزگرتن و هێز:

(گۆفمان)ی ئێكەم كەس بوو ب شێوەیەكێ ڕاستەوخۆ ب گەنگەشەكرنا پەیوەندییا د ناڤبەرا ڕێزگرتن و هێزێدا–power ڕابووی و ئەوی دیاركرییە كو پەیوەندییەكا بهێز د ناڤبەرا ئەواندا هەیە.

پشتی (براون و لیڤنسن)ی ل سەر تیۆرا ڕێزگرتنێ(1987) کارکری ئەواکو جەختێ ل سەر هزرا کریارێن تێکچوونا ڕۆخساری(ڕووی) دکەت، گەلەك ب (گۆفمان)ی کاریگەربووون. ئەوان د تیۆرا خۆدا تەکەزێ ل سەر پەیوەندییا د ناڤبەرا زمان و هێزێدا کرییە. ئەوان دیارکر کو هێز وەك ڕەگەزەکێ کوتاکەرە(حاسم) ژبۆ حسێبکرنا گرانییا کریارێن تێکچوونا ڕووی(ڕۆخساری).

ب شێوەیەکێ گشتی زمان ژبۆ دیارکرنا تێگەهشتنا مە بۆ جوداهییێن هێزێ دهێتە بکارهینان. ل دەمێ دوو کەس کارلێکرنێ ل گەل ئێك دکەن کو هەمان هێزەکا وەکهەڤ هەبن، ئەو دێ ئەوێ ڕەنجێ مەزێخن کو زمانێ ئەوان ژ ئالییێ گرێدانا ئەوان ب ستراتیجییەتێن ڕێزگرتنێڤە هەڤچەشن و وەکهەڤ بن. ئەڤجا ل ڤێرێ دیارنابیت کا کیژ ژ ئەوان پتر ڕێزگرتنێ بکاردهینیت. ل دەمێ تاکەکەسەك بۆ ئێکێ خودان پلەیەکا(ئاستەکێ) بلندتر دئاخڤیت، ئانکو بۆ تاکەکەسەکێ هێزەکا پتر هەی، ل ئەوی دەمی ئەو یێ نەچارە ژبۆ بکارهینانا پتر ڕێزگرتنێ د هەلبژتنا ئەوی یا زمانیدا، بەلێ ل دەمێ تاکەکەس بۆ ئێکێ ئاستەکێ نزمتر هەبیت بئاخڤیت. ئانکو بۆ کەسەکێ کو هێزا ئەوی کێمتر بیت، ل ئەوی دەمی ب شێوەیەکێ گشتی دەربڕینێن ڕێزگرتنێ کێمتر د ئاخڤتنا ئەویدا دیاردبن(https://socialcommunication.truman.ed). بۆ نموونە:

أ-ڕێزگرتن و تاکەکەسێ خودان هێزەکا مەزنتر:

-سپێدەباش ڕێڤەبەرێ ڕێزدار.

-گەورەم دروستە.

-بڕیار یا تەیە، سەرۆکێ هێژا.

د ئەڤان نموونەیاندا کاریگەرییا هێزا تاکەکەسێ گوهدار دیارە، لەورا دەربڕینێن ڕێزگرتنێ پتر بۆ هاتینە پێشکێشکرن. وەکو(ڕێڤەبەرێ ڕێزدار، گەورەم، سەرۆکێ هێژا).

ب-ڕێزگرتن و تاکەکەسێ خودان هێزەکا کێمتر:

-سپێدە باش دلێر.

-تە چ هەیە؟

– پاشی دێ سەحکەمێ.

–ئەز نوکە ب شۆلم.

د ئەڤان نموونەیێن ل سەریدا چ دەربڕینێن ڕێزگرتنێ تێدا بکارنەهاتینە، چونکی هێزا تاکەکەسێ گوهدار کێمترە ژ یا ئاخڤتنکەری، لەورا چ دەربڕینێن ڕێزگرتنێ د ناڤدا ناهێنە دیتن.

چێدبیت تاکەکەسەك د جهێ بڕیاردان و دەستهەلاتێدا بیت کو ئاخڤتنێ ب شێوەیەکێ ڕاستەوخۆ و ئاشکەرا بکاربهینیت، بەلێ گەلەك جاران ئەو گەلەك ڕێزگرتنێ د ناڤ ئاخڤتنا خۆدا بکاردهینیت، داکو هەستێن کەسێن بەرانبەر د پەیوەندیکرنێدا نەشکێنیت (https://socialcommunication.truman.ed) . بۆ نموونە ل دەمێ ڕێڤەبەرەك بێژیتە فەرمانبەرەکی خۆ:

–تۆ ژی وەکو من خودان دەستهەلاتی.

–تۆ جهێ باوەرییێ، ئەوا هوین باش دبینن.

–تۆ دێ شێی پێداچوونێ د ئەوی کەیسیدا بکەی؟

د ئەڤان نموونەیێن ل سەریدا هەر چەندە پلەیا ڕێڤەبەری یا بلندترە ژ یا فەرمانبەری، بەلێ ڕێڤەبەری هێزا خۆ نیشاندایە و ڕێز د ئاخڤتنا ئەویدا ڕەنگڤەدایە، ئەوژی د ئەڤان دەربڕینان‌دا:(خودان دەستهەلاتی، جهێ باوەرییێ، تۆ دشێی...هتد)دیاردبیت.

ڕێزگرتن و هێزێ پەیوەندییەکا بهێز ب ئێکڤە هەنە و ل دەمێ کەسەکێ هێز هەبیت و د هەمان دەمدا یێ خودان ڕێز بیت، کاریگەرییەکا ئەوی د جڤاکی و د ناڤ تاکەساندا دێ پتر و کاریگەرتر بیت و هەر دەمێ کەسەکی ئێك ژ ئەوان هەبیت و یا دی نەبیت، کاریگەرییا ئەوی ل دویڤ بارودۆخی دێ یا کێمتر بیت، ژ هندێ ل دەمێ هەر دوو پێکڤە ل دەڤ تاکەکەسەکی هەبن.

-ليستا ژێدەران:

ا-ب زمانێ كوردی:

-شێرزاد سەبری عەلی، پراگماتیك، لە بلاوكراوەكانی ئەكادیمیای كوردی، هەولێر، 2014.

-عبدالواحد مشير دزەيی، واتاسازی، دەزگای توێژینەوە و بلاوكردنەوەی موكريانی، هەولێر، 2009.

-نیوار جەمیل نوری، كردەیا تێكچوونا ڕۆخساری و ستراتژییەتێن ڕێزگرتنێ د ئاخڤتنا خەلكێ

باژێرێ دهۆكێدا، نامەیا ماستەرێ، كۆلیژا پەروەدا بنیات، زانكۆیا دهۆك، 2021.

ب-ژێدەر ب زمانێ عەرەبی:

- بهاء الدين محمد مزيد، تبسيط التداولية، الطبعة الاولى، الناشر شمس للنشر و التوزيع، القاهرة، 2010.

-جواد ختام، التداولية أصولها و اتجهاتها، الطبعة الاولى، دار كنوز المعرفة للنشر و التوزيع، عمان-الاردن، 2016.

-سامية بن يامنة، تداولية سياق الحال قي الفعل الكلامي، الطبعة الاولى، دار الكنوز المعرفة للنشر و التوزيع، عمان-الاردن، 2019.

-شاهر الحسن، علم الدلالة السيمانتيكية والبراجماتية في اللغة العربية، الطبعة الاولى، دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، عمان، الاردن، 2001.

-مجيد الماشطة و أمجد الركابي، مسرد التداولية، الطبعة الاولى، دار الرضوان للنشر و التوزيع، عمان-الاردن، 2018.

ج-ب زمانێ ئینگلیزی:

-Adegbija, E. (1989). A Comparative Study of Politeness Phenomena in Nigerian English, Yoruba and Ogori. Multilingua, 8, 57-80.

-Allam, H & Monatzeri, M (2011). A Sociopragmatic Analysis of Compliment Responses in Persian. Iranian Journal of Applied Language Studies,Vol 4,No1,2012.
-Boubendir, Fatima Zohra (2012). Linguistic Politeness in English and Arabic and its Implications for Translation. Unpublished MA thesis. The University of Petra
- Brown, P. and Levinson, S. (1987) Politeness: Some Universals in Language Usage .Cambridge: Cambridge University Press.
-Cheepen, C. (2000) ‘Small Talk in Service Dialogues: The Conventional Aspects of Transactional Telephone Talk’. In Couplend, J. (ed.) (2000) Small Talk. London: Pearson Education Limited.Adegbija, E. (1989). A Comparative Study of Politeness Phenomena in Nigerian English, Yoruba and Ogori. Multilingua, 8, 57-80.
-Fraser, B. (1990). Perspectives on politeness. Journal of Pragmatics, 14, 219-236.
-Goffman, E. (1967). Interaction ritual: Essay on face-to-face behavior. Garden city, NY: Anchor.
-Fraser, B., & Nolen, W. (1981). The association of deference with linguistic form. International Journal of the Sociology of Language, 27, 93-111.
-Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In P. Cole & J. Morgan (Eds.), Syntax and semantics, vol. 3: Speech acts (pp.41-58). New York: Academic Press.
-Hatim, B. and I. Mason (1997) Discourse and the Translator. New York: Longman.
-House, Juliane (1998). Politeness and Translation‶, In Leo Hickey, ed., Topics in Translation: The Pragmatics of Translation, Clevedon: Multilingual Matters.
-https://socialcommunication.truman.ed/attitudes-emotions/power-and-Maintaining and Negotiating Relationshop 7/solidarity.

-Kummer, M. (2005) Politeness in Thai. In: Watts, R., Ide, S. & Ehlich, K. (2005) Politeness in Language: Studies in its History, Theory and Practice, Berlin: Walter de Gruyter, 2005, pp.325-336.
-Lakoff, Robin. (1973). The Logic of Politeness; or, Minding Your P's and Q' s. Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society (p. 292-305). Chicago.
-Lakoff, Robin. (1975). Language and Women's Place. New York: Harper & Row.
-Leech, G. (1980), Explorations in Semantics and Pragmatics, Amsterdam: Benjamins.
-Leech, G. (1996) Principles of Pragmatics. New York: Longman.
-Lyons, J. (1979). Semantics. Cambridge: CUP.
-Mansoor, I. K.(2018). POLITENESS: LINGUISTIC STUDY. International Journal of Research in Social Sciences and Humanities. Vol. No. 8.
-Meier, A. J. (1995b). Passages of politeness. Journal of Pragmatics, 24, 381-392.
-Ide, S. (1989).Formal Forms and Discernment: Two Neglected Aspects of Universals of Linguistic Politeness‶, Multilingua 12: 7-11. in summer school application calls. Josip Juraj Strossmayer University of Osijek
-Tracy, K. (1990). The many faces of face work. In H. Giles & W. P. Robinson (Eds.), Handbook of language and social psychology (pp. 209-226). Chichester: John Wiley.
-Traugott, Elizabeth C. and Richard B. Dasher. 2002. Regularity in Semantic Change. Cambridge: Cambridge University Press.
-Watts, R. J. (2003). Politeness. Cambridge: Cambridge University Press.
-Thomas, J. (1995). Meaning in Interaction: an Introduction to Pragmatics. New York: Longman.

-Trosborg, A. (1995) Interlanguage Pragmatics: Requests, Complaints and Apologies. Berlin: Mouton de Gruyter.
-Searle, J. (1969) 'What is a Speech Act?' In Giglioli, P. (ed.) (1980) Language and Social Context. Harmondsworth: Penguin Books
-Searle, J. (1975) 'Indirect Speech Acts'. In Brown, G. and G. Yule (1989) Discourse Analysis. Cambridge: CUP.
-Yule, George (2006). The Study of Language. Third edition. Cambridge.
-Shahrokhi, Mohsen & Bidabadi, Farinaz Shirani (2013). An Overview of Politeness Theories: Current Status, Future Orientations. American Journal of Linguistics 2013, 2(2): 17-27 DOI: 10.5923/j.linguistics.20130202.02.

ڤەكۆلینا شەشێ

ڕەنگڤەدانا ستراتیجیەتێن بێڕێزییێ د كن چیرۆكا كوردیدا دیوانا(دەریێ تراتێ) یا(صالح غازی)وەك نموونە

پشكا ئێكێ
ڕێزگرتن و بێڕێزی

1-1-ڕێزگرتن و بێڕێزی:

ژپێخەمەت سانەهییا ئەنجامدانا پرۆسێسا پەیوەندیكرنێ د ڕێڤەبرنا كار و بارێن ڕۆژانەدا، بێگومان ل دویڤ هەلویست و دەوروبەر و بارودۆخێن جیاواز د ئەڤێ پرۆسێسێدا، ئاخڤتنكەرێن زمانی پەنایێ دبەنە بەر كارهینانا ستراتیجەتێن ڕێزگرتن و بێڕێزییێ پێخەمەت گەهاندنا كارڤەدان و دیتنێن خۆ بۆ كەسێن دیێێن هەڤپشكێن ئاخڤتنێ بەرانبەر ئەوان هەلویست و دەوروبەر و بارودۆخێن بكارهاتی.

گەلەك ڤەكۆلین و خواندن هەنە، كو تەكەزێ ل سەر ل ڤەكۆلینێن ڕێزگرتنێ ل ژێر یان د چارچۆڤەیی پراگماتیكێدا دكەن، بەلێ گەلەك ڤەكۆلین نینن، كو تەكەزێ ل سەر تێگەهێ بەرۆڤاژی ڕیزگرتنێ بكەن، كو ئەوژی بێڕێزییە-Impoliteness. هەر چەند ڕەفتارێ بێڕێز پتر سەرەنجا مرۆڤی د ناڤ جڤاكیدا ڕادكیشیت. هەر وەكو خەلك یان مرۆڤ ڕاستەوخۆ توانجان بكاربهینن یان سەر و سیماییێن ڕوویێێن نەئارام دیاربكەن یان لڤینەكا لەشی یا نەئارام ل دۆر ڕەفتارەكێ بێڕێز ئەنجامبدەن(Culpeper,2003,1546).

د ئەڤی بواریدا (لوچەر و بوسفیلد) ئاماژەیێ ب هندێ ددەن، كو ئەو ڤەكۆلینێن ل سەر ڕێزگرتنێ هاتینە نڤێسین گەلەك پترن ژ ئەوان ڤەكۆلینێن ل سەر بێڕێزییێ هاتینە ئەنجامدان، ئەڤەژی ژبەر هندێیە، كو بۆ ماوەیەكێ گەلەك

درێژ ڤەکۆلین ل سەر ئەڤی بیاڤی هاتبوونە فەرامۆشکرن، ژبەر هندێ دبێژنە بێرێزییێ: کورِ مامێ هەژارێ رِێزگرتنێ(Locher & Bousfield,2008,2).

(لیچ) ل دۆر ژێکجوداکرنا هەر دوو تێگەهێن(رِێزگرتن و بێرێزییێ) ئەڤێ چەندێ دبێژیت: پارازتنا هەڤالینی و رِێکوپێکی و ئاشتەواییا جڤاکی ب رِۆل و بنەمایێ رِێزگرتنێ دهێتە هژمارتن، ئەڤەژی رِێکێ ددەتە خەلکی کو گریمانا هندی بکەن، کو هەڤپشکێ ئەوان یێ ئاخڤتنێ یێ هەڤکار و هاریکارە، بەلێ ژلایەکێ دیڤە بێرێزی بریتییە ژ ئەوان ستراتیجیەتێن پەیوەندیکرنێ، کو پێخەمەت هێرشکرنێ بۆ رِوویێ کەسێن دی و دروستکرنا ململانێیەکا ژێکدویرکەڤتنێ د ناڤ جڤاکیدا هاتینە دروستکرن(Leech, 1983,82).

(والتس) هەر د ئاماژەپێکرنا ئەویدا بۆ هەر دوو تێگەهێن(رِێزگرتن و بێرێزییێ) ئاماژەیێ ب ئەوێ چەندێ ددەت: رِاڤەکرنا بکارهینانا رەفتارێ هاوبەش د کارلێکرنا جڤاکییا گشتیدا پێخەمەت هەلسەنگاندنا ئاخڤتنێ ل سەر ئەوی بنەمایی کا یێ برێزە یان بێرێزە. ئەڤەژی دمینیتە ل سەر دەربرِینێن زمانییێن بکارهاتی(Walts,2003,8). وەکو:

-خاتینێ وەرە.(دەربرِینا برێز)

-فێلبزێ وەرە.(دەربرِینا بێرێز)

(کولپێپێر) ل دۆر ژێکجوداکرنا هەر دوو زاراڤێن(رِێزگرتن) و(بێریزییێ) دبێژیت: بێرێزی درێژەپێدانە بۆ رِێزگرتنێ، کو بکارهینانا ستراتیجیەتێن بێرێزییێ دبنە ئەگەرێ نەگونجان و ژێکدویرکەڤتنێ د پەیوەندیکرنێدا، ل جهێ پارازتن ل سەر رِێککەڤتن و سازان و ئاشتەواییا جڤاکی، کو ئەڤە ئارمانجا ستراتیجیەتێن رِێزگرتنێیە، ئەڤجا رِۆلی هەر ئێك ژ ئاخڤتنکەری و گوهداری یێ گرنگە و ئاماژەیێ ب هندێ ددەت، کو یاساییێن دەوروبەری هۆکارەکێ گرنگە د شرۆڤەکرنا رِێزگرتن و بێرێزییێدا(Culpeper,2008,29).

1-2-چەمكێ بێرێزییێ:

ب دیتنا (كولپێپێر-Culpeper)ی هەتاكو بێرێزی ب دەستڤە بهێت، پێدڤییە ئەڤ خالە هەبن:

1-ل دەمی ئاخڤتنكەر ب گەهاندنا هێرشكرنا ڕووی ب شیوەكی مەبەستدار یان ئەنقەسد ڕادبیت.

2-ل دەمی گوهدار تەماشەی ئەوی ڕەفتاری دكەت، ئەوی ژلایی ئاخڤتنكەریڤە هاتییە ئەنجامدان، كو ئەو هیرشكرنەكا مەبەستدار و ئەنقەسدە بۆ ڕووی(Culpeper,2005,35).

(مولاری) د ئەڤی بواریدا دبێژیت: د ڤێرێدا دڤێت ڕۆلێ گوهداری ب بەرچاڤ بهێتە وەرگرتن، هەروەسا مەبەست ژ ئاخڤتنێ. ب واتایەكا دی دبیت هێرشبرنەك ب مەبەست ژلایێ ئاخڤتنكەریڤە بۆ ڕوویێ گوهداری بهێتە ئاڕاستەكرن، بەلێ گوهدار وەسا نەبینیت، كو ئەو هێرشكرنە بۆ سەر ڕووی یان بەرۆڤاژی ئانكو دبیت مەبەستا ئاخڤتنكەری ژ ئاخڤتنا ئەوی هێرشبرن نەبیت بۆ سەر ڕوویێ گوهداری، بەلێ گوهدار وەسا تێبگەهیت و دابنیت، كو ئاخڤتنا ئەوی هێرشكرنەكا ب مەبەستە بۆ سەر ڕوویێ ئەوی. ئەڤجا ژبەر هندێ بێرێزی ب ڕێكا كارلێكرنێ دهێتە دروستكرن و داخوازا هەر ئێك ژ ئاخڤتن و پەیڤ و ئاماژەیان دكەت، كو د ناڤ كارلێكرنێدا بكاربهێن، داكو هەر ئێك ژ هەڤپشكێن ئاخڤتنێ(ئاخڤتنكەر و گوهدار) ژلایێ خوڤە شرۆڤەبكەت(Mullary, 2008,2-3).

ئەڤجا ژ ئەڤا ل سەری دیاردبیت، كو دوو مەرجێن گرنگ بۆ بێرێزییێ هەنە. ئەوژی ئەڤەنە:

1-مەبەست: خالا سەرەكییە، كو بێرێزی ژ ئاخڤتنێ دەربكەڤیت.

2-ڕووی: هێرشكرن ل سەر ڕوویێ گوهداری ژلایێ ئاخڤتنكەریڤە، خالا هەر گرنگە كو بێرێزی ب دەستڤە بهێت.

سەبارەت پێناسەیا بێرێزییێ زانایان ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ پێناسەكرییە:

1-(كولپێپێر) ل دۆر پێناسەیا بێرێزییێ دبێژیت: بێرێزی بریتییە ژ ستراتیجیەتێن گەهاندێ یێن هاتینە دروستکرن بۆ هێرشکرنا ڕووی و دبیتە ئەگەرێ پەیداکرنا ململانێیا جڤاکی و ژێکدویرکەڤتنێ(Culpeper,2005,35).

2-(میلز) دپێناسەکرنا بێرێزییێدا دبێژیت: بێرێزی بریتییە ژ ڕەفتارەکێ زمانی، کو وەسا بهێتە دانان، کو یێ ئاڕاستەکرییە بۆ هەڕەشەکرنا ڕوویێ گوهداری یان ناسنامەیا جڤاکی. هەروەسا پێدڤییە ئاوازەیا ئاخڤتنا ئاخڤتنکەری ژی ب بەرچاڤ بهێتە وەرگرتن، ئەڤجا هەر ڕەفتارەك یان گوتنەك هێرشێ بکەتە سەر ڕوویێ ئێکێ دی ب بێرێزی دهێتە هژمارتن(Mills,2005,268).

3-(لوچەر و بوسفیلد) د پێناسەکرنا بێرێزییێدا دبێژن: بێرێزی بریتییە ژ ئەوی ڕەفتاری ئەوێ دبیتە ئەگەرێ تێکچوونا ڕووی د دەوروبەرەکێ دیارکریدا(Locher & Bousfield,2008,3).

4- (ئایدینوگلۆ) سەبارەت پێناسەیا بێرێزییێ دبێژیت: بێرێزی ژ ڤالاهییێ پەیدانابیت، هەروەسا ژ گۆشەگیرییێ ب دەستڤە ناهێت، بەلکو باراپتر و بەردەوام ژ هندەك ڕوویدانێن پێشوەخت دبنە ئەگەرێ پەیداکرنا بێرێزییێ و ئەو ئاماژەیێ ب هندەك هۆکار و ئەگەران ددەت، کو دبنە ئەگەرێ پەیداکرنا بێرێزییێ. ئەوژی ئەڤەنە: (تۆرەبوون، دیارکرنا هێزێ، ململانێ، هەڕەشەکرنا ڕووی، پەریشانییەکا مەزن، ڕەتکرنەکا بهێز و هەبوونا ئارەزوویا سڤکاتیپێکرنێ...هتد) (Aydinoglu,2013,476).

ژ ئەنجامێ ئەڤان هەمی پێناسەیان دگەهینە هندێ، کو بێرێزی دیاردەیەکا هێرشبەرە بۆ ڕوویێ گوهداری، کو ب ڕێکا ڕەفتارەکێ زمانی یان هندەك دەربڕینان ل دویڤ دەوروبەرەکێ دیارکری دهێتە ئەنجامدان و د ئەنجامداندا دبیتە ئەگەرێ تێکچوونا پەیوەندییان و ژێکدویرئێخستنێ د ناڤبەرا تاکەکەساندا.

1-3- ئەركێن بێرێزییێ:

(كولپیپێر) ئاماژەییێ ب سێ ئەركان ددەت. ئەوژی ئەڤێن ل خوارێنە:

1- بێرێزییا كاریگەر: ئەركێ ئێكێ یێ بێرێزییێ كاریگەری گەهاندنە. ئەڤ ئەركە بریتییە ژ ب خۆڤەگرتنا دیمەنەكێ سۆزداری، كو ژ ئەنجامێ دیالۆگا د ناڤبەرا بەرهەمهێنەرێ بێرێزی و گوهداریدا پەیدادبیت. (كولپیپێر) ئاماژەییێ ب هندێ ددەت، كو بێرێزییا كاریگەر تێدا هەول دهێتە كرن، سۆزەكا زێدە بهێتە گەهاندن. هەر وەكو ئەو لایەنێ ئاماژەییێ ب بەرهەمهینانا حالەتەكێ سۆزدارییێ نێگەتیڤ ددەت، كو دڤێت ل دەڤ گوهداری بەرهەمبهینیت(Culpeper,2011,223). وەكو:

-سەر مەزنۆ ما تۆ هزر ناكەی، كا تۆ چ دبێژی؟

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ئاخڤتنكەری پەنا برییە بەر بكارهینانا شێوازێ بێرێزییا كاریگەر ، چونكی ئەوی سالۆخەتا گوهداری ب سیمایەكێ كرێت كرییە، ئەوژی (سەرمەزنۆ) ئەڤەژی بێرێزییەكا كاریگەرە د ناڤ كەلتوورێ كوردیدا، لەوا ئەڤ سالۆخكرنە ب بێرێزی دهێتە هژمارتن و كاریگەرییێ ل سەر لایەنێ سۆزدارییێ گوهداری دكەت و ئێك ژ ئەركێن بێرێزییێ دهێتە هژمارتن.

2- بێزارییا ب خۆرتی(ب زۆریی): ئەڤ حالەتە ڕادبیت ب لێگەڕیانا دووبارە ڕێكخستنا قیەمان د ناڤبەرا ئاخڤتنكەری و گوهداریدا، كو ئاخڤتنكەر مفایەكێ مەزنتر ب دەستێ خۆڤە دهینیت. هەروەسا ب پارازتنا مفایێن خۆ ڕادبیت. ئەڤە كردەیەك یان پێڕابوونەكا زۆریی و خۆرتییێ ب خۆڤە دگریت. ئەوژی كردەیەك یان كریارەكە هەولددەت هۆشدارییێ ل سەر كارێ كەسەكێ دی پەیدابكەت یان ل دویڤ ڕێككەڤتنەكێ خۆ ل سەرپسەپینیت و ئەڤ ئەركە د دامودەزگەهاندا دروستدبیت، كو ل ڤێرێ هێزەكا هەیكەلی یا جڤاكییا جیاواز یان بارودۆخەكێ جڤاكییێ جیاواز هەیە، ل گەل هندێ دشیاندایە د پەیوەندییەكا پتر هەڤسەنگدا ژبۆ ب دەستڤەهینانا وەرگرتنا هێزا جڤاكی بهێتە بكارهینان (Culpeper,2011,226). وەكو:

-ئەڤە تۆ چ تۆڤ فەرمانبەری، ما خەلك هۆسا نڤێساران دنڤێسیت.

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ئاخڤتنکەری ب شێوەیێ هۆشداری و خۆسەپاندن ل سەر فەرمانبەری بێرێزی د وەسفکرنا کار و کریارێن ئەویدا بکارهینایە و ئەڤ نموونە ئاماژەیێ ب هندێ ددەت، کو هێزەکا هەیکەلی یا جڤاکییا جیاواز د ناڤ داموزگەهەکێدا هەیە و ئەوێ ئەڤ ڕستە بکارهینای خودان دەستهەلاتە و بەرپرسە و بێرێزی ب خۆررتی بکارهینایىنە، ئەوژی ژ ئەنجامێ هەبوونا دەستهەلاتێیە و ئەڤەژی ب ئێك ژ ئەرکێن بێرێزییێ دهێتە هژمارتن.

3-بێرێزییا نێگەتیڤ: ئارمانجا بێرێزیزییێ ل ڤێرێ ئەوە، دلخۆشبوون ل سەر حسابا کەسان ب دەستڤە بهێت. ئانکو مل ب ملێ بێرێزییا ڕاستەقینە، کو ل ڤێرێ لایەنێ قوربان هەیە. ئانکو ل ڤێرێ بێرێزی زیانێ دگەهینیتە خەلکی یان وە ل ئەوان دکەت، کو تۆرەبن چ ب ڕێکا سڤکاتیکرنێ بیت یان کێمکرنا لایەنێ بەرانبەر، کو ئەڤە دبیتە ئەگەر، بێرێزی یا نێگەتیڤ بیت(Culpeper,2011,252). وەکو:

-زانایێ دوازدە علمی، هۆسا نینە وەکو هزردکەی.

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا بێرێزی ب شێوەیێ سڤاتیکرن هاتییە ئەنجامدان، چونکی سالۆخەتا گوهداری ب بەرۆڤاژی زانینا ئەوی کرییە و ئەڤەژی ژ ڕستەیێ ب خۆ دیاردبیت و ئەڤەژی دبیتە ئەرکەکێ نێگەتیڤێ بێرێزییێ.

1-4-جۆرێن بێرێزییێ:

(کولپێپێر) ئاماژەیێ ب دوو جۆرێن بێرێزییێ ددەت. ئەوژی ئەڤەنە:

1-4-1-بێرێزییا ڕەسەنگەری:

دڤێرێدا بێرێزی گرێدای دەوروبەری نینە. هەر وەکو ئەو کریارێن سەرەنجا مرۆڤی بۆ ڕاستییەکێ ڕابکێشن، کو ئەو کەسێ مەبەستدار، یێ خەریکی کریارەکا نەجڤاکییە. ئەڤ جۆرێ بێرێزییێ دشیاندا نینە ب کارەکێ ڕێزدەربڕ بهێتە ڕاستڤەکرن. دڤێرێدا هێرشکرنا ڕوویی د چارچۆڤەیێ کارێ ڕێزدەربڕدا

نینه. هەروەسا ئەڤ جۆرە سەرەنجێ بۆ کارەکێ نەلایق ل دەڤ گوهداری ڕادکێشیت، کو ل ڤێرێ گوتن زیانەکا دیار و ڤەبڕ دگەهینیتە ڕوویێ ئەرێنی. وەکو:

-ئەرێ دێ شێی دەست ژ پاقژکرنا دفنا خۆ بەردەی؟

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا یا ب زەحمەتە، هزر د کارەکێ ڕێزدەربڕدا یان گوهۆڕین د دەوروبەریدا بهێتە کرن، کو ب سانەهی بێرێزییا د ڕستەیا ل سەریدا هەی بهێتە ژناڤبرن (مجید الماشطة و أمجد الرکابي، 2018، 127).

-ئەرێ دێ شێی نەئاخڤی؟

ئەڤ ڕستە ژی وەکو ڕستەیا ل سەری یا ب سانەهی نینە، ئەو بێرێزییا تێدا هەی ب ڕێکا گوهۆڕینا دەوروبەری یان پەنا بۆ کارەکێ ڕێزدەربڕ بهێتە برن.

1-4-2-بێرێزییا سەختەکاری:

ئەڤ جۆرە ب ناڤێ بێرێزییا گالتەجاری یان سەختەکاری یان پێکەنینکەر دهێتە ناڤکرن. ئەڤ جۆرە یێ ب سەرڤە سەرڤەیە وەسا ژی دهێتە تێگەهشتن، کو مەبەست پێ ئەو نینە لایەنێ بەرانبەر پێ کێمبکەت(مجید الماشطة و أمجد الرکابي، 2018، 127-128). وەکو:

-ها گەمژە چ دکەی؟

ئەگەر هەڤالەکێ نێزیک ئەڤێ ڕستەیا ل سەری بێژیتە هەڤالەکێ خۆیی دی، ل ئەوی دەمی ئەو وەسا تێناگەهیت، کو مەبەستا ئەوی ئەوە، کو ئەوی بشکێنیت، بەلکو وەسا دێ تێگەهیت، کو ئەو ب ترانەڤە ئەڤان ناڤلێنان ل سەر ددانیت.

(لیچ) ئەڤی جۆرێ بێرێزییێ ب ناڤێ بێرێزییا پێکەنینکەر ناڤدکەت و ئەو ئاماژەیێ ب هندێ ددەت، کو پێکەنین ڕەنگڤەدانا ڤیانێ دکەت و بهێز دئێخیت. ئەڤجا هندی ڤیانا پەیوەندییێ بهێزبیت، گرنگی و پێدڤیاتییا ڕێزگرتنێ کێمدبیت. ئەڤەژی ئەوێ چەندێ دگەهینیت، کو کێمییا ڕێزگرتنێ گرێدایە ب ڤیانێڤە، ئەڤجا بێرێزییا ب سەرڤە سەرڤە ڤیانێ بهێز دئێخیت. ئەڤە یا دروستە

د ئەوان دەوروبەراندا، ئەوا ژێ دهێتە تێگەهشتن، کو بێرێزی یا ڕاستەقینەیی نینە(Leech,1983,144). وەکو:

-ئەڤە مێرێ ب سەد مێران هات.

ئەڤ نموونە ل دەمێ هەڤالەك، هەڤالەکێ خۆ یێ ترسنۆك ب مێرانیەکا مەزن سالۆخبکەت، ل ئەوی دەمی دێ بیتە بێرێزییەکا پێکنینکەر و یا ڕاستەقینەیی نینە.

5-1-بێرێزی و پراگماتیك:

بابەتێ بێرێزییێ پەیوەندییەکا موکم ب پراگماتیکێڤە هەیە، چونکی شرۆڤەکرنا چەمکێ بێرێزییێ پشتبەستنێ ل سەر دەوروبەری دکەت، ئانکو دەوروبەر خالا ئێکلاکەرە بۆ دیارکرنا مەبەستا ئاخڤتنکەری ژ شرۆڤەکرنا بێرێزییێ، چونکی هەر وەکو بەری نوکە مە ئامازەپێدای، کو چێدبیت مەبەستا ئاخڤتنکەری ژ ئەوێ گوتنا پێشکێشکری بێرێزی نەبیت و گوهدار وەسا تێبگەهیت، کو مەبەستا ئاخڤتنکەری بێرێزییە، هەروەسا مەبەستا ئاخڤتنکەری بێرێزی بیت و گوهداری وەسا تێنگەهیت، کو مەبەستا ئەوی بێرێزییە. ئەڤجا ژبەر هندێ (کولپیپێر) دبێیت:"تێگەهشتنا ئاخڤتنکەری بۆ مەبەست و نیازا گوهداری ئەو کلیلکە بۆ بێرێزییێ"(Culpeper,2008,3). ئەڤجا هەتاکو گوهدار بگەهیتە مەبەستا ئاخڤتنکەری کا بێرێزییە یان نە، دڤێت ئەو دەوروبەرێ د ناڤبەرا ئەواندا ب بەرچاڤ بهێتە وەرگرتن، ئەوێ ئەو ئاخڤتن یان دەربڕین تێدا هاتییە بکارهینان، ل ئەوی دەمی دێ مەبەستا گوهداری ل دەڤ ئاخڤتنکەری دیاربیت، کا بێرێزییە یان نە. وەکو:

-یەلا عەرەبانا خۆ بکێشە.

ئەڤ ڕستەیا ل سەری دێ ب مەبەستا بێرێزییێ هێت، ئەگەر ئەو ڕستە د ناڤبەرا دوو کەساندا بهێتە گوتن، کو پەیوەندییا جڤاکی د ناڤبەرا ئەواندا یا دویربیت، بەلێ دبیت ل دویڤ دەوروبەرەکێ دی ب مەبەستا بێرێزییێ نەهێت،

ئەگەر پەیوەندی د ناڤبەرا ئەوان کەساندا یا نێزیك بیت، هەر وەکو د ناڤبەرا دوو هەڤالێن گەلەك نێزیکییێ ئێکدا بهێتە گوتن.

–ئەریێ تشتەك ل دەڤ تە نینە تۆ بەحسبکەی؟

ل دەمێ ئەفسەرەکێ پۆلیسێن سنووری، ئەڤێ پرسیاری ژ گەشتیارەکی بکەت، ڕەنگە ئەو پرسیار یا بێڕیز بیت بۆ ئەوی و د هەمان دەمدا یا هێرشبەر بیت بۆ ڕووی پتر ژ پرسیارەکا ئەریێ یا ئاسایی، کو ئەو گریمانا بەرسڤەکا ئەریێ دکەت پتر ژ هندێ ل واتایا ئەوێ بگەڕیت(مجيد الماشطة و أمجد الركابي، 2018، 120).

د هەمان دەمدا ئەگەر هەمان ڕستە ل جهەکێ دی و د ناڤبەرا دوو کەسێن نێزیکی ئێکدا بهێتە گوتن ب ئەوێ مەبەستێ ناهێت، کو یا بێڕێزە.

بابەتێ هندێ، کو ئاخڤتنەك یان دەربڕینەك یا ب ڕێز یان بێڕێز بیت، بابەتەکە گرێدای ئەحکام و بڕیارێن هەلسەنگاندنێنە، کو ب شێوەکی بەشی دەوروبەرێ گوتنێ و ڕۆلێ ئاخڤتنکەران و پەیوەندی د ناڤبەرا ئەواندا ڕۆلی خۆ د ئەڤی چەندێدا دبینیت. ئەڤجا پێدڤییە ئەوێ چەندی بیژین، ڕۆلێ ئاخڤتنکەران و دەوروبەری ڕۆلەکی دیار د دروستکرنا بێڕێزییێدا هەیە(مجيد الماشطة و أمجد الركابي، 2018، 124).

6–1–بێڕێزی و ڕووی:

زارڤێ ڕووی یان ڕۆخسارێ مرۆڤی(Face) ژ ژ تیۆرا ڕەفتارا زمانی یا (براون و لیڤنسن)ی هاتییە وەرگرتن، کو گرێدای ڕوویێ ئەرێنی و ڕوویێ نەرێنینە(Brown and Levinson,1987, 70).

ڕووی گرێدای تیگەهشتنا خەلکێیە بۆ بهایێ کەسی، کەرامەتێ، ناسنامێ، هەروەسا گرێدایە ب بابەتێن دویڤە. وەکو: ڕێزگرتنێ، پلەوپایە و سمعەت و شیانێڤە. د ئەڤی بواریدا(لیم–Lim) دبێژیت: گرنیپێدانا کەسی ب ڕووی گرێدایە ب ڕەوشت و تیتالێن جڤاکی یێن ئەرێنیڤە، ژبەرکو خەلك ژبۆ ڕوویێن خۆ کارێن نەرێنی ناخوازن و ئەڤەژی وەسا دیارە، کو دیاردەیا ڕووی

دیاردەیەکا جیهانییە و هەمی خەلك گرنگییێ پێددەن(مجيد الماشطة و أمجد الركابي، 2018، 129).

تێگەهی ڕووی گرێدانەکا بهێز ب دیتنا تاکەسی ب ناسنامێڤە هەیە(تێگەهشتنا کەسی بۆ خۆ): تاکەکەس (هەبوونەکا تاکانە) وەك ئەندامەکێیە ژ گرۆپەکێ(هەبوونا کۆمەلگەهی)، هەروەسا پەیوەندییا کەسی ل گەل کەسێن دی(هەبوونەکا پەیوەندیدار)ە، ژ ئەڤان هەر لایەنانڤە خەلك خۆ دبینن کو هندەك سیماییێن دیارکری هەنە. وەکو(سیماییێن کەسایەتی و سیماییێن جەستەیی و بیروباوەر و نەژادێ زمانی...هتد). ئەو هندەك سیمایان ب ئەرێنی تێدگەهن. وەکو:(زیرەك یان قارەمان) و هندەکان ب نەرێنی. وەکو:(قەلەو یان نەبوونا هەستەکێ هونەری) و هندەك ژی بێلایەن. ل دەڤ خەلکی ئارەزوویەکا سەرەکی هەیە کو خەلکێ دی ئەوان ب ئەرێنی هەلبسەنگینن و ئەوان دڤێت خەلك ئەوان ب سیماییێن ئەرێنی بنیاسن، نەکو ب سیماییێن نەرێنی، کەواتە ڕووی ب ئەڤی سیماییێ هەستییارڤە گرێدایە، هەر چەندە ئەڤ سیماییێ هەستیار ژ کەسەکی بۆ کەسەکێ دی، هەروەسا ژ دەوروبەرەکی بۆ ئێکی دی دهێتە گوهۆڕین(مجيد الماشطة و أمجد الركابي، 2018، 129).

ب دیتنا (واتس)ی، تێگەهی ڕووی ب شێوەکێ میتافۆری هاتییە بکارهینان، هەر ژ دەمەکێ کەڤن وەرە بۆ ئاماژەکرنا سیماییێن کەسی یان هەبوونێن ڕووت. وەکو: (پلە و پایە و ڕێزگرتن و بەرچاڤوەرگرتن و تاکەکەس...هتد.) هاتییە بکارهینان(مجيد الماشطة و أمجد الركابي، 2018، 130).

ب دیتنا (غوفمان)ی بێرێزی گرێدای ئاستێ مەبەستێیە بۆ هێرشکرنا ڕووی ئانکو ل ڤێرێ بێرێزی ل ئەوی دەمی پەیدادبیت ل دەمێ ب مەبەست و ئەنقەست زیانێ ل ڕوویێ گوهداری بکەت. (کولپێپێر) ڕێبازەکا دوولایەنی ل دۆر بێرێزییێ پێشکێشکر. ب ئەڤی ڕەنگی: بێرێزی چێدبیت پەیدابیت، ل دەمێ ئاخڤتنکەر ڕادبیت، ب نیازا هندێ کو زیانێ بگەهینیتە ڕووی یان ل دەمێ گوهدار تێبینییا ڕەفتارەکی بکەت کو زیانێ بگەهینیتە ڕووی، هەتاکو

ئاخڤتنکەری ئەو مەبەست ژی نەبیت کو ب ئەویٚ ڕیٚکی بهیٚتە ڕاڤەکرن و تیٚگەهشتن(مجيد الماشطة و أمجد الركابي، 2018، 118–119).

(بوزفیلد) دبینیت کو بێرێزی دڤێت یا ب مەبەست بیت ژ ئالییێ ئاخڤتنکەریڤە و دڤێت گوهدار وەسا تێبگەهیت کو یا ب مەبەستە ژ ئالییێ ئاخڤتنکەریڤە و ئەو دبێژیت کو کریارێن هێرشبەر بۆ ڕووی کو ژ دەربرینێن نەرم ڤالانە د دەوروبەرێن ئاسایی و نورمالدا یان دبیت کریار ب ئەنقەست ب شێوەکی دوژمنانە بهێتە ئەنجامدان و ئەو کریار بۆ ڕوویێ گوهداری بهێتە ئاڕاستەکرن(مجيد الماشطة و أمجد الركابي، 2018، 119). **وەکو:**

–ئەها ئەڤ سەرۆك پشکە ما یێن دی ژی سەرۆك پشکن!

ل دەمێ ئاخڤتنکەر ئەڤێ ڕستەیا ل سەری د ناڤ کۆمەکا سەرۆك پشکاندا ئەڤ ڕستەیێ د دەوروبەرەکێ ئاسایی و نورمالدا پێشکێشی ئەوان کۆما سەرۆك پشکان دکەت، ل ئەوی دەمی دێ سەرۆك پشکێن دی ئەڤ ڕستەیێ ب ڕستە و کارەکێ هێرشبەر بۆ ڕوویێ خۆ زانن و ئەڤەژی ب ڕستەیەکا بێرێز بۆ ئەوان دێ هێتە هژمارتن.

1–7–بێرێزی و کریارێن ئاخڤتنێ یێن پەیوەندیدار:

گەلەك کریارێن ئاخڤتنێ چ ڕاستەوخۆ بن یان نەراستەوخۆ بن، دبنە ئەگەرێ هندێ کو د ئاخڤتنێدا بێرێزی پەیدابیت. د ئەڤی بواریدا" (داسکال) دبێژیت، هەمی کریار د سروشتێ خۆدا ب کریارێن گەفکەر ل سەر ڕۆخساری و تێکچوونا ئەوی دهێنە هژمارتن، کەواتە گوتنەکا ئاسایی یا ئاخڤتنکەری ل دەمێ داخوازییەکێ پێشکێشی گوهداری دکەت ب شێوەیەکێ نۆرمال د هەمی حالەتاندا د شیاندایە تێکچوون و گەفکرنێ ل سەر ڕۆخسارێ گوهداری دروست بکەت"(نیوار جەمیل نوری، 2021، 51). و گەلەك جاران د ئەنجامدا بێرێزی د ئاخڤتنیدا پەیدابیت. باراپتر ئەڤ کریارێن ئاخڤتنێ:(جنێو، گەفکرن، فەرمانکرن، قەدەغەکرن...هتد) بێرێزییێ د ئاخڤتنێدا پەیدادکەت. وەکو د ئەڤان نموونەیاندا دیاردبیت:

-ئەز دێ پێیێن تە شکێنم.(گەفکرنە ب ڕێکا بکارهینانا دەربڕینا (شکاندنا پێیان)
-تۆ سەی. (جنێوە، ب ڕێکا پەیڤا سە)
-بقەلعە.(فەرمانکرنە، ب ڕێکا کارێ بقەلعە)
-تۆرومبێلا خۆ ل ڤێرێ نەڕاوستینە.(قەدەغەکرنە، ل ڤێرێ ڕێزگرتن د ئاخڤتنێدا نامینیت و بەرەڤ بێرێزیێڤە دچیت، ئەوژی ل دەمێ کەسەك ب دەنگەکێ بلند ئەوێ ڕستەیێ دبێژیتە کەسەکێ دی.)

ئەڤ و چەند کریارێن دیێین ئاخڤتنێ دشێن بێرێزییێ د ئاخڤتنێدا پەیدابکەن و گەلەك جاران دەوروبەر دشێت ڕۆلێ خۆ د ئەڤێ چەندێدا ببینیت و ببیتە ئەگەرێ هندێ کو کریارەکا ئاخڤتنێ یا ئاسایی بێرێزییێ بگەهنیت. بۆ نموونە:
-دێ شێی ئاخڤتنا خۆ کێم بکەی.

ئەڤ ڕستەیا ل سەری ڕستەیەکا داخوازییە، بەلێ ل دویڤ ئەوی دەوروبەرێ د ناڤبەرا ئاخڤتنکەری و گوهداریدا دشێت ببیتە کریارەکا تێکچووتنا ڕۆخسارێ گوهداری و د ئەنجامدا تێگەهێ بێرێزییێ پەیدابکەت.

1-8-بێرێزی و تابۆ:

ل سالا 1777ز (کاپتن جیمس کوك)ی بۆ جارا ئێکێ زاراڤێ تابۆ- Taboo بکارهینایە. ئەڤ پەیڤە ژ پەیڤا (taboo) یا هاتییە دارشتن کو ژ ئاخڤتنکەرێن(Tongan) یا هاتییە گوهلێبوون کو ئەڤێ پەیڤێ ئاماژە ب کەسان یان چالاکی یان تشێن قەدەغە دکر. ل بەرێ خەلکی شەرمدکر ب شێوەیەکێ ڕاستەوخۆ ناڤێ تشێن قەدەغە بێژن و ل جهێ هندێ دەربڕینێن یۆفیمیزی بکادهینان، ئەوژی ژبەر زیانا جەستەیی ئەوا ئەو پەیڤ دگەهینن. باشترین نموونە بۆ ئەڤێ چەندێ ناڤێن خوداوەند و شەیتانێن قەدەغەکری بوون(Al-Azzeh,2010,22).

ل سەر دەمێ نوکە دەربڕینێن یۆفیمیزی بۆ بابەت و هزرێن پتر گرنگی هەین دهێنە بکارهینان و بەری هەر تشتەکی ئەو بابەتێن ژ دەوروبەرێ جڤاکی و دەوروبەرێن بارودۆخ و ڕەوشەنبیرییان دروستدبن(Al-Azzeh,2010,22).

چ تابۆ نینن کو د شیاندا بیت کو ب جیهانی بهێنە دانان، بەلێ تابۆ د هەمی جڤاکاندا هەنە و تابۆ گەلەك ئەرکان دگێڕن و باراپتر کاریگەرییا ئەوان بەردەوام دمینن پشتی ئەگەرێ سەرەکی ئەوێ ل پشت گوتنا ئەوان ب دوماهیك دهێت و هندەکان گەنگەشە ل سەر هندێ کرییە کو تابۆ ب ڤەدیتنا مێژوویا جڤاکان ڕادبن. هندەك ژی بۆ هندێ دچن کو تابۆ ب ڕێکخستنا ڕەفتارێ مە یێ جێندەری(ڕەگەزی) و پەیوەندییێن مە یێن ئەتنی و دامەزراوێن مە یێن سیاسی و ئابووری و هەر تشتەکی دی یێ د ژیانا مە یا ڕۆژانەدا هەی ڕادبیت. ئەڤجا ژبەر هندێ وەسا هزر دهێتە کرن کو تابۆ ژ ئەنجامێ باردۆخێن ژینگەهی و ئابوورییێن جڤاکییە(Alhussaini,2007,328).

ب کورتی و ب گشتی تابۆ ئەو پەیڤ و دەربڕینن ئەوێن د ناڤ جڤاکیدا هەین و ژبەر ئەگەرێن عەیب و شەرمێ یان ترسێ یان بێرێزییێ یان هەر ئەگەرەکێ دی ناهێنە بکارهینان. وەکو گوتنا (جنێو و هینانا ناڤێن ئەندامێن زاوزێ و ناڤ نەخۆشکرنێ یان هینانا ناڤێن ئەجنە و مرنێ...هتد) و هندەك جاران د شیاندایە ل جهێ ئەوان پەیڤ و دەربڕینێن یۆفیزمی دهێنە بکارهینان، داکو کاریگەرییا ئەوان کێمبکەت. وەکو ل جهێ(.....) پەیڤا (عەورەت) بکاربهێت و ل جهێ پەیڤا (مڕ) پەیڤا(بارکر) و ل جهێ (تڕ و کووش و بۆڤ و فسان) دەربڕینا(با ژبەر چوو)...هتد بکاردهێت.

تابۆ ب ئەڤان ڕێکان ب دەستڤە دهێت:

1-جنێو: جنێو ئێك ژ ئەوان هۆکارانە کو دبنە ئەگەرێ دروستکرنا تابۆیێ. وەکو:(ئەو خەبەر و جنیوین د ناڤ جڤاکیدا دهینە گوتن. وەکو بینامویس، سەرسەری،....هتد).

2-ناڤنەخۆشکرن: ناڤنەخۆشکرن ژی تابۆیێ د زمانیدا پەیدادکەت. ئەوژی ل دەمێ مرۆڤەك ناڤێ کەسەکێ نەخۆش دکەت. وەکو:(ئازۆ، ملۆ، ڤیۆ...هتد).

3–ناڤهينانا ئەندامێن زاوزیێ: ژبەركو جڤاكیێ مە ڕیێ ب مە نادەت، ناڤێن ئەندامێن زاوزیێ بهینین، لەورا گوتنا ئەوان تابۆیە. وەكو(مەمك...هتد).
4–پەيڤا (مرن): ناڤهينانا پەيڤا مرن، ژبەركو ترسە، لەورا گوتنا ئەویێ پەيڤیێ دبیتە تابۆ.
5–ناڤهينانا هندەك بونەوەران: ناڤهينانا هندەك بونەوەران ترسیێ ڕەنگڤەددەن، وەكو(ئەجنە، عفریت...هتد).
6–ناڤهينانا هندەك ئێشان: هندەك ئێش ژبەركو دكوژەكن، لەورا ناڤهينانا ئەوان تابۆییێ پەيدادكەن. وەكو:(سەرەتان،...هتد).
7–ناڤهينانا هندەك گیانەوەران: هندەك جاران د كەڤندا د ناڤ كوردان‌دا ڕێك ب مرۆڤی نەدا، ناڤیێ هندەك گیانەوەران بهینن، ئەوژی ژبەر ئەویێ چەندیێ بوو كو ئەوان دگوت ئەو گیانەوەر ل دویڤ ناڤێن خۆ دهێن. وەكو:(مار، دوپشك،...هتد).
8–ناڤێن هندەك دەرهاڤێشتنێن لەشی: هندەك دەرهاڤێشتنێن لەشیێ مرۆڤی تابۆنە، چونكی شەرمە بهێنە گوتن. وەكو:(تڕ، كووش، فس، بۆڤ...هتد).
9–ناڤهينانا هندەك كەرەستە و پەيڤێن گرێدای ئایینی: د ناڤ كوردێن ئێزدیدا ناڤهينانا هندەك پەيڤان تابۆ و قەدغەكرینە و نابیت ب چ ڕەنگان ل دەڤ ئەوان ئەڤ پەيڤە بهێنە گوتن. وەكو گوتنا پەيڤێن (شەیتان، شەیتانۆك، نەعلەتی...هتد).

ل ڤێریێ پێدڤییە بهێتە دیاركرن كو بكارهينانا پەيڤ و دەربڕینێن تابۆ چ د زمانیێ ئاخڤتنیێ یان نڤێسینێدا بیت، هندەك جاران دبیتە ئەگەریێ پەيداكرنا بێرێزییێ د ئاخڤتن و نڤێسینێدا، چونكی بكارهينانا پەيڤ و دەربڕینێن تابۆ: وەكو جنێو و ناڤ نەخۆشكرنیێ...هتد ژبەر یاساییێن جڤاكی و نەریتی، شەرم و عەیبیێ د ناڤ جڤاكیدا پەيدادكەن، لەورا گوتنا ئەوان بێرێزییێ پەيدادكەت. وەكو:

–ئازۆ هەرە ژڤێریێ(ئازۆ:ناڤ نەخۆشكرنیێ بێرێزی پەيداكرییە)
–ئەو بێنامویسە. (بێنامویس:جنیودانە و بێرێزی پەيداكرییە).

پشکا دووێ

ستراتیجیەتێن بێرێزییێ د کن چیرۆکا کوردیدا

2-1-مودێلا (کولپیپێر)ی بۆ ستراتیجیەتێن بێرێزییێ:

(کولپیپێر) چەند ستراتیجیەتان بۆ بێرێزییێ دەستنیشاندکەت. ئەوژی ئەڤەنە:

2-1-1-بێرێزییا ئاشکەرا(Bald on Record Impoliteness):

ئارمانج ژ ئەڤێ ستراتیجیەتێ گەهاندنا زیانەکا ئاشکەرا و ڕوهنە بۆ ڕووی. کریارێن هێرشکرنا ڕووی ب ڕێکەکا ئاشکەرا یا دیار دهێتە جێبەجێکرن(Culpeper,1996,356). وەکو:

- ها قۆمارچییێ دزیکەر.

2-1-2-بێرێزییا پۆزەتیڤ(Positive Impoliteness): ئەڤە

گرێدایە بکارهینانا ستراتیجیەتێن دروستکری ژبۆ گەهاندنا زیانێ ب پێدڤیاتییێن ڕوویێ ئەرێنی یێ گوهداری و ئەڤ ستراتیجییە، چەند ستراتیجیەتێن دی ب خۆڤە دگریت، کو بریتینە ژ:

1-پشگوهئێخستن و بها ب کەسی نەدان.

2-دویرئێخستنا کەسی ژ هەر چالاکییەکێ.

3-دویرکەڤتن ژ کەسی. وەکو نەڤیان و خۆ دویرئێخستن ژ ڕووینشتنێ ل گەل کەسی.

4-بکارنەهینانا نازناڤان. وەکو:(بەرێز، دکتۆر، مامۆستا...هتد). هەروەسا بکارهینانا نیشانێن ناسنامێ یێن نەگونجای.

5-بکارهینانا زمانەکێ تەمومژ یان ڤەشارتی.

6-لێگەڕیان ل تێکنەگەهشتنێ. وەکو هەلبژارتنا بابەتەکی هەستییار.

7–وەل کەسان بکەت، کو هەست ب نەئارامییێ بکەن.
8– بکارهینانا پەیڤێن تابۆ.
9– گازیکرن ب ناڤەکێ دی(Culpeper,1996,357).

2–1–3–بێرێزیا نێگەتیڤ(Negative Impoliteness): ئەڤە گرێدایە بکارهینانا ستراتیجیەتێن دروستکری ژبۆ گەهاندنا زیانێ ب پێدڤیاتییێن ڕوویێ نەرێنی یێ گوهداری و ئەڤ ستراتیجییە، چەند ستراتیجیەتێن دی ب خۆڤە دگریت، کو بریتینە ژ:
1–ترساندن.
2–ڕژدبوون یان نەڤیان یان سڤکاتیکرن و نەهیکرن و سەردەرینەکرن ب دروستی و کێمکرنا هێزا بەرانبەری.
3–سەرپێچی ل سنووران بهێتە کرن چ ب شێوەکێ حەرفی یان میتافۆری.
4–گرێدانا کەسان ب ئاشکەرایی ب لایەنێ نێگەتیڤە.
5–قەرداربوونا بەرانبەری ب ئاشکەرایی بهێتە دیارکرن(Culpeper,1996,357).

2–1–4–ترانەپێکرن یان ترانەپێکرنا ڕێزدار: ل ڤێرێ هێرشکرنا ڕووی ب ڕێکا بکارهینانا ستراتیجیەتێن ڕێزگرتنێ یێن نەڕاستگۆ ب دەستڤە دهێت و ل ڤێرێ ڕێزگرتن یا ب سەرڤە سەرڤەیە(Culpeper,1996,357). وەکو:
–ئەڤە عەلیکێ بەتێیە.

ل ڤێرێ سالۆخکرنا کەسی ب شێوەیەکێ ترانەپێکری هاتییە کرن، چونکی د ناڤ کەلتووری کوردیدا، گەلەك جاران ب شێوەیێ ترانە زیرەکییا کەسەکێ ترسنۆك یان پێچێنەبووی ب زیرەکییا (عەلیکێ بەتێ) دهێتە سالۆخکرن ئانکو ل ڤێرێ سالۆخکرن یا ڕاستگۆ نینە.

2-1-5-ڤەشارتنا ڕێزگرتنیٚ(Withhold Politeness): ئانکو نەبوونا کردەیا ڕێزگرتنیٚ ل جهەکیٚ، کو پێشبینی دهێتە کرن، ڕێزگرتن ل ویٚریٚ هەبیت(Culpeper,1996,357). هەر وەکو ترۆمبێلا کەسەکی بدەعمینی و لێبورین لیٚ نەخوازی.

2-2-زمانیٚ کن چیرۆکیٚ:

کن چیرۆک[1] ژانرەکیٚ ئەدەبییە، ب شێوەییٚ پەخشان دهێتە نڤێسین، د ئەڤی جۆریٚ چیرۆکێدا هەول دهێتە کرن، ب کێمترین پەیڤان پترترین واتا بهێتە دەربڕین، ئەڤجا ژ بەر هندیٚ تێگەهشتنا ئەڤیٚ چیرۆکیٚ یا ب سانەهی نینە، بەلکو پێدڤی ب هزرکرنەکا کویر هەیە، هەتا خواندەڤان بشێت د واتا کن چیرۆکیٚ بگەهیت(شێرزاد سەبری عەلی، 2014، 233). ئەڤەژی ئەویٚ چەندیٚ دگەهینیت، کو زمانیٚ کن چیرۆکیٚ بۆ تێگەهشتنیٚ ییٚ ب سانەهییە و زمانەکە پتریا جاران ب ڕاستەوخۆیی ناهێتە پێشکێشکرن، ئەڤەژی خواندەڤانی پالددەتە هندیٚ، کو خۆ ب ئەوی دەوروبەریڤە بگرێدەت، ئەویٚ ئەویٚ کن چیرۆکە تێدا هاتییە نڤێسین. وەکو:

-" دەمیٚ چاڤێن ویٚ ب ئەنیا دوپپشك پێڤەدایا بابیٚ زاڤای دکەتن، ئێکسەر هەر دو دەستێن ویٚ پێن ئالا هەلگر و سەماڤان ژ کار دکەتن، روندێن کەل روییێن ویٚ دئالیستن و خوە ب سنگیٚ زاڤای ڤە دچەسپاند!"(صالح غازی، 2005، 19).

---

[1] کن چیرۆك نەهند کورتن، کو بێژینیٚ(پۆستەرە چیرۆك) و د هەمان دەمدا ناگەهنە درێژییا (کورتە چیرۆکیٚ)، کو د کن چیرۆکێدا پڕانییا ڕەگەزێن چیرۆکیٚ تێدا هەنە. وەکو: کەسان، جه، دەم، ڕوویدان...هتد، بەلیٚ هێلا ئەویٚ ژ کورتە چیرۆکیٚ جیاوازدکەت ئەوە، کو ب زمانەکیٚ قوتای و تێر و تەژی هاتییە دارێتن. نەوەکی کورتە چیرۆکیٚ ئەوا لایەنیٚ دیالۆگیٚ و شێوازیٚ ڤەگێڕانیٚ و بەرجەستەکرنا سالوخەتان ل بەرچاڤ وەردگریت. ئانکو (کن چیرۆك) دبیتە پرەك د ناڤبەرا هونەریٚ کورتە چیرۆکیٚ و پوستەرە چیرۆکێدا(صالح غازی، 2005، 6-7).

ئەگەر ئەڤێ پارچەیا کن چیرۆکا ل سەری بێخینە د ئەوی دەوروبەرێ تێدا هاتییە گوتن، کو هەر ژ ناڤێ کن چیرۆکێ دیارە، کو (پێشێلکرن) هەیە، چونکی ل جهی باب ب کاری کوری زاڤا رابیت، دایک پیرابوویە، ئەڤجا وەسا دیارە دلمانەك د ناڤبەرا ژن و مێریدا هەیە و نەڤیانەك د ناڤ ئەواندا پەیدابوویە و چارەنەبوویە.

2-3-هێزا پراگماتیکێ د کن چیرۆکێدا:

ژ شیان و هێزا ئاخڤتنی یان دەقی هەبوونا ڕێکخستنەکا تایبەتە، ئەوژی دەربڕینە ژ مەبەستێن دیارکری یان هندەك مەبەستان ب خۆڤە دگریت کو پەیوەندیکرن و گەهاندنێ د ناڤبەرا ئاخڤتنکەر و گوهداریدا جێبەجێدکەت. ئەڤجا د شیاندایە بێژین، هەر ئاخڤتنەك یان دەقەك مەبەستەك هەیە یان دەربڕینی ژ مەبەستەکێ دکەت یان مەبەست و ئارمانجێن ئاخڤتنێ ژێ دهێنە دارژتن. ئەڤەژی ئەو شایستەنە ئەوێن ئاخڤتنکەر ژ پشت ئاخڤتنا خۆ دەردبڕیت. ئەڤجا دەق پێکهاتەکا ڕەمەکی نینە، بەلکو کارەکە کو ئارمانج پێ ئەوە کو یێ ڕێکخستی و پێکڤەگرێدای بیت، داکو مەبەست و ئارمانجەکا دیارکری ب جهبهینیت. ب واتایەکا دی دەق کارەکی نەخشەکرییە کو بۆ ب جهینانا مەبەستەکی یان چەند مەبەستان هاتییە دارژتن(فوزي علي صويلخ، 2018، 81). ئەڤجا ئەو دەقە شعر بیت چیرۆك بیت یان کن چیررۆك بیت....هتد.

پێدڤییە بێژین کو هێزا پراگماتیکی د مەبەستا دەقیدایە و ئارمانج ژ هەر کارهینانەکا زمانی، دروستکرنا پەیوەندییێیە د ناڤبەرا چێکەری دەقی و گوهداری ئەوێدا و د چارچۆڤێ ئەڤی پەیوەندییێدا پێدڤییە جەخت ل هندی بهێتە کرن کو چێکەرێ دەقی مەبەستا ئەوی ژ بەرهەمهینانا ئەڤی دەقی یان ڤەگوهازتنا ڕەگەزەکێ زانینییە یان ژبۆ ب دەستڤەهینانا زانیارییەکێیە یان دەرئێخستنا فەرمانەکا دیارکرییە کو ب ڕێکا ئەوێ گوهداری ئاڕاستەی هندێ بکەت کو ب کارەکی دیارکری ڕابیت و ئەڤەژی ئەو ئارمانج و مەبەستە ئەوا دەق

یان گوتار یان ئاخڤتن ژبۆ ئەوێ چەندی هاتییە ڕێکخستن و ئارمانج و مەبەستێن ئەوان تایبەتن ژبۆ هاندانێ، هەلسەنگاندنێ، پشتراستبوونێ، ژڤاندانێ، هیڤیخوازتنێ، پەسنێ، شانازییێ، بەرانبەر ڕاوەستانێ، کێمکرنێ، نەڤیانێ، مەزنکرنێ و ڕاگەهاندنێ و مەبەستێن دیییێن دەقی(فوزي علي صويلح، 2018، 81-82). وەکو: مێهڤانکرنێ، نرخاندنێ، سوپاسیکرنێ، لێبورینخوازتنێ، هەستدەربڕینێ، ڕەتکرنێ، گەفکرنێ، هۆشداریکرنێ، پەشێمانییێ، پێشنیازکرنێ، پیرۆباهیکرنێ...هتد. ئەڤ هەمی مەبەستە د ناڤ کن چیرۆکا کوردیدا هەنە و هێزا پراگماتیکی د کن چیرۆکێدا ڕەنگڤەددەن، چونکی کن چیرۆکا کوردی وەکو جۆرەکێ چیرۆک خۆ ل گەل ئاریشە و بابەت و دابێشەیێن جڤاکی کرییە خودان و تێدا ئەو دبنە مەبەست و هێزا پراگماتیکییا کن چیرۆکێ. وەکو د ئەڤان نموونەیاندا دیاردبیت:

نموونەیا کن چیرۆکێ	زا پراگماتیکی تێدا
-"چاڤێن وی ب ژوور کەتن، بەژنەکا بلند ل بەر خودیکێ راوەستیایی بوو، ژ نشکەکێ ڤە جنقی، پاشی ئاماژەکرێ: مێهڤان بە؟"(صالح غازی،2005، 16).	مێهڤانکرن
-"سەرێن خوە ل هنداڤ باگوردانێ ل سەر بانێ کەتخودایی کرنە کەپر. هەمیان دگوهێ هەڤدا بانگدا... بارانەکا دژوار لێکر. گیانێ هەمیان ربساند، پێکڤە ب ئێك دەنگ ژ بریارا خوە لێڤە بوون"(صالح غازی،2005، 22).	پەشێمانی
-"پشتی چادرێن خوە ل بەر بەلەکێن بەفرێ ڤەداین، دەنگەکێ زڤر دگوهێن واندا دەنگ ڤەدا، هێشا زوی بو هوین هاتین، دێ رەنیا بەفرێ ب سەر وەدا هێت..." (صالح غازی،2005، 22).	هۆشداریکرن
-"خوە دبن کوینەکێ مەزن ڤە ل بیابانەکی بەرفرەھ دیت، چادرنشین یێ بناڤێ(صحراوی) گازی دکەنێ! پرسیارا رامانا ناڤێ خوە کر. لێ گوتنی، تو کوڕێ بیابانێ یی و مە ناڤێ تە ژ دیمەنەکێ تراژیدی چێکریە..." (صالح غازی،2005، 25).	هەستدەربڕین
-" ب هەر حالێ هەیی...هەلیکوپترەکا وەکو زرکێتکێ دادا و کرە تێدا و پەروانێن وێ بەرێڤەی کێریێ پشتا گوندی بوون.	هەڕەشکرن

کومسور وەکو مێشا لدور شەهنیێ دزڤرن. دەحل دورپێچکرن، هندا دگوتن: دیێ ئاگری بەردەینیێ، هندا ژی گوتن: بابو بەراز نەشێت خوە لێدەت..." (صالح غازی،2005، 27-28).	نرخاندن

2-4-کن چیرۆك و بێرێزی:

بێرێزی وەکو دیاردەیا زمانی ب گشتی و دیاردەیەکا پراگماتیکی ب تایبەتی د ئاخڤتن و نڤێسینێدا هەیە. کن چیرۆك ژی وەکو ژانرەکیێ ئەدەبی ڤالا نینە ژ دیاردەیا بێرێزییێ و بێرێزی بۆ مەبەستێن کێمکرن و توانج و سڤکاتیکرن و نەڤیان و کەرب و کینیێ...هتد تێدا ڕەنگڤەددەن. ئەڤجا دیێ دەربڕین و ستراتیجیەتێن بێرێزییێ د دیوانا(دەریێ ترانیێ) یا (صالح غازی)دا باسکەین.

2-5-ستراتیجیەتێن بێرێزییێ د دیوانا (دەریێ تراتیێ) یا (صالح غازی)دا:

دیوانا (دەریێ تراتیێ) یا (صالح غازی)، کو بریتییە ژ کۆمەکا کن چیرۆکێن کوردی، کو د ئەڤیێ دیوانێدا ستراتیجیەتێن بێرێزییێ ڕەنگڤەداینە. ل خواریێ دیێ هەولدەین د ئەڤی خشتەیدا ناڤیێ کن چیرۆك و نموونەیا بێرێزییێ یا بکارهاتی ل گەل جۆریێ ستراتیجیەتا بێرێزییێ و هژمارا هەر ستراتیجیەتەکا بکارهاتی د هندەك چیرۆکاندا دیاربکەین. ب ئەڤی ڕەنگی:

ژ	ناڤێ کن چیرۆکێ	نموونەیا بێرێزییێ	(جۆر و شرۆڤەکرنا ستراتیجیەتێ)									
			ئاشکەرا		پۆزەتیڤ		نێگەتیڤ		ترانەپێکرنا پێزدار		ڤەشارتنا پێزگرتنێ	
			جۆر	شرۆڤەکرن	جۆر	شرۆڤەکرن	جۆر	شرۆڤەکرن	جۆر	شرۆڤەکرن	جۆر	شرۆڤەکرن
١	گوریلا	"تو یەکەم کەسی کو تە پشتا من دانایە ئاخێ..." (صالح غازی، ٢٠٠٥، ١٠).		□	٧	(پەیداکرنا نەئارامییێ)						

٢	دادگەکرنا بێ ئەزمانکی	"بوچی تە سمبێلێن خوە تراشینە؟" (صالح غازی،٢٠٠٥، ١١).			√	(پەیداکرنا نەئارامییێ)						
		"بوچی تە سەرێ خوە ژ پاتکیڤە بەردایە؟"(صالح غازی،٢٠٠٥، ١١).			√	(پەیداکرنا نەئارامییێ)						
٣	سنێلەیی	"ئەز دگەل وان کەسا نینم ئەوێن وەسا هزر دکن کو ژن ب تنێ ژبو نڤاندنێ و هەستێ گونەهێلییێ یە..." (صالح غازی،٢٠٠٥، ١٣).		□			√	(سەرپێچی ل سنووران کرییە، ئەوژی سالۆخکرنا ژنێ بۆ نڤاندنێ...)				

٤	ديدگەها عاشقەكی خەوتە	"...ژ وێ رۆژێ و پێڤە ئیدی ئەو گەنجێ ئەڤیندار رێڤینگەکە ل کولانێن باژێری و سنێلە فیتیا ددەنێ" (صالح غازی،٢٠٠٥، ١٧).	✓	هێرشبرنەکا ئاشکەرا بۆ پرووی هەیە، ئەوژی ئەوە ترانەپێکرن ب ئاشکەرایی هەیە، کو فیتی لێدانە.								
٥	پێشێلکرن	"ئەم ب تنێ خواندیێن پشت پەریێ نە"(صالح غازی،٢٠٠٥، ١٩).					✓	ب شێوەیەکێ میتافۆری سەرپێچی ل سنووران هاتییە کرن، ئەوژی ئاخفتنێن بێرێز گوتینە ژنکا داوەتی.				
		"...مرۆڤ دشیا دچاڤێن وێ بێن شلدا بخوینیت کوهەر چ ئاخفتنەکا کرێت هەبت یا دبێژیتە بابێ زاڤای""(صالح غازی،٢٠٠٥، ١٩).	✓	گەهاندنا زیانەکا ئاشکەرا و پوهنە بۆ پرووی.								

٦	سیٚ کن چیرۆك	"هەمیان د گوهێ هەڤدا بانگدا،یان دێ ڤی کەلەخی ب فیتیەکێ و دوو تبلا ڕاکەین، یان دێ سوبەهی ڤی گوندی کاڤل کەین..."(صالح غازی،٢٠٠٥، ٢٢).			✓	لێگەڕیانە ل تێکنەگەهشتنێ						
٧	بیابان	"(صحراوی)...بەردەوامیێ بدە ژیانێ، ئەنیا خوە ل ئەسمانی نەکە گرێ، ب تنێ و تنێ تف بکە مێژوێ؟!"(صالح غازی،٢٠٠٥، ٢٥).	✓	شێوازەکێ ڕاستەوخۆ و ئاشکەرا یێ بێریزییێ هاتییە بکارهینان، ئەوژی تف بکە مێژوویێ.								

٨	بەرخوەدان	"هەر ئیکی خوە د دەحلەکا تاری قوتان...کومسور وەکو مێشا لدور شەهنیٚ دزڤرن، دەحل دورپێچکرن، هندا دگوتن: دیٚ ئاگری بەردەینی..."(صالح غازی،٢٠٠٥؛ ٢٧-٢٨).			✓	پشگوهئێخستن و بها ب کەسی نەدان						
٩	گڤاندە	"ژبەر هندیٚ ویٚ چەندیٚ و دا پتر د ئاشوپا خوەدا هەمبێز بکەت، پاتکا خوە ب کورسیکیٚ ڤە چەسپاند...لێڤا وی یاژێری ببوو سیڤاندا ئەرزنکا وی.دابێژی ییٚ ل بەر مەیموینکیٚ کوپی کری!"(صالح غازی،٢٠٠٥؛ ٣٠)			✓	گازیکرنە ب ناڤەکیٚ دی، ئەوژی مەیموینکە.						

١٠	كوشتنا ژڤانێن ئەڤینەكێ	"پشتی جهێ خوە ل سەر كورسیكا بەرانبەری وی كری...ب سەلیقەكا ئارام گوتێ: ئەڤرو روژا تە یا داویێ یە كو بێییە ڤێرە، ئەڤە پارێن تە یێن ڤێ هەیڤێ و سوپاهی بو خوە بنێرە جهەكێ دی؟!؟(صالح غازی،٢٠٠٥، ٣٢-٣٣).										٧	نەبوونا كردەیا ڕێزگرتنێ ل جهەكێ، كو پێشبینی دهێتە كرن، ڕێزگرتن ل وێرێ هەبیت.

ليستا ژێدەران:

أ-ب زمانێ كوردی:

-شێرزاد سەبری عەلی، پراگماتیك، چاپخانا حاجی هاشم، هەولێر،2014.

-صالح غازی، دەریێ تراتێ-كن چیرۆك، چاپخانا زانا، دهۆك، 2005.

-نیوار جەمیل نوری، كردەیا تێكچوونا ڕۆخساری و ستراتژییەتێن ڕێزگرتنێ د ئاخڤتنا خەلكێ بازێرێ دهۆكێدا، نامەیا ماستەرێ، كۆلیژا پەروەدا بنیات، زانكۆیا دهۆك، 2021.

ب-ب زمانێ عەرەبی:

-فوزي علي صويلخ، القوة التداولية في المثل العربي، الطبعة الاولى، دار غيداء للطبع و النشر، عمان -الاردن، 2018.

-مجيد الماشطة و أمجد الركابي، مسرد التداولية، الطبعة الاولى، دار الرضوان للنشر و التوزيع، عمان-الاردن، 2018.

ج-ب زمانێ ئینگلیزی:

-Al-Azzeh, Ikram (2010).The Use of Euphemisms by Jordanian Speakers of Arabic. MIDDLE EAST UNIVERSITY.

-Alhussaini, Hashim (2007). Euphemism in English and Arabic: A Contrastive.

-Aydinoglu, N. (2013). Politeness and Impoliteness Strategies: an Analysis of Gender Differences in Geralyn 1. Horton s Plays. Journal of Social and Behavioral Sciences. Vol 83.pp.437-482.

- Brown, P. and Levinson, S. (1987) Politeness: Some Universals in Language Usage .Cambridge: Cambridge University Press.

-Culpeper, J. (1996). Towards an Anatomy of Impoliteness. Journal of Pragmatics, 25, 349-367.

-Culpeper, J., Derek B., Anne W. (2003). "Impoliteness Revisited with Special Reference to Dynamic and Prosodic Aspects". Journal of Pragmatics, 35, pp. 1545 – 1579.

-Culpeper, J. (2005). Impoliteness and entertainment in the television quiz show: The Weakest Link. Journal of Politeness Research: Language, Behaviour, Culture 1: 35-72.

-Culpeper, J. (2008). "Reflections on Impoliteness, Relatinal Work and Power". In D. Bousfield and M. Locher (eds.), Impoliteness in Language: Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice, pp. 17-44. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.

-Culpeper, J. (2011). Impoliteness: Using Language to Cause Offence. Cambridge: Cambridge University Press.

-House, Juliane (1998). Politeness and Translation‟, In Leo Hickey, ed., Topics in Translation: The Pragmatics of Translation, Clevedon: Multilingual Matters.

-Hudson, R. (1996) Sociolinguistics. (2nd ed.). Cambridge: CUP.
- Leech, G. (1983) Exploration in Semantics and Pragmatics. Amsterdam: John Benjamin.
-Locher, M and Bousfield, D. (2008). “Impoliteness and power in language”. In D. Bousfield and M. Locher(eds.), Impoliteness in Language: Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice,pp.1 , 16. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
-Mey, J.L. (1993) Pragmatics. Oxford: Blackwell.
-Mills, S. (2005). Gender and impoliteness. Journal of Politeness Research 1: 263–280.
-Mullary, L. (2008). “Stop hassling me!”Impoliteness, power and gender identity in the professional workplace”. In D. Bousfield and M. Locher(eds.), Impoliteness in Language: Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice,pp.1 , 16. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.